Doğuda Kutluk Vardı

HALİL AYTEKİN

TOPLUM YAYINEVİ • ANKARA

DOĞUDA KITLIK VARDI

Toplum Yayınları : 14

■ BU KİTABI, GÖZLERİNİ KITLIK DÜNYASI İÇİNDE AÇIP, KITLIK DÜNYASI İÇİNDE KAPAYAN, DOĞUNUN ÇİLEKEŞ HASSOLARINA, MEMOLARINA ADIYORUM ●

Kapak düzeni : Adnan Turani
Desenler : Balaban
Fotoğraflar : H. Aytekin

TOPLUM YAYINEVİ
Telefon : 11 22 76
P. K. 176 — ANKARA

Dizgi - Baskı :
Yargıçoğlu Matbaası
Ankara — 1965

HALİL AYTEKİN
(Harmandalıoğlu)

doğuda kıtlık vardı

TOPLUM YAYINLARI

(Bu yazılar 1960 — 1965 yılları arasında Forum ve Sosyal Adalet dergilerinde yayımlanmıştır.)

Bölüm : I

Sarı Öküz Düşünüyordu
Ölme Eşeğim Ölme...
Bu Vatan Bizimdir
Doğuda Kıtlık vardı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BÖLÜM : I

Sarı Öküz Düşünüyordu (Erzurum) 7
Ölme Eşeğim Ölme » 16
Bu Vatan Bizimdir (Kars) 26
Doğuda Kıtlık Vardı » 38

BÖLÜM : II

Biz de Anadoluyu Geziyoruz
— Ankara'dan Çıktık Yola 52
— Sıvas 69
— Malatya 96
— Elâzığ 99
— Tunceli 114
Tunceli Ancak Yollarda Dile Geliyor 117
İnsanların Tıkanıp Kaldığı Ülke 126
Bir Hayvancı Köyünün Gelir Gider Tablosu (Tunceli) 135
Ben Ne Bilir, Çavuş Bilir 146
Yiyek Keşgegümüzü, sürek eşşegümüzü 154

BÖLÜM : III

Padişahımız Nerde, Biz de Ordayık 165
Oturup Gitmezler Ülkesi (Muş ve Van) 170
Doğunun Üç Derdi .. » » 177
İşte Doğu ..... » » 184
Bir Hayvancı Köyünün Gelir - Gider Tablosu
(Van) 194

Sayfa

BÖLÜM : IV

Utanç Bölgesi (Çukurova) 207
Gaziantep 239
Diyarbakır 267
Bir Hayvancı Köyünün Gelir - Gider Tablosu
(Kars) 332
Üç ayrı hayvancı köyüne ait geçim tablosu özeti ... 350
Munzur Akıyordu 355
Belli Olmazlar Ülkesi 378

Sarı Öküz Düşünüyordu

Köylü düşünüyor, sarı öküz düşünüyordu. Şimdiyedek hep o insanları taşımıştı. Şimdi de insanlar onu taşıyorlardı. Köylünün başı avuçları içinde idi. Elinde ucu potlaşmış kalın bir sopa vardı. Öküzün boğazından eski, çok eski bir tasma sarkıyordu. Alnı akıtmalıydı. Sekiz, on tonluk bir Vabis arabasında uzun bir yolculuğa çıkmışlardı. Sarı öküz bu yolculukta yalnız değildi. Değildi ama, gene de yorgun ve isteksiz görünüyordu. Üstelik tüyleri de bozulmuştu. Yanında, sahibinden başka kırmızı tüylü bir öküzle, aralarına kısılıp kalmış yarı buzağılı bir de inek vardı. İnek de kendisi gibi yorgun ve yaşlı görünüyordu. Ama kırmızı tüylü öküz öyle değildi, onun tüyleri kendisinden daha parlak, gözleri daha ışıltılıydı. Belli ki arkadaşı henüz delikanlılık çağını yaşıyordu. Dünyadan daha çok şeyler bekliyen insanlara özgü umutlu, istekli bir hali vardı. Kendisinden daha yaşlı olan eşinin «Buralar nereler?» der gibi şaşkın şaşkın bakışları yanında o, olduğu yerde gelip geçen insanlara toslayıcı bakışlar atıyordu. «Beni nerelere götürüyorlar » demek istiyordu. Buzağının gözleri sürmeli sürmeliydi. Anasının bacakları arasından çıldır çıldır dışarıyı seyrediyordu.

Bakışlarımın üzerine çevrildiğini görünce köylü. İstanbul plâkalı Vabis arabasından sıçrayıp yanıma geldi.

— Bir boyunduruk malı beğem, dedi. Lâzımsa verelim.

— Kaça gidiyor? dedim.

— Vallah gurban, kimseye göstermedim. Pazara çekeceğim.

— İkiside çok genç. Demek satacaksın ?

— Satacak ya, satacak. Aç kaldılar gurban, kıtlık oldu köyde.

Sonra boynunu büktü. Uzun uzun gözümün içine bak tı. Biz bakışırken, palabıyıklı bir köylü daha sokuldu yanımıza. Biraz ötemizden tozu dumana katarak bir bölük hayvan geçiyordu. Derken arkadan bir bölük, bir bölük daha sökün etti. Bıyıklı köylü bu hayvan kafilelerini ayrı ayrı süzdükten sonra :

— Ben de satacağım beğem, dedi, geriden üç kamyon da benim geliyor .Şunlar da pazardan dönüyorlar .

Kocasiyle şoför mahallinde oturan Japone kollu bir bayan başını dışarı çıkardı :

— Maşallah ! Hepsi de genç ve güzel hayvanlar, nasıl kıyacaklar? Hele şu buzağı ne cici şey!..

Uzaktan parmak şıkırdattı.

Köylü, bayana dik dik baktıktan sonra :

— Allah gökten yağmur vermezse öyle bir kıyarsın ki gadın anam, dedi. Köyde ot, çöp hak getire Altı aydır bir damla yağmur yüzü görmedik. Böyle olmasa koşum hayvanlarımızı pazara çeker miydik hiç ?

Kocasının ısmarladığı soğuk gazosu yudum yudum içen kadın :

— Bu köylüler de amma tembel şeyler, hiçbir şeyi beceremiyorlar, diye mırıldandı. Sonra elindeki Hayat dergisinin sayfalarını karıştırmaya başladı. Belli ki dışarıdaki manzara onu açmamıştı. Derginin ortasına «Yurdun Cennet köşelerinden birine» ait nefis bir tablo oturtulmuştu. Kadın, karşısında asılı duran «Allahın dediği olur» levhasına bir göz attıktan sonra, gözleri tekrar nefis tab-

★

loya takılıp kaldı. ..

Köylü düşünüyor, sarı öküz düşünüyordu ... Sonradan aramıza giren palabıyıklı köylü kendisiyle ilgilendiğimi görünce, iyice yanıma sokuldu. Öküzlerin sahibini göstererek :

— Şu fukara yok mu, dedi, bu hayvanları on senede edindi, beg. Oğlanuşak hep ona bakıyor, beg. Ama Allahın işi, şimdi onları satıyor işte. Bir daha belini doğrultamıyacak. Ne yapsın fukara, bunları satacak da çoluğuna çocuğuna yeygi alacak, üst - baş görecek, beg. Buraların kışın ne kadar zalim olduğunu duymuşsan, beg ...

— Nereden olursunuz ? dedim.

— Erzurum'un Horasan kazasının Velibaba köyünden oluruk.

Sonra beni elimden çekti, doğruca öküzlerin yanına götürdü. Karınları birbirine yapışıp kalmış hayvanları gösterdi :

Yollar pazara götürülen sarı öküzlerle dolu, Doğu'da kıtlık var...

— Pazara tam zamanında çekiyor, beg. Az daha bek letirse bunların yüzüne bakan bile olmaz, dedi.

Gerilere dönüp, uzun uzun yollardan kalkan toz bulutlarını gösterdi. Bu toz bulutları altında toprağa yapışıp kalmış sığır sürülerini gösterdi. Sarı öküzün burnu dibinden tomruk yüklü arabalar gelip geçiyordu. Bunlar dan bir tanesi tam sarı öküzün hizasına gelince zınk dedi durdu. İçinden kırmızı yüzlü, iyi giyinmiş iki adam atlayıp indi. Önce, şoför mahallinde Hayat dergisi karıştıran kadına, sonra sarı öküze şöyle bir baktılar. Sarı öküz de onlara toslıyacakmış gibi baktı

Adamlardan biri :

— Zabun hayvanlar, etlerinden pastırma bile yapılmaz, dedi.

Sarıöküz, tırkırtıyı sezmişti. Önce olduğu yerde eşindi, sonra «Serim sebebim sizsiniz» der gibi birkaç kez acı acı böğürdü. «Ormanları kestiniz, dağları kuruttunuz meymenetsiz herifler! Bizi sefil bıraktınız. Şimdi sahibimiz de, biz de aç oğlu açız. Günlerdir yollarda sürünüyoruz. Siz yaşıyorsunuz. Sizin karınlarınız şiş şiş... Ama biz, biz... Bir tutam ot yazın ortasında üç lira!..»

Öküzün bu düşüncesinden köylünün haberi yoktu. Hani dert söyletir derler; o, boyna anlatıyordu... Onun anlattıkları da öküzün düşündüklerinden ayrı şeyler değildi ...

Köyleri teee ötelerde, boranlı dağların gerilerindeydi. Bu boranlı boz dağların gerilerinde tabak gibi uzayıp giden düz bir ova vardı. Bu düz ovaya, bu yıl tam 500 tene ke tohum saçmıştı. Allah'tan, bir dirhem mahsul alamamıştı. Köylerinde seksen senedir görülmedik bir kıtlık olmuştu. Ekinler kurumuş kavrulmuş, otlar kuruuş kavrulmuş, yaylalarda çayırlar kurumuş kavrulmuştu... Bununla da kalmamış, pınarların suları kesilmiş, koca koca

derelerin, ırmakların suları yitip gitmişti... Yağmursuzluktan toprak çatlamış, yerde kocaman kocaman yarıklar açılmıştı. Ol sebepten kış kapıyı çevirip yolları kapatmadan hayvanlarını satılığa çıkarmışlardı...

Öyle anlaşılıyor ki, Erzurum köylüsü de tıpkı Kars köylüsü gibi hayvanını açlıktan, susuzluktan öldürmemek için, ne pahasına olursa olsun, birgün önce elden çıkarmakta acele ediyordu. Ama hayvanın yüzüne bakan kimdi ? Geçen yıl bu mevsimde çifti 1600 liraya kapış kapış giden o boylu poslu hayvanlar, bu yıl 600 liraya alıcı bulamıyordu. Öbür yandan da köylerde birbirini tutmayan haberler dolaşıyordu : Yok efendim, kombinalar hayvan mübayaa edecekmiş; yok efendim, ruslar dolgun fiyatla hayvan satın alacakmış; yok efendim, Hükûmet köylüye hayvan yemi dağıtacakmış. Bu şaşırtmaca haberler karşısında köylünün birinin dediği gibi, «Ölme eşşeğim ölme, yaz gelince sana yoncalar biçeceğim...» Hani kurt bulanık havayı sever derler, bu denli propagandalar yalnız tüccarın işine yarıyordu. Leşe üşüşen kuzgunlar gibi Anadolu'nun dört bir yanından koşup gelen bu fırsat düşkünleri - köylünün umutsuzluğa düştüğü anı seçmekte mahir oldukları için - beklemekten gözü kararan köylünün başına çullanı çullanıveriyorlar, öldüm pahasına hayvanlarını ellerinden çekip alıyorlardı. Dağtaş onların satın aldıkları hayvanlarla doluydu. Yayılan haberlerin aslı olsa da olmasa da, partiyi gene tüccarlar vuracaktı... Bir ara, Kars'ın Veteriner Müdürü ile yaptığımız bir konuşmayı köylüye hatırlatarak :

— Siz de duymuşsunuzdur; Hükûmet harıl harıl hayvan yemi stoku yapıyormuş, bu durum karşısında kışın hayvanların aç kalma tehlikesi...

Köylü elindeki sopasını yere vurarak sözümü kesti :

— O ki gurban, Hükûmet doğru söylüyor, dedi. O ki

gurban, Hükûmetin yemi de var. O ki, o ki, bu yemden bizlere bir zırnık bile düşmez. Bizim hayvanlarımız da açlıktan geberir gider. O ki, o ki, bize kimse acımaz...

— Parası ile olduktan sonra niye vermesinler canım? dedim. Hem de kilosu, köylüye 55 kuruş üzerinden verilecekmiş...

Köylü iyice yanıma sokuldu, sesinin tonunu yükselterek :

— Bende kaç hayvan var, bilir misin beg? dedi. Al defteri kalemi eline, yaz. 150 baş koyun, 50 baş da sığır, etti mi 200 baş. Hadi bir hesap et gurban, bu kadar hayvan bir günde ne yer? Senin dilin varmıyorsa ben söyliyeyim : Günde bir ton yem yedirmeliyiz ki, bu hayvanlar yaza çıksın. Bu, ayda ne yapar? Tam 30 ton yem, beg! Buraların kışı kaç ay yatar, onu da bilir misin? En az altı ay! Bu hayvanlar ayda 30 ton yem, saman yerse, altı ayda kaç ton yapar beg? Onu da birkaleme kâğıda vur, bu kadar tonu kilosu 55 kuruştan bir hesap et bakıyım, ne tuttu ?

Ufak bir hesap, baktım içinden çıkılır gibi değildi. Horasan'ın Velibaba köylüsünün, bir tek hayvanını yaza çıkarmak için yaptığı masraf altı ayda ne tutuyordu, biliyor musunuz ? Kılı kılına tam 495 lira ! Bu 495 lirayı sayısı 200 başa varan hayvaniyle çarptığımız zaman karşımıza 99 bin lira gibi korkunç bir rakam çıkıyordu. Haydi diyelim ki ,Velibaba köylüsü idareli harcamasını bildi de bu yemin yarısiyle, daha olmadı üçte biriyle yetinme yolunu buldu. O zaman gene elindeki bu 200 baş hayvanını karın altından kuruya çıkarabilmesi büyük paralar istiyecekti.

Bu, sadece madalyanın bir tarafı idi. Bir de madalyanın öte yüzü vardı. Dolaşan söylentilere göre, Doğu'nun hayvanları Yem Sanayiinin piyasaya sürdüğü bu yemleri bir türlü beğenip yemiyordu. Haydi diyelim ki,

Velibaba köylüsü varını yoğunu satti savdı, öz evlâtları gibi sevdiği hayvanlarını yaza çıkarmak için bu parayı da tedarikledi. Hayvanlar da bu yemi yemeğe alıştırıldı. Köylü, elinde para, doğruca ofise koştu, ofis acaba bütün Velibaba köylülerinin ihtiyacına cevap verecek durumda mıydı ? Doğu'da daha nice nice Velibaba köylüleri vardı.

★

Köylü düşünüyor, sarı öküz düşünüyordu. Yıllar yılı bu böyleydi... Otobüsümüzün durduğu yer, Doğu'da ufacık bir kasabaydı. Kasaba susuzdu. Kasaba toz dumandı. Kasaba, Ağustos güneşi altında cayır cayır yanıyordu. Ötelerde geniş bir ova uzanıyordu. Ovanın ortasından Aras Çayı akıyordu...

Daha ötelerde pancarlar yapışıp yapışıp kalmıştı. Ekinler yere yapışıp kalmıştı. Dağlar sarı sarıydı... Otlar, ağaçlar sarı sarıydı... Yollardan alıcı bulamıyan hayvanlar geçiyordu, cılız, zebun... Evet, onlar da sarı sarıydı... Yalnız bu bozkır güneşi altında kararıp geçmiş bir tek şey vardı, o da Doğunun insanları!...

Karşımızda *Ofisin çelik siloları* yükseliyordu. Güneşin altında canlı ve parlak görünen yalnız bir o vardı. Fakat gelgelelim, onun da içi bomboştu, tıngır tıngırdı. Tıpkı pancar bulamıyan şeker fabrikası gibi. «Ben de bu dağların başında göstermelik miyim ?» der gibi gelip geçen insanlardan utanan bir hali vardı. Buralara niçin oturtulduğuna bir türlü akıl erdiremiyordu.

Kasabanın ortasından Aras çayı akıyordu. Kahvelerin önleri sıra sıra insanlarla doluydu. İnsanlar Aras çayına bakıyordu. Yıllar yılı bu böyleydi...

★

Erzurum'un toprak suları altından doğuya doğru iki

kapı açılır. Üstleri kemerli bu giriş - çıkış yerlerine buralarda «Kars kapısı» diyorlar...

Ertesi gün, bu kapıların birinden hayvanlarıyla Velibaba köylüsü çıkıyordu. Sarı öküz önündeydi. Öküzün boğazından bir tasma sarkıyordu. Köylünün eli böğründeydi Yüzü kararmış geçmişti. Belli ki hayvanlarına alıcı bulamamıştı. Köyüne dönüyordu.

Öbür kapıdan, Sarıkamış ormanlarından kaçırılmış tomruk arabaları giriyordu, vızır vızır... Motorun gürültüsünden ürken öküzlere doğru, tomruk arabasının şoför mahallinden kalın enseli bir baş uzandı :

— Ulan hayvanoğlu hayvan, yolu tıkama!..

Köylü elindeki sopayı şöyle bir okkaladı, adama bir

Eli koynunda kalan Hınıs köylüsü

baktı; yollara bir baktı, sarı öküze bir baktı, sonra hayvanın sırtına bir şaplak attı :

— Ha öküzüm, ha!.. Hadi köye! Çok ekmeğini, aşını yedim. Sırtımda dağdan geven indirir, gene seni aç...

Yutkundu, içine bir tıkanıklık geldi. Kesik kesik :

— Aç ölürsek de, tok ölürsek de beraber ölürüz... Kaçalım bu yerlerden, kaçalım... dedi.

Ölme Eşeğim Ölme..

«Samanlı samanlı dostlar
Kevenli kevenli dağlar gösterir.»

Ehramlı kadınlar semaver kaynatıyordu. Delikanlılar, söğüt, kavak ağaçlarının altında kafa çekiyorlardı. Combakta çocuklar çimiyorlardı. Daha aşağılarda bir kızla bir oğlan kafa kafaya vermiş, batan günü seyrediyorlardı.

Boğucu bir sıcak vardı. Palandöken'in eteklerine Özel İdarenin yaptırdığı havuzlu köşkten aşağılara doğru bakınca, yanık dağların çevirdiği boz bir ova uzanır. Ovanın tam ortasında Erzurum şehri vardır. Yaz gelince bu şehrin hayvan pazarına, her gün bu yanık dağları aşarak sürülerle hayvan gelir, sürülerle hayvan gider. Ama, şu önümde süzülen köylü, öylesi değildi. O da yanık dağları, boz dağları aşarak gelmişti. Gelmişti ama, önünde sadece bir çift öküzü vardı. Yanımdan geçerken durakladı. Önümü kesip gitmek istemediği belli idi. Korka korka yanıma sokuldu :

— Hayvan pazarına aşahtan mı gideceğiz, yukarıdan mı beğem? dedi. Yukarı yolu gösterince yeniden durakladı. Elindeki sopaya karnını dayıyarak uzun uzun düşündü. Ama öküzlerin, adamın ne düşündüğünden haberleri bile yoktu. Gelip geçenlere ürkek ürkek bakıyorlardı. İkisi de ayakta dimdikti, boynuzlarından ince bir iple

birbirlerine bağlanmışlardı. Sanki bir tezgâhtan çıkmış gibi her ikisi de aynı boydaydı. Renkleri kırmızıya çalı yordu. Buralarda buna Şark kırmızısı diyorlar Makbul bir renk sayılıyor. Her ikisinin tüyleri de pırıl pırıldı. Boynuzlarına birer dizi mavi boncuk iliştirilmişti. Köylünün düşündüğünü görünce :

— Bu hayvanları satacaksın galiba? dedim. Köyün çokmu uzaklarda ?

— Uzakta ya gurban, uzakta, dedi. Köyümüz aşahlarda kaldı. Sen Çat'ı bilirsin? Teey oradan gelirim. Üç gün olmuş yol teperim, he vallah. Satacak bunları, satacak gurban...

Türkçe konuşmakta bir hayli güçlük çekiyordu. Yaşı 30 ya var ya yoktu. Ama saçlarının yarısından fazlası apaktı. Üstelik bu şehrin de acemisi idi. Belli ki hayvan pazarına ilk defa geliyordu. Uzun günler yol yürümüştü. Toz - toprak içinde aç, susuz geçen günlerde şaşkın tavuğa dönmüştü bu tanımadığı şehirde Ne yapacağını, nereye gideceğini bilemiyordu...

Batmak üzere olan güneşi göstererek, pazarın çoktan dağıldığını, şehrin kıyısındaki bir handa sabahladıktan sonra erkenden hayvanlarını pazara çekmesinin daha doğru olacağını kendisine anlatmaya çalıştım.

Omuz silkti :

— Vallah gurban şaştık, dedi Ben bi yer bilmez, ben pazar, çarşı bilmez..

İçine bir tıkanıklık gelmişti. Konuşmak, birşeyler söylemek istiyordu ama, hiç de yapamıyordu Söylemek istediği şeyler boğazında düğümlenip kalıyordu. Bir ara :

— Bunlara nasıl kıyacaksın? Ne de güzel hayvanlarmış, diye ağzımdan bir lâf kaçırdım.

Adamın yarasına dokunduğum belliydi. Derin derin

göğüs geçirdi. Bir süre yutkunduktan sonra, o kırık - dökük türkçesiyle :

— Onlar benim delikanlılarım, elimde büyüttüm beğem, dedi. Eh, ne yaparsın...

Durdu, bir daha yutkundu. Öküzlerin ayrı ayrı sırtlarını sıvazladı :

— Çok sevinirdim beğ, onlar beni el kapusundan kurtarmışlardı, dedi.

Gözleri doldu, geldi. Epeyce bir zaman, suç işlemiş kimseler gibi birbirimizin yüzüne bakamadık. İkimiz de yüzlerimizi başka yanlara çevirmiştik. Ben, Palandöken dağının eteklerine doğru bakıyordum. Oralar toz duman içindeydi. Hayvanlar geliyor, hayvanlar gidiyordu. Çat köylüsü dünyadan habersiz, boynunu bükmüş, delikanlılarına bakıyordu. Delikanlılar, yerlerdeki kuru ot kırıntılarını topluyorlardı. Karınları karınlarına geçmişti. Köylü, başını yerden kaldırdı. Bir, hıpır hıpır dökülen üstüen - başına bir de, üstü var altı yok çarığına baktı. Sonra döndü bana baktı, sayıklar gibi :

— Satar beg, satar, dedi. Kıyar beg, kıyar. Gurban, ekin yok. Gurban, ot yok. Gurban, aç kaldı, hayvanlar aç kaldı gurban. Köyümüzde kıtlık oldu gurban... Bizim de ne olacağımız belli değil gurban...

O, ardarda bu gurbanları sıralarken, kolundan tutarak kendisine şehrin kıyısına kurulan bir akşam pazarını gösterdim :

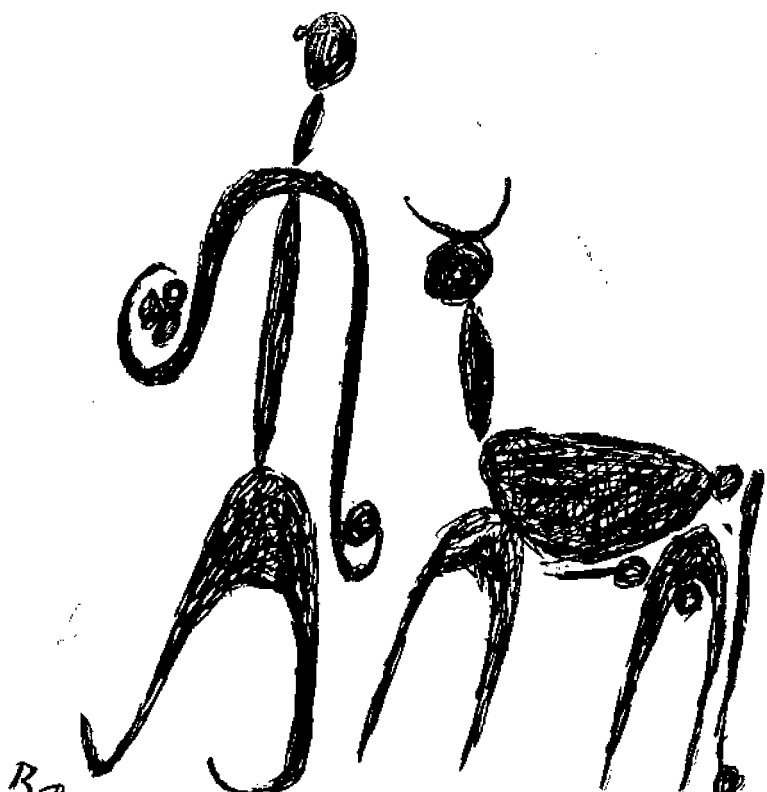
— Hadi, dedim, ben de o yana gidiyorum, bakalım ne verecekler senin şu delikanlılara...

Öküzleri önümüze katarak o yana doğru yürüdük...

Burası, şehrin kıyısında, gecekonduların sıralandığı bir mahallecikte kurulmuş küçücük bir akşam pazarıydı. Şehrin başka taraflarında daha böyle pek çok akşam pazarlarına, buralardan yolu geçen köylülerle, gündüz paza-

rında hayvanlarına müşteri bulamayanlar şöyle bir uğrayıp geçiyorlardı. Hayvanlarını erkenden elden çıkarıp köye dönmek için «Ha beri gel gurban, bir de buralara uğrayalım» diyorlardı.

Alıcılara gelince, bunlar tilki gibi adamlardı. Avlarının üzerine atılacakları saatleri o kadar iyi seçiyorlardı ki... İçlerinde yerli cambazlardan başka, Anadolu'nun dört bir yanından kopup gelmiş kimseler de vardı. Adlarına celep dedikleri bu hayvan tüccarları, sabahtan akşama kadar pazar pazar dolaşarak ağlarına düşürecek acemi

köylü ararlardı. Bunlardan bir iki tanesi Çat köylüsünü şöyle uzaktan şafakladı. Çat köylüsü de hödüklüyerek uzaktan onları şafekladı. İçlerinden biri yanıbaşındaki bir köylünün kollarını sökercesine pazarlığa girişmişti. Bir bölük davarın içinden gözlerine kestirdikleri bir çift kuzuya önce 25, sonra 30 lira verdiler. Köylü :

— Olmaz babo, olmaz, Bıldır bunların çiftini 90 gaymeye verdim, diyerek durmadan ayak diriyordu.

Hayvan cambazları, adamın sökercesine salladıkları kolunu bırakarak, kahkahayı basıyorlardı.

— Bizim hemşeri kış uykusuna yatmış galiba. Sen o bıldırki yılı getir de, biz 100 lira verelim. Bre ağam, eski çamlar bardak oldu. Malın yüzüne bakan kim? diyerek adamı kandırmağa çalışıyorlardı.

Adam da Nuh diyor peygamber demiyordu.

— Olmaz, 60 liradan aşağı olmaz! Ben bunları nelerle büyüttüm beğem!.. diyerek durmadan ayak diriyordu...

Onlar da şöyle konuşuyorlardı :

— Sakla da karakışa katık et. Nazlanışına bakarsan memlekette ot saman varmış sanki. Yarın hepsi geberip gidecek. Baksene, açlıktan toprak yalıyorlar. Arkadaşlarına dönerek : Gel lan, gel! Yarın dağlara kar düştü mü tıpış tıpış ayaklarıyla gelip onlar bize yalvaracak.

Bizim Çat köylüsü, bir süre apışıp kaldı. Konuşulanları duyunca, kafasının içi karışmıştı. Yüreği cız etti. Demek, hayvan fiyatları bu kadar düşmüştü ? Adamın nakkı vardı. Geçen yıl bir çift kuzuyu, ayağında 160 liraya satmıştı. «Vay anasını» dedi. Umutsuzluk içinde sağına soluna bakınırken, hayvan cambazlarının gözü bir ara, öküzlere ilişti. İçlerinden bir tanesi ayrılarak Çat köylüsünün yanına sokuldu, kolunu uzatarak :

— Ver elini kardaşluk, şu tosunların çiftine iste bakayım, dedi.

Bizim Çat köylüsü önce ahklaştı. pel pel karşısında kilerin gözlerinin içine baktı, birkaç kere yutkundu. Buraya gelirken aklına 1200 lira koymuştu. Fakat şimdi bu parayı isterse kendisiyle zevkleneceklerdi. Birden 400 lira aşağı inerek :

— 800 liradan aşah vermem tosunlarımı gurbai dedi.

Biri ters ters köylüyü süzdükten sonra, arkadaşının kolundan hızla çekti :

— Eheeey, dedi, bunun da dünyadan haberi yok. Bırak şu herifi, o da dolansın da gelsin.

Öbürü, köylünün elini bırakmak niyetinde değildi Belli ki öküzleri gözü tutmuştu. Araya başkaları, başkaları da girdi, bu başkalarından biri :

— Hele hele!.. Sen bir 400 lira daha aşağı in, sen de kuzum 100 lira yukarı çık, pazarlık uysun. Nasıl oldu mu?

Öbürü köylünün kolundan tutup salladı :

— 500 liraya var git hayrını gör

Pazarlık uyacağı bir sıra, köylü kolunu hızla çekerek cambazların elinden kurtardı. Yalvarırcasına :

— Ben satmiyir gurban gayrı, ben satmiyir, ben vazgeçti dedi.

Bir kere daha öküzlerin sırtlarını sıvazlıyarak ağızlarını köyden yana çevirdi, derin bir nefes aldı. Kendi kendine, «Kurtulduk kurt belâsından» diye söylendi.

Cambazlar, Çat köylüsüne adamakıllı içerlemişlerdi. Homurdanarak başka köylülerle pazarlığa girişmeye giderken, tozu dumana katarak yanlarından bir bölük hayvan daha geçti. Arkasından bir daha, bir daha... Yollardan direk direk toz bulutları kalkıyordu. Köylü, sopasına da yanmış düşünüyordu. Sarı tosunlar, her şeyden habersiz, yerden ot kırıntıları topluyorlardı.

Toz bulutları arasından bir bölük hayvanla birlikte,

dört köylü çıkageldi. Çat köylüsü ile yapılan pazarlığı uzaktan görmüşlerdi. Bir tanesi adamların peşinden ters ters baktı, «Çarpacak adam arıyorlar deyüsler» dedi.

Sonra Çat köylüsüne dönerek :

— Tosunları uyuşamadın herhal kardaşluk, dedi.

Köylü, başını yukarı kaldırarak bir «Cuk!» etti. Sonra durdu, düşündü...

— Yarın pazara çekeceğim bir de gurban, dedi.

Onlar, delikanlının etrafını çevirirken yavaşça yanlarına sokuldum. Olup bitenleri şimdiye kadar hep uzaktan seyretmiştim.

— Pazarda işler nasıl gidiyor? dedim. Bu delikanlının hayvanları orada para eder mi dersin ?

Acı acı bakıştılar.

— İşler nasıl olacak beg? İşte bizim halimiz. Bir tek mal satmadan gerisin geri köye dönüyoruz. Anla sen ötesini gayrı, dediler.

Kendileriyle yakından ilgilendiğimi görünce, Çat köylüsünü unutarak etrafımı çevirdiler, uzun uzun dert yanmağa başladılar. Biri bitirmeden biri başlıyordu. Hınıs'ın uzak bir köyündendiler. Nice nice dağlar aşmışlar, üç gün, üç gece yol teptikten sonra buralara ulaşmışlardı. Buraya gelmekle de iş bitmemişti, üç günden buyana da buralarda sürünüyorlardı. Bir tutam ot üç liraya fırlayıp çıkmıştı. Yalnız hayvanlara yedirilen ot, saman masrafı, bu üç gün içinde 20 - 25 liradan aşağı değildi. Kendi masrafları da caba. Bir de üstelik dağlarda hırsızlar türemişti. Her gün köylülerin önünden sürülerle hayvanlar aşırıyorlardı. Öte yandan, bu hayvan bölgesinde köylülere verilen parola şu idi . «Bekleyin, bekleyin ki, Ruslar yüksek fiyatla hayvan satın alacak. Bekleyin ki kombinalar hayvan mübayaa edecek. Bekleyin Devlet Üretme Çiftlikleri size ot ve saman verecek. Bekleyin, bekleyin!..»

Bu beklemeler, köylüye ne getirecekti? Daha şimdiden hayvanlar açtı. Ya kendileri ?..

Bir tek umutları kalmıştı; hepsi de o bir tek umudun peşinde gerisin geri köylerine dönüyorlardı. Dağlardan keven indirip hayvanlarına yedireceklerdi. Bu dikenli otla birkaçını yaza çıkarabilirlerse bu da onlar için bir kazançtı. Dünya böyle idi işte ! Muhanete muhtaç olunca kişi oğlu, «Samanlı samanlı dostlar, kevenli kevenli dağlar gösterirler insana.» Köylerinde öyle ağalar vardı ki, ambarlarındaki tonlarca bitli buğdaylar gibi, samanlıklarındaki basılı duran ot ve samanlar da küflenip gidiyordu...

Onlarla konuşmayı bitirip de yola çıkacağım bir sıra, Erzurum'un yetkili kişilerinden biriyle yaptığım bir konuşma aklıma geldi.

Bu sözleri köylülere aynen takrar etiğim zaman, içlerinden bir tanesi, «Bu martavalları çok dinledik» der gibi şöyle bir el salladı..

— Sürün uşaklar, gidelim. dedi. Buna, ölme eşeğim ölme, yaz gelince sana yonca biçem, derler.

Sopasını yere vurdu, hep birden yola düştüler. Ufukta gün kulağını sallamıştı. Neden sonra, içlerinden bir tanesi beni kim sandıysa geri döndü, elindeki sopasıyla karşıma dikildi. Yüzü sapsarı geçmişti :

— Neyi bekliyelim beg, neyi? dedi. Al dividi, kalemi eline, yaz. Sen yaz. Sen yazmak istersen, biz bunu hesap ettik bile. Bunlar bize peşin para ile 49 kuruştan hayvan yemi mi verecekler, ne zıkım! Haydi onlar verdi, biz de bu zıkımı kabul ettik diyelim. Bir hayvanın yaza çıkması için ne para ister, bilir misin beg? Onu da biz söyleyek. Hadi diyelim ki, kışın uzamasına, kısalmasına göre 300-400 liraya varıyor bir hayvanın yaza çıkması. Bu hesaba göre. beş hayvan beslediğimizi farzet, en az 1500 liralık yem, saman yedirelim ki, hayvanları yaza çıkaralım. Bu, hay-

vanların yiyeceği. Ya bizim yiyeceğimiz? Al divîdi, kalemi eline beg, bunu da yaz. Biz evde 9 baş horantayız. Bu 9 baş horanta bir senede ne yer? Onu da bir hesap et. Bıldır 20 liraya olan buğdayın kotunu bu sene 30 liraya alamıyoruz. Eve 900 liralık arpa, buğday atmalıyım ki bizi ancak yaza çıkarsın. Bu 900'ü de hayvan yeminin üzerine korsak, etti mi 2400 lira !..

Şimdi gördün ya beg, evin 9 baş horantasıyla, ahırda bağlı 5 baş hayvanı ölmeden yaza çıkarmak için kılı kılına 2400 lira istiyor bu fakir. Bu 2400 lirayı bize kim verecek? Ya üst-baş ?..

Köylünün, geçmişteki tecrübelerine dayanan bu yalın mantığı karşısında susmaktan başka elimden ne gelirdi ? Verdiğim cevap, bir baş sallamaktan öte geçemedi.. Onlar, akşam karanlığında hayvanlarını toparlayıp tekrar yola düştükleri zaman, cambazlar ötedeki işlerini çoktan bitirmişlerdi. Satın aldıkları hayvanlarla Çat köylüsünün önünden geçerken, lâf olsun diye :

— Nasıl, hayvanları bu fiyata verecek misin? dedim. Köylerine dönenleri gördün ya... Konuşulanları da dinledin.

Çat köylüsü, kısa bir tereddüt geçirdi. Akşamın alaca karanlığında kaybolup giden hayvan sürülerinin arkasından uzun uzun baktı. Sonra döndü, boynunu bükerek, yanıbaşından geçen cambazlara baktı, kısaca :

— Alın götürün dedi. Lâzım değil.

★

Çat köylüsü, dört yıldır bir gün bile ayrılmadığı Jelikanlılarından ilk defa bugün ayrılacaktı. Cambazların avcunun içine saydığı 500 lirayı evirdi çevirdi. Yüreğinde bir eziklik duymağa başladı. Avcunun içi ateş düşmüş gibi yanıyordu. Gözleri dolukdu. Kendi kendine söylendi :

— Bu para, dedi, çocukları altı ay bile doyurmaz. Ondan sonra el kapuları... Azaplıkla geçen günler... O da olmadı, sonra sırtla yorganını, ver elini gurbet!..

Ötesini düşünmek bile istemiyordu. İçi adamakıllı dolmuştu. Birden elinde sopasını sürükliyerek adamların peşinden seğirtti. Öküzlerin boynundan çekip çıkardığı bir çift mavi boncuk dizisini tekrar boynuzlarına bağlarken :

— Benim delikanlıları kasaba verip kestirmeyin, ne olur ağam ! Onlar koşum hayvanı, dedi.

Öküzlerin kuyruklarından tutup sıvazladı. Son bir kere daha yüzlerinden, gözlerinden öptü :

— Hadi, şimdi hakkınızı helâl edin, benim şahan gözlü delikanlılarım, çok ekmeğinizi aşınızı yedim, dedi.

Şimdi sopası elinde, Palandöken dağının eteklerinde yapayalnızdı. Ne yapacağını, nereye gideceğini bilemiyordu. Tozlu dağların arkasında güneş çoktan batmıştı.

★

Ehramlı kadınlar, çaydanlık ellerinde, evlerine dönüyorlardı Havuzlu köşkte kafaları çeken delikanlılar, yollara dökülmüş, nağra atıyorlardı. Şehrin göbeğinden yükselen keskin bir caz sesine uzaktan bir çift öküzün sesi karıştı :

— Mohh... Mooh...

Bu Vatan Bizimdir

«Arzuhal eylesem deftere sığmaz...
Omuzdan kesilmiş kolumuz bizim.»

SERDARİ

Adamın elinde bir tutam ot vardı. Sarı öküz başını çevirmiş ota bakıyordu. Bir baktı... İki baktı ...Sarı öküzün burun delikleri durmadan açılıp kapanıyordu. Karnı yapış yapıştı. Ama, ona ot veren kim? Sonra başanı sahibinden yana çevirip acı acı böğürdü :

— Moooh !... Moooh !...

Mohlasa değil ya, çatlasa patlasa da onun derdini ayrılıyacak kimseler yoktu buralarda...

Birkaç adım öteden bir öküz sürüsü daha geçiyordu... Onlar da başlarını çevirip adamın elindeki ota baktılar; hattâ bir ara içlerinden bir tanesi, olduğu yerde kazık gibi kakılıp kaldı. Belli ki, onun burnu da ot kokusu almıştı. Önce yalandı, sonra acı acı «moh» ladı...

Sarı öküz, kendi cinsinden birinin sesini duyunca cesarete gelmişti. Bu kez, daha yüksek sesle böğürmeğe başladı.

— Moooh!... Moooh !...

Her iki öküz de karşılıklı «moh»lamalariyle anlaşıvermişlerdi... Bir yandan da tırnaklariyle yerleri eşeliyorlardı... Akıllarınca, Erzurum pazarında sahiplerini şikâyet ediyorlardı : «Görüyorsunuz, karnımız aç. Biz

leri dere tepe dolaştırıp günlerce yol yürüttükten sonra buralara kadar getirdiniz. Ondan önce de bütün yaz çalıştık. Boyunduruk boynumuzdan daha yeni çıktı. Şimdi ise, biz öküzcüklere bir tutam otu bile çok görüyorsunuz... Hay gidi o sizleri sırtımızda taşıdığımız günler, hay ...»

Hayvancağızlar hem yerleri eşeliyorlar, hem de habire dillerini çıkarıyorlardı. Belki de ötelerde ölen hayvanların kan kokusu geliyordu burunlarına...

Satıcı, elindeki ot demetini öküzlerin iştihalarını kabartacak şekilde bir kaç kere salladıktan sonra, yanı başında biriyle çeneye tutulmuş sahibini kolundan tutup çekti :

— Bak gardaşluk, dedi. Öküz istiyor, bunların hakkı ödeşilmez.

Adam, elindeki sopasını küt diye öküzün başına indirdi.

— Mübarek hayvan, dedi. Açgözlü insanlara benziyor; nerede bir tutam ot görse, boynunu uzatıp başlıyor acı acı böğürmeğe...

— Ama hayvan, ağzı var dili yok. Onun gücü de ona yetiyor. Sen, karnın acıktığı zaman ne yaparsın ?

Satıcının bu sözü üzerine adam, elindeki sopayı bir kez daha, sinirli sinirli öküzün rastgele yerlerine küt küt indirmeğe başladı. Alnından boşalan terleri eliyle silip attıktan sonra :

— İyi ama dadaşım, dedi, bizim halimizi hiç kimse sormuyor, Buraya gelinceye dek daha kaç beş pazar dolaştık. (Birer birer ceplerinin tersini çevirip gösterdi.) Cüzdanımda yirmibeş liracığım vardı, olduğu gibi bunların boğazına yedirdim. Alalım, alalım ama, neyle alalım? Sor bak, yirmi dört saattenberi sahiplerinin kursa-

ğına bir tıkım ekmek düştü mü bakalım?

— Alıcı mısın efendi? Ucuz, pahalı demiyeceğiz. Şunları başımdan atacağım. İnsan malından bezer mi, bezer...

Adamı saçından tırnağına kadar şöyle bir süzdüm. Şu haliyle, dağ başlarında tek başına kurulmuş kavrulmuş bir karaçalıya benziyordu...

— Ben alıcı değilim ama, dedim.

Elimdeki fotoğraf makinesini yüzüne çevirerek «Çıt...» düğmeye bastım.

— Ben fotoğraf çekicisiyim, dedim.

Ötelerde, az önce birisiyle kollarını sökercesine pazarlığa girişen iki Kayserili tüccarı gösterdim.

— Onlar alır belki öküzlerinizi, dedim.

Yaptığım işten suçlanmış bir halim vardı. Herkesin can alıp can sattığı şu Erzurum hayvan pazarında benim çektiğim şu resimler neyi halledecekti? Kimbilir, bugüne dek, benim gibi kaç tane ukalâ daha, — sanki bir iş yapıyormuş gibi — elindeki fotoğraf makinesini şu şaşkın insanlar üzerine çevirmiş, bir iki «Çıt» lardan sonra «Ben gazeteciyim...» demiş, savuşup gitmişti...

Evet, şu garip kutudan üzerlerine doğru parlayıp sönen birkaç damlacık ışık, kara - günlerini ak - güne mi çevirecekti? Onlar, bizden ekmek istiyordu. Onlar, bizden, hayvanları için ot ve saman istiyordu. Ama biz onlara, elimizdeki fotoğraf makinesinin objektifiyle sadece bir göz kırpıp geçiyorduk.

— Sizi gidi hainler sizi! diyerek üzerime doğru yürüyüp elimdeki makineyi paramparça etmelerini bekliyordum. Fakat onların dertleri başkaydı. Deminki pastırma tüccarlarının iri adımlar atarak kendilerine doğru gelmeleri üzerine, beni de, elimdeki âleti de unutuverdiler. «Ne olur, ne olmaz» dı. Fotoğraf makinesini bir gazete kâğıdı-

nın içerisine sarıp sarmalayıp koltuğumun altına kıstırmıştım bile... Belli ki, tüccarlar işlerinin ehli kişilerdi. Vakit geçirmeden, işlerini bitirip yollarına devam etmek istiyorlardı. İçlerinden biri, yavaşça Sarı Öküzün yanına sokularak, iri, kıllı ellerini hayvanın ensesinden sırtına doğru dolaştırdı. Sonra kıçının üzerine irice bir şaplak atarak,

— Bu mallar bize yaramaz, biz pastırmalık kart hayvan arıyoruz, dedi.

Dönüp gidecekleri bir sıra, Kayserili iki tüccarın gözleri başka bir öküz çobanına ilişti. Delikanlı, bir eli koynunda, ürkek ürkek kendilerini seyrediyordu. Karşısındakileri yadırgayan şaşkınca bir hali vardı. Tüccarlardan biri, adamı baştan aşağı süzdükten sonra, lâf olsun kabilinden,

— Bu adam da mı öküzlerini satacak? dedi.

Oradakiler birbirinin yüzüne baktıktan sonra,

— Satmiyir beg, satmiyir, dediler.

— Eh, satmıyacak da buraya ne haltetmeğe geldi? Herife baksana, neredeyse ağzımızın içine girecek.

— Onları satalı çok oldu beg. Şimdi de ötekileri elinden alacaklar diye korkuyor. Allah kimseyi onun gibi yapmasın.

Kayserili tüccarlar, eli koynundaki köylüyü süzmekte devam ederken, ot satıcısı, onun hakkında bildiklerini anlatmağa başladı :

— Allah dünyada ne kullar yaratmış beğim! Hınıs'ın uzak bir köyünden olurmuş. Şu adam da kapı komşusuymuş. Köyünün adına Mir Sait mi diyorlar ne? Bir hafta önce bu önündeki öküzleri bir celebe sattı. Ama şimdi bir türlü bu hayvanları bırakıp köye dönmüyor. Sabahtan akşama kadar onların peşini kovalıyor. Akşam olunca da sıkıca bacaklarından bağlayıp dağda onlarla birlik-

te yatıyor.

Tüccarlardan yaşlıcası «Höst, ha öküz, ha!» diye ho murdanırken, kapı komşusu olan büyük Hasso, boynunu büktü,

— Nebilirim beg, dedi, köylü aklı işte. Böyle olursa, öküzlerini kurt, kuş kaçırmazmış.

Deminki tüccar, yüzü gözü yara bere içinde olan öküzün çobanını baştan aşağı bir kere daha süzdü. Arkadaşını dürterek, beylik aygırların kişnemesine benzer bir kahkaha koyverdi.

— Bunun olduğu yere kurt yanaşır mı hiç ulan? dedi. Herifçioğlu dağlarda geze geze kendisi kurt olmuş çıkmış zaten. Kurt gelse bile, onu görünce kaçar gider...

— Ah begem ah! dedi köylüsü. Fıkarada uyku tünek mi var? Biri gelip de öküzleri kaçıracakmış diye ödü kopuyor. Gene de uykuya amel olur mu? öteygün şu Palandöken'in eteğindeki bir taşa başını koyunca uyuyakalmış. Bir de gözlerini açsa baksa ki, bilmediği bir yerde. Bilmez değilsiniz ya begem, hâşâ huzurunuzdan, öküz kısmı biraz avanak olur. Zaten bu da Allahın şaşkın kulu. Mübarek hayvanların gece karanlığında gözlerine ne görünmüşse görünmüş, nalları dikmeleriyle, fıkarayı derince bir derenin dibine indirmeleri bir olmuş. İpi koparmasalar, zavallının başına daha neler gelecekti kimbilir ?

Hemşehrisinin, Hınıs köylüsü için anlattıkları tuhaflarına gitmişti. İki tüccar birbirlerinin gözlerine bakıp kocaman kocaman birer kahkaha daha attılar.

— Kurban olduğum Allah, dünyada ne mahlûklar yaratmış, dediler. Bâri köyün muhtarına gitsinler de, bu saman yemezleri birbirlerine nikâhlayıversin...

Sonra durdular, oldukları yerde Hınıs köylüsüne tepeden aşağı bir bakış daha attılar .Bu bakışlarında acıma ile karışık bir tiksinti vardı. İkisi birden,

— Adamın boğazında bir torbası eksik. Sanırsın dünyaya anasının a...dan öküzlerle düştü Bu milleti anlıyamadık gitti...

Diye söylenirken hemşehrisi biraz alıngan, biraz da öfkeli,

— Hasso'nun başından geçenler sizin de başınızdan geçse begem, dedi, mal, hayvan değil, herşey olursunuz. Bu karşınızda gördüğünüz adam yok mu ya, tam yedi se ne el kapısında azaplık, çobanlık yaptı. Sonra, bu yedi senede biriktirdiği paraları düğümledi, çıkınladı bu gördüğünüz öküzleri aldı. Çok geçmedi, arkasından askerlik geldi çattı. Bir de oradan döndü geldi ki, eksiketeklisini ağanın yiğenleri kaçırmış Damını da ateşe vermişler. Kö-

Sarı öküz ota bakıyor. Ama veren kim? Tutamı üç lira...

ye geldiğinde baksa ki ortada ne ev var, ne karı. Bu öküzleri de bir hayır sahibi evinde saklamış. Köyde sağlam bulduğu, yalnız bu öküzler. Ama ne faydası var? Şimdi de görüyorsunuz, memlekette kıtlık var...

Adam konuşurken, tüccardan ziyade bar çapkınlarına benziyen ikinci tüccar uzaktan bir parmak şıkırdattı. Yüzünün bir yanında bıçak yarası izi vardı.

— Hişt lan! Buraya gel bakıyım. Adın ne senin? Şey... Haydi bunun adına da Dilbilmez Hasso diyelim, gitsin...

Arkadaşı, «Başka ne olur?» diye mırıldanırken, öküz çobanı, olduğu yerde çoktan toparlanmıştı bile... Şaşkın şaşkın gözlerinin içine bakıyordu Tüccar. üzerinde Çamlıca yazılı yeşil bir paketten uzunca bir sigara çıkarıp dudakları arasına kıstırdı. Bir de arkadaşına uzattıktan sonra, iç cebinden Japon işi zarifçe bir çakmak çıkarıp, fiyakalıca çaktı. Sigaralarını tellendirirken, kıç cebinin üstünde kabaran tabancasını şöyle bir yokladı. Arkadaşiyle birşeyler fısıldaştıktan sonra Dilbilmez Hasso'ya doğru yavaşça yanaştı. Eli omuzları üzerinde,

— Bak Hasso, dedi, sizleri askerden tanırım. Çok sadık kişiler olursunuz. Hizmet işine gelince. ekmek yediğiniz kapıya... Neyse, onu bırakalım. Ey kürdoğlu, şimdi beni dinle! Sana istediğin kadar ekmek... Cigara içersen onu da alırım. Sonra, bak, üstün başın eşek çuluna dönmüş, hıpır hıpır, neredeyse avadanlıkların dışarı dökülecek... Bunları atar, yerine birşey yakıştırırız. Sana aydan aya biraz da cep harçlığı veririz. Seni ben, Karstaki sürek malının başına çoban göndereyim, gider misin? Ha, bak, sana burada birşey daha söyliyeyim; şayet huyum beğenir de, hizmetinden memnun kalırsam, Kars'taki işin bitince de seni Ankara'ya götürür, Kavaklıdere'deki apartmanıma kapıcı yaparım. He de bakıyım ?

Dilbilmez Hasso, konuşulanlardan fazla bir şey anlamamıştı. Pel pel Kayserili tüccarın gözlerinin içine bakarken, Dilbilir Hasso, imdadına yetişti,

— Allah ömürler versin begem, dedi. Bize birazcık da hısım düşer. Gitse iyi olur, ona bir atalık yaparsınız. Hemi de bu it dirliğinden kurtulur. Gelgelelim begem, onu ben köye bile götüremiyorum. Aklı fikri şu öküzlerde. Oysa begem, öküzleri çoktan satti. Parasını da borçlular kapıştı. Bu haliyle köye gitse nidecek ? Allah kimseyi şaşırtmasın, gurban! Günlerdir bu öküzlerin peşinde. Böylesini kim istemez? Bedava bir çoban. Sizin anlıyacağınız begem, asıl Baş Ağa burada yokmuş, Ardahan tarafları na mal toplamağa gitmiş. Ona, gelince diyecekmiş ki, benim delikanlılarımı kasaba verme, pastırmacıya da verme, diyecekmiş. Sattığı adamlara onlar koşum hayvanı, onları çifte koş, diyecekmiş. Şimdi bu sebepten, bu cuvapta bulunmak için Baş Ağa'nın yolunu bekliyor.

Kayserili tüccarlar, birbirlerinin yüzüne baktılar. Yüzünde bıçak yarası izi olanı, cebinden — kapağında çıplak bir kadın resmi yapıştırılı — şişkince bir cüzdan çıkardı, Dilbilmez Hasso'nun gözüne dayamasiyle, çekmesi bir oldu,

— Bu lüle lüle saçlı yosmayı görüyor musun? dedi, sana oralarda böyle birini de ayarlarız, olur biter. Var mı köyünüzde böylesi ...

Hasso, önce çiy çiy güldü, sonra kıpkırmızı kesilerek gitti, biraz ötede dünyadan habersiz geviş getiren delikanlılarının boynuna sarıldı. Şimdi gözlerini tüccarların bakışlarından kaçırmaya çalışıyordu...

Tüccardan yaşlıcası, burnu fosurdayarak birkaç kere gitti, geldi. Bu denlü şakadan canı sıkılmışa benziyordu.

— Bırak şu saman yemezleri, dedi. Şakalaştığın adamlara bak. Onlar bu hayata çoktan alışmışlar. Onlar, it

dirliklerine devam etsinler. Biz de yolumuza...

Az ötedeki, kendilerini buraya getiren palabıyıklı paytoncuya işaret etti.

— Çek arabanı ahbap, dedi. Bizi getirdiğin yere atacaksın...

Atlar tırısa kalktığı bir sıra, Hınıs'ın Dilbilir Haso'su uzun uzun paytonun peşinden baktı. Sonra döndü, kolları «delikanlıları»nın boynunda dolalı duran Dilbilmez Hasso'nun gözlerinin içine baktı. Sonra ot satıcısıyla bana baktı. Birden döndü, eğildi, yerden irice iki taş kaptı, derin derin göğüs geçirdikten sonra,

— Beg, beg, dedi. Biz adam olmayız. Bizlerin kafasını şu taşların arasına koyup da ezmeli, ezmeli, beg! Askerliğim bu adamların memleketinde geçti. O zaman beni bir görmeliydin. Zengin bir herif çıktı karşıma da kızını almadım. Adamın kapısında bir domuzu eksikti. Bir kızın dan başka da kimsesi yoktu. Az mı yalvardı bana? Gel, dedi, kızımı sana nikâhlıyayım, seni de kendime evlât yapayım. Dadaşlığım tuttu, reddettim. Vatan bulunmuş, kötü küllük çekti getirdi bizi buralara. Çekecek çilemiz, içecek suyumuz varmış. Şimdi herifin malının üzerinde oturaydın, bey, paşa gibi yaşar giderdin. Hey gidi günler, hey !...

Elindeki taşları şöyle bir okkaladı. «Tamam» dedim, «Hınıs köylüsü taşını atacağı yeri öğreniyor. Bir saattenberi kendisiyle zevklenip, alay eden ensesi kalınların peşleri sıra savuramıyacağına göre, taşlar benim başıma...»

Ama Hasso, bunu yapamazdı. Hasso bunu bilemezdi. Hasso bunu bildiği gün...

Kendi kendime,

— Ey Halil, dedim, resim mesim çekmeği bırak da, arabanı çek buradan...

Bir yandan da gözlerimin altından Hınıs köylüsünü

süzüyordum. İki elinde iki taş, hâlâ tüccarların peşi sıra bakıyordu... Gözleri dolu doluydu... Bakışlarımı ondan kaçırmağa çalışıyordum. Benim de gözlerim dolu doluydu... Elindeki taşları çoktan atmıştı...

★

Erzurum şehrine doğru yürüyordum. Adamakıllı efkârlanmıştım. Serdarî'den iki mısra gelmişti aklıma :

«Arzuhal eylesem deftere sığmaz...
Omuzdan kesilmiş kolumuz bizim.»

Yürüyordum... Şimdi de bir türkü dolaşıyordu dudaklarımda... Ben bu türküyü dün, Sarıkamış dağlarından bir öküz çobanının ağzından dinlemiştim. Elinde sopası, dizinde kavalı vardı :

Şu gelen nahır mıdır ?
Oy maral maral maral
Sarılan tahıl mıdır ?
Oy maral maral maral
Yaylalar otlanacak,
Gelin misin, kız musun ?
Otları toplanacak,
Oy maral maral maral

Bu türkü... Bu türkü... Bütün bir Doğu'yu dile getiriyordu. Türkü biter bitmez, Sarıkamış'ın öküz çobanı, memleketin öyküsünü anlatıyordu :

— Elimdeki şu ağaç parçasından başka bu obada gördüğün, görebildiğin ne varsa, hepsi ağanın. Önümdeki öküz sürüsü, şu karşıdaki köy, düzlükteki tarlalar, içinde dönen çifte motor, ne varsa hepsi hepsi...

Sonra dönüp, uzaktaki bir dağı gösteriyor,

— Bu dağın adını duydun mu beg ? diyordu. Onun adına biz Allahüekber dağı deriz. Köyde eskiler anlatır Seferberlikte koskoca bir kolorduyu dondurmuşlar bu

dağda. (Sonra yavaşça mırıldanıyor) Ben yetim büyümüşüm, benim babam da...

İçimde bir tıkanıklık oluyor, gözümün önünden pul pul birşeyler uçuşuyor... Gözlerimi çevirip, tepemizdeki dağa bakıyorum; güneşin altında kınından yeni çıkmış keskin bir kılıç gibi pırıl pırıl yanıyor...

Eski bir düşümü tekrarlar gibi,

— Evet, Allahüekber dağı, diyorum. Ama o bu haliyle bu ıssız ülkenin ortasında oturmuş bir dağdan ziyade nice nice yiğitlerin kanına girmiş bir ölüm ejderine ne kadar da çok benziyor !

Karşımda tarih konuşuyor... Enver paşa, Seferberlik konuşuyor... Sonra, sonra... Dönüşü olmayan «vatanî vazifeler»... Sırtlarında ak torba, bölük bölük Mehmetçiklerin sarp bir dağa tırmanışı konuşuyor... En sonunda koskoca bir kolordunun donup kaldığı sırtlar konuşuyor...

Çocukluğumda, dul anamın ağzından düşürmediği bir söz vardı,

— Babanı Sarıkamış dağları yedi...

Evet, benim babam, daha benim gibi binlerce, on binlerce öksüzün babası, orada kaldı. Belki biraz önce, elindeki taşları okkalayıp ta, atacağı yeri bilemiyen yüzlerce Hasso'nun babaları da orada kaldı... Ama bugün, altında onbinlerce şehit babalarının yattığı bu topraklar üstündeki yaylalarda asker kaçağı ağaların öküzleri otluyor, tarlasında ağaların motoru dönüyor...

— Neden, neden? Doğu'yu gezerken bu ülkenin insanına, taşına toprağına bakıp bakıp — yıllar yılı bir haber, bir müjde beklediğimiz fakir kulübeciğimizde Sarıkamış dağlarının öyküsünü hatırlıyarak — ikide bir efkârlanıyorum...

— Evet, babamı Allahüekber dağı yedi. Sonra, arkasından çıkıp gelen kıtlığın silip süpürdüğü bir köy... Böy-

le bir günde, Kayserili tüccarlar tarafından, henüz taksitini ödiyemediğimiz kıran artığı son öküzümüzün alınıp götürülüşü... Sonra, birkaç şinik buğdaya ağanın elinizden çekip aldığı tarlalar... Dönüşü olmıyan Çukurova yolculukları...

Kafamı yukarı kaldırıp, dağların eteğindeki, kireç taşından yazılmış irice bir yazıya bakıyorum : «BU VATAN BİZİMDİR.»

Geç yiğidim geç ! Tarih konuşuyor... Enver Paşa konuşuyor... Memleket konuşuyor... Bunlar bir uzun hikâye... Şimdi Doğu'da kıtlık var...

Bazan da böyle besili sürüler görürsünüz, ama yarının ne getireceği belli olmaz...

Doğuda Kıtlık Vardı

Doğu'da kıtlık vardı. Hayvanlar göç ediyor, insanlar göç ediyordu. Karşımda iri, dev gibi bir adam konuşuyordu... Ömrümde adamın bu kadar irisini görmemiştim. Elleri iri iriydi. Ayakları iri iriydi. Gözleri, bakışları, soluyuşu iri iriydi Kulaklarına kadar uzanan palabıyıkları vardı, iri iriydi. Sesi gürül gürüldü. Farkında olmadan ağzından çıkan küfürler vardı, iri iriydi.. bağıra çağıra konuşuyordu. Hani dağlardan inen sel sularıyla, önü tıkanmış kalmış bentler var ya, tıpkı onlar gibi içinden dışarıya doğru bir taşış, bir zorlama vardı.. Açılmak boşanmak. Belli ki, içinde hapsedilmiş yıllanmış dertleri saklıydı, iri iriydi...

Yanımızdan yöremizden geçenlerin dik dik yüzüme baktığını görünce, onu sokağın ortasından alıp tenhaca bir kahve köşesine götürdüm. Bacakları arasında tıpkı Gülüver'in cücesi gibi dolaşan küçücük bir de oğlan çocuğu vardı.

— Dohtordan getiriyom gurban, diyordu. Üç senedir çeker. Üstündeki marazın ne olduğunu öğrenemedik. Dolaşmadığımız dohtor kalmadı. Elindeki paranı alıp salıveriyorlar.

— Kaç çocuğun var ?

— Böyle böyle beş tane daha var. Bu en küçükleri.

Cebinden kirli bir mendil çıkarıp çocuğun pasaklarını silmeğe başladı. Oğlanın yüzü sapsarıydı. Çöp gibi bacakları vardı. Karnı fırlamış çıkmıştı. Gözleri şiş şişti... Kılh gönden yapılmış küçücük bir de çarık giymişti. Öyle anlaşılıyordu ki, irilikte Yunan tanrılarıyla

boy ölçüşen Doğulu hemşerimin asıl derdi, şu bacakları arasında dolaşan hastalıklı çocuk değildi. O, evde sayıları yarım düzineye yaklaşan öteki çocuklardan da fazlaca yanıp yakınmadı. «Allah verir, Allah alır» dı. Onun başka başka dertleri vardı.

KIMSELER DUYMASIN

Horasan ilçesinin uzak çok uzak bir köyündendi. Masanın bir başında ben, bir başında o, anlatıyordu.. Anlatıyordu.. Dertlerinin kaleme, deftere gelir yanı yoktu. Bu yakınmalarda bütün bir Doğu'nun tarihiyle birlikte çilesi, yaşantısı da dile geliyordu : Ağa'yı anlatıyordu.. Köyü anlatıyordu... Yıllar yılı, dağların arkasına atılmışlıklarını, unutulmuşluklarını anlatıyordu... Bir ara, masaya iri bir yumruk indirdi. Ağzından iri küfürler çıkacağı bir sıra, geriden biri çekmiş gibi birden sustu.

— Gurban, dedi bizim kollar buradan buradan kesik. Bizi gören yok. Bizi dinliyen yok. Bizi.. Bizi...

Şimdi de yüzüne aşağı ağlıyordu. Gözünden boşanan yaşlar iri iriydi... Bir ara adını sordum. Bu, üçüncü soruşumdu. Öbürlerinde olduğu gibi, bu kez de kulaklarına kadar kızardı. Belli ki, adını açıklamak istemiyordu. Az önce, köyünün adını öğrenmek istediğim zaman da dolambaçlı cevaplar vermişti. Merak bu ya, sorduklarıma sağlam cevap almadan yakasını bırakmak istemiyordum. O da bu niyetimi sezmiş olmalı ki, bir ara, sandalyesini bana doğru çekti. Kuşkuluydu. Sağına soluna ürkek bakışlar attı. Sonra sesini yavaşlatarak tıkana tıkana konuşmağa başladı :

— Olmaz oluyum, beg.. Horasan'ın şey... köyündenim Kimse duymasın...

— Benim adım şey... Kimse duymasın ...

— Beni bu dertlere düşüren Ağa'nın adı şey... Kimse duymasın...

Horasan köylüsünün ağzından fısıldarcasına çıkan «şey»lerle «Kimse duymasın»ları ardı ardına uzayıp gidiyordu...

Bu dev gibi adamın korkusuna bir türlü akıl erdiremiyordum. Benden korkacak, sakınacak bir yanı da yoktu. Konuşmalarımda, kim olduğumu buralara niçin geldiğimi hafif yollu çıtlatmıştım. Benden kendisine ne zarar gelebilirdi?... Erzurum'un ortasında bir kahvedeydik. Önümüzdeki Cumhuriyet caddesinden, gülüşüp oynaşarak bir turist kafilesi geçti, kadınlı — erkekli.. Ellerindeki fotoğraf makinesinin ağzını şehrin tarihi kalesine çevirdiler : Çıt!. Saat kulesine çevirdiler : Çıt!. Selçuk eserleri, çift minare, kümbetler : Çıt!.. Kellesi kan içinde, döğüşten yeni çıkmış bir koç gördüler, Erzurumlu bir dadaşın yedeğinde : Çıt!...

HASSOLAR VE ÖTEKİLER

Korku dağları yol edermiş. Şu korku dediğimiz şey, insanoğlunda neleri değiştirmiyorki!. Ama biz burada Horasan köylüsünün sadece adını değiştirerek, ona Doğu'nun Hasosu diyelim şimdilik. Doğu'nun Hasosu anlatıyordu :

— Ötelerde, ötelerde... Bir köy düşünün, bu köy, Erzurum'dan uzakta, çok uzakta olsun Arada aşılmaz dağlar, belvermez geçitler olsun. Derken efendim, bu aşılmaz dağların, bel vermez geçitlerin ortasında günlerden birgün biri çıksın :

— Ey Hassolar! desin. Bu gördüğünüz topraklar baştan sona benim. Bugünden sonra bana çalışacaksınız, bana vereceksiniz, beni tanıyacaksınız !

Böylece karşı karşıya gelir ağa ile köylü. Siz buna isterseniz, güçlülerle — güçsüzler deyin. Kimin haddi Ağa-

ya ağız açmak? Eller koyunda boyunlar bükük, fısıldaşmalar:

— Kumandar bege Ağamızdan kuzu gitti... Kimse duymasın gurban...

— Baş Kâtip beğe bal yağ gitti. Kimse duymasın gurban

— Tapucu beğe çebiş gitti... Kimse duymasın gurban

Öbür yanda böylesi işlerde kırk yıl anası bellenmiş biri çıkar, sırtında kanbur üstünde kanbur, köyde ağaya kafa tuttuğundan ötürü defalarca hapis damlarına girip — çıkmış biri olarak, bir deri bir kemik gövdesini gösterir

— İşte ben, işte onlar, der, gurban.

Yumruklarını sıkar, dişlerini sıkar, sonunda kesik kesik konuşmağa başlar :

— Onlar arabasını dağdan aşırır, elden ne gelir, he Vallah gurban.

— Bizim arabamız düz yolda şaşırır, elden ne gelir, he Vallah gurban.

— Bizlerin alnına karayazı böyle yazılmış, elden ne gelir he Vallah gurban.

Görünen köy kılavuz istemez, derler. Doğulu hemşerilerim, yıllar yılı böyle konuşurlar. Elinden malı alınır, canı alınır, karısı, kızanı alınır, onun her devirde verdiği cevap aynı.

— Aman gardaş kimse duymasın, yerin kulağı var.

Sonra omuz silker, bir yerlerini gösterir:

— Elden ne gelir gurban şuradan şuradan kesik Denenecek kolumuz mu var, kolumuz?...

GELİP GEÇEN ÇAĞLAR

Mutlakiyet Meşrutiyet, Cumhuriyet... Çağlar değişir, çağlar gelir, Çağlar geçer... Anayasalar, İnsan hakları, İnkılâbı Yayma Ekipleri, ver elini Doğu Anadolu! Bol yolluklu geziler başlar.. Gene dudaklarında, o iki kelime:

— Aman kimse duymasın... Aman Ağamız duyasın.

Sonra gene eller böğürde, gene boyunlar yana düşük;

— Elden ne gelir gurban?...

★

Hasso, konuşmasına yeni başladı. Hasso yeni açıldı. Öte yandan turist kafilelerinin ikincisi üçüncüsü de geçti. Bu kez ellerinde dürbünler de vardı. Bizden yana dönüp şöyle bir şafakladılar, aralarında konuşup gülüştüler. Ellerindeki fotoğraf makinesinin objektifi bir kez daha Çifteminare'ye çevrildi. Belli ki onların aradıkları başka şeylerdi. Ellerindeki kutuların küçücük ağızlarını tarihe çevirmek tarihi konuşturmak kaleler, surlar, tabyalar arkasından kahramanların geçit resmi, tarih menkıbeleri.. Geçmişte bugün...

Beri yanda Horasanköylüsünün Hasosu anlatıyordu;

— Biz neler gördük gurban. Bizi mapise soktu gurban. Sürülerini pancar tarlalarımıza koyverdi gurban, ekin tarlalarımıza koyverdi gurban. Bu kaça mal oldu gurban!.. Biz kendi derdimize düştük biz yollara düştük gurban Onun ayağının girdiği yere bizim başımız girmez gurban...

Baktım bizim Hasso ağlıyordu. Yüzünü sıyırıp akan damlalar iri iriydi. Belli ki, yüreğinden kopup gelen dertleri vardı, onlar da iri iriydi...

Hasso'nun derdi biter mi hiç? Hassoların anlatacakları biter mi hiç? Birini bitirmeden birine başlıyordu

— Bizim köy, yetmiş hane, gurban. Bir geçede biz otururuz, öbür geçede onlar oturur. gurban. Aramızı bir dere keser gurban. Biz kırk yıldır böylece ayrı oturduk, ayrı yaşadık gurban. Evlerimiz ayrı yollarımız ayrı gurban. Yediğimiz içtiğimiz ayrı gurban.. Bu hep böyle oldu gurban. Onlar girdi ayrı bir partiye, biz girdik ayrı bir partiye gurban. Yıllar böyle uzadı gitti gurban. Onlar Ağa, onlar bey, paşa, onlar muhtar, onlar encümen azası onlar herşey... Biz gurban biz köle, biz yarıcı, biz ecir biz eker biz biçeriz. Ağaya taşırız gurban. Ağa'nın ambarları dolu, bizim ambarlar boş gurban. Aylar böyle.. Yıllar böyle...

Horasan köylüsü anlatıyordu...

AĞANIN KAZIĞI

Erzurum'un uzaklarında bir köydeyiz. Yıl 1958 Dedik ya köy iki geçe. Bir geçede ağalar oturur, bir geçede köylüler.. Bir gün ağası köylüsü ağızbirliği ederek birleşirler. «Köye su getirelim» derler Olurmu olur...

Paralar birleşecek, emekler, güçler birleşecek. Böylece köyün uzağındaki boşa akıp giden bir suyu köyün tam ortasına getirip cturtacaklar. İlk günler işler yolunda gider. Ayrılık gayrılık kalkar aradan. İmece, para, yardım. Köyde herkes, karınca kararınca bu işte görev alır. Üç gün, beş gün, üç ay, beş ay.. İnsanoğlu bir araya gelince neler yapmaz!... Kısa zamanda yollar açılır künkler döşenir. Derken efendim, ağalar geçesinden çatlak bir ses yükselir :

— Çeşmenin oluğu ha buraya gelip oturacak!...

Aman zaman demeye kalmaz; Ağa, elindeki sivri, kocaman kazığı kakar kendi kapısının önüne...

Kimin haddi Ağa'nın kaktığı kazığı yerinden oynatmak!.. Köylü yalvarıp yakarmağa başlar: «Etme eyleme ağam! Kulunuz, köleniz olalım, ayaklarınıza turap ola-

lım. Bizi bir kaşık suda boğma, gel şu kazığı..» derler... Derler ama lâfları boğazlarında tıkanıp kalır.

Ağaların öfkesi yaman olurmuş... Bizim Horasan köyünün Ağası da Nuh der Peygamber demez... Elinde tabanca köylünün karşısına dikilir. «Ben kaktığım kazığı bir milim bile yerinden oynatamam! Hele yerinizden bir kıpırdayın, hele bir üzerime gelin, köpek sürüsü gibi hepinizin leşini yere sererim!...»

Bu kazık hikâyesi uzun sürer. Ağa'nın kazığı kakıldığı yerden çıkar mı hiç ?

— Yok, kazık benim kapıda kalacak!

— Yok, köyün ortasına dikilecek

Kazık, kazık.. Her yanda, yörede kazık... Bir kazık konuşmasıdır gider. Köylü, bu kazık belâsından kurtulmak için ne yapar, nereye başvurursa elleri boşa çıkar Bakarlar ki olacak gibi değil, hükümet bile ağanın kazığını yerinden oynatamıyor. Eh, yapacak başka ne var ? Bey mi yaman, el mi yaman, demeleriyle, elleri yağlayıp, kazmaya — küreğe sarılmaları bir olur... Varsın kazık, ağa'nın kaktığı yerde bekliye dursun. Köylüler, bir gecede açtıkları hendeklerle, suyun ağzını köyün ortasına çevirirler Çevirirler ama, asıl kızılca kıyamet de o zaman kopar...

HASSONUN HİKAYESİ

Bu uzun hikâyenin sonunu gene Hasso'dan dinliyelim : «Biz ölürük, dedik. Biz bu suyu getiririk, dedik. Kapımızdaki tek öküzümüzü, tek koyunumuzu satar, bu suyun parasını biz verir, biz getiririk çekilsin aramızdan, dedik. Bu açtığımız hendekler bizim mezarımız olur, dedik. Bir de baktık, Ağanın kapısına gübre döktüğü adam silâhlanmış, bıçaklanmış, bize doğru geliyor. Bir de baktık, arkasına bir sürü it takmış, Ağa geliyor, arkasında da on tane oğlu... Onlar da silâhlanmışlar bıçaklanmışlar.

— Yürüyün, kesin, koparın şu çakalların başlarını! Ağanın kazığını koparmak nasıl olurmuş, görsünler...

— Derilerini yüzün, içlerine ot doldurun!.

Bir de baktım, dayımın oğlu bıçaklandı. Bir de baktım komşular kurşun yağmuru altındalar.. Bir de baktım, köy ateş altında yanıyor. Bizi dört taraftan sarmışlar, her yandan «vuruldum yandım!» sesleri geliyor.

O günü görmeliydin gurban!.. Bizim elimiz de armut toplamıyor ya, gurban. Onlar bize, biz onlara... Kavga uzun sürdü gurban, kavga çok sürdü gurban... Dere — tepe kan, kemik et doldu gurban...»

Baktım, Hasso ağlıyordu. Yağız yüzünü çerçeveleyen kara bıyıkları ıslak ıslaktı...

«Ondan ötesini hatırlamıyorum. Bir de gözümü açtım ki hapishanedeyim, gurban.. Yanımda bizim kabileden yedi kişi daha var gurban. Mezara gidenler de ayrı. Suçlar bizim üzerimize çırpılıverdi gurban...»

Hikâyenin sonu nasıl bitecek diye merak mı ettiniz ? Bir tek Hasso'nun, üçbeş Hasso'nun hapishaneye girip çıkmasıyle Doğu'nun hikâyesi biter mi? Doğulu Hassoların hikâyesi bitermi? Avukata yedirilen paralar, karakollarda yediği dayaklar, yıllarca süren hapislik.. Sonra Alman Harbi dediği İkinci Dünya Savaşı... Bu dörtbuçuk yıl süren askerlik... Ağa ile yaptıkları son kavga, sonra gene hapislik...

27 MAYIS DEYİNCE...

Garson çaylarımızı tazelemişti. Hasso perişandı... Hasso dertliydi.. Hasso derdini dökecek birini arıyordu Erzurumun ortasında... Bu kocaman şehirde, kocaman kocaman dertleri vardı. Ama o bunu söylerken ufalıyordu, küçülüyordu... Hasso bir ara sesini kıstı. Elleriyle aşağıdan yukarıya bir çaresizlik işareti yaptı :

— 27 Mayıs olunca çok sevinmiştik gurban ... O zaman kaçacak delik arıyan ağalar şimdi gene gelip başımıza oturdular, bize kan kusturuyorlar gurban...

27 Mayıs derken gözlerinin içi ışıklanan Hasso'nun, Ağa derken yüzü kararıp geçiyordu.

— Eeee Hasso, dedim bunun sonu ?

Omuz silkti, Önündeki son koyununu da kurda kaptırmış bir çobanın şaşkınlığı içindeydi.

— Biz bişe bilmez, he vallah gurban, dedi. Gene köyümüz bu gün de iki geçe. Bir geçede biz otururuz, öbür geçede onlar oturur. Aramızı bir dere keser gurban... Bu dereden çok kan aktı gurban.

Üçüncü defadır ki ağlıyordu, sayıklar gibi konuşmağa başladı :

— Biz öldük gurban. Biz bittik gurban. Gün onların atının alnına çavar gurban. Bizde derman yok gurban. Bu kollar kesik gurban...

Bir ara gözleri dışarı kaydı. Hemen ötemizden ulu bir yol geçiyordu. Yol asfalttı, yeni ziftlenmişti. Kahvenin arkasındaki küçük pencereden Erzurum'un kıvrım kıvrım kalesi görünüyordu. Ötelerde şehrin çamur evleri sıralanıyordu. Uzaklarda, toz — duman içine gömülmüş kalmış bir dağın sivri uçları görünüyordu, belli — belirsiz...

Bizim Horasan köylüsü bir toz — duman altındaki dağlara baktı, bir, önümüzde karayılan gibi uzayıp giden asfalt yola baktı.. Sonra döndü, dalgın dalgın bana baktı :

— Bu yol Gürsel Paşa'ya gider he gurban, dedi. Bu yol Aanaka'ya gider he gurban? Bu yol... Bu yol...

«Bu yol» uzayıp gidiyordu...

Durdu. Düşündü. Yutkundu. Kahvenin kapısı önünde pazarlarda alıcı bulamıyan hayvan sürüleri geçiyordu. Doğu'da kıtlık vardı. Hayvanlar göçediyor, insanlar göçediyordu...

Hasso da pazardan geliyordu. O da herkes gibi, kapısında son kalan bir çift sarı öküzünü pazara çekmişti. Hayvanın yüzüne bakan kim? Fakat çaresiz satacaktı. Topraktan, saçtığı tohumu bile alamamıştı. Zalim kış geliyordu.. Tahılsız yaza çıkılmazdı ya, samansız, otsuz yaza çıkılmazdı ya...

UMUTSUZLAR ÜLKESİ

Bir, bir daha... Önümüzden hayvan sürüleri geçtikçe, Hasso bitiyordu... Hasso dertten derde giriyordu... Hasso söyleniyordu :

— Bize kimse yol göstermez, he vallah! Biz yol, iz bilmezik he vallah! Bizde para yok, biz de derman yok...

Gözlerime biriken yaşları Hasso'ya göstermemek için kafamı öbür yana çevirdim Ne o? şimdi de ben mi ağlıyordum?.. Hasso'nun ardı ardına sıraladığı bu bir sürü «Yok»lar karşısında yapılacak başkaca ne vardı sanki? Evet. Doğu «yokolan umutlar» memleketi!.. Bu yıl değil, gelecek yıl.

Karşımdaki adamın yüzüne, konuştuklarına baktıkça, gözyaşlarımdan utanıyordum. İnsanlığımdan utanıyordum Ağlamak, acımak, Hassoların hangi derdine melhem olmuştu bu günedek?..

Tepemizdeki radyo, Doğu havalarından bir türkü söylüyordu...

«Şu gelen nahır mıdır, (1) oy maral maral maral
Sarılan tahıl mıdır, oy maral maral maral...
Yaylalar otlanacak, kız mısın gelin misin ?
Otlar toplanacak, oy maral maral maral...»

Dalmıştım. Hasso, sancılanan çocuğunun karnını uvalarken, türkü devam ediyordu :

«Yaz gelecek, oy maral maral maral
Ekinler biçilecek, kız mısın, gelin misin ?
Oy maral maral maral...»

ANILAR.. ANILAR

Şimdi aklım başka yerlerdeydi... bu türkü beni, üç gün önceki anılarıma sürükleyip götürmüştü... Otları kurumuş, kavrulmuş bir tepenin eteklerindeydim. Altımda, suları kurumuş kalmış bir dere vardı. Üstümüzde sıra sıra dağlar yükseliyordu. Sarıkamış dağları... Daha aşağılarda yanyana dizilmiş askerî kışlaların somurtkan, donuk yüzleri görünuyordu. Çam ağacına yaslanmış bir öküz çobanıyla gözgözeydim. Dizinin üstüne boylu boyunca bir kaval yatırmıştı. Bir türkü mırıldanıyordu... İçli, yanık. Doğu'nun bütün bir çilesi dile geliyordu bu türküde. Önünde bir öküz sürüsü vardı. Karınları yapış yapıştı... Bir deri bir kemik kalmışlardı... Toprağı yalıyorlardı.. Sarıkamış dağları bomboştu... Sivri doruklarda sırıtıp kalan tek tük çamlardan başka, canlı tek yaratık görünmüyordu toprağın üstünde... Kasabanın üstüne rastlıyan boz bir tepede kireç taşından oturtulmuş irice, bir yazı okunuyordu : BU VATAN BİZİMDİR!

Radyo çoktan susmuştu... Anılarım beni yeniden, Sarıkamış dağlarından Erzurum'un ortasındaki bir kahveye getirip sokmuştu. Hasso anlatıyordu... Bu kez de düştüğü mahkemelerin birinde «Hakim beğ»in kendisine söylediklerini kendisinin de, kafası kızarak bu «Hakim beğ»e ne cevaplar verdiğini anlatıyordu... Ağzını Ağaya çevirerek, «Bal, yağ onlarda gurban, koç, kuzu onlarda gurban» diye berkiştirmekten geri kalmıyordu.

Sonra düşünüyor tekrar anlatıyordu :

— Bu işi bilmeyen kalmadı gurban. O ki Erzurum'u bildi, o ki Hasankalesi bildi, o ki Ankara'sı bildi, o ki... O ki..

«O ki»ler uzayıp gideceği bir sıra, dizinin üstünde yatan çocuk :

Gelen kıtlıklar yalnız insanları alıp götürmez ya, çok zaman da hayvanları...

—Emmim emmim! Babo emmim gidiyor diye, dışarıda, bir öküz kafilesinin arkasında yürüyüp giden yektir bacaklı birini gösterdi..

— Bizimkiler, dedi Hasso.

Toparlandı, kapıya doğru bir kaç adım attıktan sonsa gerisin geriye döndü :

— Bu söylediklerimi yazmıyacaksın o ki gurban, dedi.

— Yazmıyacağım o ki, dedim.

Benden sağlam söz alınca;

— Hoşça kal gurban, diyerek, atmacanın serçeyi kaptığı gibi, çocuğunu kolundan kapıp dışarı fırladı.

İri iri adımlar atarak, öküzleriyle pazardan dönen köylü kafilesinin arasına karıştı.

(1) Nahır — Hayvan sürüsü (Doğuda)

Bölüm : 2

Biz de Anadoluyu geziyoruz
— Ankara'dan çıktık yola
— Sivas
— Malatya
— Elâzığ
— Tunceli

Tunceli ancak yollarda dile geliyor
İnsanların tıkanıp kaldığı ülke
Bir hayvancı köyünün gelir gider tablosu

Ben ne bilir, çavuş bilir.
Yiyek keşgegümüzü, sürek eşşegümüzü.

Ankaradan Çıktık Yola

Tren gider, biz gideriz... Tak ta tak... Tak ta tak... Ver elini Sivas, ver elini Bitlis, Muş, Van... Yollar dik, yollar sarp, yollar kıvrım kıvrım... Sonra uzun bir düzlük, sonra uzaklarda başı duman duman olmuş dağlar... Burası Orta Anadolu, burası bozkırın başladığı yer.

Yılın en sıcak günü, aylardan Temmuz. Açılan pencerelerden genizleri kurutan tozlu topraklı alev alev bir hava savruluyor içeriye. Bu hava ekin kokuyor. Bu hava sap kokuyor. Bir havada bozkır insanının çilesi bütün bir gelmişi, geçmişi kokuyor.

Trenimiz kavrulmuş geçmiş, akpak olmuş bozkırın yüzüne kara duman saça saça ilerliyor. Bizi bir istasyondan öbürüne atıyor... Yolcular iniyor, yolcular biniyor. Bunların çoğu, sırtları yorganlı, heybeli-torbalı bölük bölük işçi kafileleri... Bir bölüğü iş bulamamış memleketine dönüyor. Yüzleri çaresizlik içinde umutsuzluk içinde. Bir bölüğü de,

— Ankara'dan geliyoh, köyde ırgatlık çıhdı gayrık, diyorlar...

Üst-baş döküm, saçım. Şu Anadolu'da döküm saçım olmıyan ne var ki zaten : Pencereden dışarı bakıyorsun her şey bir döküm saçımlık, bir bölük pörçüklük içinde. Tarlalar, bölük-pörçük. Ekinler, otlar, harmanlar bölük-pörçük. Tozlu-topraklı yollarda ufalmış küçülmüş öküzlerin çektiği kağnılar bu kağnıların taşıdığı saplar, samanlar bölük-pörçük.

EMİNE'LER

Yanıbaşımdaki pencereden sılasına dönen Çorum'lu bir delikanlı bozkırın üstüne doğru bir türkü koyvermiş :

Süpürgesi yoncadan, Eminem
Ben seni sakınırım, Eminem
Yerdeki karıncadan...

— Emineyi karıncadan mı sakınırsın?

Emine, bölük - pörçük olmuş bu tarlalarda, Emine kızgın güneş altında bölük - pörçük olmuş ellerle kocasiyle yanyana : Orak biçiyor Emine, ha babam de babam... Tırpan sallıyor Emine, hababam, de babam. Deste topluyor Emine. Emine kocasına azık taşıyor.

Sadece bu kadar mı? Emine gebe, Emine dokuz doğurur. Emine on doğurur, oniki doğurur. Emine tarlada, Emine yazıda yabanda doğurur. Emine döğülür. Emine kovulur. Emine yarın ne olacağını bilemez. Çocukları nerede diye sormayın Emine'nin. Bunlardan şimdi üçü yanında deste topluyorlar, tırmık çekiyorlar, kağnı vuruyorlar... Birisi evde kötürüm yatıyor. Üçü-beşi ölmüş. En küçükleri de kara palazdan kurdukları çadır altında viyaklıyor; başucunda ufacık bir it bekcilik yapıyor. Yukarlarda, çok yukarlarda kuzgun mu, karakuş mu? Alıcı bir kuş dolanıyor...

Emineyi sakınırım, yerdeki karıncadan...

Çorum'lu delikanlı, türküsüne devam ediyor.

Vay bana vaylar bana
Yıl oldu aylar bana
Susadım su isterim
Su vermez çaylar bana.

İçeriye bakıyorum; İçeride de Emineler var : Bir Emine saç-baş döküm saçım. İkinci mevki koridorundaki çuvallar arasına sıkışmış çocuğuna meme emziriyor. Bir

başka Emine, incelmiş, çöpe dönmüş gövdesiyle sırtını yüz numaranın kapısına dayamış kocası olduğu anlaşılan adamla, tren istasyonlarda durdukça, «su su...diyor. Bana soğuk su al.»

Emine'nin hastalığı belli; Emine üç ay yatmış Ankara Nümune Hastahanesinde, gene de bir dirhem et almamış. Emine'ye, «Bal ye, kaymak ye, piliç, yumurta ye.» demiş dohtorlar... Baldan, Piliç etinden geçtin, Emine'nin kapısında südünü içip yoğurdunu yiyecek birtek keçisi bile yok. Emine nasıl toplanır, Emine nasıl dirilir, Emine'nin bir beşikte, bir de belekde iki çocuğu var. Emine'nin kocası el kapısında azap. Azap Ali, Emineyi almak için üçbin kayme saymış, yedi yıl el kapısında çalışmış babadan kalan oniki dönüm tarlasını satmış ama, Emine'den hayır yok, Derde derman için desen Eminede bir dirhem et yok. Emine'nin kanı kurumuş, Emine öksürüyor... Canım Anadolu, gülüm Anadolu, Emineler, Haççeler memleketi...

★

Tren gidiyor, biz gidiyoruz. Bozkırın türküsü biter mi? Bozkırın çilesi biter mi ?

Sen ne güzel bulursun : gezsen Anadoluyu...

Gıcır da gıcır... Gıcır da gıcır...

Bir yere geldik. Bir yerden geçiyoruz. Altımızda bulanık suları ile uzayıp giden Kızılırmak. Onun üstünde demir bir köprü. İçimizde uzak bir hatıra... Biri geri taraftan dürtüyor.

— Bilet, bilet kontrol herkes yerine.

Üçüncü mevkiden birinci mevkiye atlıyorum. Bizim yerimiz pek de belli değil. Bir yanlışlık olmuş «sus şimdi onun sırası değil,» geçip yerime oturuyorum; hatıralarım beni rahat bırakmıyor...

Bir güz günü, koltuğumda eski-püskü bir çanta, elimde kırık bir baston, önümde dağlar, tepeler... Günlerdir, yayan yapıldak yollardayım. Uzakta dağların ardına atılmış, unutulmuş bir köy. Köyün ortasında beyaz badanalı bir yapı, yapının kapısında sizi içeri «buyur» eden sade giyinmiş, güler yüzlü biri. Yapı, Köy okulu. Kapıyı açan kişi de köyün eğitmeni. İçeride gürül gürül ders yapan çocuklar. Dersliğe girer girmez, kırk-elli çift göz birden üzerinize çevriliyor. «Bize dağarcığında ne getirdin?» diyen kültüre, bilgiye susamış bakışlar. Bu bakışlarda karanlıklardan ışığa çıkmak isteyen bir çaba var.

Sonra İkinci Dünya savaşı, sonra ilköğretim seferberliği, sonra cehaletle toptan savaş... Bu sonraları, uzat uzatabildiğin kadar, sonra Sanfiransisko, Demokrasi, İnsan Hakları, Partiler... Sonra bütün bunların topuna birden düşman kesilen çığırtkan bir bakan. Hayır bir değil, birkaç bakan sonra ışığa açılan gözleri köreltmek için karanlıklardan baş kaldıran bir sürü yobazın açtıkları yaylım ateşi, sonra ardardına takılan çelmeler...

«Gel sen misin, çıkardığı dergide köyün sefaletinden geriliğinden söz açan insan? Gir deliğe bakalım...»

Mapis damları, işkenceler, uzun süren bir Bakanlık emri...

Bütün bunları burada niçin sayıp döküyorum; Cehaletle savaşın başladığı ilk yıllarda biri Kızılırmağın bulanık sularını geçerken, biri de Demiryolu köprüsü üzerinde iki sefer ölümle burun buruna geldiğimi anlatmak için mi? Evet, ben bu geçitlerden bir köyden diğerine geçerken, ikisinde de ölümle aramda birkaç milimlik yol kalmışken hızır gibi yetişerek — birinde beni Karadenizli bir işçi birinde de Orta Anadolunun bir köylüsü kurtarmıştı.

— Amma da ödlekmişin? Az kalsın trenin altına gidiyordun.

— Bu ödleklik değil, düpedüz dalgınlık.

Bu sesler, aradan onyedi yıl gibi bir zaman geçtiği halde içimde bir uğultu yapıyor, ama geç. Şimdi yaşıyorum ya. «Hayat mücadele... Direnen yaşar... Yaşamak ne güzel...» Ama daha geçen gün. Zap sularının sürükleyip götürdüğü ülkücü Müfettiş Selâhattin'i de aklımdan çıkarmadan yaşıyorum...

Evet, ben bütün bunları niçin yazıyorum; Bastığımız yolları açık seçik görebilmek için geçtiğimiz yollara iyi bakmak gerekiyor da ondan... Anadolu insanı boşa feylezof olmamıştır. Nereye baksanız taşı, toprağı, bitkisi insaniyle derin derin düşündürüyor bu ülke...

Tren gidiyor, biz gidiyoruz, irili ufaklı istasyonlardan geçiyoruz. Tak ta tak... Tak ta tak...

GEÇMİŞTE BUGÜN

Yıl 1960. Gene bu yollardayım. Anılarım bir kez daha tazeleniyor. Kayseri trenindeyiz. Tıpkı o gün de şimdiki gibi bozkırın yüzü somurtkan ve küskün. Emineler ekin biçiyor. Emineler deste topluyor. Ama biz, 27 Mayıs'ın heyecanı içindeyiz. İnkılâbı Yayma Ekiplerinden kimseler var yanımızda. Ver elini Bitlis, Muş, Van... Ama ilkin sizlere yolcu arkadaşlarımı tanıtayım :

Kompartmanda benden başka ayrı ayrı telden çalan dört kişi daha var : İkisi polis, kendilerini trende vazifeli göstererek beleşten yolculuk yapıyorlar «Eh, diyorlar acelesi ne? Kayseri'den sonrası için de bilet alsak olur biter.» Arkadaşların üçüncüsü de genç ateşli bir üniversite öğrencisi, durmadan polislerle tartışıyor. Nerde ise gırtlaklarına yapışacak.

— Eh diyorum, çalma kapıyı, çalarlar kapını dünyası.

Kırk-elli gün önceki manzara gözümün önüne geliyor. Kızılay meydanında Polislerle Üniversiteli gençlerin köşe kapmaca oynadıklarını düşünüyorum :

— Adamakıllı içini döksün de kurtulsun şu delikanlı. Az yapmadılar.

Dördüncü arkadaşa gelince, gözünden siyah gözlüklerini hiç çıkarmıyan burnu havalı biri, henüz kim olduğunu öğrenemediğimiz bu yirmi beşlik delikanlının, insanlarla konuşmaktan kaçan sıkıntılı bir hali var. Fırt dışarı çıkıyor, fırt içeri giriyor. Ama pencerenin yanındaki köşeyi de kimseye kaptırmıyor. Sorulanlara kısa kırık-dökük cevaplar veriyor. Sonra tekrar dışarı çıkyor bazen yarım saat, bir saat ortalardan kaybolduktan sonra tekrar gözünde kara gözlük çıkıp geliyor. Yukarıdaki bavullarına bir göz atıyor. Zira tepemizdeki üstüste kayılı bavulların çoğu onun.

Bizim Üniversiteli genç, polisleri, 27 Nisanla, 27 Mayıs arasında İstanbul ve Ankara'da cereyan eden olaylardan ötürü durmadan sıkıştırırken, o, kara gözlüğünün altından iki tarafı da sinsi sinsi süzüyor, arada bir ayağa fırlıyor, tartışmaya katışmak istiyen bir hal alıyor, yüzü kızarıp kızarıp geçiyor; içinden biri onu durduruyormuş gibi «Hep,» tekrar olduğu yere çöküyor. Bu uzun yol boyunca dudakları arasından kaçırdığı sadece üç kelimecik oluyor : «Toprak Mahsulleri Ofisi İnşaat Kontrol Şefi.» Nereden gelip nereye gidiyor konuşulan konular üzerinde ne düşünüyor. Bu kara gözlüklü hakkında fazla bir şey bilemiyoruz, ama ona hep birden «Mühendis bey» diyoruz.

Üniversiteli genç, içlerinde Doğu İllerine sürgün gittikleri anlaşılan polisleri sıkboğaz ededursun, benim aklım fikrim Mühendis beye takılıyor. «Mühendis Bey geldi... Mühendis Bey gitti... Mühendis Bey Restoranda yemek yiyor... Mühendis bey restoranda çay içiyor. Mühendis Beyin günlük masrafı otuza çıktı, kırka çıktı. Mühendis Beyin bavulları Mühendis Beyin Elbisesi...»

Deminki Çorum'lu delikanlı, yeniden gelip önümüzdeki pencereye yapışıyor : Bozkıra karşı, sarı sıcağın altında tırpan çalanlara karşı incecikten, ufacıktan bir türküye başlıyor... ...

Ankara'da yedik taze meyveyi
Boşa çiğnemişiz yalan dünyayı.

Tren gidiyor, biz gidiyoruz. Delikanlı'nın içli yanık bir sesi var. Biz gene dönelim eski anılarımıza... Üniversiteli genç, polisin yakasını hiçte bırakacağa benzemiyor. Bir ara polisin biri Üniversite öğrencisine karşı kendini uzun uzun savunduktan sonra çaresizlik içinde el sallıyor.

— Sen, sen ol da diyor Çankaya gibi bir yerde sıkıysan vazife yapma. Başında Partici bir Kaymakam. Onun başında partici bir Vali onların hepsinin başında Namık Gedik gibi bir Bakan. Evet, bütün bu Ezrailler ortasında gene de vaziyeti idare ediyorduk. Bir kapıdan aldıklarımızı, öbür kapıdan...

Genç, deli bir fişek gibi olduğu yerden atılıyor. Öfkeden dilleri dolaşarak,

— Vaziyeti idare mi ediyorsunuz? Bizim arkadaşları Karakolda günlerce hapsedip pestili çıkıncaya kadar dövenler bir başkaları mıydı acep?

Sonra aklına birşey gelmiş gibi,

— Sen Çankaya'da demek... Sen Çankaya'da demek diyerek kapıya doğru yürüyor.

Öbür polis, «otur hele otur» diye genci paçasından çekip oturtmak istiyorsa da genç, ona da korkunç bir göz atıyor «Bırak hemşehrim, bırak diyorum. Ben kurtların ayak bağlayıp, tilkilerin çözdüğü diyarda daha fazla kalamam.»

Bir süre gözden kayıp oluyor. Üniversiteli'nin gözden kaybolması üzerine pencerenin yanını hiç kimseye

vermiyen kara gözlüklü genç, ilk defa gözünden gözlüklerini çıkarıyor, ayağa kalkıyor eli pantolonunun cebinde, meydan kendisine kalan bir döğüş horozu çalımı ile kıvrak kıvrak kapıya kadar birkaç sefer varıp geliyor. Önce ağzını bana çeviriyor.

— Seninki maşallah çok ateşli, diyor.

Sonra polislere dönüyor. Birden ciddileşerek,

— Vazife her şeyin üstünde, elbette vazife yapacaktınız, memur demek emir kulu demektir.

Sonra uzunca bir süre duruyor, düşünüyor,

— Ya ben, ya ben diyor. Kocaeli gibi bir yerden alındığım gibi ta dünyanın öbür ucuna cehenneme atıldım...

Kendini dinlemiye hazırım gibi biraz daha yanına sokuluyorum.

— Ya demek Beyefendi, sizi de öyle... Ama belki...

O kuşkulu kuşkulu yüzüme baktıktan sonra.

— Gene de Demokratım ama, Demokrat Partili değil, Milletvekillerinden akrabamız varsa gâvur mu olduk yani ?

Artan bir merakla :

— Haşa beyefendi, şey bu Milletvekilleri kimler oluyor.

— Nusret Akın ile, Cemal Tüzün ikisi de Kocaeli Milletvekili.

— Aklımda kaldığına göre, bunlardan ikincisi son günlerde kurulan Tahkikat Komisyonu üyelerinden olacak.

O, yüzüme ters ters baktıktan sonra sorumla hiç ilgisi olmıyan bir cevap veriyor.

— Ben diyor Demokratım. Ben diyor çalıştıkları için onları sevdim. Hepsi bir tarafa ama Menderes gibi bir Başvekil...

— Yani...

O, birden ağız değiştiriyor.

— Onun çalışkanlığını inkâr edemeyiz.

Usul usul yanına sokulduğumu görünce, beni kendilerinden biri sanarak kulağıma eğiliyor.

— Elbette beyefendi diyor, otuz lira yevmiye alacağım. Yediyüz elli lira aylıkla nasıl geçinirim. Sağolsunlar bu arkadaşların gözüne battı, ama, dur bakalım ben de onlara...

Gözüne gözlüğü taktığı gibi belki onuncu defa restorana çay içmeye gidiyor. Peşinden polisler de.

ÇAPANOĞLU ÇIKAR.

Epeyce bir süre, kompartmanda yalnız kaldım. İstasyonlar birbir peşini kovalıyordu... Dışarıda insanın beynini delip geçen boğucu bir sıcak vardı. Perdeleri çektim. İlk defa olarak pencerenin yanındaki köşeye ilişerek sabahleyin Ankara'dan aldığım gazete ve dergileri karıştırmağa başladım.

Bir ara, kapı hızla açıldı. Bizim Üniversiteli genç, altmışlık bir köylüyü kolundan çekerek odaya daldı, köylüye yer gösterdikten sonra kulağıma fısıldamağa başladı...

— Senin Mühendis Beyi de öğrendim. Kimmiş biliyor musun ? dedi.

Merakla,

— Kimmiş?

Sağına, soluna bakındıktan sonra «Sana da söyliyeceklerim var.» der gibi köylünün yüzüne bakıp güldü.

— Yapı Usta Okulu diplomalı biri ama, sen herifteki şansa bak beyim, 750 lira bireh bireh,! 30 lira yevmiye bireh bireh! girdisi, çıktısı... Memlekette Üniversite mezunları iş bulamazken sen tut da Yapı Usta'dan mezun birine 1500, 2000 lira para öde. Nerede bu yoğurdun bolluğu.

— Çok karıştırma kuzum, altından Çapanoğlu çıkar.

Hem bu teknik bir mes'ele senin daha yaşın küçük, böyle şeylere aklın yetmez. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kaç lira borcu var, biliyormusun ?

— Evet evet, dünyada bazı şeyler var ki bilmemek daha iyi. Ya bilir de elinden birşey gelmezse... Sen ey aziz dostum, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, Et Balık Kurumu'nun daha buna benzer nice nice kurumların kimlerin yemliği olduğunu biliyor musun? Koskoca bir devlet hazinesinin tam takır olduğunu, Merkez Bankasındaki altınların nerelerde rehin tutulduklarını biliyor musun ?

— Elbette biliyorum, bilmez olur muyum? Ciğeri on para etmez şu hödük oğlu hödük bu kadar para alınca. Töbe töbe, ulan sen Mimar değilsin, Mühendis değilsin, Yapı Usta Okulunu daha dün bitirmişsin, bir de küçük bey durmuş, Erzurum'u beyenmez. Haksızlığa uğramış da... Sürgünmüş de... falan, feşmekan da ...böyle haksızlığa can kurban be!...

— Dedim ya bu teknik bir mes'ele, az önce duymadın mı Nusret Akın'dan, Cemal Tüzün'den söz etti küçük bey. Senin de böyle Nusret Akın'ların, Cemal Tüzün'lerin olsa idi o zaman kapında itin çift ulurdu. Ve o zaman Kızılay meydanlarında Menderes'e «kahrol...» diye yırtınacağına «yaşa...» diye bağırırdın. Bunlar daha Demoratların suyunu suyu bile değil.

BİR KÖYLÜ

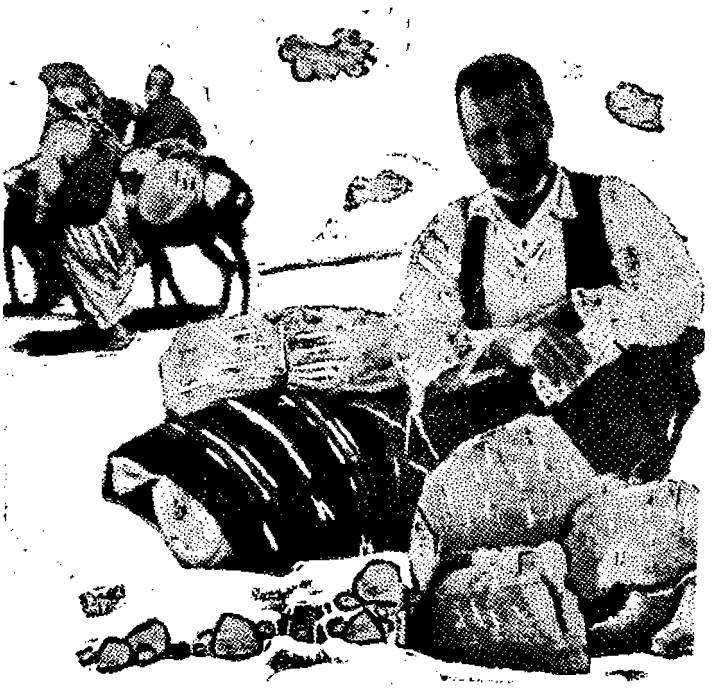
Deminki kapıdan giren köylü bu konuşulanları uzun uzun dinledikten sonra, birkaç defa boğazını ayıkladı, konuşmaya hazırlandığı bir sıra, Toprak Mahsulleri İnşaat Kontrol Şefi kapıda gözüktü. Her zamanki gibi bavullarına şöyle bir göz attı, pencerenin dibindeki köşesine tekrar yerleşti. Burnu gene havada elindeki zinciri sallamaya başladı...

Köylü yutkuna dursun Üniversiteli genç, karşısındakini şöyle yan gözle bir süzdükten sonra aklına bir şey gelmiş gibi, fırladı, ayağa kalktı. Yarı öfkeli, yarı alaylı :

— Bu tren sürgünler treni galiba, dedi. Batıdan doğuya memurlar göçü var, içerisini bir görmelisiniz.

— Nereden biliyorsuhuz ?

— Nereden bileceğim beyim, Restorana gitseniz de etrafınıza şöyle bir kulak verseniz, neler neler... Bizim kazanın çalımcı Kaymakamı ile, Menderes'in «Dev kalkınması» diye ikide bir zırt zırt kürsüye çıkıp nutuk atan

Onlar da Anadoluyu geziyorlar!...

Doktoru da orada. Beni görünce heriflerde şafak attı. Hemen konuşmayı kestiler... Oh olmuş p.....lere. Biri bilmem Van'ın, biri de teeey bilmem Hakkâri'nin huduttaki kazalarından birine atılmışlar. Seninkiler durmuşlar bir de buralara dudak büküyorlar. Ulan, sizlerin yeri şimdi Yassıada olmalıydı Yassıada...

BİR ÇAĞI İZLİYELİM

Bizim köylü vatandaş, kısıldığı köşeden tekrar yekindi.

— Biz köylüyük beğem, aklımız fazla ileriye geriye gitmez, bana kalırsa ıcıh hükûmet bu işi iyi yapmıyo, dedi.

Üniversiteli köylünün üzerine doğru birkaç adım attı :

— İyi yapmıyor mu? Neden iyi yapmıyormuş, şunu söyle babalık? dedi. Bu kaymakam, bu Doktor kim biliyor musun? Sen bilmezsin, siz köylüler neyi bilirsiniz, bilseniz, bu işler buraya varmazdı. Ha ha bak, ne diyordum kazamızda ne zaman kırk yılda bir karşı taraftan biri gelse, bu Kaymakam denen züppe ayağına çizmeleri çeker, silâhlanır, bıçaklanır yolları keser. «Yasak» der «Karşılamak, el sıkmak, alkışlamak hep yasak» der. Bir seferinde İnönü'nün kazamıza geldiğinde ayni şeyi tecrübeye kalktı da kan gövdeyi götürüyordu. Ama, ayni kaymakam, kazasına Demokratların bir vekili kıtibiyoz bir adamı gelmiyecek olsun seninkinin sevinçten elini ayağını yel alır. Yollar ağzına kadar açılır, okullar kapatılır, çocuklar ellerinde bayrakla sokaklara dökülür. Davulla zurnayla millet Demokrat büyüğünü zorla karşılamaya çıkarılır. Arkasından senin bu Doktor bey çekirge gibi fırlar kürsüye çıkar, cırlak sesiyle «Nurlu kalkınmalardan, parlak istikballerden» dem vurur nutuklar çekmeye başlar...

Bizim Üniversiteli kapıdan çıkacağı bir sıra birden olduğu yerde döndü. Geri geri çekildi. «Seninkiler» geliyor dedi. «Yavrum beleşçiler!.. Kızılay meydanında Milletin çocuklarına cop salla, sonra da trende bedava yolculuk et. Tekrar döndü, kısıldığı köşede sabahtan beri «hık mık» edip derdini dökemiyen köylünün omuzuna bir iki şaplak attı. O zamana kadar iki polis de gelip yerlerine oturtmuştu.

Üniversiteli, polisleri yan yan süzdükten sonra, köylüye döndü,

— Sen hangi taraftansın bakıyım babalık dedi? Bu işlere köylüler ne diyorlar?

Köylü, olduğu yerde toplandı, ayaklarını altına çalarak iki dizinin üzerine geldi. Sivas çubuğuna soktuğu sigarasından derin derin birkaç nefes çektikten sonra,

— Dedik ya, bizim ilerisine, gerisine fazla aklımız yetmez.

Sonra durdu, düşündü. Sigarasından birkaç nefes daha fosurdattı.

— Size bir şey söyliyeyim, dedi. Ben kendim halkım halktan olmıya ama böyle giderse bütün millet şey olacak...

— Şey olacak ne demek? diye üniversiteli atıldı.

Köylü birkaç sefer daha yutkundu :

— Şey olacak canım, işte, şey dedi. Senin anlıyacağın Demokrata dönecekler.

— Neden ?

— Nedeni medeni varmı? Baksene kimini sürüyorsun, kiminin elinden mühürünü alıyorsun. Bu gidişle...

Üniversiteli,

— Evet bu gidişle...

Köylünün sırtına birkaç şaplak daha attı. Köylü cesarete gelmişti :

— Bu gidişle yarın bir seçim olursa Halkçısı da Milletçisi de olduğu gibi oylarımızı Demokratlara vereceğiz! diye söze başladı.

— Niye mi diyeceksiniz, lâfını balla kestiklerim? dedi. Sen tut ta begim, köyün sevdiği bir adamın elinden mühürünü çek al Onu sevmiş muhtar yapmış ya köylü, sen ona bak. Demokrat olmazsa ne olursa olsun. Köylü dayılar da onunla beraber bu meselemiye kızıp eski partisini bırakıyor. Başka yeri bilmem emme, bizim oralarda herkes döndü. Sonra dahasını söyliyeyim mi köylünün malı boyuna düşüyor bu günlerde. Pazara bir eşek götür, bir tırpana değiş gel. Malın davarın yüzüne bakan kim!...

Üniversiteli bir ara su içmek üzere istasyonlardan birinde indi. Köylü, meydanı boş bulunca bu kez büsbütün çözüldü. Baktım, bu konuşmalarla en çok ilgilenen bizim İnşaat Kontrol Şefi idi. Köylü konuştukça onun gülleri açılıyordu. Oldukları yerde ara sıra birbirlerinin kulaklarına birşeyler fısıldaşıyorardı. Bizim burnu havalı Ofis Şefi olduğu yerde hop, hop! sıçrıyor, kendi kendine el kol işaretleri yapıyordu. İki sürgün polis, köylüyü şöyle bir alttan üstten süzdükten sonra aralarında hafif yo.u bir tartışma başladı; gözlerim köylüye takılıp kalmıştı: Baktım her haliyle köy ağası olduğu anlaşılan bu adamın dilinin altında birşeyler saklıydı. Salonda Ağanın köylüsü olduğu anlaşılan üç kişi daha dikiliyordu. Konuşulanlara hep kulak kabartıyorlar ara sıra da fiskoslaşıyorlardı...

TREN YÜRÜYOR, ANILARIM YÜRÜYOR

Tren Yerköy'ü çoktan geçti. Açılan pencerelerden içeriye boğucu bir hava savruluyor, bozkırın üzeri pul pul. Sanki birşeyler uçuşuyor, anılarım gene iki yıl öncesine dönüyor. Ağa iri ve kıllı elleriyle durmadan terini siliyor, dışarıya bakıyorum, ekin ekin... İşlenmiş işlenmemiş ekin tarlaları... Bu tarlalarda kanter içinde çalışan yanık yüzlü bozkır insanı.

Bir ara havayı yumuşatmak için dönüp ağaya soruyorum.

— Adın ne senin? Hangi köyden olursun?

— Kanlıca'lı Koca Mustafa derler bana. Köyüm teeey ötelerde...

— Kaç dönüm ekersin Mustafa Ağa ?

— Buğdayı, arpası, yulafı beşyüz'e varır.

— Bu kadar ekilmişten kaç kile kaldırırsın ?

— Allah ağız tadı ile yedirmek nasip ederse bu sene bire yedi - sekiz bekliyok. Bütün ekilmişlerden bin - binbeşyüz kile çıkarsa Allah binbir bereket versin...

— Kapıda davar sığır olarak ne var ?

— 100 kadar koyunla, birkaç inek, üç beş kömüş... Ama beg, malı davarı nidiyim köylerde dirlik-düzenlik kalmadı.

«Köylerde dirlik düzenlik kalmadı» diyen ağanın, (başka başka köylerde önceden yaptığım araştırmalara dayanarak) yıllık gelirini kafamın içinde şöyle bir hesap ettim. Bunun paraca karşılığı onbeş bin lirayı geçiyordu. Oysaki, bu bölgede yıllık gelirleri taş çatlasa bin lirayı aşmıyan nice nice köylü aileleri vardı.

«Sen bu parayı?» diye yeni bir soruya hazırlandığım sıra, tren acı acı düdük çalmıya başladı. Bozkırın üzerinde küçük bir istasyonda durdu. Ağa, «hoşça kalın!» diyerek yanımızdan uzaklaştı. Bizim İnşaat Kontrol Şefi, kapıya kadar onu uğurladı. Tren istasyondan uzaklaşıncaya kadar el sallaştılar.

AĞA AĞZI

— Yavrum biçer-döverli Ağa, milleti kandır bakalım,

Döndüm baktım, bu ses, Mustafa Ağanın, salonun *bir köşesinde sıkışıp kalan — hemşehrisinden geliyordu.* Kendisine kulak kabarttığımı görünce konuşmakta devam etti :

Mühür elden gitti zavallının yüreği yanık. Halkçı imiş de, Milletçi imiş de yok efendim Demirkırata dönecekmiş de vallaha hiç bir halt edemez. Sizin anlıyacağınız buna Ağa ağzı derler. Bütün bunlar martaval, kuru sıkı. Onun bütün derdi çabası biçer döverleri... traktörleri... On senedir bankayı soydu soğana çevirdi. Köyde fakırın fukaranın elinde tarla komadı. Çekti çekti aldı. Vallahi bey evvelce köyümüzden beş sürü çıkarmış. Şimdi hayvanların yaylımı için otlakiyemiz bile kalmadı. Bu kanaralar nasıl bir toprağa daldılarsa kapılarımızın önlerine kadar sürdüler. Biz niye yorganları sırtladık bu yazın ortasında. Herkes keyf için köyünü bırakıp gitmez. Hele böyle harman hasat zamanı Kayseri'lere kadar gitmek... Demirkıratlar çıkalı Ağaların kapısında maymunlar çift oynuyor çift.

Belli ki Mustafa Ağadan dertliydi köylüsü. Diğerleri de lâfa karışacakları bir sıra, bir memur onları, «Buralarda dikilmek yasak...» diye peşlerine takıp başka vagonlara götürdü.

Tren «Tak ta tak...» larına başlamıştı. Tıpkı avını kaçıran vahşi bir hayvan gibi, homurdana homurdana yol alıyordu.

Bizim üniversiteli genç, gözleriyle Mustafa Ağayı arıyarak bir süre sağına soluna bakındı. Geldi, yerine oturdu. Polisler, konuşmayı çoktan kesmişlerdi. Oldukları yerde uyukluyorlardı. Bizim İnşaat Kontrol Şefi, ortalarda görünmüyordu. Belli ki gene restorana çay içmeye gitmişti.

Kayseriden sonra zifiri bir karanlık başladı. Kompartımanımız bir parça serinlemişti. Erciyes'in yakınlarından geçtiğimiz ne kadar belli... Siz hiç, gecenin ortasında vagon penceresinden başınızı uzatıp bozkırı seyre daldınız mı? İnsanı iliklerine kadar ürperten boğucu bir karanlık, sonra, bu karanlıkların ortasında canavar göz-

leri gibi bozkıra doğru çevrilmiş fener ışıkları. Sonra hafif hafif tekerlek gıcırtıları, bir kıpırdama. Arkasından inenler, binenler... ...

Sonra uzun bir sessizlik... Sonra acı bir çığlık, hafif bir gıcırtı Dışarıda kandil kandil ışıklar...

Tak ta tak... tak ta tak... Doğu'nun, Orta Anadolu'ya açılan kapısı Sivas'a geldik...

Umarım yıkılsın şu kanlı Sivas,
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz...
Her nereye gitsem yolum dumandır
Bizi böyle kılan ahdü imandır,
Zincir boynum sıktı halim yamandır,
Açılsın kapılar Şah'a gidelim...
Yıkılsın zindanlar Şah'a gidelim...

«Pir Sultan»

«Kadere Kırkbeş» deyip, yollara dökülen kadın ve erkek ırgatlar.

Sivas

Açıldı kapılar... Gönlümüzün gidecek ne Şah'ı var, ne de Sultan'ı... Biz sadece fakir Anadolu köylerini gezip dolaşıyoruz... Bu arada yolumuzun uğradığı kent ve kasabaları da görmeden geçip gitmek olmaz.

Saat gecenin biri, küfül küfül bir rüzgâr başladı Orta Anadolu yaylasının en yüksek şehri olan Sivas'ta... Yorucu bir yolculuğun sonunda indiğiniz bir kenti, bir kasabayı sevmek, ona gönül bağlamak mı istiyorsunuz? size tavsiyem, o kent ve kasabaya akşam elektrik ışıkları altında girin, günün ilk ışıklarıyla beraber pılıyı pırtıyı toplayıp o şehirden uzaklaşın... Bütün Anadolu kent ve kasabaları için böyle ukalâca bir öğütlemeceye kalkmak doğru olur mu bilmem ama, Sivas gibi paytonu bol, rüzgârı bol, tozu toprağı, at fışkısı bol, henüz gelişme halin de olan bir kentimizde, insan birkaç gününü geçirince, ister istemez böyle yargılara varmaktan kendini alamıyor...

Bunaltıcı bir bozkır yolculuğundan sonra tren sizi, çatal çeşmeli şadırvanından buz gibi sular dökülen büyükçe bir istasyona bırakıp kaçıyor... Gecenin ortasındasınız. Bir paytona atlıyorsunuz. Her halinde görmüşlük, oturmuşluk akan palabıyıklı paytoncu, «kentimize hoşgeldiniz» der gibi size dostça bir bakış attıktan sonra pazarlık lâfını ağza aldırmadan atlara birer kırbaç sallıyor, âhenkli sesler çıkaran bir çift atın ayak şakırtıları arasında bakımlı, güzelce bir caddeden geçerek şehrin orta-

sındaki genişçe bir meydanlığa giriyorsunuz...

Dört katlı bir binanın önünde zınk deyip duruyor paytonunuz...

— Borcumuz ?

— Sadece yüzelli kuruş beyim, diyor.

Valizinizi otel kapıcısına teslim ettikten sonra, erkekçe bir selâm çakıp yanınızdan uzaklaşıyor...

Başka kentlerimizde çok kez insanı karakollara kadar sürüklüyen pazarlık usûlünün Sivas'lı paytoncular arasında hiç de geçer akça olmadığını hemencecik anlıyorsunuz...

GÖRÜNDÜ SIVAS'IN BAĞLARI

Sonu da olan bu incecik esprili, alaylı sözü kim demiş, hangi çağda, hangi maksatla demişse demiş, ben Sivas deyince, yıllardır aklıma hep bu söz gelir. Günlerd'r Sivas'tayım. Durmadan çarşısını, pazarını, tarihi yerlerini dolaşıyorum. Konuştuğum, halleştiğim insanlar arasında her kattan, her kafadan Sivas'lılar var...

DEMEKLER ŞEHRİ

Dününü bilmiyorum, bugünün Sivas'ı belki bağ-bahçe demek değil ama, bu «Demek»lerin bugüne dek hiç bir kentimizde ve kasabamızda Sivas ilinde olduğu kadar bol sıralandığı bir başka Anadolu şehri daha hatırlıyamıyorum. Ve gene bu «demek»lerin Sivas ilinde olduğu kadar el ve makam değiştirdiğini de bir başka ülkede göremezsiniz...

Şimdi bu «demek»lerden aklımıza geliverenlerin birkaçını sıralıyalım : Önce size Sivas'ın o meşhur bıyıklarından söz açacağın... Bir yabancı Sivas iline ilk adımını attı mı bir bıyık bolluğuyla karşılaşır. Bıyık çeşitlerinden artık say sayabildiğin kadarını... Palabıyık, pospıyık,

pırasa bıyık, koç bıyık, kaytan bıyık, burma bıyık, badem bıyık, sünnetli bıyık.

Şehirdeki bu bıyık bolluğuna şöyle bir bakarsanız, dünyada bir bıyık yarışması açılsa Sivas mutlaka bu yarışmada en başta gelir dersiniz...

Sivas ilinin içine doğru şöyle biraz daha açılırsanız, bu «demek»lere yenileri de ulanarak sizi bir yerlere götürür. Gittiğiniz bu yerlerde gözünüzü açıp da şöyle çevrenize bir baktığınız zaman hemencecik renk ve desen bolluğunun salkımlaşıp, saçaklaştığını görürsünüz. Tıpkı Sivas'ın dallı güllü çorapları, kilimleri gibi...

İlk peşin Sivas'ın «payton demek,» «bıyık demek» olduğunu söyledim. Bu ikiz kardeşler Sivas'ta her zaman yanyana yürürler... Birini deyince mutlaka öbürü gelir aklınıza... Bunların yoldaşlığını yapan bir üçüncüsü daha vardır ki, o da «Sivas Çubuğu»dur. Artık tabloyu tamamlıyalım ; Her köşe başında bir payton, her paytoncunun palabıyıkları arasına sıkıştırılmış ibrişimle işli uzunca bir çubuk. Sonra göğüsten aşağı çepken yeleği üzerine sarkıtılmış gümüş köstekler...

Ötelerde sırtına heybesini atmış, elinde helkesi, hoplaya hoplaya yürüyen kilot pantolonlu bir köy delikanlısı görürsünüz... Delikanlı sıktırılmış daracık urubası içinde yürümüyor, sanki Abdurrahman Halayı sekiyor. Sırtındaki nakışlı heybesinden tut ta, ayağındaki güllü çorabına, dudakları arasından mırıldandığı türküsüne dek, buram buram Sivas kokar, memleket kokar delikanlının her halinden.. O zaman Sivas'ın «demek»lerinden birkaçı daha dökülüverir dudaklarınız arasından... Sivas'ın paytonu, Sivasın bıyığı, Sivas'ın çubuğu gerisinde başkaları, başkaları da yer alır... Hadi, hep birlikte onlardan birkaçını daha sayalım : Sivas demek gül demek, nakış

demek... Sivas demek, halay demek, türkü demek, bıçak demek... Sivas demek, halı demek, kilim demek, cecim demek... Sivas demek, altının, gümüşün en güzel işlendiği bir belde demek...

Hemen hemen hiç bir kentimize nasip olmıyan bu top top güzelliklerin, özenişlerin meydana getirdiği «demek»leri Sivas bağrında sıralıyadursun, öte yanda pazarında konuştuğum bir Hafik köylüsü, arka arkaya gelen üç uzun kıtlık yılının köydeki yıkımını sayıp dökerek, tıpkı Sivas'ın keskin ayazı gibi, yüzünde şaklatıveriyor... Şayet kendisini dinlemeğe tahammülünüz varsa, o zaman Sivas'lı hemşerimiz, ucuz ucuz elden çıkardığı mal ve melâldan, köyden göçedip giden komşulardan, henüz kapanmamış binbir çeşit yaradan uzun uzun dert yanar... Bütün umudunu demidini bir tek gökteki yüce Tanrıyla, onun yeryüzündeki insanoğluna getireceği «Bu yılcık»lara bağlıyan şaşırmış adamın karşısında durur, şöyle bir hıpır hıpır dökülen üstüne, başına bakarsınız... Feleğin erkenden dörtkat ettiği çelimsiz gövdesine bakarsınız... Titrek dudakları arasından dökülen ağulu sözlerine bakarsınız... Ozaman Sivas'ın bütün renkleri, nakışları, halayları, türküleri bir an da gözünüzden de, gönlünüzden de siliniverir. Ve bütün bu renkler ve cümbüşler yerini bir tek «demek» e bırakarak, anlamını değiştiriverir...

«Evet» dersiniz, «bugün Sivas demek, kahır demek. Sivas demek, çile demek. Sivas demek, hüzün demek, mihnet demek. Bir tek kelime ile Sivas kendi insanının deyimiyle «bu yılcık»lar, «bekleyiş»ler demek» dersiniz. İşte o zaman, neden dolayı bu diyarda yetişen âşıkların, ozanları yıllar yılı aşk ve ayrılık üzerine, ekmek ve geçim üzerine durmadan destanlar yazıp, deyişler söylediğine şaşmazsınız. Ve işte ozaman Sivas, karşınızda, vezi-

rine, paşasına «Yeter gayrık!» deyip bu uğurda kellesini veren Pir Sultan olur, «Umarım yıkılsın şu kanlı Sıvas, - Açılın kapılar Şah'a gidelim» diye haykırımlarda bulunur. Ya da memleketin gerçek dertlerini dile getiren «Padişah sikkesi selâm vermiyor. - Kefensiz kalacak ölümüz bizim...» diyen bir Serdarî olur. Veysel olur, «Dağlar çiçek açar, Veysel dert açar» diye içini döker. Öbür yanda, açlık üzerine, darlık, yokluk üzerine deyişler sıralayan bir Ali İzzet olur, bir Talibî olur...

YAĞMA ŞEHRİ

Dedik ya, bu «demek»ler, Sivas'ta olduğu değin hiç bir memlekette el ve makam değiştirmemiştir. Sivas'ın geçmişine şöyle bir göz atacak olursak, bu memleket tarihi boyunca uzunca bir süre, istilâ demek, katliâm demek ve bunun sonucu olarak da yağma demek olmuş... Kana susayan her hakan, her hükümdar soluğu Sivas'ta almış... Eskiler bir yana, Moğollar Sivas'ı yakıp yıkarak başka ülkelere buradan geçmişler. Timurlenk'in yaptıkları malûm. Şah İsmail ilk menzil yeri olarak Sivas'ı seçmiş, Yavuz, çevresine ölüm ve dehşet saçarak Çaldıran'a buralardan geçip gitmiş...

Bu da olmadı; yok mahallî paşaların isyanı, yok Celâlî eşkiyaları, yok Kadı Burhaneddin çağı... Bütün bu didişmeler, boğuşmalar arasında gel Sivas'lı git Sivas'lı ver Sivas'lı al Sivas'lı... Evet uzun yıllar Orta Anadolu'yu Batı'ya bağlıyan yollar üzerinde bir geçit, bir kavşak noktası olan Sivas'da diğer bütün Anadolu şehir ve kasabaları gibi içine kapanarak kendi kaderini yaşamış. Sadece yaşamamış, öte yandan yoksulluk, çaresizlik içinde umutsuzluğa düşen her memleket gibi Sivas da kendini zikre ve tarikatlara vermiş; bu dünyada yitirdiklerini öbür dünyada bulabilirim avuntusuyla tekkelerin, şeyh-

lerin eteğine yapışmış, durmadan hu çekmiş, höykürmüş...

TARİKATLAR ŞEHRİ

Şimdi Sivas'ta müze haline getirilmiş olan, Selçuklular zamanından kalma Gökmedrese'yi geziyoruz. Cam dolaplar içinde saklanan çeşit çeşit taçlar, külâhlar, cüppeler, hırkalar, maşlahlar ve mâşallahlarıyla gösteriyor ki, Anadoluda gelmiş geçmiş mezhep ve tarikatların hemen hepsi de eksiksiz olarak bu beldeye gelmiş oturmuş. «Acaba bu neden böyle» demeğe kalmıyor, öteden, Sivas'ın tarihi ile birlikte sosyal sorunlarını da iyi bilen yaşlı bir öğretmen atılıyor :

— Halkının fakirliğinden ve işsizliğinden, diyor.

Sivas'ın gelmiş-geçmişi ile birlikte, bu şehirdeki tarikat bolluğunun nedenleri üzerinde ışık tutan bu söz, ayıltıveriyor sizi... O zaman Kurtuluş Savaş'nın kongrelerinden ilkinin neden ötürü burada yapıldığını daha iyi anlıyorsunuz. Sivas ilk defadır ki «Milletin mâkus talihini» yenmek için ulusca girişilen mücadelede pencerelerini Batı uygarlığını açarken, öte yandan yüzyıllardır, halkı avutup uyuşturan yalancı yöneticilerden kurtulmanın ilk müjdesini ilk defa burada veriyordu...

YENİ YÖNETİCİLER

Sivaslı hemşerim kendini birazcık toparlayıp da gözünü açtığı bir sıra, 1950 yılı gelip çatıyor. Evet bir kez daha bu «demek»ler el ve makam değiştiriyor Sivas ilinde...

Ömrünüz boyunca gezip tozduğunuz her memlekette, her kasaba ve kentte gününü gün eden çıkarcı insanların çevirdiği, korkunç fırıldaklara dair hikâyeler, konuşmalar dinliyerek olduğunuz yerde irkilmişsinizdir. Fakat bunların hiç biri, evet bunlardan hiç biri, 1950 den 60'a değin on yıllık süre içinde «Sivas demek ben demek...» diyenle-

rin yaygaraları ve çalımları kadar milleti korkutup, sindirmemiştir...

Sivas'ın bu on yıllık tarihine kısaca bir göz atalım : Göz açıp kapayıncaya kadar bir de bakıyorsunuz, ortalığı yeni tip, yeni model partizanlar dolduruyor. Kısa bir zamanda çilekeş Sivas bir partizanlar şehri olup çıkıyor.. Halk önce şaşırıyor, afallıyor. Nasıl şaşırıp afallamasın Dünün hırsızları, uğursuzları, soyguncuları, sanki gökten indirilmiş yeni kurtarıcılar gibi karşılarına geçmiş «Hak» diyor, «Hürriyet» diyor, «adalet» diyor, «demokrasi» diyor.. Sonra bir tarikatçılık, bir mansap yarışıdır başlıyor bu Kongre Şehri'nde... Merkezden gönderilen tarikatçı valilerin de bu durumu büsbütün karıştırıp körüklemesiyle işler adamakıllı çığırından çıkarak halk bir kez daha iki ayrı cepheye bölünüyor. Hani, «parçala, hâkim ol!» sözü var ya, halk birbirinden kaçıp uzaklaştıkça, bu arada bizim Sivas'ın yeni tip politikacılarının da bahtı açıldıkça açılıyor... «Halk bizden yana olduktan sonra...» deyip, elinde çanta, cebinde bol kredi, sokağa fırlıyor...

«MEMURLARIN KADERİ, ELİMDEKİ ŞU ÇANTANIN İÇİNDE...»

Kimin haddine, bizim partizanlara ağız açmak! Hortlıyan irtica ile birlikte onun teşvikçisi ve besleyici durumunda olan yeni tip yöneticiler, «Memurların kaderi, elimdeki şu çantanın içindedir» diyerek kolları sıvayıp işe girişiyorlar... Gelsin nakiller, gitsin sürgünler... Bu nakillerin, bu sürgünlerin sayısı kısa bir zamanda yüzleri, beşyüzleri buluyor... Sen öbür yanda tut, altında «Sen sadr-i güzin, hazret-i Adnansın efendim...» diye meşhur bir para sızdırıcısının, bir kumarcının medhiyelerle dolu bir hezeyanını, «İşte peşinde gideceğiniz mübarek zat

bu...» diyerek devrin Başvekilinin resmini al, köy köy dolaşarak oy avcılığına çık!...

Yukarıda söz konusu ettiğimiz bütün bu olaylar, politikanın da, politikacının da Türkiyemizdeki tanımının değiştiğini bizlere açıkça göstermiyor mu? Parola aynı : Önce milleti birbirine düşüreceksin, sonra sindireceksin... Daha sonrası malûm : «Nurlu istikbal», «Görülmemiş kalkınma» teraneleri arasında küplerini dolduracaksın...

Homurdanmalar mı başladı? Sonra gene ortaya çık, «Sevgili vatandaşlarım!» de, Büyük önderin izindeyiz» de, nutuklar at. Köye git, cami, mescit yap, Kur'an kursları açtır. Sonra geri dön, yok sen alevi, yok sen sünnî, milleti birbirine tak... Sonra «hep bana, lüp bana»... «At binenin, kılıç kuşanamın» de, servet üstüne servet yığ, apartman üstüne apartman dik, çarşılar pazarlar yaptır. Bir tek Sivasta bile bir hurdacının, bir hamalbaşının o günlerde yapıp çattıkları, bizden sonraki gelecek kuşaklara bir ilin demokrasi tarihinde ibretle okunacak sayfalar olarak kalacaktır...

HOŞÇAKAL SIVAS

Sivas, ağlıyan şehir... Sivas gülen şehir... Sivas, bağışlıyan şehir... Sivas, Cer Atelyesi, Çimento Fabrikası, Askerî Dikimevi, Cezaevi ve Sümerbank halı tezgâhlariyle, içinde binlerce işçi çalıştıran büyük şehir, gelişen şehir...

Ama Sivas susmuş, Sivas küsmüş, Sivas düşüncelere dalmış...

Bu demokrasicilik oyununda kimlerin bir kez daha kârlı çıktığını Sivaslı hemşehrilerimiz aralarında tartışa dursunlar, ben gene sözlerimi Koca Pir Sultan'ın dört satırcık bir koşmasiyle bitirerek, Sivas'tan ayrılacağım :

Sivas İlçesinde zilim çalınır,
Çamlıbeller bölük bölük bölünür...
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz...

YİNE YOLLAR...

Sivas'tan - Malatya'ya iki ayrı yoldan ulaşılırmış. Biri otobüsle, ötekisi trenle... Bir de, havadan kazanıp memleketi havadan seyredenler için, haftanın belli günlerinde uçak seferleri varmış ama, biz kimsesize uygun düştüğü için otobüsü tercih ettik. Kese işi bir yana, ayrıca otobüs yolculuğu kestirme de sayılır. İşin içinde zamandan kazanıp paradan da artırma olduğuna göre ötesi düşünülür mü hiç?...

Yıllık izinin bir haftasını Sivas'ta bırakarak yola çıkıyorum. Sabahın yedisinde kalkacak arabamız ancak dokuzunda hareket edebildi. Bir yanlışlık olsa gerek, akşamdan gösterilen - acenteden yeni çıkmış - pırıl pırıl araba yerine, çürük - çarık bir arabada bulduk kendimizi, sabahleyin... Homurdandığımızı gören yaşlıca biri, «Doğu'da yolculuk yaptığınızı unutma bey diyor, bu yollarda yenisin galiba...»

Bir başkası, «Bu yolları eşekle aştığımız günler de çok oldu, geç olsun, güç olmasın.» diyor...

— Allah'tan hayırlısı...

— Allah'tan hayırlısı...

— Geç olsun güç olmasın...

Evet, geç olsun güç olmasın. İnsan bu yolları gördükten sonra Anadolu insanının sabırlığını, feylezofluğunu tek kelime ile ucu vurdum duymazlığa varan kaderciliğini daha iyi öğrenebiliyor... Ama içimizde biri var ki, diğer yolculardan hiç birine benzemiyor, bu yolların gediklisi olduğu her halinden belli. Adam, kalender mi kalender, bitirim mi bitirim... Yandan çarklı arabamız,

harıltılar, horultular çıkararak ikide bir olduğu yerde kazıklanıp kaldıkça, o, tıpkı yollarda düşmüş kalmış yorgun bir eşeği nodullar gibi yaylanarak, «Deh de babam! Deh de»lerle birlikte makaraları salıveriyor...

ANTİKA BİR YOLCULUK

Bizler, antikalar ülkesinde miyiz, yoksa Malatya yolculuğunda mıyız? Evet, ben deyim, 28 modeli, siz deyin 38 modeli altımızdaki zırıltısı bol, sarsıntısı, tozu-toprağı bol arabanın, takım taklavatından tut ta bu yollarda kapkara geçmiş astımlı şoförüne, lise çıkışlı yamağına dek her şeylerimiz, herşeylerimiz bir antika bu yolculukta...

Çıktığımız bu yolculukta, - içine, dışına bakıp ta - yalnız arabamızla onun takım taklavatını antika sanmayın... Asıl antikalık yol uzayıp da yolcular arasında guruplaşmalar, anlaşmalar olduktan sonra açığa çıkıyor... Böylesi yollarda böylesi bir yolculuğa az rastlanır doğrusu... Allah'a havale bindiğimiz arabanın nazarlığı maşallahı, ayeti-levhası hak getire...

Kişioğlu yaratıklar arasında kendine benziyeni nasıl da bulup çıkarıyor bu yollarda... Öyle zorlamağa ne hacet, ben, bu yolculuğumuzun adını çoktan buldum bile : Üçer kişilik anlaşmalardan meydana gelmiş «ÜÇLÜ ANLAŞMALAR EKİPİ» deyip çıkıyorum...

Kestirmeden sıra ile arkadaşlarımı tanıtayım : İçimizde iki Maraşlı ile bir Sivaslı var ki, durmadan namaz kılıyor. Araba bir yolun kıyısında zınk! deyip durdu mu, iki darp, bir niyet - kıbleyi arayıp bulduktan sonra - biri imam, diğer ikisi cemaat oluyor, hemen eller kulakta namaza duruyorlar, arabanın çarkıtlığı, külüstürlüğü o kadar da işlerine yarıyor ki, ne arabamızın tamiri bitiyor, ne de bizimkilerin namazları niyazları... Yola çıkalı topu topu - kuşluk ta dahil - iki namaz vakti geçti, seninkiler, birin yanına beş vakit daha katarak habire yere yatıp

kalkıyorlar... Nurcu mudurlar, nakşibendi midirler yoksa başka bir tarikatın yolcuları mıdırlar? Sağ olsunlar, yol arkadaşlarımızın, namazları, niyazları uzadıkça, bizim yandan çarklı külüstürün uyuşukluğu da o nisbette artıyor... Bu gidişle değil arabadaki bizler, dağdaki taştaki kurtlar kuşlar da birer softa olup çıkacaklar...

MADEN ARAYICILARI

Sırayı bozmıyalım. Arabanın gerisine doğru oturmuş üç kişi daha var ki, onlar da ayrı bir âlem, bizim külüstür duraklar duraklamaz, (zaten gittiği de yok ya) birbir peşinden üç kafadar hemen kendilerini aşağı atıveriyorlar... Önce, çevredeki dağa - taşa bir göz atıyorlar. Sonra hep birden yerlere eğilerek yazının yüzünden topladıkları taş ve toprakları, ellerinde okkaladıktan sonra burunlarına gözlerine götürüyorlar, sonra tekrar araziye dönerek,

— Buranın toprağı kırmızıya çalıyor altında demir cevheri olmak ihtimali var.

— Teeey!.. Şu karşı dağın eteğindeki sarı çiçekli tarla kükürtü gösteriyor.

— Ya şu bitkisiz yanık yüzlü kel tepeler? civayı...

— Ya şu yaldız yaldız yanan kayalara ne dersin ?

Bu toprak ve kaya parçalarından bir miktarını koparıp ellerindeki maden gözlüğüne tutmağa kalmıyor, otobüsümüz homurdana homurdana hareket ediyor... Az gidiyor, uz gidiyoruz. Bir de bakmışın, otobüsümüz gene durmuş. Bizim namazcılarla, madencilerin tekrardan günü doğuyor. Arabadan birbir peşinden atlayı atlayıveriyorlar : Yeniden saflaşma, yeniden tekbirler, yere kapanmalar, yeniden arazi üzerinde sağa-sola koşuşmalar... Taş, toprak muayenesi...

Böyle yollarda, böyle yolculuğa can kurban doğrusu Şimdilik hiç bir tarikata girmeye niyetli olamdığıma gö-

re, bizim 28 modeli yandan çarklı arabamız bu ağır aksak yürüyüşünde devam ederse - Kıratın yanında duran ya huyundan, ya da suyundan derler... Bir maden tetkik araştırma uzmanı olup çıkacağım bu yollarda...

Dedik ya, bizim işler hep üçlü gidiyor bu yolculukta... Üç şoförün kafa kafaya verip yürütemediği arabada üç tane kadın yolcu var ki, çene çeneye vermiş pek alâ işlerini yürütüyorlar. Dünya yıkılsa başlarını çevirip bakacakları yok. Bunları kendi hallerine bırakalım, gide gide öğreniyoruzki, 28 modeli arabamızda dışarıdan müşterilerden de birinin katılmasıyle üçlü şoför kadrosiyle birlikte ekiplerin sayısı dörde yükseliyor... Ben ve üç şoför hariç topu, topu dokuz yolcu olan yandan çarklı arabamızda yolcuların vazifelerini bir kere daha sayabilirim: Üçü durmadan namaz kılıyor, yüzleri hep yerde... Üçü durmadan maden arıyor, gözleri hep dağda, taşta... Diğer üç kadına gelince durmadan çene çalıyor... Bu dokuzluk kadronun dışında kalan şoför ekibine gelince onlar da başları yerde durmadan araba tamir ediyor... Aralarında yalnız kalan bir benim , «Oldu olacak» diyorum. Mademki bu dağlarda herkes vazife başında. Bu gidişle bu yolların tükeneceği de yok. «Serde araştırmacılık var.» Cebimdeki defteri, kalemi çıkarıyorum, başlıyorum önüme çıkanları sorguya çekmeğe. Siz buna isterseniz, notlama da diyebilirsiniz...

SİVAS DAĞLARINDA GEÇİM ARAŞTIRMALARI

Otobüsümüz bir kez daha küt! deyip duruyor. Bu kez de lâstik patladı diyorlar. Fırsat kaçırılır mı hiç, Üçlü ekipler, belki onuncu sefer arabadan atlayıp işlerine devam ediyorlar. Eh, biz ne duruyoruz. Sivas'tan çıkalı beş saat geçti... Daha yolun yarısını alamadık. Kendi kendime «HARMANDALIOĞLU yaz diyorum. Sıra sende Sivas dağlarında geçim araştırmaları...» Sonra bakıyorum

elimdeki kalem bir türlü yürümüyor. «Ne yazacaksın?» diyorum. Nereye baksanız, bir oturmuş kalmışlık, bir hareketsizlik içinde çevreniz... Görebildiğiniz herşeyler, herşeyler taşı toprağı, bitkisi, hayvanı, insanı daha boy atmadan çöküp kalmış Sivas - Malatya yollarında... Buna sam vurmuşluk, sararıp kalmışlıkta diyebilirsiniz. Sanki gökten gizli birer gumruk ini inivermiş tepelerine bu ülkenin. Tabiat, öylesine sarı ve cılız, öylesine bezgin. Zaten bakabildiğiniz her yerde sarı çiçekli zehirli sütleğen otlarından, sığır kuyruklarından, göbekleri kurumuş kalmış dikenli kengerlerden başka ne görebiliyorsunuz çevrenizde... Toprağa yapışıp kalan ekinler bile, bunlara uymuş... Nerede o, türkçe kitaplarında okuduğumuz - eteklerinde kütür kütür sular akan - çocukluğumuzun düşü, zeyneti o gümrah başlı canlı Anadolu dağları... Nerede o, sıktığını un eden levent yapılı Anadolu insanı...

İşte orada, uzakta... Bir köy var... Önünde sıska sığır sürüleri geziniyor.

Beride bir köy, bütün bir ailesini başına toplamış arpa yoluyor, Karı, kızan, torun tomar, on kişi kadar var tarlada. Sarı sıcağın altında kapkara geçmişler hepsi de..

Serde araştırma yazarlığı var ya, selâm verip - selâm aldıktan sonra adamı soru yağmuruna tutuyorum,

— Sen hep arpa mı yolarsın babalık diyorum. Geçen yıl da seni buralarda arpa yolarken gördüm.

Yüzlerdeki terleri silip yere attıktan sonra,

— Biz hep arpa yolarız evlât diyor.

— Sonra ?

— Sonrası, buradan toplar, harman yapar, sonra sürer, savurur, değirmende un yaparız. Sonra da zıkımlanırız...

— Kaç yaşında başladın bu işe?

— Soran mı? Şuncacık çocukken teeey... Dedemle birlikte bu tarlada arpa yolmağa başladım. O zaman ba-

şımızda Padişah vardı. Sonra dedem öldü, Padişah'ı başımızdan attılar. Yerine Gazi Mustafa Kemal Paşa geldi dediler. O zaman da bu tarlada babamla arpa yoldum. Sonra, devir döndü Cemal Paşa geldi.

Aksakallı Sivas köylüsü, ne düşündü ise konuşmasını burada keserek feylesofça omuz silkti, uzaktaki öbek öbek toprak yığınlarını göstererek,

— Teeey be, işte köyümüz orada dedi. Ben, beni bileli köyümüz o köy. İçinde oturduğumuz ev o ev. Ekip, biçtiğimiz tarla o tarla. İçinde toplaşıp arpa yolduğumuz insanlar...

Burada gözleri yaşarıyor, yutkunuyor.

Yanında, yöresinde arpa yolanlara bakıyorum, hep karı-kızan.

— Senin yetişkin oğlun yok mu babalık? diyorum.

— Var bre evlât diyor. Biri beni evermiyorsun diye hangi cehenneme gitti ise başını aldı gitti. Onun büyüğü de Kore'de kaldı. Ortancılısı da geçen yıl öküz borcu ödeyeceğim diye gittiği Ankara'da bir döyüsün taş ocağında çalışırken üzerine dağ göçtü. Onu da genç yaşında öyle kayıp ettik. Şimdi gördüğün şu dokuz, on baş horanta bana bakıyor...

Sivas köylüsüne soracaklarım arasında yıllık geliri-gideri nedir? Toprağa kaç kile tohum eker, kaç kile kaldırır? Kaldırdığı ürünün kaçını tohuma, yeygiye, kaçını hayvan yemine ayırır gibisinden daha bir sürü sorularım var ama, iyi ki bizim bozkırın ortasında sekmeğe başlaması işimi yarıda bıraktı. «Arpa tarlasında geçim araştırması...» Kendi kendime söylenirken, madencilerden biri yanıma sokularak elindeki bir taşı gösterdi,

— Demir cevheri dedi. Hazinenin üzerinde oturuyorlar, heriflerin birşeyden haberleri yok.

Lâf olsun diye,

— Evet yok, dedim.

Gözlerim bize doğru koşan eli çantalı üç kişiye takılmıştı. Bizim arpa yolan ihtiyarın yanından geçerken selâmlaştılar... Bir ara Sivas köylüsü üçlerin arkalarından ünledi.

— Hocalar dedi, kestiğiniz karpuz bir kez daha acı çıktı. Bak ben daha bıraktığınız yerde arpa yoluyorum...

İki yıl önce dağlarda ellerinde bir sürü broşür ve levhalarla köy köy dolaşan İNKILÂBI YAYMA EKİPLERİ ni hatırladım : «Üniversite muhtariyeti, Anayasa teminatı, basın hürriyeti, insan hakları, sosyal adalet... Anayasa oylaması...»

Bu nutukların çekildiği o günden bugüne, aradan üç uzun yıl geçti. Sivas köylüsünün elinde gene bir demet arpa, çoluk çocuk yolumuzu bekliyor...

YENİ ÜÇ ARKADAŞ

Arabamızdaki üçlü ekiplere, üç yeni arkadaş daha katılmasiyle yarı yolda ekiplerimizin sayısı beşe çıktı. Bu üçlerin, üçü de çevre köylerde öğretmenmiş. Anlattıklarına göre, Sivas'ta açılan Beslenme Semineri'nden köylerine dönerken arabaları bozulmuş. Cepleri, koyunları - Beslenme Semineri'nin kendilerine armağan ettikleri - renk renk levhalar ve broşürlerle tıka - basa...

Üçlerin arabamıza girmesiyle içerinin havası derhal değişiyor. Araba yürür yürümez, üçlerden ikisinin arasında hararetli bir tartışmadır başlıyor... Üçüncüye gelince, onun bu tevir konuşmalara boş veren bir hali var. Elindeki bir gazeteyi süzüyor. Konuşulanlara kulak kabartıyorum, iki genç arasında Başkentten gönderilen Beslenme Uzmanları'nın - içinde kalorisi bol, vitaminli, proteinli - nutukları tekrar ediliyor... Bakıyorum, bizim yandan çarklı arabanın içi, kısa bir zamanda gani gönüllü bir zenginin ziyafet sofrasına dönüyor : Havyarından, yıllanmış şarabına kadar dişine tanış... Yedi derde devâ

marulun, kelemin göbeklileri bir yana, meğer şu beğenmediğimiz nanenin, maydonozun bile ne bilinmiyen nitelikleri varmış da haberimiz yokmuş... Bu üçü öğretmen ekibi arasında henüz çiçeği burnunda genç biri var ki, «Köylerimizdeki beslenme eksiklerinin meydana getirdiği çeşitli hastalıklardan» dem vurarak durmadan ateşli nutuklar çekiyor : Kalori ve vitamin yetersizliğinin insanın fizik ve moral yapısı üzerinde meydana getirdiği uyuşukluğu ve çöküntüyü anlatmağa çalışarak iki de bir;

— Köylerimizi diyor yufka ekmek ve tandırla birlikte, tek tip besinlerden kurtarmanın zamanı çoktan gelmiştir...

Üçüncü arkadaşı, süzdüğü gazeteden başını kaldırıp;

— Ne ile diyor, başını tekrar gazetesine eğiyor...

Ateşli genç, arkadaşlarının başka şeylerle oyalandıklarını görünce, ağzını bana çeviriyor;

— Bey ağabi, diyor. Meslekinizin ne olduğunu bilmiyorum ama, her halde otobüsten dışarısını seyretmişinizdir. Size soruyorum, yollarda bir tek dikili ağaca, bir tek kök sebzeye rastladınız mı? Bu kupkuru arazinin insanları da tıpkı şu yollardaki karaçalılar gibi besinsizlikten erken yaşta kuruyup kalıyor.

Gazeteyi süzen arkadaşı, başını bir kez daha yukarı kaldırıyor;

— Bütün bunlar doğru, güzel benim kardeşim diyor, onlar sadece kuruyup kalmıyor ayrıca verimsiz de kalıyor. Bu seminerde biliyorsun proteini öğrendik. Vitamini öğrendik. Daha, daha bir insan vücudunun ayakta kalabilip çalışabilmesi için yirmidört saat içinde ne kadar kaloriye ihtiyacı olduğunu da öğrendik. Öğrendik ama. (Gözlerini ilk kez bana çevirerek) bütün bunları köylü dayıya kim verecek ?

Arkadaşı, cebinden bir tomar afiş ve broşür çıkararak ortaya döküveriyor... Parmakları bir bir re-

simlerin üzerinde gezinerek ;

— Bunlarla, diyor, Köylülere çalışmağı öğreteceğiz. Onlara ağaç dikmeği, sebze ekmeği öğreteceğiz. Tabiî arkasından yeme-içmeğe sıra gelecek. Gerekirse bunları da biz öğreteceğiz...

Bakıyorum, karşımda ilk kurtuluş yıllarının - herşeyin nutukla düzeleceğini sanan - O masum ülkücü öğretmen tiplerinden biri var...

Ömrünü bu uğurda tüketmiş biri olarak meseleyi biraz daha somutlaştırmak için,

— Yollarda arpa biçenleri gördünüz mü ? diyorum. Aramızdaki ciddî nutuk havasını dağıtmak için de az önce Sivas'ın Ali Dayısı ile aramızda geçen konuşmaları tekrar ederek,

— Şimdi söyle diyorum iki gözüm, bu adama çalışmıyor diyebilir miyiz? Olanca ömrü arpa tarlasiyle, arpa ekmeği arasında gelip geçmiş gene de...

Elinde gazete süzen öğretmen, konuşmaları ilk kez ciddiye alarak yüzünü bizlere çeviriyor,

— Hım, diyor, Şu bizim Ali Ağayı mı? Hani şu yolun kıyısında gelinleri, torunları ile arpa yolan Ali Ağayı... İşte ben dört yıldır onların köyünde öğretmenim. Dikkat ettinizse yanında yetişkin bir tek oğlan çocuğu yok. O yönden Ali Ağanın derdi büyük. Dokuz, on baş nüfus ona bakıyor. İhtiyarla konuşmanı çok isterdim. Yalnız senin değil, şu meslektaşlarımın da onunla konuşmasını isterdim. Biz, memleketi kitaplardan değil, biraz da Ali Ağalar'ın yaşantılarından öğreneceğiz...

OTOBÜS DEĞİL, SOSYAL ARAŞTIRMA MERKEZİ

— Başka bir özelliği var mı bilmem ama, Vallahi dedim Ali Dayı her devirde arpa yolmuş...

— Sadece yolmuş değil yoldurmuşlar. Ali Ağa öyle bir adamki, size ne dedi ise doğru. Kimin işine yarasa,

köyün en doğru adamı da o. Ama ömrü boyunca ırgatlık yapmış, arpa yolmuş. (Ali Ağa'nın köyünün öğretmeni, bir ara hafifçe güldü) Ali Dayı'ya soraydın bir bakalım dedi. Harman kalkınca hacılığını bu yıl gene tazeliyecek miymiş ?

HÜNKÂRZADELER

Konuşmasından bir şey anlamadığımı görünce,

— Ali Dayı'nın dedi. Bu dünyada arpa yolmaktan başka çok önemli bir işi daha var. O da şu : Bu gördüğün Ali Dayı yok mu, Ali Dayı? Her yıl Allah ne verdi ise, köylüden topladığı bir çeşit vergiye kendisi de karınca kararınca birşeyler katar, teeey uzaktaki - bundan yediyüz yıl önce dünyadan göçmüş gitmiş - bir Veliyullah'ın torunlarına ADAKNİYAZ olarak yatırır gelir. Ben köylerine geleli bu vazifeyi dört defa eda etti. Benden hiç birşeyini saklamaz, her seferinde götürdüğü paraların miktarı 15 - 20 bin liradan aşağı düşmez... Kendi köyleriyle birlikte daha birkaç köyün vekil-i harçlığını yapıyor bu gördüğün Ali Dayı... âşar-hezir vergisi memleketimizden kalkalı çok oldu ama Ali Ağaların tarikatında âşardan da, hezirden de daha beteri var. Harman üzeri bir görmelisin, çuvalını sırtlayan «Pir aşkına... Karakazan aşkına...» deyip köylümüzün başına damlıyor. Sıkıysan verme bakıyım... O zaman tarikatın ulu'ları seni düşkün (afaroz) yapıyor. Bu paralar nerde toplanıyor, ne oluyor diye sorma. Bu denlü kazançların nereye gideceği malûm, içkide, kumarda, daha daha ötesini söylemeyim. Kapılarında çifter çifter tuttukları karıları ayrı, cariyelerinin sayısını Allah bilir...

«Bu Hünkâr zadelerin siyasî kanaat ve görüşlerine gelince, zahmete ne hacet, taş atıp ta kolları ağırmadı ya, tıpkı öbür dünya cennetini aralarında paylaşıverdikleri gibi, - bu dünya cennetini de ellerinden kaçırmamak

için - memlekette gelmiş gelecek, kurulmuş kurulacak ne kadar parti varsa aralarında paylaşı paylaşıvermişler.»

Bakıyorum, demindenberi sessizce oturan (C.) köyü öğretmeninin içinde bulunduğu toplum meselelerini neşterleyen yırtıcı bir zekâsı var : Çevresinde tanıklık yaptığı gözlemleri o kadar açık ve net olarak ortaya atıyor ki, anlattıklarını dinlememek elde değil. Bu arada uzun uzun köyün toprak durumunu onun işletme tarzını anlatıyor... Yediklerini, içtiklerini nasıl bir barınakta oturduklarını anlatıyor...

— Evet diyor, bu köyde hayvandan alınan ürünler de dahil, ekininden otundan bütün bir yıllık geliri, yediyüz lirayı aşmıyan köylü aileler çoğunluğu teşkil eder...

Yıllardır Türkiye köylerinde GEÇİM ARAŞTIRMALARI yapan biri olarak,

— Nasıl olur şahım diyorum. Bugünün piyasasına göre altı nüfuslu bir köylü ailesinin yalnız yıllık yavan ekmek bedeli 1.000 lirayı bir hayli aşıyor.

— Evet bey diyor, dananın kuyruğu da asıl burada kopuyor. Bizse, bütün ürünlerden yıllık geliri yedi, sekizyüz lirayı geçmiyen köylü dayılara, içinde vitamini bol, kalorisi bol, proteini daha bilmem nesi bol besinlerle beslenmeleri için nutuklar çekecekmişiz köylerde... Sen genç arkadaşımın ateşli, nutuklarına bakma. Vaktiyle bunları biz de çok yaptık. Buna derler bitmedik çalı dibinde, doğmadık tavşan yavrusu, yol tozundan barut, keçi bokundan saçma, işin, gücün yoksa doldur doldur...

Şimdi burada bana nereden geldiğimi sorarsanız, beslenme servisinden beslenmeden dönüyorum derim. Başka seminerlerde olduğu gibi bu beslenme servisinde de konuştuk, yedik, içtik, eğlendik dönüyoruz. Daha doğrusu, yolluğu şusu, busu elli, altmış evli bir köyün bir yılda cebine giren parayı erittik geliyoruz...

Bizim Beslenme Uzmanları inecekleri istasyona yaklaştıklarından, demindenberi kafama takılan bir noktayı aydınlatmaları için soruyu değiştiriyorum.

— Şu Ali Ağa da diyorum, bu paraları niye götürür? Niçin götürür? Gördünüz işte üstü başı hıpır, hıpır... bir iplik çeksen kırk yaması birden dökülecek.

Arkadaş, ağır ağır cevap veriyor.

— Bütün köy böyle, ama diyor, Cenneti kazanmak kolay şey mi? Elindeki bu dünya nimetlerinden bir kısmını ADAK-NİYAZ olarak Pir-oğulları'na yatıracaksın ki, öbür dünyanın nimetlerinden yoksun kalmıyasın. Ara sıra kendilerine kızar çıkışırım, «Ulan herifler» Derim, sırtınıza çul, karnınıza yal bulamazsınız. Öyleyken elinizdekini, avucunuzdakini götürür bu Ağa Hanlar'a yatırırsınız. Onlar da sizden aldıkları bu paraları, tatlı canınız için barlarda, meyhanelerde harvurup harman savururlar. Siz başınızı sokacak kümes bulamazsınız. Onlar sizden aldıkları paralarla diktikleri şahane köşklerde, konaklarda Binbir Gece Masalı yaşarlar...»

Bu konuşmalarıma karşı hepsinden aldığım cevap koro halinde şu olur,

— Bu dünyada onlardan başka kimimiz var? Bize tutunacak başka bir dal gösterin de ona sarılalım.

Evet, bütün mesele tutunacağn dalı iyi seçebilmek... Bu güç işi bugün kimse göze almıyor. Partiler lâfla peynir gemilerini yürüte dursunlar, ben size dahasını söylersem insanlık adına yüzünüz kızarır.

— ...!!

— Tarlasında arpa yolan Ali Ağa'dan açtık lâfı işte bu Ali Ağa yok mu? Torunlarında biri de bu Pir - oğullarının kapısında yıllardır. ADAK olarak çalışır. Yani senin anlıyacağın yedi yaşındaki bacak kadar bu çocuk Pir aşkına Efendileri'ne yedi yıl boyunca parasız, pulsuz hiz-

met edecek. Siz isterseniz bunun adına kölelik deyin... (Elindeki büklüm büklüm bir gazeteyi göstererek) işte diyor bu gazeteyi onlar için aldım. İçinde 12 İmamlar'ın tefrikası var... Şehirden köye en büyük hediyem bu olacak. Daha evvel de Kerbelâ Vakası için bu gazeteyi alırdı köylü... İşte Kara Basınımızın da, Ak Basınımızın da memleket kültürüne yaptıkları hizmet bu... Şimdi anladınız ya, köylümüz sarılıp kaldığı bu köhne dallardan niçin koparılamıyor?...

Deminki ateşli genç, arkadaşını uzun uzun dinledikten sonra cebindeki gazeteyi çıkarıp çarşaf gibi önüne yaydı.

— Sizin Aleviler onu okuyor, ya bizim Sünnüler, dedi. Bunun da içinde Peygamberimiz Muhammet Mustafa Efendimiz'in hayatı tefrika ediliyor. Tabiî bu biter bitmez Anadolu Evliyaları başlar...

Üçüncü arkadaşları, boydan boya sabık İran Kraliçesi Süreyya'nın resimlerile süslü Hayat Mecmuasını önlerine fırlatarak,

— Boşverin çocuklar! dedi. Böyle ciddi ciddi şeyler insanın kafasını karıştırıyor. Bak, ben Hayat okuyorum. Siz de bunu okuyun da içiniz açılsın... Köylülerimiz görsün onların da içleri açılsın...

Ufak tefek birkaç arıza daha yaptıktan sonra, arabamız Kangal ilçesine gelmişti. Beslenme Semineri'nden dönen Köy Öğretmenleri, Sivas ilinden ceplerine sokuşturdukları armağanlarla - hepimize ayrı ayrı birer hoşça kal çekerek - arabamızdan aşağı atlayı atlayıverdiler...

HASANÇELEBİ (Kuruyan kavaklar)

Birbirine yakın mesafelerde Kangal ve Hekimhan'ı geçiyoruz. Bunların ikisi de bozkırın yüzünde birbirinin kopyası ufak - tefek birer ilçecik. Uykudan yeni doğrul muş yorgun bir insanın hali var üzerlerinde. Tepelerine çöken güneş esniyor, onlar esniyor...

Kangal Şivas'a Hekimhan Malatya'ya bağlı, Sivas'tan bu ilçelere dek görünüm hep aynı çevrenizde : Yalnızlık, Suskunluk. Biteviyelik... Onun için transit geçiyoruz buraları, daha doğrusu biz değil, yandan çarklı arabamızla içindeki ekiplerden bazıları böyle istiyor. Besbelliki, ağaç gölgesiz, susuz selsiz uzayıp giden bu bozkır toprağı, ne madencilerin, ne de namazcıların işine yarıyor. Onun iyisi mi arabamızın Maskot'unun dediği gibi al eline nodulu

— Deh de babam! Deh de... Ver elini Malatya...

MALATYA'NIN KIYICUĞUNDA BAŞLIYOR DERTLER

Malatya toprağına girince manzara birden değişiyor. Bu arada yalnız manzara değil, iklimler, bitkiler de değişiyor... Sivas'ın sarı kırmızıya çalan çırılçıplak dağ ve tepeleri, henüz kelleye yeni durmuş gömgök ekinleri yanında Malatya dolaylarında harmanların kalktığını görüyoruz. Karşı dağların sırtları yer yer fundalıklar, meşe koruluklariyle yeşilenivériyor...

Hasançelebi'ye girdiğiniz zaman, bu yalnızlığı, bu biteviyeliği bozkırla beraber siz de üzerinizden silkip atıveriyorsunuz. Hasançelebi deminki yukarıda adı geçen iki kasabacık arasında büyükçe bir köy. Sulu-selli bir vâdi içerisine sokulmuş. Köyün kahvesi önünde çayınızı içerken, çevrenizi kuşatan köylüler arasında kapkara geçmiş bir delikanlı, uzakta kurumuş kalmış bir kavaklığı göstererek; düşük iktidar zamanında köyün ocak - bucak başkanlığı ile birlikte uzun süre belediye reisliğini de yapmış birinden dert yanarak beddua ediyor,

— Allah da girdikleri delikte onları kurutsun diyor. Partilerine girip onlardan yana olmadığım için, önce suyumu kestiler kavaklarımı kuruttular. Sonra gene kendilerinden olmayınca, döndüler ekinimi, otumu ateşe ver-

diler... sıra evimi yakmağa gelince, 27 Mayıs hızır gibi imdadımıza yetişti de hem malımızı, hem canımızı ellerinden kurtardık...

Bakıyorum, çevremi kuşatan insanların ağzından, banka kredisi bol, forsu, çalımı bol (o günler de Sivas'ın Kabakyazısında tutuklu) belediye başkanları ve adamlarının yapıp, çattıklarına dair, bitip tükenmez yakınmalar birbiri peşine ulanı ulanıveriyor...

Bir, çevremdeki insanlara bakıyorum, bir, ötelerdeki kin ve garezin kurutup attığı yüzlerce kavaklara ve onun sararıp soldurduğu yüzlere bakıyorum. Evet diyorum, adına demokrasi denilen on yıllık bir devrin, kendinden olmıyanlara, kendi gibi düşünüp, kendi hizmetine girmiyenlere ne otlu, otlu koyaklar yoldurduğunu şu bir tek KAVAK HİKÂYE'si bile bizlere ne güzel anlatıveriyor...

Köylüler, hep bir ağızdan «Bakalım bu işin sonu neye varacak» derken, bizim yandan çarklı arabamızın maskotu, uzaktaki namazcıları, madencileri daha daha falanları, feşmekânları bir bir ünliyerek bir araya topladıktan sonra, «Haksızın hak belâsını verir.» dedi, arkasından o gevrek kahkahasını koyvererek, bir «Deh de babam! Deh de...» çekti...

ANADOLU, YOLLARDA DİLE GELİYOR

Bu kez, ver elini Malatya... Ama acelesi ne diyorum. Ben de alıştım, gittim bu yollara... Türkiye'nin sosyal yapısı üzerinde araştırma yapanlar için bulunmaz bir fırsattır diyorum bu yollar... Ben, ne öğrendimse bu yollarda öğrendim. Ben, ne bıraktımsa bu yollarda bıraktım... Kitaplarda okuduğum ölü ve küflü bilgiler, ancak Anadolu yollarında, çilekeş Anadolu insaniyle yanyana yürüdüğüm zaman bir bükülmezlik, bir dirilik kazanıyor.

Uzağa ne hacet, 237 kilometrelik şu Sivas-Malatya yolculuğunda, üçer kişilik gruplar halinde, durmadan

maden arıyanlar, durmadan araba tamir edenler bir yana, yarı yolda aramıza katılıp, yarıyolda aramızdan ayrılan Seminer Yolcusu üç köy öğretmeninin, sadece konuşmaları bile, Türkiyemiz'in içinde bulunduğu sosyal yapıyı ne güzel tanımlayıp, dile getiriyor... Hele bunların arasında anlattıkları - bir tarikatın kıskıvrak bağladığı - Sivas köylüsü Ali Ağa var ki, arpa tarlasından, inançlarına bu inançların sömürülmesine dek uzun ömürlü yaşantısında bütün bir memleket, bütün bir Türkiye, bütün katılığiyle ne güzel açıklanıyor.

— Evet diyor, ben bütün ömrümce arpa yoldum. Sonra çağlar değişti, yıllar geçti, ben gene arpa yoldum. Sonra buradan aldığım paraları bir Şeyh'in dizinin dibine götürdüm ADAK-NİYAZ, olarak yatırdım. Dededen, babadan da böyle gördüm. Biz ötesini bilmezük...

— Onlar size bugüne dek, ne verdi babalık? diyorsun. Bak ayağında çarık yok, sırtında gömlek yok. Belki karnın da aç.

— Olsun bey diye cevap veriyor. Bu dünyada onlardan başka kimimiz var.

Sonra duruyor, düşünüyor, boynunu büküyor :

— Nasıl olsa bu dünyaya borçlu geldik, borçlu gidiyoruz bey diyor... Hiç olmazsa öteki dünyamızı mâmur edelim...

Ömrü boyunca arpa yolan Sivas köylüsünün yukarıya aldığımız şu birkaç cümlecik yakınması bile, Anadolu köylüsünün tevekkül ve teslimiyetini ne güzel anlatıyor. Sadece anlatmıyor, onun çağlar boyu içinde bulunduğu çaresizliği, terkedilmişliği de bütün acılığı ve açıklığı ile dile getiriyor...

Her an karşımızdakine çıkışarak,

— Seni, örümcek kafalı seni!. seni, devrim düşmanı gidi yobaz seni!.. diye suçlamak, ayıplamak kolay şey. Ya ötesi...

Evet, ya ötesi... Bundan birkaç yıl önce çıktığımız bir Doğu Anadolu yolculuğunda vatandaşlarla yaptığımız bir konuşma, bütün canlılığı ve tazeliği ile bugün bile aklımda... 27 Mayıs'ın memlekete getirdiği tertemiz hava içinde, demokrasi, sosyal adalet ilkeleri üzerinde göbeğiniz çatlayıncaya kadar uzun uzun nutuklar çektikten sonra, Anayasa'yı çiğneyenlerin, yağmacıların, soyguncuların yapıp çattıklarını bir bir sayıp dökerek yeni devrin ışığında yeni insanlardan söz etmeğe başlıyorsunuz... Doğulu hemşerilerimiz, sıkışıp kaldığı karavagonun bir köşesinde - konuşmalarımız bitince, derin bir rüyadan silkinir gibi elleri göğüslerinde karşımızda boyun büküyorlar,

— Kemal Paşa gitti? Cemal Paşa geldi? He vallah gurban!...

Sonra hep birden ürküyorlar, ürperiyorlar. Bakışlarını bizden kaçırmağa çalışarak,

— Padişahımız nerde, biz de oradayıh he vallah? gurban diyorlar.

Başlarına toplaşanların kahkahalarını tutamamaları üzerine büsbütün pusulayı şaşırıyorlar.

— Biz bişe bilmezik gurban! Şıhımız nerde... Biz de oradayıh, diye kestirip atıyorlar...

Bu konuşmalar, geçen yılların birinde halkın yüzde doksan beşine okuma-yazma ile birlikte öz dilimizi götüremediğimiz bir bölgenin - pazardan dönen - yolcuları arasında geçiyor...

Haydi, orasına öyle diyelim. «Elime ne verdin ki, yüzüne onu çalayım.» diye bir söz var. Ya şu ayağında çarık, elinde arpa, çağlar boyu, «Efendimiz nerede, biz de oradayız...» diye varını, yoğunu bir ocağa götürüp yatıran Sivas köylüsüne ne diyelim ?...

DAĞINIK GÜÇLER BİRLEŞEMEYİNCE

Bizim yandan çarklı arabamız yürüyor. Gün ilerli-

yor... Ben düşünüyorum.. Üç köy öğretmeninin peşinden çok geçmeden madenciler de indi. Namazcılar da ikindi namazlarını eda ettikten sonra inecceklerini söyleyorlar, Arabada kala kala çeneci üç kadınla, «Deh de babam!» larla aracımızı yürütmeğe çalışan gevrek gülüşlü adam kaldı. Onlar da çoktan yorulmuş olmalı ki, susmaktan başka birşey gelmiyor artık ellerinden. Arabamızda kan-ter içinde çalışan, yırtınan sadece üç şoför var...

Dedim ya, - yollarda uykum da olmadığına göre - bana da düşünmek kalıyor : «Türkiye'nin bugünkü tutumu ile bizim yandan çarklı arabamızın içini dolduran yolcuların durumu arasında ne büyük bir benzerlik var?» diyorum. Şu altımızdaki araba, üçlü ekipler halinde içini dolduran namazcısı, madencisi, çenecisi daha daha beslenme seminercisine varıncaya dek gözümüzün önüne koskoca bir memleket seriliyor. Bu çeşit çeşit insanların meydana getirdiği tablo, Türkiyemizin bu günkü gidişini ne de güzel anlatıyor : Çıktığımız bu yolculukta olduğu gibi herşeyimiz bir bölük-pürçüklük içinde.. Evet bir kısmımız yandan çarklı arabamızdaki üç namazcı gibi başını yerlere eğmiş durmadan yatıp, kalkıyor... Bir kısmımız, gözleri durmadan dağlardaki, taşlardaki maden arayıcılar gibi havadan kazanıp havadan yemeğe çalışıyor...

Öte yandan, bir üçüncü grup daha var ki, tıpkı şu üç çenebaz kadın gibi bir araya gelmiş büyük bir umursamazlık içinde durmadan çene çalıp havanda su dövüyor... Bir de bunların dışında kalan dördüncü bir ekip daha var ki, tıpkı seminercilerin anlattıkları gibi «Memleketin Yüksek Menfaatı...!» adına içeride ve dışarıda seminerden seminere, konferanstan konferansa koşarak keselerini ve göbeklerini şişirerek günlerini gün ediyorlar ... Hele hele bir başkaları daha var ki,

fırsatları ganimet bilerek elindeki ekmeğine, içindeki inancına el atarak vatandaşın suyunu kesip kavaklarını kurutmakla meşgul... ve biz acaba 28 modeli çürük çarkıt arabamızda ne yapıyoruz? Ne mi yapıyoruz? bu bozuk düzen yollarda elimizde kör bir nadul. «Deh de babam deh de!..» lerle hırıltılı, gürültülü hedeften yoksun yolculuğumuzu sürdürüp götürmek istiyoruz... Bu kör topal yürüyüşlere şimdiye dek eteklerle para döküp dışarıdan çağırdığımız sayısız uzmanların verdikleri sayısız reçeteler de hastalığımızın tedavisine melhem olmadığına göre, o zaman yapılacak tek bir şey kalıyor; ne istediğini, nereye gittiğini bilmiyen başıboş bırakılmış şu dağınık, şu bencil güçlere doğru, hemen başını yandan çarklı külüstürden dışarı çıkarıp şu fakir, şu yoksul Anadolu bozkırı üzerinden «Ey cemaat» Ey ümmet'i Muhammet! Bütün güçlerinizi birleştirin, tek bir amaca yönelin!.. İşte, ancak o zaman, Türkiyemizin gelmişi de, geleleceği de gerçek kalkınma yolunda sağlam adımlarını atmış olur...» diye ünlemek geliyor... Bundan ötesi laf-ı güzaf.

Anadolu yollarında Türkiye'nin kalkınma felsefesi; kim okur, kim dinler. Gene bu işi fazla ciddiye aldım galiba ? Biz gene yolumuza devam edelim.. Sırada bekliyenler var.

Sarısıcağın altında tırpan sallıyan köylüler

BİZ DE ANADOLUYU GEZİYORUZ : 3

Malatya

Kayısı ülkesi Malatya'dayız. Bozkırın sıkıcılığını, biteviyeliğini çoktan gerilerde bıraktık. Bir yeşillik deryasına dalmış gibiyiz. Siz Malatya'ya yeşil bir duman altına gizlenmiş tedirgin bir şehir de diyebilirsiniz... Yandan çarklı arabamız şehirin varoşlarına girdiği zaman gün batmak üzereydi. Akşam adamakıllı yaklaştığı halde, insanın nefesini tıkayan ılık ılık bir sam esiyordu şehrin sokaklarında. Güney - Doğu topraklarına girdiğimiz ne kadar da belli.

Şoför, şehirin ortasındaki bir garajda, arabamızı zınk deyip durduruyor. Aramızda kalan son yolcu, kolundaki saate bakarak :

— Abooo! diyor, yolculuk amma da uzadı. Sivas'tan çıkalı neredeyse onbeş saat olacak. Oysa bu yolu engeç beş saatte alacağımızı söylemişlerdi.

Elindeki zinciri sallaya sallaya oralarda gezinen garajın bekçisi, yavaşça kulağına eğiliyor :

— Gine taliniz varmış hazret diyor, iyi ki oğluna düştünüz. Bunun bir de şoför babası var ki, ya ona çatsaydınız? Değil onbeş saat begem, bu yolları yirmibeş saatte de aşamazdınız...

Eloğlunun bu kadarcık süre içinde dünyayı en az iki kere çarkettiği bir çağda, bizim yandan çarklı arabamızın, 237 kilometrelik bir yolu kazasız - belâsız bu kadar bir zaman içine sığdırabilmesi, doğrusu hiç de küçümsenecek bir olay sayılmasa gerek 1963 Türkiye'sinde.. Dedeleri-

miz, dedelerimizin dedeleri, onların da dedeleri,, «Hep üsttekileri değil, biraz da alttakileri gör» dememişler mi? Bizler alttakileri, üsttekileri bakıp görmekten vazgeçtik. Ya şu yollar boyu, yanyana yürüdüğümüz eşekli kafilelerle, birbiri peşine takılmış kağnı katarlarına ne diyelim? Ellerde kör bir nodul;

— Deh çüh, deh çüh!...

— Ho öküzüm ho, ho öküzüm ho!...

Eller aya, ya bizler? İlkokul sıralarında bize ezberlettikleri bir şiir ister istemez dudaklarımdan dökülüyor : «Sen ne güzel bulursun gezsen Anadolu'yu — Dertlerden kurtulursun gezsen Anadolu'yu...» Dertlere mi tutulursun? Dertlerden mi kurtlursun? Bu beldeyi, oturduğu masa başında süslü bir kaç mısra çırpıştırıp avutmaca yoluna sapanlar değil, onu dağ dağ, oba oba gezenler bilir. Anadolu insanı yüzyıllar boyu neyin özlemini çeker... Niye içe kapanıktır. Bu Güney - Doğu Anadolu şehrinin daha kapısından içeri gerer girmez, sizi sorguya çeken bir hali var :

— Bak, diyor, gürül gürül boşa akıp giden sularım, bol ve nefis kayısılarım var. Daha daha içinde 7-8 bine yakın işçi çalıştıran çeşitli fabrikalarım var.

Evet bugün Malatya'da, tabiatın bolca ihsan ettiği nimetler yanında, Sümerbank'ın bez fabrikasından tut da Tekel İdaresinin tütün fabrikasına, çimento ve şeker yapan fabrikalarına kadar sıralanmış irili-ufaklı daha bir sürü fabrikası var. Var amma öte yanda gecekondularla kuşatılmış bu 75 bin nüfuslu (Bu miktar yirmibeş yıl önce bunun 3/1 idi) kentin üstüste yığılmış bir sürü dertleri de var. Onun için hangi yanına, yöresine baksanız, Güney - Doğu Anadolu'nun bu en büyük şehrinde tedirginliğin yanı sıra bir kapanıklık bir küsmüşlük göze çarpıyor. Attığımız her adımda bu belli oluyor. Öyle an-

laşılıyor ki bu şehir, siyasî hayatta yaptığı çıkışlardan ötürü bir hayli hırpalanmış. Daha ilk bakışta, on yıllık «Nurlu Kalkınma» dan pay alamamanın kırgınlığını dışarı vuran bir hali var. Bundan ötürü olsa gerek, şehrin yol boyunu dolduran kahvelerinden tut da, gazino ve bahçelerine kadar her yerlere şu bildiğimiz makber şarkısının, «Her yer karanlık» ı dolup, taşıyor, Malatyalılar'da bu Makber'i özlemek de niye? Girdik «Her yer karanlık!» Çıktık, «Her yer karanlık!..» Biz de yeniden düştük yollara...

Anlaşılmaz şey, insanoğlu; neden şu kısacık ömrünü karanlığın özlemi içinde geçirir de Makber'i söyler. Nasıl olsa Doğuda ömür çabuk tükenecek. Haydi şimdi öyleyse, Doğu yollarında eski özlemlere birer tekme atarak biz ışığın arkasında koşalım...

Yollar böylesi toprak köylerde dolu
Acaba insanları nerede?...

Elâzığ

Yollarımız gibi yolcularımız da değişik. Bu kez yandan çarklı arabamız yerine, önden çarklı gıcır gıcır bir araba alıp götürüyor bizi Elâzığ'a... Götürmüyor, daha doğrusu uçuruyor. Ne yalan söyliyeyim, arabanın ne hırıltısı var, ne zırıltısı, asfaltı yeni döşenmiş bir yolda yağ gibi kayıyor. Keyfe gelen yolculardan biri, elini kulağına atarak Fırat üzerine bir türkü söylüyor :

Fırat nehri çağlayıp akmaz
Garibin yüzüne kimseler bakmaz,
Postayı yokladım mektubum çıkmaz
Baba bayramınız mübarek olsun.

Fıratı geçiyoruz. Bu türkü neleri hatırlatmıyor bizlere. Kıpkırmızı çamur akıyor, gömük akıyor Fırat. Fakat bu geçede Fırat, ne kadar da ağır, ne kadar da durgun ve uslu. Tıpkı güngörmüş yaşlı bir Doğulunun yüzüne benziyor Fırat; yorgun ve acelesiz, mert ve yiğit. Yüzüne baktıkça, mihneti, uzaklığı, atılmışlığı düşünüyorsunuz. Şimdi anlıyorsunuz ya, Eğin havaları neden sizleri bir yerlere alıp götürür, yanıktır. Efkârlıdır? Hep gurbeti, ayrılığı söyler. Neden Doğu'nun insanı da türküleri gibi içe dönüktür. Tıkanıktır. Düğüm düğüm konuşur. Tevekkül ve eziklik içindedir.

Yolcu türküsüne devam ediyor, yanık ve dokunaklı bir sesi var delikanlının :

Maraş'ın ardı Gâvurdağları,
Çıkarın siyahı giyin alları
Eğ süngülü Maraş Beyleri
Bizim ellere de konan turnalar.

Bir de bakıyorsunuz, arabanın için de bir şangırtı, bir kıyamet. Malatyalı gencin türküsü dudaklarında kalıyor. Ötelerde yürekleri parçalayan bir manzara; genç bir köylü kızı, kollarına sıkıca bağlanan zincirlerden kurtulmağa çalışarak basıyor çığlığı : Yolcular arasında bir paniktir başlıyor, herkeste bir korku, bir telâş. Kız yırtınırcasına bağırıyor :

— Alişimi elimden aldılar, diyor; hoy hoy! Alişim ellere kaldı, diyor, hoy hoy!.. Beni ona verin, beni ona götürün hoy hoy! O beni istiyor, hoy hoy!

Sonra bağlı elleriyle otobüsün camlarını yumrukluyarak, saçını - başını yolmağa başlıyor. Ama böğründe oturan kardeşi bunların hiçbirine meydan vermeden hemen kollarına bastırıyor. Bastırıyor amma, bu kez de kendini yenemediği için olsa gerek - bu zavallı başlıyor hüngür hüngür ağlamağa :

— Bacım bacım, sebebin gözü kör olsun bacım! Seni bu hallere düşürdüler. Bizi bu dağlara düşürdüler.

İki kardeş dertleriyle başbaşa birbirine sıkıca sarıladursun, yolcular arasında çeşitli yorumlar başlıyor :

— Vah zavallı kız! Karasevda mı getirmiş ne? O da ne kadar güzelmiş şu kaşa göze bak.

— Peri uğramış elin kızına, hacıya hocaya okutmalı ki geçsin.

— Böyle uğraklıklar için bizim orada bir kuyu var. Adına Haydar Sultan Dede derler, oku-üfle bir niyet tut, kuyuya sallan, ossaat başı kurtulur tazenin.

Kardeşi bir ara avunarak aklı başına geliyor :

— Götürmediğimiz hacı hoca kalmadı, vallah beğem

diyor. Cebinden çıkardığı bir kâğıdı göstererek :

— Nah iştecik! Hükûmet bana bu kâğıdı verdi, diyor, bacımı delileri kapattıkları bir yer varmış, nah işte, oraya atıp geleceğim.

Sonra çevresindekilere içini dökmeğe çalışıyor :

— Irgatlık zamanı, diyor, ekini tarlada bıraktım da geldim, O ki, aylar var ki, o ki, uyku-tünek bizde kaçtı, bu sebepten kolumuz bir işe kalkmaz o ki...

Sonra gene başını bacısının omuzuna dayayıp iri iri ağlamağa başlıyor, bu kez ağlama faslına kolları zincirle bağlı bacısı da koşuluyor : Koro halindeki bu ikili çığlığa türkçeye, kürtçe karıştırdıkları için ne dedikleri pek açık-seçik anlaşılmıyor.

Herkeste bir şaşkınlık bir acıma, bir bacısına bakıyorum, bir adama bakıyorum : Ne üstlerinde var, ne başlarında, her yanları tiril tiril. İkisinin de yüzleri kapkara geçmiş... Yolcular arasında yorumlar, fiskoslar devam ededursun, geri köşeden ikinci bir çığlık daha kopuyor; derken arkasından üçüncü bir çığlık daha ...Bir ara, arabanın içi adamakıllı karışıyor...

Bakıyorum, bu çığlığı koparanlardan ikincisi, yirmibeşlik bir delikanlı önce garip işaretler yapıyor. Gözünün önünde dolaşanları «kışt kışt...» diye koğalamak istiyen ürpertili bir hali var. O bu haliyle bile durmadan birbir peşine yumruk sallıyor, küfrediyor; sonra çığlığı basıyor.

— Geliyorlar, geliyorlar! diyor.

Öteki üçüncü delikanlıya gelince, o biraz daha usluca. O da başını sağa-sola sallıyarak ha bire türkü mırıldanıyor. Bu söylediği türkülerin çoğu ipe sapa gelmez şeyler amma, bazan içinde sonuna kadar düzgün çıkarabildikleri de var. İşte bu delinin aklımda kalabilenlerden dört satırcık bir türküsü, isterseniz siz buna ağıt da diyebilirsiniz :

Aşım Karadağlıdır,
Başım yare bağlıdır,
Çözme tabip yaremi,
Yar eliyle bağlıdır.

Bu türkünün sonunda uzunca bir süre susuyor. Onun da yüzünü herkesten kaçırmak isteyen kuşkulu bir hali var. En ufak bir şeyde hop kalkıp, güp oturuyor.

Yanımda oturan yolculardan biri, yavaşça kulağıma eğilerek :

— Benim bildiğim arabada böylesi dört tane var, diyor. İşin tuhafı, bu zavallıların dördü de Maraşlıymış. Hükümet birer birer kollarından tutmuş Elâzığ'daki delilerin yattığı koğuşa gönderiyor. Güya akıllanıp döneceklermiş oradan.

Öteden birisi gevrek gevrek gülerek işi matraha alıyor :

— Üstümüze, başımıza sağlık beyim, diyor. Üşenmesek de şu arabadaki yolcuları bir saysak acaba, içimizde akıllısı mı daha fazla, yoksa delisi mi ?

Öteden üçüncü bir yolcu, gayet ciddi :

— Yalnız arabanın içindekileri mi diyor, cancağızım? Asıl bir de dışarıda zincirsiz başıboş gezenleri saymalı ki, o zaman nice nice kendini akıllı sayanlar...

Gerisini yutkunurken, bir başka yolcu kendi kendine söyleniyor :

— Buna delirmek demezler şahanım! Bal gibi çarpılmak derler çarpılmak. Hey gidi dünya, hey! Delisini, akıllısını ayırt edene aşkolsun.

Şoförün :

— Beyler, burada onbeş dakika mola vereceğiz, demesi üzerine, konuşmalar bir kez daha yarıda kalıyor... Arabamız, üzeri çalı-çırpı ile örtülü bir çardağın önünde «küt!» deyip duruyor :

MUSA PALAS

Meğer bu yolun âdetiymiş, ta eskiden eskiye buradan gelip-geçen yolcular, bu hanımsı yerde yağlı ekmekle, ayranı birleştirerek kahvaltı ederlermiş. Söylediklerine göre, yıllar yılı burasını Tuncelili birisi işletmekte imiş. Bu kır gazinosunun üzerine de kendi adını koymuş adam, MUSA PALAS. Siz isterseniz ona dağ lokantası deyin, bu beldede yolcu, yolakçıdan başı sıkılanlar, soluğu doğruca Musa Palasta alıyor. Adamın ev tayfası da yanında olduğu için, müşterisini karı kızan hep birlikte ağırlıyorlar...

Buz gibi çeşmesinde elimizi, yüzümüzü yıkayıp birer sandalyeye çötüğümüz zaman, yer altına doğru sokulmuş bir kovuğun ağzından, bıyıkları saçaklanmış, karayağız, irice kıyım bir adam çıkıyor karşımıza; tıpkı masallardaki tılısımlı kapıların «Lebbeyik!» diyen Arabı gibi, sizi tepeden aşağı gözkapaklarının altından şöyle bir süzüyor, eli göğsünde tatlı bir Tunceli şivesiyle :

— Cümleniz hoş gelmiseniz, diyor. Sonra gözleri, arabanın gerisindeki koltuklarda durmadan bağırıp, çağıran delilere takılarak :

— Bu zavallılar da mı Maraşlı? diyor.

— Nereden bildin babalık? diyorum.

— Biz hancıyız biliriz beg! diyor. Hergün böyle üçbeş tane geçer. Sorduklarımın çoğu Maraşlı çıkar. Her ne hikmetse bu toprağın da delisi çok oluyor...

Öte yanda mendil ile yüzünü kurulayan biri, biraz alıngan, biraz da öfkeli :

— Siz Maraş'ı gördünüz mü hiç aslanım? diyor. Burası ağalar, beyler memleketi, koca bir ülke, bunlar arasında bölünü bölünü verirmiş. Size burada birkaç anımı sayıvereyim : Başta Kadıoğulları, sonra Bayezitoğulları, sonra Çuhadaroğullları, sonra Dulkadiroğulları... Bu

El kapılarında yalnız erkekler çalışmaz ya!...

da yetmiyormuş gibi, oğullarının oğulları.. Bu kadar ağalar, oğullar arasına sıkışıp kalan Maraşlının yapacak başka nesi kalıyor. Herşeyleri, herşeyleri ellerinden zorla çekip alınmış bir ülkede insanoğlu ya tüm akıllı olur, şeytana papucu ters giydirir. Ya da; hapishane veya mezardan birini boylamamışsa, - şu karşımızdaki biçareler gibi, tüm aklını oynatır, tımarhanelik olur.

Uzun süre Maraş'ta memurluk yapmış yol arkadaşımın, bu bölgenin ağaları ve onların özellikleri hakkında anlattıkları öyle bitip, tükenecek şeyler değil, onun bu konuşmasında bütün bir Maraş dolayları, bütün bir derebeylik düzeni, gelmişi-geçmişi ile birlikte, dile geliyor : Adam konuşmuyor, tarihin kanlı sayfalarında - Has, zeamet, tımariyle - bütün bir Osmanlı çağı başını kaldırmış sanki o konuşuyor.

— Ya şimdi ?

Bu eski Maraşlı memur :

— Evet, ya şimdi, diye gözlerimin içine bakıp yutkunuyor.

Bakıyorum, adamın, derin bir tarih bilgisi yanında, günümüzün olaylarına ışık tutan yaman bir zekâsı var. Gittikçe perde perde yükselen sesiyle :

— Şu arabadaki delilerle ah bir mümkün olsa da konuşabilseydiniz, diyor. Ötesini de kendilerinden öğrenirdiniz.

Herkesi ayrı ayrı süzdükten sonra gittikçe kabaran bir öfkeyle :

— Görüyorsunuz ya beyler? diyor. Bu memlekette insanoğlunun yalnız malını, mülkünü değil, sevgisini, sevgilisini de zorla elinden çekip alıyorlar. Bütün bunların sonunda noluyor? Ne mi oluyor. Onun cevabını da ben vereyim. O zaman insanlar ya şu karşımızdakiler gibi aklını kaçırıp tüm tımarhanelik oluyor; ya da cina-

yot işleyip hapishaneyi boyluyor.. Az önce «Alişim, Alişim!» diye saçını başını yolan köylü kızıyla, yumruğunu uzatıp uzatıp çeken, delikanlıyı gördünüz. Başlarına gelenleri merak mı ediyorsunuz? Ben söyliyeyim, İkisinin de sevgilileri cebren ellerinden alınmıştır da ondan, ondan...

Sonra herbirisi birer destan kadar uzun olan hikâyelerini anlatıyor, anlatıyor...

— Evet sonunda, diyor. Şu deliren kızın sevgilisi olan Aliş, ağaya kafa tuttu diye bir gece karanlığında - kiralık kaatiller tarafından - kahbece vurulur... Öte yandan oğlanın sevgilisi kıza gelince, o da güzelliğinin kurbanı olur. Nişanlısı askerdeyken, ağazade ve adamları tarafından dağa çıkarılır.

— Sonu ?

— Sonunu ne siz sorun, ne de ben söyliyeyim! Neden sonra kızcağızın bir kayanın dibinde akbabaların parça parça ettiği cesedi bulunur..

Yolcuların üçü, beşi birden :

— Hangi devirdeyiz, hangi devirdeyiz, diye söylenirken, öteden birisi bağırır :

— Deh de babam, deh de! der. Beğenmedin mi gardaşluk, demirkırası devrindeyiz.

Araya başka başka yolcuların konuşmaları da girer :

— Demirkırası yola çıkmış geliyor

— Ne ile ?

— Kaplumbağa kanadıyle...

— Bekle öyle ise..

Gülüşmeler...

TUNCELİ DAĞLARINDA AŞK

Elâzığ'ı transit geçiyoruz. Tunçeli yollarındayız. Arabamızda yanyana oturduğum Elâzığlı bir öğrenci, ballan-

dıra ballandıra Harput'u anlatıyor. Yüksekçe bir tepedeki harabeleri göstererek,

— İşte orası diyor, abi. Vaktiyle bu dağın üstünde koskoca bir şehir varmış.

Sonra öğrenci, Harput'un tarihine, oradaki insanların yaşantısına geçiyor. Konuşmayı, yavaş yavaş tepedeki harabelerden düzlüklere, Elâzığ'a indiriyor. Anlatıyor, anlatıyor... Bakıyorum, gencin yüreğinin altında tüm Elâzığlı hemşerilerimin ganî gönüllüğü, açık yürekliliği yatıyor.

— Ah! diyor, size Elâzığ'da rastlasaydım. Sizi doğruca Harput'a çıkarır, orada neler gösterirdim neler...

Delikanlının neler göstereceğini hemencecik kestiriyorum: Üzerindeki yazıları pek seçilmiyen eski saraylardan sırıtıp kalmış birkaç mermer sütun, ötede harap bir cami, hemen yanıbaşına sıkıştırılmış eski bir medrese, birkaç yeraltı dehlizi, bir kale kapısının üstünde yarı kanadı kopmuş kabartma bir kartal resmi, yüzyılların ötesinden tarih başını uzatarak böbürlene böbürlene konuşmağa başlar : «Hitit çağı, Roma çağı, Cenivizler çağı, Selçuk-Osmanlı çağı...» derken birden başınızı yukarıdan aşağıya indirir, yüzgeri edersiniz... İşte bu an da bütün çağlar alabura olarak birbirine karışır; o zaman, evet o zaman bir de bakmışınız karşınızda bir tek çağ kalır; her türlü öğünmelerden, özentilerden sıyrılmış çırılçıplak bir tek çağ : O da, yeraltına sokulmuş kulübeleri ve bu kulübelerde beklemekten gözleri kararmış kalmış insanlariyle şimdiki çağ... Ağustos güneşinin altında tenbel tenbel esneyen yeni şehiri göstererek,

— Öyleyse diyorum, bütün çağları birden atlayıp başbaşa vererek seninle şimdiki çağı konuşalım. Onlar durmadan yapmışlar, çatmışlar; bizler durmadan yakmış, yıkmışız o halde, yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşa-

yan insanlar olarak memleketimizin bugünkü sorunları nelerdir?...

Konuşmalarını durup dururken bölgenin ekonomik ve sosyal sorunları üzerine getirip dayamak ta niye? Bakıyorum, bizim üniversitelinin de birçokları gibi bu tarakta pek bezi yok. O zaten çoktan yanındaki bir gençle, haftanın maçları üzerinde spor toto oynamağa başladı bile...

Şimdi kulaklarım başka yerlerde, ötede başka bir delikanlı Harput türküleri söylüyor :

Çayda çıra yanıyor,
Hoy nanay, kız nanay!
Olanca derdim uyanıyor...
Hop nanay, hanım nanay!

Halkın, yakıp yaklıştırdığı herşeyde bir kıvraklık, bir akıcılık, var. Delikanlı, türküyü cidden güzel söylüyor. Tunçeli dağlarında dünyanız birden değişiveriyor. Buna siz isterseniz romantikleşme deyin, düşlere dalma deyin, ne derseniz deyin! Söylenen türkünün melodisiyle birlikte duygularınız kanat açıveriyor : Esrarlı bir Anadolu akşamının zifiri karanlığında açılan bir odanın kapısından içeriye elleri şamdanlı, kızlı - oğlanlı oyuncular girerek önünüzde dönmeğe başlıyor... Bakıyorsunuz, bakıyorsunuz bunlar oyuncular değil, adetâ gökten yere ayrı ayrı ışık parçaları indiren PROMETE'in çocukları...

Oyun devam ediyor : Canım Anadolu, gülüm Anadolu. Kanatlanan duygularınızla, bir yerlere uçup gitmek istiyorsunuz... İşte o zaman bütün bir halk, bütün bir Anadolu insanı gözünüzde bir kez daha büyüyor, yüceliyor... Kim demiş Anadolu insanı bencildir. Pısırıktır. Her çeşit yaratıcı sanattan yoksundur. Bunu söyliyenler, bunu uyduranlar bu ülkenin oyunlarına, türkülerine, halaylarına dönüp bir baksınlar. Kilimlerin, çorapların,

çevrelerin üzerine döktürdükleri nakışlara, şekillere bir baksınlar. O zaman görecekler ki halk, yürekten sevip, bağlandığını nasıl yüceliğe götürür. Onun yaratıcı gücü, nerede başlar, nerede biter...

Lâfı uzatmıyalım, memleketin ekonomik ve toplumsal yapısiyle birlikte onun sanat tarihini de incelersek, öteden beri halkın başından buyruk olanlar, ona hükmedenler bu yaşayan kitleyi birbirinden ayırıp, parçalamakla yetinmemişler aynı zamanda onun yaratıcı gücünü besliyen gür pınarları da kurutmaktan bir an olsun geri kalmamışlardır.

Olaylar ülkesi :

Doğu'yu gezenler bilir, bu ülkede üzerinden geçtiğiniz her yolun, eteklerini dolaştığınız her dağın, bakıp geçtiğiniz her yamacın ayrı bir öyküsü var : Bu öykü, Dersim dağlarını tırmanırken birden katmerleşiveriyor... Yanımdaki yağız yüzlü, bıyıkları yere sarkık Tunçelili hemşerim, anlatıyor... Anlatıyor... Sene 1937 diyor, anlatıyor... Sene 1938 diyor, anlatıyor... Sonra, «Çok açıldık galiba bu adam da nenin nesi,» der gibi gözlerinin altından yavaşça beni süzüyor...

Durup dururken adam birden tıkanıp kalıyor. Bakıyorum gözleri ıslak ıslak. Ya sesi? Onu hiç sormayın! Onun da tüm Tunçelili hemşerim gibi, insana dokunan gür ve yanık bir sesi var : Belli ki yüreğini boşaltmak istiyor, belli ki tıkanıklığını gidermek istiyor, ama gene belli ki, benden güven istiyor, bu konuşulanların aramızda kalmasını istiyor. Sonra sabredemiyor, adamın coşkun bir mizacı var. Palabıyıklarını sıvazlıyarak gürül gürül anlatmağa başlıyor : Keko, diyor, emmisini anlatıyor... Keko, diyor, babasını anlatıyor... Keko, diyor, karabatak gibi batıp giden bütün bir sülâlesini anlatıyor... Bu anlatışta zulûm anlatılıyor, haksızlık anlatılıyor ve daha da-

ha Sultan Selim'den bu yana, kendilerine revâ görülen çeşitli işkenceler anlatılıyor...

İnsanarının tıkanıp kaldığı yüzlerinden de nasıl belli oluyor... Hele dur bugün, aramızda tıkanıp kalmıyan ikinci birisi daha var : Şimdi sıra onda, hani dert söyletirmiş; yanında sessizce oturan yakışıklı delikanlının öyküsünü anlatıyor... Anlatıyor...

— 1938 i bilirsiniz he begim, diyor... Başımızı o günlere uzatak, çekek he begim diyor, anlatıyor, anlatıyor...

— Eski adı Dersim olan Tunçeli'nin, uzak, çok uzak bir köyünün, uzak gene çok uzak birMEZRA'sında kendi halinde geçinip giden Apo adında bir köylücük varmış, hoy gidi, diyor. Bu köylücük te diğer bütün Tunçeli köylücükleri gibi hoygidi, bütün rızkını kapısında tuttuğu üç - beş keçiyle evinin önündeki tarlasına saçtığı darı ve arpadan çıkarmağa çalışırmış hoygidi...

Yıllar böylece koşup gitmiş hoygidi; bir gece köylerini çepeçevre kuşatan dağlardan, ansızın inip gelen silâhlı, bıçaklı adamlar, Apo'nun evini de basarlar hoygidi! Apo korkar. Apo sinecek delik arar hoygidi! Uzatmıyalım, bir kez Apo'nun yakası ellerine geçmiştir hoygidi! Bu silâhlı - bıçaklı adamlar ceplerinden kocaman bir ferman çıkarıp gösterirler hoygidi!

— Biz derler, şeyiz. Şeylerin şeyiyiz. Bize ihbar var. Ya evindeki küple gömülü altınları çıkarıp bize verirsin! Ya da öbür dünyayı boylarsın!...

Apo ağlar... Apo yalvarır... Apo ayaklarına kapanır hoygidi! Ama Apo'yu dinliyen kim, Apo'nun gözyaşlarına bakan kim, altın derler de bir daha demezler. Apo kim, altın kim? Sonunda aradıklarını bulamayınca bu şeyin şeyleri, Apo'nun evini ateşe verirler. Apo'yu da alıp götürürler, gidiş o gidiş.

Yıl 1938, kimi kimden soran. İnsanın adı bir kez ası-

ya çıkmasın yoksa, şimdi biz buraları karıştırmıyalım, işin orası uzun sürer hoygidi günler hoy! Vuran vurana, kıran kırana... Hükûmet nerede, kanun nerede! Demek istediğim şu ki hoygidi, o günlerin kılıç artığı, Apo'nun bir tek oğlan çocuğu kalır koca mezrada. Oğlan nerede kalsın? Oğlana kimler baksın? Derken hoygidi, günün birinde hayırsahibi bir adam çıkar ortaya, oğlan'ı kulübeden tuttuğuynan alıp götürür, şehirdeki zengince bir ağanın kapısına evlâtlık verir. Adına besleme de, evlâtlık de : Bedava bir hizmetkâr kim istemez böylesini... Oğlan çalışadursun, ağanın, oğlanla büyüyüp gelen güzelce bir de kızı var...

Oğlana gel ateşe, git körüğe. İlin kapısında çalışmak ömür törpülemek demek. Yıllar böylece gelir - geçer. Parmak kadar çocuk günün birinde dalyan gibi bir delikanlı olur çıkar. Kız da şu gördüğüm dağ yoncaları gibi büyür, serpilir bir demet gül olur kendini koklatacak birini arar... Haydi biz oğlanın adına diyelim Murad, siz kızın adına deyin Dilber. Gönül bu ya, ferman dinler mi hiç. Günün birinde Murat'la Dilber abayı yakarlar birbirlerine...

Bizim Tunçelili konuşmasının burasında pos bıyıklarını şöyle bir sıvazladıktan sonra geniş bir soluk aldı. Yanında tomur tomur terleyen delikanlıyı yan gözle şöyle bir süzdükten sonra, hafifçe güldü. Bundan ötesini de kendisi anlatsın ho gurban dedi.

Delikanlı, tuhaflaştı. Kızardı, bozardı. Adamakıllı sıkıldığı belliydi. Bakışlarını bizlerden kaçırmağa çalışırken lâfı tekrar beriki aldı.

— Ondan ötesi acı çok acı gurban dedi. Oğlan, Allah'ın emriyle kızı babasından alamıyacağını aklı kesince, bir gece birleşerek evden kirişi kırarlar...

— Vay sen misin, kızımı kaçıran soysuz herif! Kargayı besle, büyüt...

Ötesini söylemiyeyim; haber çevrede bir bomba tesiri yapar... Araya bir de Alevilik - Sünnilik meselesi girince, ötesini sen düşün?... Ortalık büsbütün kızışır. Koca bir vilâyet halkı olduğu gibi ayağa kalkar: Atına, arabasına atlıyan çocuğun peşi sıra seğirtir. Bu koğalamacaya yayalısı, yayasızı da karışır : O dağ sen misin? Bu kasaba, kent sen misin? Aramadıkları köşe - bucak kalmaz. Bir yandan da hep bir ağızdan tuttururlar :

— Nasıl olur da dağın tazısı göz göre göre ovamızın ceylânını kapar da kaçar...

Bu koğalamaca faslı, günlerce, haftalarca sürer. Herkes bilir ki, o kızgınlıklarında çocuk ellerine bir geçse etini çiy çiy yiyeceker... Ama kız nerede? Oğlan nerede? Başınızı ağrıtmıyalım gurban, bu koğalamaca uzun sürer. Üzerinden çok çok haftalar, aylar geçer. İşin tersliğine bak ki, kızın yaşı da küçük çıkıvermez mi? Artık ayıkla pirincin taşını... Anan yahşi, baban yahşi bir hakim çıkıp ta Dilber'in yaşını büyültemez. Kaç babam kaç, koğala babam koğala... Günler biter mi? Dağlar biter mi? Yollar tuzak dolu... Yollar çile dolu... Her inatta bir murat saklı derler. Bu kaçıp, göçmeler sonunda - ilde kötüler de çok, iyiler de - gide gide nihayet uzak bir ilin, uzak bir ilçesine düşer yolları, orada yiğit bir hakim çıkar karşılarına bu iki garibin başına gelenleri dinler, dinler, de insafa gelir; bir tek mahkemede işi bıçak gibi kestirir atar, Dilber'in yaşı büyütülerek sevdiği oğlana hemencecik nikâhlanıverir...

Adam, konuşmasının burasında bir kez daha durdu. Bu sefer bıyıklarını sıvazlamıyordu. Bir süre, acıyan gözlerle yanındaki oğlanı süzdü. Olduğu yerde birkaç defa kalkıp, oturduktan sonra ;

— Bu meseleden sonra iş bitti diyeceksiniz değil mi? Öyle ya, yorgan gidince kavga biter. Ne gezer, beg, ne gezer; nerede bizde öyle tecelli kadar... Sen hiç fare ile dağın güreştiğini duydun mu gurban? Burası da uzun uzun çok uzun bir hikâye...

Dağların başı duman dumandı. Bir ara gözlerini bu dumanlı dağlara dikerek :

— Bizim başımız da bu dağlara benzer gurban dedi. Oldum olası üzerinden dumanı, boranı eksik olmamış...

Sonra yutkundu, başını yanında oturan delikanlıya çevirdi.

— Şu boyun büken delikanlı, özbeöz yiğenim olur. Niçin böyle eli koynunda kaldı onu da biliyor musun? dedi.

Delikanlının, «Açma yarelerim!» diyen gittikçe sıkılkanlığı artan bir hali vardı. Çocuksu bakışlariyle etrafındakilere bunu anlatmağa çalışıyordu ama beriki bir kere dağarcığın ağzını açmıştı. Bundan sonraki konuşmasında uzun uzadıya kaynatası olacak adamın, «İkinizi de affettim sizinle barışacağım.» diye çağırdıkları evde, Oğlan - kızı nasıl tongaya düşürdüklerini «Benim kızılbaş milletiyle alıp - vereceğim yok!» diye bir araba dayaktan sonra kızlarını zorla nasıl oğlanın elinden çekip aldıklarını, sonra da bu kızlarını nasıl zengince bir başka kocaya sattıklarını, anlattı... Anlattı...

Gözyaşlarımız çoktan kurumuştu. Tunçeli yollarında ne dağların dumanı bitiyor, ne de öykülerin sonu... İnsanların kederlenmesine gelince, Murad'ın yüzüne bir kerecik bakmak bile yetiyor bu yolculukta...

— Kuş, emsalinla uç!

Yolculardan göbeklice birinin, söylediği bu sözle ne demek istediğini hepimiz pek iyi anlıyorduk. Ama, insanın küçük yaşta kanadını kırarlarsa nasıl uçabilirdi, bu sarp dağlarda...

Tunceli

Arabamız yokuşları aşa aşa epeyce yol almıştı. Şimdi Tunceli dağlarının yüksekçe bir doruğundaydık. Yollarda, saçı-sakalı birbirine karışmış perişan kılıklı ihtiyarlar, karısı-kızanıyle arpa yoluyorlardı. Otomobilin sesini duyunca oldukları yerde hop hop sıçrayarak gözlerinin altından hoyrat bakışlarla bizleri süzüyorlar. Bu bakışlarda bizlerden kaçan bir tedirginlik, bir ürküntü var : Gel mi diyorlar, geldiğin yere git geri mi diyorlar, bu pek anlaşılmıyor bura insanlarında.

Tarlanın ortasında üzerine kırmızı bir bez çekilmiş küçücük bir beşik duruyor, içinde bir çocuk viyaklaması... Bu beşik ne zamandanberi burada durur içindeki çocuk ne zamandanberi viyaklar? Sağında, solunda kıpır kıpır kelle (başak) toplıyan kıl keçilere bakarsan, bu görünüm belki Tunçeli'nin tarihi kadar eskiye uzanır : Sarı sıcağın altında tarlanın ortasına atılmış kırık bir beşik : Yanında yöresinde dolaşan birkaç kıl keçi... Verimi bire üçten yukarıya çıkmıyan birkaç evleklik arpa tarlası... Uzağa ne hacet! Tunçeli, insanıyla tanışıp konuşmadan da, yolların bu görüntüsüyle hemencecik dile geliyordu.

— Acaba bu memleketin eli iş tutan erkeği nerede ?

— Hepsi gurbette, ya da sey gurban...

Bu «sey»i çok karıştırmağa gelmezdi. Tunçeli'nde, Murat'la Dilber'in çok kötü sonuçlanan aşk hikâyesin-

den sonra, ortalığa derin bir sesizlik çökmüştü. Murad'ın kapkara gözleri altında siyim siyim ter döken yüzünü süzerken ne oldu bilmem, birden Ortaçağ'ın karanlığı içinde başlarını bizlere doğru uzatan, gözleri dönmüş din ve mezhep kavgacıları karşıma dikili dikiliverdiler... O zaman ,neden bilmiyorum, dudaklarımdan ancak tek bir beytini hatırlıyabildiğim bir türkü döküldü :

«Bunlar haydut diye emir verdiler
Kavim kardeş demediler vurdular.»

Bu türkü nereden hangi yolcudan - yolakçıdan aklımda kalmıştı? Birden toparlanmıştım. Tarihin kanlı sayfalarından günün olaylarına sıçrayıvermiştim. Derin bir uykudan silkinircesine Tuncelili hemşerime dönerek,

— Sonrası, kurban? dedim. Bu mesele burada bitti mi ?

Bu kez öteden arabanın bir köşesine sıkışıp kalmış başka bir Tunçelili başını sallıyarak, iniltili bir sesle cevap verdi :

— Biter mi beg, biter mi? Bizim meselemiz hiç biter mi ?

Sonra durdu, düşündü. Hepimizi ayrı ayrı süzdükten sonra, gene iniltili bir sesle :

— «Bize kızılbaş diyorlar beg,
Bahçede açan gül kırmızı.
Bize kızılbaş diyorlar beg,
Gökteki alâimsema kırmızı,
Bize kızılbaş diyorlar beg,
Dört kitabı okuyan dil kırmızı...» dedi.

Sonra yine durdu, yutkundu, uzun uzun gözlerimin içine baktı :

— «Bize kızılbaş diyorlar beg, beg!.

Geceyi aydınlatan şafak kırmızı...» diye ekledi.

— Ne, ne? Şafak mı dedin?

Olduğum yerde irkilmiştim. Tuncelili hemşerimin bu son cümlesini birkaç sefer tekrar ettirdim. Başım dönmüştü. Gözlerimin önünde pul pul birşeyler uçuşuyordu. Düşüncelerim, tabiatın bize bağışladığı bu güzelim renklerden gerilere doğru kayarak tarihin kanlı sayfalarına gömülüp kalmıştı. Birden toparlandım. Bu tek cümlede bütün bir Tunçeli, bütün bir Anadolu gerçeği dile geliyordu... Yaralı bir yüreğin sıraladığı sözler, bu alt alta sıralanmış sözler bir tekerleme değildi! Bu, olsa olsa, tedirginleşen bir toplumun, çığlığıydı. Evet, yüzyıllar boyu hep gerilere itilen, ezilen bir toplumun çığlığı!...

Utancımdan yüzüm al al yanıyordu. Şimdi de kırmızılık bana geçmişti. Yol arkadaşımın ağzından dinlediğim bu birkaç mısralık sözü kendi kendime belki onuncu sefer tekrar ederken, karşımdaki adam yavaşça boynunu büktü. Gözleri elleri koynunda kalmış delikanlı da :

Keçisi, arpa tarlası ötelerde bodurlaşmış meşelikler... Tunceli'nin kara talihi bu üçlerin arasında geçer.

— Ama beg, dedi, bizim şafak daha sökmedi ki... Bu gidişle de...

Sözünün sonunu getiremedi. Öteki bütün Tunçelililer gibi tıkanıp kaldı. İnsanoğlu neden tıkanır kalır, neden dili tutulur, konuşamaz? Bunu anlamak, öğrenmek mi istiyorsunuz? Ya bu yollarda zorla Dilberi elinden alınmış Muradlarla yolculuk yapın, ya da Tunçeli'ne kadar şöyle bir uzanın... Ama biz daha Tunçeline uzanmadan tepemizde bir şimşek uzanıyor... Gök gürültüsüyle yerlerinden irkilen yolcular arasında ilk kez ağzı çözülen biri gökyüzüne bakarak :

— Bak bak, mübarek, diyor, havadaki yağmuru yağdıran şimşek de kırmızı...

Hava ne de çabuk bozuldu! Tepemizde kapkara bulutlar dolaşırken biz yolumuza devam ediyoruz.

TUNCELİ ANCAK YOLLARDA DİLE GELİYOR :

Tunçeli'ni gezip dolaşırken, yukarıdakine benziyen olayların yüzlercesi karşınıza dikili dikiliveriyor... Bu dinlediklerimin içinden ben buraya sadece bir tekini aktarıverdim : Murad'la Dilber'in yarıda kalan aşk hikâyeleri... Öbür yanda, bu yüzlerce olaydan gün ışığına çıkarılanlar var, çıkarılamıyanlar var... Bilinenler var, bilinemiyenler var... Bütün bunlardan sonra, bu ülke halkının tarih boyunca mezhep ayrımından gelme atılmışlığına, yalnızlığına bir de yoksulluğunu ekleyin!.. Evet, bütün bunların ortasında, «Halı bilirim ama, beg, dili bilemem» diye için için yakınan Tunceli insanının neden ağzını ağır açıp, geç gülebildiğini daha iyi anlıyacaksınız... Dertli bir başın altında tedirgin bir yürek, durmadan kan ağlıyan bir çift göz... Bir yıl değil, beş yıl değil, yüzyıllar boyu bu böyle devam edegelmiş... Sen kimsin, necisin, dememişler. Ne ekersin, ne biçersin, dememişler... Ne yersin, ne içersin dememişler...

Zaman böylece yürümüş gitmiş. Mutlakıyet, Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet. Sonra, sonra Birinci Cumhuriyet, İkinci Cumhuriyet... Ama Tunçeli'nde bekle ki şafak söksün, bekle ki bahtlar açılsın... Bu dev gibi dağların ötesindeki beylere halini «arzuhal edebilmek» için yol gerek, okul gerek, dil gerek... Daha... Başka şeyler gerek. Bu gerekler bir yana. Yirminci yüzyılın ortasında bağdaş kurup oturmuş tek bir düzen var Dersim denilen bu beldede : Ortaçağ kalıntısı derebeylik düzeni!.. Derebeylik düzeni deyip de geçmeyin. Ayrı ayrı obalara konaklamış ayrı ayrı aşiretler. Her aşiretin başında ya bir reis, ya bir seyyit... Açıkçası birbirine cephe alan hasımlaşmış gruplar... İsterseniz siz buna, çeşitli çıkarcıların çatışmaları da diyebilirsiniz.

— Var mı benim aşirete yan bakan! Bu oba senin değil, benim!

Saldırmalar başlamış birinden ötekine... Çok kere atlar tepişirken arada eşekler ölür. Hakkından gelemeyince tek başına bir aşiret ötekinin, hemen hükümete koşmuşlar, ihbar ihbar üstüne :

— Falan obanın aşireti hükümete isyan etti!

İnce eleyip sık dokumadan derhal yardıma koşmuşlar, fırsatı ganimet bilen devrin akıllıları,

— Yılanın başını küçükken ezmek gerek, demişler, yola çıkmışlar.

Yalnız ezmek mi? Bir yanda silâhsız, aç-sefil insanlar; bir yanda... Her neyse, şimdi bunları bir yana atalım da, birazcık da Tunçeli'ndeki sıra sıra kahvelerden, bıyıklardan, sakallardan söz edelim...

BİR MÜHENDİS BEY (Değirmende yoğurt öğütenlerden biri)

Yattığım otelin penceresinden Tunçeli'ni seyrediyorum. Altımda uzanıp giden kahveler... Sayıyorum : bir,

iki, üç, beş... Kahveler... Kahveler... Bütün kentteki 15-20 dükkândan hemen yarısı kahvehane. Günün her saatinde tıklım tıklım buraları. Daha şafaktan önce bir uğultudur başlıyor altımızda. Arılar bu saatte kovanlarından çıkarlar mı, bilmem! Bal alacak çiçeği bulamadıklarından olsa gerek... Ama ne yazık ki, Duğu'da gözlerini erken açıp yola düşmekde para etmiyor. Boş bir uğultudur, akşama değin sürüp gidiyor Tunçeli kahvelerinde... Gözden kaçmıyan bir yanı daha var bura insanının : Elleri kolları kökünden bağlanmış gibi oturuyorlar hep, otırdukları yerde... Oysa Doğu'nun iş mevsimi... Herkesin yazıda yabanda olduğu bir zamanda, insanlar sabahın bu erken saatlerinde niçin bir araya gelirler, niçin bu kahvelerde toplaşırlar?... Ara sıra, masa başlarında kümeleşen koca koca bıyıklı insanların tavla şakırtılarıyla iskambil şapırtıları da olmasa, bu ülkenin yaşantısından ne haber «hey babo» deyip geçeceksiniz...

Öyle anlaşılıyor ki, bunların ötesinde, Tunçelili hemşerilerimin bu dünyada önem verdikleri başka birşey daha var: Bıyıkları!.. Bıyık deyip de geçmeyin. Sivas ilinde oniki çeşidini saymıştım bu bıyıkların. Ama bu bıyıkların yüzdeki şekillenmesini gelin de Tunçeli'nde görün!.. Bıyıksız bir Sivaslı düşünebilirsiniz ama, gelgelelim, sakaldan-bıyıktan yoksun bir Tunçelili, asla!.. Bu ülkede sakalla bıyık apayrı bir kişilik veriyor insanoğluna... Kahvedekilere bakıyorum; oyundan artakalan zamanlarında hep bıyık büküyorlar... Yağızlaşmış yüzlerde incelmiş, sivrilmiş kara kara bıyıklar... İsterseniz siz buna, usta ellerde sivrilmiş, hançerleşmiş bıyıklar da diyebilirsiniz... Tunçelili hemşerilerimin yaşadıkları sürece yer yuvarlağında uzayıp sivrilen tek yanları da bu olsa gerek. Durgun, içe dönük bir yüzde, karşısındakini toslıyacakmış gibi, koç boynuzu bıyıklar... Ama, Tunçelililer

tarih boyunca hep başkaları tarafından toslanmış, hep gerilere itilmiş, sürülmüş daha daha ...

— Geçmişi karıştırıp da şimdi kabuklaşmış yarayı deşmiyelim aziz dostum... Sonra, mazinin yosunlaşmış sayfalarını açmakla kimlerin ekmeğine yağ sürmüş oluruz, biliyor musun ?...

Bu sözleri ben söylemiyorum. Bu sözleri, üç-beş yıldanberi ellerinde kocaman kocaman urganlarla bu bölgenin yıllık ürün durumunu ölçmek, biçmek için gelen bir kurulun başındaki Avrupa tahsilli bir ziraat mühendisi söylüyor. Bir ara, sabahtan akşamadek kahve köşelerinde, elleri kolları bağlanmış gibi uyuşuk uyuşuk oturan Tunçeli halkını uzun uzun süzdükten sonra sözlerine devam ediyor :

— Niçin bu ülke halkı böyle, canı içinde değilmiş gibi, miskin miskin oturur? Eli bir işe güce kalkmaz, bize küskün küskün bakarlar, onu da biliyor musun ?

Sustuğumu görünce,

— Bilemezsin beyim, diyor, bilemezsin! Bu zavallıların ellerini kollarını bağlayıp bu hale getiren, tarikatlarıdır! Yani senin anlıyacağın, bu memleket halkı baştan sona alevidir.

— Alevilik insanı ne yapar? diyorum.

Bölgenin ürün ölçücüsü Mühendis Bey, eli yeleğinin cebinde, bir ileri bir geri dolaştıktan sonra karşıma dikiliyor .

— Bre erenler, diyor, insanın kişiliğini öldürür, insanı yani şey... uyuşturur...

Adamı konuşturmak için;

— Sonra? diyorum.

— Sonrası monrası var mı beyim! diyor. Bunlar bir kez yola girip de Dedeye ikrar verdiler mi, başlarıyla birlikte elleri kolları da bağlanmış demektir. Yiğit isen ko-

par bakalım bu bağlılığı!. Tarikatta, her yola giren adamın başının bağlı olduğu bir ocak vardır. Ocakların da derece derece bağlı oldukları bir yer vardır. Bunların en üst makamları, «Ser çeşme» dedikleri Hacıbektaş Ocağında oturur. Ve oradan bütün Türkiye alevilerine el ve nasip dağıtır... Ve artık ötesi malûm... Dedesinden, Çelebisinden el alan, nasip alan düşer yollara... Köy köy dolaşırlar. Gizli gizli âyinler yaparak, biraz geçmiş günleri karıştırırlar, biraz okurlar, üflerler... Sonra gelsin adak-niyaz!.. Yok bilmem DEDE HAKKI, yok bilmem KARAKAZAN HAKKI, yok bilmem falan fişmekân hakkı... Bu iş böylece yürür gider,

Hacıbektaş Türbesi mensuplarına el ve nasip bu «Serçeşme» den dağıtır.

— Bu yürütme durdurulamaz mı? dedim. Maksadımı anlatabildim mi, bilmem? Hani insanın insan tarafından sömürülmesini demek istiyorum...

Bizim Doğu Menzil Ürünlerinin Ölçücüsü birden ciddileşti. Birkaç kere yutkunduktan sonra, gözünün altından hafifçe beni süzdü,

— Ha, dur beyciğim, dedi. Buralarda bunu yapmak kimsenin elinden gelmez. Bir de bakmışın, adamcağız Tosyaya pirince giderken evdeki bulgurdan oluvermiş...

— Yâni ustad? dedim.

— Yanisi şu ki, dedi, sen ileri-geri konuşurken, bir de DEDE gelmiş kapının önüne bir taş dikmiş gitmiş. Artık cezalısın. Açıkçası, ehl-i sünnet ve cemaattan atılmış bir insansın.

Şaşkınlığımı gizlemiyerek,

— Bu ne demektir? dedim.

— Bu, şu demektir ki şahım, evinin önüne taş dikilen tarikat erbabı her insan artık o günden sonra köyde düşkün sayılır. Bu da onun için bir nevi AFAROZ cezası demektir. Bu olaydan sonra herkes ondan selâmı sabahı keser. İstersen sen buna lânetleme de...

— Desene, dedim, tarikatın yöneticilerince, yoldan yordamdan çıkanları yola getirmek için bulunmuş bir usul, bir ceza? Ama bu sonuna kadar böyle gider mi? Bunun bir temizi memizi yokmu? Ya adam haksızlığa uğramışsa?..

— Ha, bak, dedi. Bu tarikatça düşkünlükten kurtulmanın yolu da var. Ama bu, adamcağıza çok pahalıya patlar.

— Yani ?

— Yanisi bey, köyde düşkün edilen adam, kendisine bu cezayı yükliyen dedesini Sivas'ta mı, daha ötelerde mi oturuyor, yalınayak başı açık, yollara düşerek gidip bulacak, gönlünü edip köye getirecek. Yeniden adaklar-niyazlar, paralar... Derken adamın iflâhı kesilecek...

Bu uzun merasim bana, Ortaçağda papalarca afaroz cezası verilen kıralların af dilemek için, yalınayak başıkabak, yollara düşüşü aklıma geldi. Biz şimdi Yeniçağda, 1961 Türkiye'sindeydik. Adamın konuşması karşısında

tarihin kapkara sayfaları bir kez daha dile geldi. Şöyle bir silkindim. Kopkoyu bir karanlığın ortasında adamın bu konuşması hafif bir ışık sızıntısı gibi geldi bana. Heyecanlanmıştım. Kendimi tutamıyarak söylenmeğe başladım :

— İşte memleket gerçeklerini dile getiren, kitabın kavlince, dörtbaşı mâmur bir aydın kişi!.. Önce insanları uyuştur. Sonra başına çullan... Sonra onu düşkün yap, gözünü gönlünü kapa, soy soğana çevir... Bu rezaleti, bu soygunculuğu önlemek için milletçe biz ne yapıyoruz? Hükûmet ne yapıyor? Bunları yazıp çizmeli ki, bu inanç sömürgenlerinin elinden...

Bizim Doğu Menzili Ürünlerinin Tahmincibaşısı, tepesine yumruk yemiş gibi birden irkilerek geri geri çekildi :

— Milletin gözü mü açılsın dedin? Yoo, yoo!.. Ben böylesine müsaade etmem!.. Biz o seviyeye geldik mi bakalım ?

Bir süre kazıklanmış gibi olduğu yerde durdu. Sonra eli yeleğinin cebinde, yattığımız otelin daracık salonunda bir - iki sefer gitti geldi. Birden - aklına birşey gelmiş gibi - karşıma dikilerek gözlerinin altından acı acı ben süzmeğe başladı. Sesinin tonunu değiştirerek :

— Bey, bey, dedi. Senin bu dediklerini yazmakla duşmanlarımıza karşı milletimizi küçük düşürmüş olmaz mıyız? Hem, benim bildiğim, bu cahil milletin önünü boş bırakmağa gelmez. Şey...

Elimden sıkıca tutarak beni duvardaki bir haritanın önüne kadar getirdi,

— Başımızda asılı duran duşmanları görmüyor musun? dedi. Herşeylerimizi yazar çizer, ortaya dökersen, oradakilerin ekmeğine yağ süreriz. Bölgenin jeo-politik durumunu elbet de takdir edersiniz...

Ürün Ölçücüsünün karşısında dilim tutulup kalmıştı. Adam, elinde ölçme-biçme âletleriyle sadece Doğu İl-leri'nin ürünlerini değil, başka başka şeylerini de ölçmek biçmek için çıkmış gibi geldi bana. Adam, belki beni de...

Kendi kendime;

— Adaaaam sen de, dedim. Ölçülmedik bilçilmedik nemiz kaldı?.. Hem, şu dünyada vehimlenmeğe gelmez...

Gelmez ama, öte yanda beni bir düşüncedir almıştı... Şimdi, Tunçeli'nin başına gelenlerin nedenlerini daha açık-seçik anlıyordum... Eski bir iktidarın bu sahipsiz ülkeye diktiği partizan bir vali, ikide bir Tunçeli»nin en haklı dâvalarının karşısına dikilerek, devrin Cumhurbaşkanından (Vaktiyle, Başbakanlığında ülkenin başına çorap ören adam) aldığı emirleri tekrarlıyarak,

«Bu isyankâr herifleri ben bilirim! Onlar, yalnız partimize, iktidarımıza karşı değil, aynı zamanda hükûmete ve onun takip ettiği siyasete de karşıdırlar,» diye durmadan çıkışlar yapıp, tamim üstüne tamim göndererek bu ülke halkına yapmadığı kalmamıştı...

ÖYKÜLER ÜLKESİ...

Baştaki efendilerinin bir maşası olan bu partizan vali'nin sonunun ne olacağını elbet de tahmin edersiniz... Arazisinin % 35'i ormanlarla kaplı, geri kalanının yarısı aşılmaz sarp dağlarla kuşatılmış, bütün geçimi üç-beş dönüm tarladan aldığı arpa ve darı ile kapısındaki üç-beş keçinin verdiği ürüne bağlı bu bahtsız ülkeyi 27 Mayıs devrimi imdadına yetişip de kurtarmasaydı, acaba Tunçeli halkının durumu - keyfi fetvalardan henüz yakasını kurtarmıyan - böyle yöneticiler elinde ne hallere düşerdi ?.

Bunun en güzel ifadesini gene bir Tunçelilinin konuşmasında buluyoruz :

— Yemyeşil ormanlarımızı komşu illerimiz çekip bi-

tiriyor. Çaylarımızdaki alabalıklarımızı fırıldaklı oltalarıyla amerikalı dostlarımız yakalayıp götürüyor. Ellerimizdeki, avuçlarımızdaki paraları da vaktiyle başımıza tebelleş ettikleri bir valiyi atmak için harcadık bitirdik...

Evet, bir tek partizan valinin keyfî idaresinden ve baskısından Tunçelini kurtarmak için, yalnız çeşitli bakanlıklara çekilen tel parasıyla, Başkente inip-çıkan heyetlere harcanan yolluklarm 180 bin liranın çok üstünde oduğunu söyledikleri zaman tüylerim diken diken oldu. Ve o zaman, bu ülkede geçen uğursuz olayların içyüzünü-nedenleriyle birlikte - daha iyi anlar gibi oldum.

Evet, bugün Tuncelili, çoluğu-çocuğuyla gözleri yolda... Tüm Doğulu hemşerilerim gibi, ilk kez o da ne beklediğini biliyor.

Bir Tuncelili'nin dediği gibi :

— Dört yılda bir sırtımızı sıvazlayıp elimizden oyumuzu almakla iş bitmiyor, bizim ülkemizin başka türlü uzanacak ellere de ihtiyacı var...

Çoluk, çocuk, bütün bir aile yollarda...
Onlara işi kim bulacak?...

İnsanların Tıkanıp Kaldığı Ülke

Halı bilirem emme
Dili bilemem beg.

Kapkaranlık bir odadan çıkmış, üzerime doğru geliyordu. Ne yapacağını bilemiyen perişan, şaşkın bir hali vardı. O, üzerime doğru geldikçe ben geri geri çekiliyorum. Üstü-başı hıpır hıpır dökülüyordu. Bu takıp takıştırdığı şeylere, uruba denemezdi. Hele bacağında bir şalvarı vardı, hani bir iplik çeksen kırk yaması birden dökülür diye bir söz var : Ondan, değil bir iplik çekmek, şöyle bir dokunsan üstündeki çul, çaput yere yığılacak gibi geliyordu. Evet o, bu haliyle insandan ziyade yollarda rastladığımız ziyaret çalılarından birine benziyordu...

Yüzü yanıktı. Bağrı yanıktı. Kolları, bacakları her şeyleri, her şeyleri yanıktı. Bu yanık yüzün altında yanık kıllı göğsüne aşağı apak olmuş upuzun bir sakal sallanıyordu. Ya o, ağarmış çatık kaşlar altındaki iri, dumanlı kapkara gözleri, işte size her şeyi bu gözler söylüyordu. Ama onu anlamak da, anlatmak da güçtü. Size yalvarıyor muydu, sizden birşeyler mi istiyordu, yoksa sizden, buralardan kaçıp gitmek ister gibi bir derdi, bir çabası mı vardı... Bu çocuksu, bu ağlamaklı bakışlarda, bu çok çizgili çileli yüzde belki bunların hepsi birden gelip oturmuştu. Dedim ya, onu anlamak da, anlatmak da güçtü.

Burası, TUNCELİ'nin dağlar arkasına atılmış, unutulmuş uzak, çok uzak bir ilçe merkezi idi. Ben buraya, bölgeyi teftişe çıkan Vali, Millî Eğitim Müdürü, Nafıa Müdüründen ibaret üçlü bir grubun yanlarına katılarak gelmiştim. Şimdi koridorlarında dolaştığım iki katlı ak yapı da hükûmet konağı idi.

Karanlık odanın karanlık kapısını aralıyarak, mezardan çıkar gibi önümüze fırlayıp çıkan adamın karşısında kazıklanıp kalmıştım. «İn misin, cin misin, sen kimsin?» demeğe kalmadı o, çullar - çaputlar içinde sarılı iri gövdesini gürpeden önüme atıverdi. Önce elime sonra ayaklarıma kapandı Boğuk boğuk sesler çıkarıyordu. Homurdanıyor muydu, küfür mü ediyordu belli değildi. Bu seste, öyle yürek dağlayıcı bir yakınma vardı ki : Bir ara başı göğsümün üzerine doğru yıkıldı. Elleri çıktığı kapıdan yana,

— «Beg, dedi... oğlum dedi. Tıkanıp geçti. Hem hüngür hüngür ağlıyor, hem de beni, aralık bıraktığı o kapkaranlık odanın o kapkaranlık kapısına doğru çekip götürmek istiyordu. Dilini anlıyamıyordum, yanıp yakılmasını anlamıyordum. Anlasam da elden ne gelirdi. Belli ki derdini anlatamamanın sıkıntısı içinde boğuluyordu...

Sesimizi duymuş olmalı ki, yan kapıların birinden odacı kılıklı birisi başını uzatarak,

— «Çekil oradan be herif! dedi. Begi rahatsız etme. Köylerde itler gibi boğazlaşırsınız bir de utanmadan gelenin geçenin önüne kendinizi atarsınız.

Sonra bana döndü :

«— Kusura bakma begim, seni vali paşa sandı, dedi. Sabahtan buyana kaç tanesinin önüne kendini attı böyle. Bu bizim kazanın menşur Topağası. Köyde İsmail Ağa ile boğuşmuşlar, sana oğlunu göstermek istiyor. Çekip götürmesinden de mi anlamadın ?

Odadan içeri daldığım zaman iliklerime kadar titreyerek geri çekildim. Ömrümde bu kadar korkunç bir manzara ile ilk defa karşılaşıyorum. Karanlık odanın, karanlık bir köşesinde kanlı paçavralar içinde sarılı ipince, hayalet gibi bir delikanlı dikiliyordu. Dikilmiyor, titriyor, inliyordu. Sanki, biri tutup bu delikanlıyı, adamakıllı benzettikten sonra başından aşağı bir kazan da kan aktarıvermiş, sonra da «haydi bildiğin yere git!» diye onu buralara atıvermişti.

Topağa, bir delikanlıya koşuyor, bir bana koşuyor, bir yandan da oğlunun başındaki parmak sığar sayısız yarıkları göstererek dizini başını döğüyordu.

— «Oğlum diyordu. Taş diyordu... Köy diyordu... Ismail Ağa diyordu... Bir türlü bu kelimeleri yanyana getirip de meramını anlatacak bir tek cümle kuramıyordu. Babası tıkanıp kalınca, lâfı oğlu teslim alıyor, o da askerde öğrendiği çat-pat türkçesi ile konuşmaya başlıyor,

— «İsmail Ağa diyor, davara git dedi.»

— «Ben dedim gitmem.»

— «O dedi git, yoksa dedi karışmam.»

— «Ben dedim kış geliyor... Dağdan ot indirmek var, dağdan odun indirmek var. He vallah, tarladan ekin toplamak var. He vallah, daha ne işler ne işler var. Gelen kış kimse kimseye bir şey vermez gurban. Sen bilirsin buranın kışını, sekiz ay, çok soğuk, çok kar... Yollar tıkanır. İsmail Ağa haber anlamaz he vallah, der, ille de benim işe gidecek sen. Gidersin para vermez he vallah. Çalış çalış hep bedava hep bedava gurban. Bize ekmek, bize azık, kışın bakacak kimse yok bizlere, bu dağlar yol vermez. O zaman yerden taş gurban, yerden sopa gurban buram buram vurur... vurur... Ben böyle olur işte...

Delikanlı, arkasını getiremiyor, tıkanıyor, ağlamaya başlıyor. Baba ağlıyor, oğlan ağlıyor. Onlar ağlıya dursun; yanıbaşımızda dikilen pala bıyıklı odacı, baba-oğul bu iki Tunceli köylüsünün öyküsünü tamamlamağa çalışıyor ...

İsmail Ağa, «çamların müdür, meşelerin kadı» olduğu bu ülkede yüzlerce ağalardan sadece bir teki. İsmail ağaların asırlar süren saltanatı henüz sona ermiş değil. İsmail ağaların astığı astık, kestiği kestik. Kimin haddi İsmail ağalara ağız açıp göz yummak. Bu dağlar, İsmail ağaların, bu dağlarda dolaşan sürüler İsmail ağaların. Şu gördüğünüz düzünelerle toprak damlı köyler İsmail ağaların, bu damlardan çıkan Topağalar, kan içinde yüzen şu oğullar İsmail ağaların. Ya bu dağların, bitimindeki ovalar, tarlalar, yeşil çimenli özler kimin? Ya kasabadaki dönen işler, açılan hükûmet kapıları?... Onun iyisi mi İsmail ağalara lâf yok.

Biz gene Topağalarımıza dönelim :

— «Sizi, diyorum, Vali Bey gördü mü? Biraz önce buradan geçmişti.»

Pel pel gözümün içine bakıyorlar.

Palabıyıklı odacı,

— «Gördü gördü ama konuşmadı, diyor. İşi yok da bunlarla mı konuşacak? Her gün bu kazaya böyle on tanesi gelir, on tanesi gider. Sen bunların yaşadığı köyleri bir görsen begim; ne yol, ne iz, ne okul, gücü gücü yetene... Orada insan hep kavga düşünür...

— «Peki, Kaymakam, Jandarma Komutanı yok mu bu kazada?» diyorum.

Baba oğul gene pel pel gözümün içine bakıyorlar.

— «Savcısı, hâkimi de mi yok!»

Baba oğul gene pel pel gözümün içine bakıyorlar.

— «Peki, ya doktor?» ..

Palabıyıklı odacı, dayanamıyor, bizimle alay mı ediyorsun der gibi dik dik yüzüme bakıyor.

— «Burası neresi efendi diyor, sor bakalım. Kazamız kuruldu kurulalı doktor yüzü görmüş mü? Vilâyetimiz olan Tunceli'nde ikiyüz yataklı koskoca bir hastaneyi bir hemşire idare ediyor.»

— «Pekiy, bunların hali ne olacak, bu zavallıların yaralarını saracak bir sağlık memuru da mı yok kasabanızda? Baksana adamın yarası çok ağır...»

Odacı,

— «Çok yufka yüreklisin beg, diyor. Bizim burası zûlüm memleket zûlüm... Burada insanlar yedi canlı olur.»

Sonra kızarıp, bozarıyor; belli ki söyliyecekleri çok şeyler var; dil de biliyor ama, tıkanıp kalıyor. Sanki diyorum Topağa ile arasındaki fark ne şu adamın. Birisi dil bilmediği için tıkanıp kalıyor, birisi de dil bildiği halde...

Bir ara, kasabayı teftiş için gelen Vali ve maiyet erkâni istirahat buyurdukları Kaymakamlık binasından dışarı çıkarken odacının bir işareti üzerine Topağa ile oğlu, kendilerini o taraaf atıyorlar, ne vali, ne de maiyet erkânı tıpkı gelişlerinde olduğu gibi gidişlerinde de Topağaya ne de kanlar içinde yüzen oğluna «Sen kimsin, nenin nesisin?» demeden bırakıp gidiyorlar.

Bu kez de palabıyıklı odacının hastalığı bana geçiyor, ben de şu kasabayı teftiş için gelen beş kişilik hey'etin arkasından «Niçin buralara gelmişler, niçin giderler acep?» diyorum. Fazla birşey söyliyemiyor, tıkanıp kalıyorum.

Onlar, üçü başbaşa veriyorlar; kendi dillerinde, kendi aralarında birşeyler konuşuyorlar, «Halı diyorlar... dili diyorlar... beg diyorlar...», sonra da odacı kırık dö-

kük bu türkçeleri birleştirip «Bak bak, Topağa size ne diyor?»

— «Ne diyor?

— Ona daha çok söyliyeceklerim var, var ya diyor, halı bilirem emme, dili bilemem diyor.»

— «Ne ne?» diyorum.

Bu söz beni tâ canevimden vurup yaralıyor. Tıpkı kazayı ziyaret eden Vali ve maiyet erkânı gibi ben de onları kendi dertleri ile başbaşa bırakıp oracıktan kaçıyorum. «Halı bilirem emme, dili bilemem.» Oralarda daha nasıl durursun! Bütün bir Tunceli, bütün bir Doğu illeri bu bir tek cümle ile karşımıza dikilmiş, bizlerden hesap soruyor.

ÖYKÜLER MEMLEKETİ

Günlerdir Tunceli'ndeyim. Tunceli'nde değil insanların, her taşın, her ağacın ayrı bir öyküsü var: Fakat hiçbir öykü buralarda sonuna kadar anlatılmıyor; anlatan da, dinliyen de herne halse tıkanıp kalıyor... Ülkenin dağlarını, taşlarını geziyorum. İnsanları ile konuşuyorum. Köyünde kentinde her şeyin, her şeyin bir korku, bir susmuşluk içinde olduğunu görüyorum. Sadece bu kadar mı? Bakışlarında, konuşmalarında bir tıkanıklık...

— «Gel diyorum hemşehrim, kardeşim, aşım ekmeğim anlat diyorum, halleşelim, dertleşelim diyorum.»

Kimi yanıma çağırsam oda tıpkı, «Halı bilirem emme, dili bilemem» diyen Ovacık köylüsü Topağa gibi boynunu büküyor. Ürkek adımlarla yanıma yanaşıyor. Az konuşuyor, öz konuşuyor. Birden duraklıyor... Bakışlarda aynı kuşku, seslerde aynı hüzün lâfı bitirmeden tıkanıp kalıyor...

Ya ben, ya ben ne yapıyorum. Bir iki kelime söyledikten sonra benim de tıpkı karşımdakiler gibi dilim

tutuluyor, birden tıkanıp kalıyorum. Bu ülkeye ayak bastığım günden beri yalnız bende tıkanıp kalmıyan iki şey var : O da gözlerim, durmadan boşanıyor...

Günlerdir yollardayız... Dağlardayız. Beni gezdiren jeep'in şoförü altımızdaki iki bin metre uçurumlu dereyi göstererek :

— «Şu dereyi görüyor musun ağabeyi? diyor. İşte burada onbir bin...

Sonra tıkanıp kalıyor. Sonra başka bir tepeyi gösteriyor.

— «Burada beşbin...» Sonra bir türkü söylüyor, insana birçok şeyler birden hatırlatan yanık bir türkü :

Dersim derler ilimize,
Bülbül konmaz dalımıza;
Ana hakkın helâl eyle,
Misafirim bu gün size...

Türkü bitiyor.

Bu da benden Hüseyin, diyorum; dudaklarımdan iki mısra dökülüyor :

«Olur mu böyle olur mu;
Kardeş kardeşi...?».....

Uzakta gözüme birşeyler ilişiyor, soruyorum :

— «Ya şu sıra sıra mağaralar... Şu boşalmış köyler.»

O, konuşmaya başlıyor! Hüseyin'in (ş) leri (s) gibi tatlı bir konuşması var.

— «Buraların dili olsa da söylese. Babamı diyor, bu dağlarda atlılar önüne katarak yalın ayak aylarca koşturmuşlar.»

— «Ne ne? diyorum

— «Altın aramışlar buralarda..» diyor.

— «Ya, demek bu dağlarda altın madeni de var!»

Hüseyin, anlayışsızlığıma, bönlüğüme kızar gibi bana yan bir bakış atıyor.

— «Asıl ağabi, diyor, ne yapmışlarsa işte onlar yapmışlar diyor. Ama bu işi yapanların başı şimdi Yassıada'da değil mi abi? diyor.

Susuyorum. O, aklına birşey gelmiş gibi gözleri ötelerde, suları her zaman duru, her zaman pırıl pırıl akan Munzur Çayını gösteriyor,

— «İşte bu gördüğün Munzur Çayı yokmu? İşte, birtek o zaman bulandı, bir tek o zaman kan ve irin aktı. Mübarek pislik götürmez oldu olası bu çay.

Şoför Hüseyin'in bu son konuşması bana, bir gün önceki bir konuşmayı hatırlatıyor. Kendi kendime, «Ne demişti hele diyorum.» Avukat, «M.S.» nin yazıhanesindeki konuşmalarımıza kulak kabartan ak sakallı seksenlik ihtiyar, her zaman ayna gibi durup pırıl pırıl suları ile sanki bu dağların arasında kaçıp kurtulmak ister gibi koşa koşa akıp giden Munzur Çayını göstererek :

— «Bırakın o eskileri, demişti; biz onları çoktan Munzur'un sularına attık. Onu sular aldı götürdü Şimdi yenilere bakalım beg. Sonra gözleri dolu dolu tıkanıp kalmıştı.

Evet, bu Munzur'un dili olsa da söylese; sadece Munzur değil, insanların tıkanıp kaldığı bu ülkeden yüzyıllar boyu her yolu uğrayan kişi bir şey alıp götürmüş : Tahsildar gelmiş, götürmüş. Jandarma gelmiş, götürmüş. Ağası, dedesi gelmiş, götürmüş.

Bütün bu alıp götürenlerin peşinden öyle bir başka götürücüler gelmiş ki : Bunlar, mal demişler almışlar, can demişler almışlar... Sonra, bunlar da geçip gitmişler...

Bu günler de bu ülkenin başına dilini de, adetini de bilmediklerini başka bir belâ tebelleş olmuş: Uçaklarla

gelip, uçaklarla gidiyorlarmış. Bunlara, «Alabalık Avcıları» diyor halk. Sadece alabalık mı ?

— Biz diyorlar, şu dikenli otlardan sakız kaynadıp rızkımızı çıkarmaya çalışırken onlar, dağlarımızda geyik, karaca bırakmadılar. Onlar diyorlar dağlarımızda tavşan, keklik bırakmadılar. Hele o çaylarımızdan sandık sandık götürdükleri alabalıklar...

Ağzımdan bir küfür çıkacağı sıra, şimdi de ben tıkanıyorum. Zaten bu ülkede, tıkanıp kalmıyan ne var ki...

İşte şöför Hüseyin'in anlattıkları... İşte Avukat, «M. S.» ailesinin başına gelenler.

İşte,yalın ayak, başı kabak dağlarda altın arayıcıların kılavuzluğunu yapan keçi yüzlü, keçi sakallı köylünün acıklı öyküsü...

İşte, o günlerden arta kalan Topağalardan, «Halı bilirem emme, dili bilemem beg.» diyen halkının yakınmaları...

İşte, işte, alabalık avcısı Amerikalıların bu kuş uçmaz, kervan geçmez ülkede bitip tükenmiyen öyküsü...

Evet, sen sen ol da, sen bu toprağın insanı ol da elinde ise, tıkanıp kalma...

Doğuda sayıları hiç te az olmıyan mağara evlerden biri...

Bir Hayvancı Köyünün Gelir Gider Tablosu

Köyün adı : Çihik (Türuşmek bucağı)
İlçesi : Merkez
İli : Tunceli
İl Merkezine uzaklığı : 22 Klm.
Ev sayısı : 135
Nüfus sayısı : 750
Okulu : 5 sınıflı tek öğretmenli (45 öğrencili)

Bu günedek Anadolu'muzun çeşitli ürün bölgelerinde 40'a yakın köy üzerinde yaptığımız geçim araştırmalarına, bu yazımızla bir yenisini daha katıyoruz. Burada söz konusu etmek istediğimiz köy, meçhûllerle dolu az tanınmış bir bölgenin, gene meçhullerle dolu az tanınmış yüzlerce köylerinde bir tanesidir. Yıllar yılı dağlar arasına kapanıp kalmış bu köyün adı, Tunceli'nin Türuşmek bucağına bağlı ÇİHİK köyüdür.

KÖY HAKKINDA GENEL BİLGİLER :

İl merkezine 22 kilometre uzaklıkta bulunan Çihik köyü, Kom'ların ve Mezra'ların birleşip bir araya gelmesiyle kurulmuştur.

135 evden meydana gelme bir köydür. En büyük Mezrası 25 evi geçmiyen bu köyün, irili-ufaklı 14 tane mahallesi vardır. Mezra denilen bu küçük ev topluluklarının bucak merkezine olan uzaklıkları on dakika ile bir saat arasında değişmektedir.

Köyün çevresi, aşılması güç sarp dağlarla kuşatılmıştır. Bu dağlarda yer yer kelleşmiş tepelere, çıplak sırtlara rastlarsınız, ama, arazinin birçok kesimleri, gür ve gümrah meşe ormanlariyle kaplıdır Bu gür ve gümrah meşelerin olduğu kesimlere şöyle bir göz atarsanız; daha ziyade buraların keçinin ve baltanın uzanamadığı denilen sırtlar ve yamaçlar olduğunu görürsünüz. Köyün bir buçuk saat ötesinde Zargavut denilen cesim bir ormanı vardır ki, buradan çok eskidenberi telgraf ve telefon direkleri kesilir. Bundan başka, ayrıca bu ormanlardan Erzurum, Erzincan, Elâzığ gibi komşu illerine odun, kömür ihraç edilir.

Bu ormanlarda ayı, dağkeçisi, geyik, domuz, kurt, sansar, tilki ve tavşan gibi hayvanlar bulunur.

KÖYÜN EVLERİ: Çihik köyünde evler tek veya çift kat üzerindedir. Hemen bütün evler, çamur kullanılmak suretiyle yapılmıştır. Çift katlı olanların altları ahır ve samanlıktır.

Bölge içinde yer altına sokulmuş, hayvanlarla insanların yanyana yaşadığı köylere rastlanmakta ise de, bugün bunların sayıları bir hayli azalmıştır. Ankara Erzurum şosesi gibi bir ana-caddenin köyün birkaç kilometre ötesinden geçişi, ayrıca uzunca bir zamandanberi bucak merkezi oluşu, köyün sosyal yapısında ufak - tefek de olsa bir değişiklik yaptığı gözden kaçmamaktadır. Bugün köyde, hükûmet adamı olarak, birkaç jandarmasiyle beraber bir başçavuş, bir de ebe ve bir sağlık memuru vazife görmektedir.

Köyde, on tane pilli radyo, bir tane dikiş makinesi olduğunu söylediler. Arazi dalgalı ve uçurumlarla dolu olduğundan bu bölge köylerinde tekerlekli vasıta işlememektedir. Bunun yerini insan gücü ile birlikte katır ve beygir gibi hayvanlar almakta, bu dağların arasında bü-

tün işler, bu üç cefakeş yaratığın ortaklaşa gayretleriyle meydana gelmektedir...

Çihik köyünde erkek kıyafeti : Ceket, pantolon, kara şalvar, kepenek. Bunlara takıp takıştırma kıyafet demek daha doğru olur.

Kadınlarda : Fistan, üç-etek, şalvar, işlik, yazma, poşi... yalnız yaşlılar (bulurlarsa) başlarına bir bürük örtmektedirler.

Burada bir delikanlının evlenme masrafı 2 - 3 bin lira arasında değişmektedir. Ara sıra kız kaçırma olaylarının dışında, köyde zabıta vak'ası görülmemektedir. Yalnız çevrede kadastro taksimi yapılmadığından ufak-tefek arazi, sınır ve su kavgalarına rastlanmaktadır. Köyde, ormanla ilgili dâvaların hepsi, topu topu üçü geçmez.

Köyün insanları bölge içindeki diğer bütün köyler gibi, uzun süren kış aylarında yılın büyük bir kısmını işsiz - geçirmektedirler... Bugün için bölgenin hiçbir köyü, bu boş zamanlarını değerlendirecek belli başlı bir ana işgücüne sahip değildir. Oysaki : orman bölgesi içinde olduğuna göre, ÇİHİK köyünde oymacılık, oyuncakçılık vesaire gibi küçük el sanatları geliştirilmek suretiyle halkın boş zamanı hem değerlendirilebilir, hem de yaşama ortamı düzenlenebilir.

Bölgede, küçük çapta da olsa av ve evcil hayvan derilerini işleyip değerlendiren imalâthaneler açılabilir. Ayrıca dağlarında bol miktarda bulunan yaban meyvelerinin aşılanması ele alınarak çevre köylerine devamlı bir gelir sağlanabilir.

Bu bölge köylerinin ceplerine biraz daha fazla para girmesi, onun çeşitli yönlerden kalkınması için bunun dışında başka yollar, başka imkânlar var mı bilmiyoruz ama, şimdilik köpüklü tertemiz sularında dünyanın en güzel Alabalıklarını üreten coşkun ırmakları, koyu göl-

geli meşelerin sıralandığı kıvrım kıvrım dereleriyle, bir Turizm cenneti haline getirilebilecek bütün özellikleri de bir yana...

Şayet biz bu bölgeyi orta çağ hayatından çekip çıkarmak, onu ekonomik hürlüğe ve eşitliğe kavuşturarak insanca yaşamasını sağlamak istiyorsak, öyleyse vakit geçirmeden bu bölge köylerini dar ve kapalı köy aile ekonomisinden kurtararak (ATOM VE JET devrinde olduğumuzu unutmadan) onu açık pazar ekonomisine ulaştırmanın milletçe yollarını araştıralım.

Tunceli bölgesini gezenler bilirler, bura köylerinin doğu bölgesi içinde apayrı bir özelliği vardır. Bu özellikler de ne diye sorabilirsiniz? Bölgenin gerek coğrafî yapısı, gerek tarihsel geleneği içindeki dil ve mezhep ayrımları incelenirse bu özelliklerin meydana gelişleri, nedenleriyle birlikte kendiliğinden meydana çıkar...

Bölgeyi çepeçevre kuşatan geçit vermez dik başlı dağlar, çağlar boyu, Tuncelili hemşehrilerimizin yalnız rızıklarını kesmekle kalmamış, onların uygarlığa ve kültüre giden yolunu da kesmiştir.

Nereye baksanız, dağ görüyorsunuz. Önünüz, arkanız, sağınız; solunuz hep dağ. Dağın birinden kurtulmadan birine tırmanıyorsunuz, Sanki biri yücelere çıkmış, dünyada ne kadar sarp geçit vermez, dağlar varsa onları uzaklardan el edip buralara çağırmış. Onlar da gelip Tunceli'ne oturmuşlar; oturmuşlar ama, sonradan ne olmuşsa olmuş, zamanla bu dağlar sallanmış, arada koca koca yarıklar açılmış, bu yarıklardan beyaz köpüklü sular, gür ırmaklar fışkırmış... hadi buna Jeolojik değişmeler diyelim, bu jeolojik değişmeler, bölgede sadece toprağın şeklini, şemailini değiştirmekle kalmamış, bu topraklar üzerinde yaşıyan insanların kaderini de değiştirmiş.

ÇİHİK köyünü gezerken içinizde böyle bir duygu do-

lasıyor. Yer yer meşe ormanları ile kaplı bu uçurumlu sarp dağların arasındaki daracık oyuklara ve dere kenarlarına sıkışıp kalmış, üç beş hanelik obalara, çift damları diyemezsiniz. Çiftlik, köy hiç diyemezsiniz...

— Ya ne dersiniz?

Vahşi dağların şurasında burasında Nuh Tufanından arta kalmış gibi görünen bu üç beş evlik obalar, sırt sırta dayanmış küme küme evler, en güzel deyimini gene yerli halkın dilinde bulmuş : KOM ve MEZRA... Komlar birleşip Mezra olmuş, mezralar birleşip köy olmuş. Birbirinden ayrı, birbirinden uzak bu komların bu mezraların bir araya gelip birleşmesiyle, Tunceli denilen, dağı - taşı bol, göz yaşı bol, ağrısı acısı bol bir ülke meydana gelivermiş. Bugün eteğindeki bir avuç tohumu serpecek bir karış toprak bulamıyan Tunceli köylüsü...

— Sen bizlere yediğimizi içtiğimizi ne sorarsın beg, işte yıllar boyu halimiz budur, diye dağları - taşları işaret ederken bu dağların, bu taşların arasında kapalı kalmış tarihiyle beraber bütün bir talihini de konuşturuyor...

Evet, dün de olduğu gibi bugün de Tunceli'nde ekmek; yedi başlı ejderin ağzında dersek bir gerçeği ifade etmiş oluruz...

NOT : Köyde başıma toplaşan yirmi kadar bir çocuk topluluğuna, memleketin hemen hemen her bölgesinde bol bol yetişen meyve ve sebzelerden bazılarının adını sorduğum zaman, afalladılar. Mevsime göre, günlük sofralarımızda yer alan bu meyvelerin ne adından, ne tadından haberleri vardı...

Yedi yaşla, onaltı yaş arasında görünen bu çocuklar içerisinde, balın adını, tadını bilmiyenler de bir hayli yekûn tutuyordu. Zaten, üstlerindeki, başlarındaki perişanlıkla birlikte yüzlerindeki solukluk da onların mide-

lerine giren günlük besinin neler olduğunu ayan - beyan gösteriyordu...

«Bizim köyün havası da güzel, suyu da güzel ama beg, açlığına dayanabilirsen.» sözü sanki bu bölge insanı için söylemişti.

Çih'k köyü çocukları
Yüzlerine bak, kursaklarına düşeni anla!.

Köydeki Toprağın Dağılışı Şöyledir :

Çiftçi tipi	Ev sayısı	Elindeki toprağı	Ektiği	Tiplerin tüm toprağı - Dönüm
Büyük tip	30	25-30	20-25	850
Orta tip	40	10-15	8-12	480
Küçük topraklı	45	5-10	4-8	315
Az topraklı	-	-	-	
Topraksız	20	-	-	
Y e k û n				1645

Orta halli bir ailenin 1959 yılında çeşit ürünlerden elde ettiği gayri safi (karşılık) Gelir Tablosu :

Ürünün cinsi	1 dönümden elde edilen Lira	Toplamı Lira
Ekinden	50	600
Orman ürünlerinden		160
Hayvan satışından		425
Hayvan ürünlerinden		875
Çalışma (gurbette)		450
Yekûn (Toplamı gelir)		2510

Ailenin Yıllık Gideri

1 — İşletme Masrafları

Giderin Cinsi	
A) Hayvan yem bedeli	60
B) Tohum bedeli	120
C) Banka faizi	12
Ç) Arazi Vergisi	5
D) Irgat Masrafı	
E) iZraat Araçlarına	60
F) Çoban Hakkı	—
İşletme masrafları toplamı	257

2 — Yiyecek masrafları

A) Ekmek bedeli	600
B) Kuru ve yaş sebzeler	—
C) Kuru ve yaş meyveler	—
Ç) Bulgur, pirinç	200
D) Yağ (Her türlü yemeklik)	150
E) Et	—
F) Çay-Şeker	120
G) Tuz	25
H) Pekmez	—
I) Turşuluk sebze, sirke	—
Yiyecek toplamı	1095

3 — Giyecekler

A) Giyim eşyası (Yıllık ortalama)	550
B) Ayakkabı, lâstik, çorap	125
C) Şapka (Yıllık ortalama)	15
Giyecekler toplamı	690

4 — Mefruşat ve yakacak masrafı

A) Kilim ve Hasır (Yıllık Ort.)	50
B) Kap — kacak (Yıllık ort.)	25
Ç) Kalaycı masrafı (Yıllık ort.)	10
Ç) Yakacak masrafı	—
Mefruşat masrafı toplamı	85

5 — Çeşitli masraflar

A) Sigara, Kibrit	220
B) IŞıtma, gaz (bir teneke)	18
C) Sabun ve Kil	32
Ç) Askerdeki oğluna harçlık	150
D) Şehire gidiş geliş mas.	25
E) Doktor - ilâç	60
F) Berber Masrafı	10
G) İçki, eğlence ve hediye	—
H) Korucu masrafı	75
İ) İmam hakkı	—
I) Yapı ve Onarım	70
J) Mahkeme masrafı	125
K) Tapu işini takip için	—
L) Umulmadık masraf	25
Çeşitli masraflar toplamı	810

ÖZET TABLOSU

Bölümlerin Toplamı (Topl. gelir)	2510

Elde kalan net gelir (İşletme masrafları çıktıktan sonra elde kalan)	2253
Giderler toplamı :	
1 — İşletme masrafları toplamı —	257
2 — Yiyecekler	1095
3 — Giyecekler	690
4 — Mefruşat ve yakacak	85
5 — Çeşitli masraflar	+ 810
Giderler toplamı	2680
Net gelir (safi gelir)	— 2253
Gider fazlası (borç)	327

Yukarıda gösterdiğimiz tabloya göre : Tunceli'nin 135 evlik bu hayvancı köyünün toprak ve arazi durumunu şöylece özetliyebiliriz . İncelemelerimize göre, memleketin bu dağlık bölgesinde köyün tüm toprağı 1645 dönüm tahmin edilmektedir. Bu miktarın 850 dönümü, (Bölgeye göre) büyük saydığımız 30 köylü ailesinin 480 dönümü orta boydaki 40 köylü ailesinin, 355 dönümü ise küçük boydaki 45 köylü ailesinin elinde bulunmaktadır. Bu hesaba göre, köyün bütün topraklarını 135 eve pay ettiğimizde hane başına topu topu 10 dönümün biraz üstünde bir toprak düşmektedir.

Biz burada, diğer mahsul bölgelerimizde olduğu gibi, Tunceli köyünde de orta halli bir köylü ailesinin durumunu ele aldık. Ele aldığımız özet tablosuna dikkat edilirse, yılda ekip - biçtiği toprağın miktarı 10 - 15 dönümü geçmiyen, kapısında tuttuğu hayvan sayısı ise, en fazla iki inekle 20 - 30 davar arasında değişen bu hayvancı köyünün yıllık net geliri 2253 lirayı aşmamaktadır.

Gene rakamlara dikkat edilirse, köy de sayıları 45 haneyi bulan küçük boydaki Tunceli köylüsünün yıllık ortalama geliri, elindeki toprağa ve kapısındaki tuttuğu hayvan sayısına göre, hemen hemen bu miktarın yarısına

yakın bir düşüklük gösterir : Bu şu demektir ki, gider hanesi her iki tip ailede de aşağı - yukarı aynı rakamları gösterdiği halde, gelir hanesinde bu rakmlar yarı yarıya inmekte, nüfus başına düşen miktarda o nisbette azalmaktadır.

Burada önemli bir noktayı daha belirtmeden geçmiyeceğim : köylülerin toplu bulunduğu bir odada, köyün yıllık gelir ve giderlerini tesbite çalışırken, köy muhtarının verdiği rakamları daima yüksek tuttuğunu fark ederek bunun sebebini kendisinden öğrenmeye çalıştım. Muhtar ve köylüler birbirlerinin gözleri içine bakışarak önce kaçamaklı cevaplar verdiler...

Köyleri orman bölgesi içinde olduğundan şayet köyün geçim durumunu düşük gösterirlerse hükûmet gözlerinin yaşına bakmadan onları bu köyden alıp başka bölgelere göç etmeye zorlarlarmış...

Bu çevre köylerinde yaptığımız dökümlere göre, köylü nüfusunun yıllık gelirden aldığı pay 175 lirayı geçmemektedir. Oysaki İstatistik Genel Müdürlüğünün bültenleri, 1959 yılı hesaplarına göre Türkiye'de millî gelirden insan başına düşen miktarı 475 lira civarında göstermektedir.

10 dönüm bir toprağın sahibine en iyi bir mahsul yılında bile getirdiği para 500 lirayı geçmediğine göre, artık Tunceli köylüsünün nasıl bir yaşama ortamı içerisinde bulunduğunu siz düşünün... sözlerimi bu bölgede en çok söylenen iki mısralık bir türküyle bitireceğim.

Bu dağlar kıştan ağlar
Geçti ömrüm, yaştan ağlar.

KÖY HAKKINDA DİĞER BİLGİLER :

Köyde üç tane su değirmeni var. Köylüler günlük su ihtiyaçlarını Ziyaret Dağı denilen bir yerden çıkan bu

buz gibi sularla gidermektedirler. Köyün bir saat ötesinde RABAT denilen bir yerde hangi çağa ait olduğu bilinmiyen birkaç odadan ibaret bir kale bulunmaktadır. Kaleye 100 basamakla çıkılmaktadır. Bu kalenin benzerine bölgenin başka yerlerinde de rastlandığına göre, bunlara vaktin (Göç Konak Yerleri) denilebilir.

Köyde yenilen başlıca yemekler :

Sabah : Tarhana ve bulgur çorbası, ayran - ekmek.

Öğle : Ayran, ekmek, çökelek, soğan-ekmek.

Akşam : Çorba, ayran - ekmek, arasıra tava ekmeği (Babuko). Misafir için saç kavurması. Puryan yani çevirme denilen kebap. Yaş ve kuru sebze olarak ara sıra patlıcan, kabak, patates, fasulya...

BİR TABLO : Pülümür ilçesinin MARKEZAN köyü okulunda 40 çocuk üzerinde yapılan bir anketin sonucu :

Sabah Kahvaltısı : Üç çocuk, çay - çökelik - ekmek, 25 çocuk çorba (mercimek ve bulgur çorbası.) 12 çocuk çökelik ve ekmek..

Öğle Yemeği : 15 çocuk hiç birşey yememiştir. 1 çocuk bal ve yağ yemiştir. 1 Çocuk bulgur pilâvı, geri kalan 23 çocuk da öğle yemeklerini soğan - ekmek, çökelik ekmekle geçiştirmişlerdir.

Anketin yapıldığı tarih, 1964 yılının Aralık ayı sonlarına rastlamaktadır.

Aynı çocukların giydikleri uruba ve ayakkabılara gelince Bunlarda tıpkı yemekleri gibi şuradan buradan bulup buluşturulan şeylerdir. Mevsim gözetmeden ellerine ne geçerse sırtlarına onu takıp takıştırırlar. Hemen hemen hepsinin ayaklarına giydikleri Soğukkuyu lâstiğidir. Yarıdan fazlasının ayağı çorabsızdır...

Ben Ne Bilir, Çavuş Bilir...

Tren gidiyor, biz gidiyoruz. Gıcır da gıcır... Gıcır da gıcır... Dört bir yanımız dağlarla sarılı. Pembe dağlar, mor dağlar, sarı dağlar, boz dağlar... Örtülü, örtüsüz dağlar... Dağların biri bitmeden biri başlıyor; bellerimize kement vurulmuş sanki. Hiç kurtulamıyacakmışız gibi geliyor bu dik başlı sıradağların arasından. İnsan ne kadar küçülüyor, bücürleşiyor bu ülkede... Dağlar çekip götürüyor bizi. Ya o, ortalığı kasıp kavuran Temmuz güneşi, açılan penceremizden içeri boğucu alev alev bir sıcaklık savuruluyor... Dışarısı yanıyor...

Yanıbaşımda uyuklıyan Doğulu hemşehrime :

— Bitmiyecekmi bu dağların arkası ? dedikçe, o, isteksizce gözlerini açıp dışarısını şöyle bir süzüyor :

— Hele dur, bakalım, daha yeni başladı, gurban, diyor.

Tekrar gözleri yumuluyor.

Bu kez de tüneller başlıyor. Tünelin birinden girip, birinden çıkıyoruz. Buraları iyi bilen bir yolcu, bunların sayısının 99 olduğunu söylüyor. Köprüler geçiyoruz. Altımızda Muratçayının, bu dağların arasından kaçıp kurtulmak ister gibi aceleci, telâşlı, delidolu akışı var...

Eh! ne yaparsın, bu kızgın yaz güneşi ortasında hep dağlara, taşlara bakıp durmazsın ya... Yollar sarp, yollar uçurum, yollar dolam dolam. Bitip tükenmek bilmiyor yollar...

Girdiğimiz üçüncü mevki kompartımanında sekiz kişiler; sekizi de köylü, başlarında birer mendil sarılı, kimi de takkeli... Sekizinin de başuçlarında büklüm büklüm dürülmüş karakeçeden yorganları var. Nereden gelip, nereye gittiklerini sormaya ne hacet, ürkek bakışları, kavruk yüzleri, perişan, partal kılıkları kim olduklarını tezden haber veriyor sizlere. Muş - Tatvan arasındaki tünellere çalışmaya gidiyorlar...

Hemen oracıkta trenin içerisinde kurduğumuz üçlü ekip, faaliyete geçiyor. Haydi hep birden bu ekibin adına Devrimleri Yayma Ekibi diyelim :

«Eh!» diyoruz. Bir de şunları sorup soruşturalım. Bakalım memlekette olup bitenleri duymuşlar mı?

Gene ilk kez söze genç arkadaş Harbiyeli başlıyor : 27 Mayıs'ın heyecanı içinde. Birbir peşi sıra ateşli nutuklar çekiyor; «Evrim diyor, devrim diyor, memleketi soyup soğana çeviren hırsız çeteleri diyor.» Sonra sözü, içinin ateşini boşaltmakta hiç de kendisinden aşağı kalmıyan genç ziraatçıya bırakıyor. O da dişlerini gıcırdatarak Harbiyeli'den hiç de aşağı kalmadığını gösteren ateşli nutkuna başlıyor : «Küplerini dolduran haydut sürüleri» diyor, «Kırk haramiler» diyor, «Caniler» diyor, «Kaatiller» diyor.

Bu diyorlar, devam ededursun, ya ben, ya ben ne diyorum? Benim de gözlerim, bu diyorlara kulak veren başka bir yerde. Pencerenin yanına sıkışıp kalmış hoyrat bakışlı bir delikanlıya takılıp kalıyor... Delikanlının bu hoyratlığı altında insana dokunan kuşkulu, garip bir hali var; arkadaşlar konuştukça yüzü sapsarı geçerek olduğu yerde «hop! hop!» sıçrıyor. Sonra tekrar köşesine kısılıyor, arasıra yanındakine gizlice dürterek birşeyler öğrenmek istiyor. Sonra put gibi olduğu yerde kalarak

gözlerini üzerimize dikiyor. Onun, bizleri de, konuşmalarımızı da yadırgadığı o kadar belli ki...

Arkadaşlar konuşmasına devam ederken, pencereden dışarıya bakmak bahanesiyle yavaşça yanına sokuluyorum.

— «Adın ne senin?» diyorum.

Tıpkı ininde baskına uğramış yabani bir yaratık gibi hop! olduğu yerde sıçrıyor, elimden kurtuluş olmadığını görünce pel pel gözlerimin içine bakarak omuz silkiyor.

Üstümüzdeki keçeden yatağını işaretle :

— «Bunu siz mi dokursunuz? Tünelde kaç gün çalışacaksın?» diyorum.

Hop! hop! sıçrıyor. Sonunda gene pel pel gözlerimin içine bakarak omuz silkiyor...

O, Hop! hop! sıçrayıp silktikçe beni bir meraktır alıyor. Nedense içimde yenemediğim bir arzu var; ille de onunla konuşmak, onu deşmek istiyorum. Arkasından başka başka sorular geliyor, ben sordukça o biraz daha olduğu yere pusarak yalvarır gibi gözlerini gözlerime dikiyor; arasıra birşeyler söylemek istiyen bir tavırla dudakları varıp - geliyor. Sonra vazgeçerek omuz silkiyor...

Ben sormakta, o da, omuz silkmekte devam ede dursun, yanıbaşımızda nutuk dinlemekte olan başı ortaokul şapkalı 15-16 yaşlarından fazla göstermiyen kara - kuru biri, işi farkederek kafasını bizden yana çeviriyor :

— «Abi, boşa kendini yorma. O konuşmaz, onda dil yok» diyor.

— «Yani, ahraz mı?» diyorum.

— «Ahraz değil, değil ama Türkçe öğrenmemiş» diyor.

— «Ama bak, sen çatır çatır konuşuyorsun. Köyleriniz bir değil mi?»

— «Bana ne bakarsın ağbi, ben ortaokulda okuyorum. Yazın tünelde çalışırım, kışın KARAKOÇAN'da okula giderim.»

— «Ama bak şunlar da pat-çat konuşabiliyorlar.»

— «Sen onları da geç beg, bizim oraların adamı dili askerde öğrenir.»

— «Öyle ise sor bakayım, senin delikanlının askerliği ne zaman ?»

İki hemşehri kendi dillerinde birşeyler konuşuyorlar, dönüp bana bakıyorlar. Adının Hasso olduğunu öğrendiğim deikanlı, bir kere daha omuz silkiyor. Öbürü de :

— «Bilmez, diyor, ağabey, kafa kâğıdı yokmuş. Bizim köy, KARAKOÇAN'a çok çok uzak Çoğumuzun kafa kâğıdı bulunmaz.»

— «Ya çalıştığınız yer sizden kafa kâğıdı sorarsa; sonra para alamazsınız.»

— «Hepimizin cebinde muhter ilmüheberi var.»

Elleri titriyerek ceplerinden altları mühürlü birer kâğıt çıkarıp gösteriveriyorlar...

Sonradan öğreniyorum ki, KARAKOÇAN'dan Muş - Tatvan hattına çalışmaya giden şu karşımdaki köylülerden daha pek çoklarının ceplerinde nüfus kâğıtları yok. Sadece nüfus kâğıtları mı? Konuşmaları dilleri de yok...

Kafamın içi allak bullak. Yüreğimde bir eziklik, kara kara düşünüyorum. Bir süre içime çöken sıkıntıyı dağıtmak için salona çıkıyor, pencereden dışarısını seyre dalıyorum. Ne mümkün sıkıntıyı dağıtmak. Dışarının içerden farkı yok. Dağdan, taştan başka bir şey göremiyorsunuz bu ülkede, her şey bir kapalılık, bir yozluk, bir susmuşluk içinde... Doğu'nun tabiatı da tıpkı şu karşımda oturan Hasso'lar, çoktan unutmuş, hep somurtuyor.

Bu görüntü nedense bana fazla dokunuyor, çıktığım kompartmanda birşeyler unutmuş gibiyim. Tekrar KARAKOÇAN'lı hemşehrilerimin arasına dönüyorum, Hasso hâlâ köşesinde kısılmış bana bakıyor, ben de ona bakıyorum. Diğer hemşehrilerimden bazıları dışarı salona çık-

mışlar. Odada toputopu dört kişiyiz. Ortaokul öğrencisine:

— «Sor bakalım Hasso'ya diyorum, benimle Ankara'ya gelmek ister mi?»

Aralarında birşeyler konuştuktan sonra Hasso, gözlerini gözüme dikerek uzun uzun beni süzüyor, birkaç defa yerinde yetkiniyor, dudakları varıp geliyor, iki kelimelik bir Türkçe ile :

— «Ne yapacak beni orada?» diyor.

— «Ne yapacak beni orada, sen orada çok şeyler yapacak. Dil öğrenecek, okuma öğrenecek, sonra para kazanacak. Bir de kınalı parmaklı, gözleri sürmeli bir kız alıp gelecek köye.»

İlk defa yüzündeki anlamsız sertlik kayboluyor Hasso'nun. Kızarıyor, bozarıyor, sözlerimi tekrar etmem üzerine, bana iyice inanmış olmalı ki kısa zamanda değişiyor ve gene ilk defa yüzündeki sarılıkla beraber korku da dağılıyor. Gözlerindeki şaşkınlık, donukluk yerini umutlu, geniş bir aydınlığa bırakıyor. Kar gibi beyaz dişlerini göstererek ilk defa gülümsüyor. Şimdi bakışları daha canayakın, daha ferah. Belli ki konuşmalarımızdan birşeyler anlamış. Anlamadıklarını ortaokul öğrencisi kendisine çeviriyor.

Yol uzadıkça KARAKOÇAN'ın Kölemiz köylüsü Hasan Kaya Akbulut'la ahbaplığımız ilerliyor. Kısa zamanda bu köy delikanlısının hayat hikâyesi, bütün bir köyü, gelmiş-geçmişi ile gözlerimizin önüne seriliveriyor...

Yüce yüce dağların ortasında, çukura gömülmüş kışları bol, taşları bol bir köy, bu kışı bol, bu taşı bol, gözyaşı ağrısı acısı bol köyün ortasında suları boşa akıp giden upuzun bir dere... Dere kıyısında ışıktan yoksun, sevgiden, şefkatten yoksun insanlar. Ve bu insanların oturduğu dağların şurasına burasına sokulmuş eğri yüzlü yamuk kara yapılar... Bu yamuk yüzlü kara yapılar-

dan çıkan yüzleri de talihleri gibi buruş buruş gülmeyi de, sevmeği de çoktan unutmuş, unutulmuş küskün bakışlı insanlar insanlar... İşte Hasan Kaya Akbulut, bu kışı bol, bu taşı bol, bu gözyaşı bol köyde tekkatlı, tek odalı bir evin birbir peşine doğan sekiz çocuktan altıncısı. Bu ev de yalnız Tanrı'nın verip, Tanrı'nın aldığı, çocuklardan başka, kıştan, başka her şey hak getire... Toprak hak getire... Mal-davar, kâr, kisp hak getire... Umut, eğlence, gülmek eğlenmek hak getire...

Gözünü bu «hak getireler» ortasında açan, bütün bir ömrü bu «hak getireler» ortasında geçen diğer bütün Doğulu hemşehrilerim gibi Hasan Kaya Akbulut da kendisine gösterdiğim dostluğu görünce, çözülüyor; yalnız kendi değil, dili dişi de çözülüyor. Çıktığım salonda adım adım yanıma doğru yanaşarak güç belâ, yanyana sıraladığı üç beş kelimecikle :

— «Ben diyor, giderdi seninle Ankara'ya, bende para yok. Bende dil yok. Ben bilmez bir yer...»

Elini cebine atıyor, al bir basmadan dikilmiş cüzdanını çıkarıp gösteriyor :

— «Bu keseyi çalışır doldurursun gittiğin yerde Hasso, diyorum. Sonra da Ankara'ya gelirsin.»

Üzüldüğünü görünce, hemen sorumu değiştiriyorum :

— «Sen diyorum, tünelde kaça çalışacaksın ?»

Binbir güçlükle anlatabildiğim bu soruma Hasso, ıkına-sıkına, binbir güçlükle cevap veriyor :

— «Ben bilmez» diyor. Omuz silkiyor.

— «Geçen yıl kaç lira götürdün köye» diyorum.

— «He vallah, ben bilmez, babam bilir.» diyor.

O gidişinde tünelde kaç gün çalıştığını, gündeliğinin kaça olduğunu sorup soruşturuyorum. Gene binbir güçlükle anlatabildiğim sorularıma o, binbir güçlükle :

— «He vallah! ya Çavuş bilir diyor, ya babam bilir» diyor. Sonra tıkanıp kalıyor. Belli ki KARAKOÇAN'ın Kölemiz köylüsü Hasan Kaya Akbulut için, kendi dilini bilemiyen biriyle konuşmak tünelde kazma sallamaktan daha zor...

Bu köy delikanlısı, onu terleten soruların karşısında «He vallah! Ben ne bilir» leri, ardardına sıralıyadursun, bir ara gözlerim, ara istasyonların birinde, maşlahlı maşallahlı insanların ellerini ayaklarını öperek yolcu ettiği birine kayıyor :

— «Bunlar ne yapıyorlar Hasso?» diyorum.

O gene zorlukla konuşabildiği çat-çap Türkçesi ile :

— «Sen bilmez bunları? Bunlar Şeyh, Ankara'da yok bunlardan he valla!» diyor...

Tren yürüdükçe ara istasyonlarda küme küme insanların savuşturduğu sakalları göbeklerine kadar inen maşlahlı maşallahlı başka şeylere, bunların dört bir yanını kuşatmış eli göğüslerinde başka başka insanlara rastlıyorum Ortalarına aldıkları adam, üstü başı düzgün, kalın enseli, göbekli, pembe yanaklı, fıldır fıldır gözlü kimseler. Çevresindekiler ise, yırtık pırtık elbiseli, kavruk yüzlü, mazlum bakışlı, göğüsleri muskalı, boncuklu insanlar... Yollardaki bu manzarayı görünce, kendine bir kurtuluş umudu arıyan Hasso'nun çabasını şimdi daha iyi anlıyorum. Tüm Doğulu hemşehrilerim gibi Hasan Kaya Akbulut da, bu zalim tabiatın yalnız yazından-kışından değil, ömrü boyunca çalışıp kazandıklarını ellerinden, avuçlarından çekip alan şeyhlerden, ağalardan da ne çektiğini şu mazlum bakışlarıyla ne güzel gösteriyor.

Doğuda yazılıp konuşulacak şeyler, çok çok ama, mademki biz bu yazımıza Hasan Kaya Akbulut'la başladık, Hasan Kaya Akbulut'la bitirelim. İsterdim ki, Hasan Kaya Akbulut'la yaptığımız yolculuk hiç bitmesin : Bu

dilsizler, bu güçsüzler ülkesinde ben onun hocası olayım; ona hayatı, ona ayları-günleri, ona avucuna girip çıkanları öğreteyim. Ona okuma-yazma öğreteyim... Ona dil öğreteyim... Hemen içimden bir ses :

— «Ya öbür, Hasan Kaya Akbulutlar... Ya öbür, milyonlarca gözü bağlı, dili bağlı, yolu bağlı insanlar... Bu insanlar, dünyaya niçin gelip, niçin gittiklerini bilmek şöyle dursun; onlar, avucuna girip çıkan paradan bile habersiz; onlara ancak bugünedek :

— «Ben ne bilir, çavuş bilir.»

— «Ben ne bilir, babam bilir.» demeği zor öğretebilmişiz...

Doğuda obadan obaya dolaşan göçebe bir aşiret.

Yiyek Keşgegümüzü, Sürek Eşşegümüzü...

Dağlar dağlara karşı, dağlar ağalara karşı... Ağalar köylere karşı, kötüler, iyiye... Eskiler, yeniye karşı... Eskiler için de bir köy, yeniler için de bir yol... Köy köye bağlı, köy ağaya... Yollar tozduman, yolcu yolunda revan... Karakoçan'ın Kölemiz köyüne gider ince uzun bir yol. Yollarda yalınayaklar. Yollar permer perişan. Doğunun öyküsü bu, Fatihler geçmiş, Yavuzlar geçmiş bu yollardan... Biz konuşmalarımıza devam :

Dedik ya, köyün adı Kölemiz. Yolcunun adı ?

— «Hadi geç, orasını begem...»

Yalnız tren değil, bu öyküler ülkesinde üzerimize gelen o sıra dağlar da bizleri bıraktı. Şimdi kapkara dağların arasında alabildiğine geniş düpedüz bir yarık açıldı. Bu yarıkla beraber, yolcuların gözleri de açıldı. Önümüzde hiç bitmeyen cömert bir ova... Muş ovası...

KÖLEMİZ köylüsü Hasan Akbulut'la, bir otobüs içindeyiz. Öbür yanımda başka yolcular var. Kimi Bitlis'den, kimi Palo'dan, kimi Van'dan, kimi de Hakkâri'den. Onlar da tıpkı Hasan Kaya Akbulut gibi tek kelime Türkçe bilmiyorlar, ya da bildikleri kelimeleri yanyana sıralayıp tek bir cümle kuramıyorlar. Çoğu tünel işçileri. İçlerinde mahkemeden, şuradan buradan dönenler de var. Herkes kendi âleminde, bir curcunadır gidiyor. Hiçbirinin dilinden birşey anlamıyorum. Onlar da benim sorup soruşturduklarıma, ya hiç cevap vermiyorlar, ya da omuz silke-

rek «Dünyada bizim dili bilmiyenler de varmış» der gibi, bön bön yüzüme bakıp gülüyorlar. Hele yanıbaşımda kaytan bıyıklı, sivri kafalı bir delikanlı var ki, ben birşeyler sordukça ürkek bakışlarını üzerimden ayırmıyor. Anlıyorum ki, — on yedisinden fazla göstermiyen — bu geyimli kuşamlı köy delikanlısı da tek kelime Türkçe bilmiyor.

Anlamadığım bu dildeki konuşmaların ardı arkası kesilmiyor. Bindiğimiz araba, gürültüsü - zırıltısı bol çarkıtın külüstürün biri. Bozuk-düzen yollarda bizleri zıp zıp zıplatmaktan başka bir hüneri de yok. Yalnız zıplatsa iyi, bir de bakıyorsunuz «Zank» demiş yolun ortasında kalıvermiş. Bu bozuk-düzen yolların bitip tükeneceği yok. Üç adım gitmeden araba tekrar bozuluyor. Bu defa da su kaynatıyor. Doğu'da düzenli çalışan ne var ki zaten, bu ülkenin yalnız güneşi vaktinde doğup vaktinde batıyor. Bakıyorsunuz, ondan ötesinin hiçbir şeyde acelesi yok.

Yol boyları böyle insanlarla dolu.

Hani, deveye. «boynun neden eğri» diye sormuşlar da, «nerem doğru?» demiş.

Yolcular birbirinin kulağına fısıldıyor :

— «Belediyenin tarifesi dört lira ama, bizden 7,5 lira aparttılar. Hele bir Tatvan'a varalım da...»

Bir iki homurdanmadan sonra, bu çilesi bol yollarda bu fiat faslı da unutulup gidiyor.

Bazen dil bilmemek ne iyi, diğer bütün Hassolar gibi bizim yol arkadaşı Hasso da taş olmuş susuyor... Bu susmaların, zehirli bir burgu gibi insanın içine işleyen bir yanı var. Öyle ya, eline girip çıkan paraları, «Ben ne bilir, çavuş bilir.» diyen tünel gündeliklerinden bile habersiz yaşıyan sayısız Hassolar, Memolar... Elim omuzunda :

— «Haydi kardaşluk bir türkü söyle diyorum. Acı acıya, su sancıya.»

Hasan Kaya, ne demek istediğimi işaretlerimden anlıyor. Sıntıp kırıtmadan hemencecik eli kulağa atıyor. ses'ni kapıp koyuveriyor..... «Diley... diley..... hey diley.....» Diye kendi dilinde bir türküye başlıyor. Sonra başka birine, başka birine geçiyor «Diley» li türkülerin arkası bir türlü bitmiyor...

Hasan Kaya, ne söylüyor, neler söylüyor bilemiyorum. Yanındaki hemşehrileri onu durmadan alkışlıyor, onlar alkışladıkça Hasan Kaya Akbulut da coşuyor, sesi yükseliyor, alçalıyor, iniyor, çıkıyor. Hasso'nun tıpkı, Doğu'nun dağlarından boşalan berrak suları gibi gür, dokunaklı bir sesi var. Yol arkadaşım her türkünün sonunda «Oldu mu? Beğendin mi..» der gibi gözünün altından beni süzerken geri sıralarda oturan ortaokul şapkalı hemşehrisi, ikide bir Hasso'nun koltuğuna dürtüyor :

— «Hadi hadi Ankara'yı hak ettin Haso, diyor. Abi sana orada...»

— «Bizim kızlarımız güzel sesli cğlanlara bayılır.»

Bunun üzerine Hasso, biraz daha yanıma sokuluyor. Davranışlarından belli ki ağzımdan çıkan sözü sağlam kazığa bağlamak niyetinde. Aklına bir şey gelmiş gibi ara sıra türkü aralarında duraklıyor, yüzünü benden yana çevirerek sayıklarcasına :

— «Bende dil yok. he valla! diyor. Bende okuma yok, he valla! diyor, ben de...»

Sonra gözleri gözümde :

— «Sen bana baba olur, sen bana aga olur. Ben orada dil öğrenir, ben orada okuma öğrenir. Ben orada her bir şey öğrenir.»

Birden tıkanıp kalıyor, bir süre susuyor. «Ya sözünü tutmazsan, ya beni götürmezsen» der gibi şüpheli şüpheli gözümün içine bakıyor, geriden yaşlıca bir hemşehrisi, uzun uzun bir onu, bir beni süzdükten sonra kendi dillerinde bir şeyler konuşup, gülüşüyorlar.

Onların kırık-dökük konuşmalarından yalnız şu iki cümleciği seçip çıkarabiliyorum :

«Yiyek keşkegümüzü, sürek eşşeğümüzü...»

Bu sözü, birkaç defa tekrar ettiriyorum. İçimizde işi matrağa alarak gülenler bile var. Amma, nedense bu söz, bana fazlaca dokunuyor.

Yol ayrımında otobüsümüz «zak!» deyip duruyor. Şoför

— «Tünele gidecekler!» diye bağırıyor.

Hasso,dan başka diğer bütün işçiler, birer ikişer karakeçeden yapılmış yorganlarını sırtlayıp otobüsten aşağı atlayı atlayıveriyorlar! Bakıyorum, Hasso'nun hiç de inmeğe niyeti yok. Bir yerdeki arkadaşlarına, bir bana bakıyor Sararıp sararıp geçiyor. Söyleyecekleri bir şeyler var amma boğazından dışarı çıkmıyor.

İçerden, - otobüsümüz kalkarken - arkadaşlarına yukarıdan aşağıya bir el sallıyorum :

— «Haydi, sizlere uğurlar olsun, diyorum. Hasso bu gün benim misafirim olacak. Yarın sabah erkenden onu size gönderirim.»

Yol arkadaşım memnun. Bakıyorum, gözlerinin içi gülüyor. Yüzündeki sarılık dağılıyor. Bana biraz daha yakınlaşıyor, daha dostça bakıyor.

— Eh, diyorum, gelmişleyin bu köylü çocuğunu, bir gezdirip tozdurayım İkimiz de bu kasabanın garibiyiz.

O akşam, hep Hasan'la beraber gezip dolaşıyoruz. Lokantaya beraber giriyoruz. Gazinoda beraber oturuyoruz. Vakti gelince, Hasanı bir defa da sinemaya götürüyorum. Her halinden belli ki, Hasso'nun yolu buralara ilk defa uğruyor. Lokantada bir masada çatal kaşıkla ilk defa yemek yiyor. Sinemaya ilk defa giriyor. Burası, Hasan'ın ilk gördüğü kasaba. Kasabayı aydınlatan elektrik ışığından, Vangölü'nde yüzen vapurlara varıncayadek o, herşeyi ilk defa görüyor. Her gördüğü şey karşısında bu köylü çocuğu, bazan büzülüyor, bazan sıkılıyor, bazan hop hop sıçrıyor. Belli ki söylemek istediği, sormak istediği çok şeyler var. Bu konuşmak istediği şeyler, dudaklarına kadar geliyor. Kızarıyor, bozarıyor; sonunda tıkanıp kalıyor.

Yalnız, onun üzerine basa basa, zorlukla tekrar ettiği birkaç kelime var :

— Ben, diyor, Ankara, diyor. Dil, diyor...

Onun ne demek istediğini kavrıyorum. Sırtında keçe yorgan, elinde bavulum, yanyana yürüyoruz...

Vapur işletmesinin Vangölü'ne karşı, pırıl pırıl yanan bahçeli otelindeyiz. Ben bavulumu odacıya verip de yol arkadaşıma da tünel garajlarında bir otel bulmak için dışarı çıktığım zaman :

— Nasıl buralar Hasso? diyorum, sizin köye benziyor mu?

Bol ışıklı, Vangölünün ılık gecesinde Hasso'nun konuşmaları, biraz daha açıklık kazanıyor. Bir elektrik ışıklarının donattığı bahçede gülüşüp-fingirdeşen çiftlere bakıyor; bir Vangölü'nün ortasına oturmuş vapurlara bakıyor; o, gene ıkına sıkına dilinin döndüğü türkçesi ile :

— Abi, diyor, bizim köy, diyor, hep taş, hep taş hep kara hep kara... Buralar ışık buralar şey... Buralar cennet. Bizim köy cehennem. He valla !

Sonra, «beni bırakıp gitme» diyen bir bakışla, iyice yanıma sokuluyor.

— Ben Ankara, diyor... Ben dil, diyor... Sonra birden tıkanıp kalıyor.

Hasso'daki bu tıkanıklık, bana da geçiyor. Zaten, bu ülkede yıllar yılı boşa akıp giden sulardan başka tıkanıp kalmıyan ne var ki...

Yol arkadaşıma, garajlarda güç belâ bir otel bulup da ayrılacağımız sıra, elimi uzatıyorum. O, sıkıca dudaklarını elime yapıştırıyor. Bakıyorum, elimin üzeri ıslak ıslak.

— Ben, diyor, tünelde para kazanacak. Sonra Ankara'ya gelecek, orada dil orada okuma, orada... Bakıyorum, ağlıyor...

Yol arkadaşımı dostça kucaklıyorum. Tam ayrılacağımız bir sıra, Hasso, aklına birşey gelmiş gibi olduğu yerde durakliyor, elini koynuna atıyor, cebinden allı basmadan dikilmiş, boncuk işlemeli bir kese çıkarıyor; olanca parasını avuçlarının içine boşaltıyor.

— Bu ne Hasso? diyorum.

— He valla, bu paraları sen alacak.

— Sonra ne olacak ?

— Yemek senden, sinama senden, her birşey senden. Bu paralar senin olacak.

Sayıp bakıyorum, toputopu 85 kuruş. Paralarını torbasına doldurduktan sonra, avucunun içine ufacık birşey kıstırıyorum.

— Sen bunları da al kardaşluk, diyorum otel var, sabah tünele gitmek var. Orada yemek var.

Sözlerimden birşey anlıyor mu, anlamıyor mu? o, büyük bir ayıp işlemiş gibi yüzü yerde kızarıp-bozarıyor. bir şeyler söylemek istiyor; ağır ağır yüzünü yerden kaldırıyor.

— Ben öyle ise Ankara'yâ gelmez, he valla! diyor. Hep para sen, hep para sen, ahçı sen, sinama sen, benden yoh birşey... Ben sana darıldı..

İçimde bir tıkanıklık. Gözlerim dolu dolu, elim Hasso'nun omuzunda, para torbasını zorla cebine yerleştiriyorum.

— Sen bunları alıp harcamazsan, ben de sana darıldı kardaşluk, diyorum. Şimdi git tünelde çalış, babana para kazan kendine yol harçlığı kazan, Ben seni mektupla Ankara'ya ister. Ozaman borcunu öder sen. Haydi hoşça kal sen...

Hasso ile bir kez daha kucaklaşıyoruz.

O günden bu yana, gözlerim hep doğuda; kafamın içi, geçit vermez kara kara dağların arasında kapanıp kalmış, Hasso'lar, Memo'larla meşgul...

Biliyorum ki, Hasan Kaya Akbulut, çalıştığı tünelden çavuşun eline kıstırdığı üç-beş kuruş parayı alarak çoktan köyüne dönmüştür. Ama, gene biliyorum ki, olanca ömürleri beklemekle geçen tüm Doğulu hemşehrilerim gibi onun da gözleri Ankara ufuklarında, bir mektup, bir haber, bir kurtuluş bekliyor... Bu kurtuluş nerden gelecek, bu haberi kim götürecek onlara... Yüz

yıllar boyu, ihmâl ettiğimiz bu ülkenin insanlarından — bizlere güvensizliklerinin, bizlere küskünlüklerinin açıksaçık bir ifadesi olan — «Yeyek keşgegümüzü, sürek eşşegümüzü...» sözünün, daha uzunca bir süre, başımıza tokmak olmasını istemiyorsak,

— Başlıyalım mı, başlamıyalım mı?

— Yapalım mı, yapmıyalım mı ? gibi sonu gelmez dipsiz kısır tartışmaları bir yana atarak, yurdun bu köşesinde okuma-yazma seferberliğiyle birlikte, derhal - geniş yatırımlı - iş ve çalışma seferberliğine geçelim. Geçelim ki, Doğu'nun küskün yüzü gülsün, karabahtı ak olsun...

Yiyek keşgegümüzü,
Sürek eşşegümüzü!...

Doğunun her şeyi...
Bir kıtlık gelmeyi görsün, hayvanlarıyla birlikte
umutlarını da silip, süpürüp götürür.

Bölüm : 3

" Padişahımız nerde, biz de ordayık ,,
" Oturup gitmezler ,, ülkesi
Doğunun üç derdi
İşte Doğu
Bir hayvancı köyünün gelir - gider
tablosu. (V A N)

1963

Padişahımız nerde, biz de oradayık

27 Mayıs devrimini köylere yayma ekipleri yurdun en ücra köşelerinedek dağıldığı bir sıra, bu çorbada bizim de tuzumuz bulunsun dedik, sırtladık bavulumuzu, düştük yollara... Ver elini Van! Ankara nere, Van nere demeyin. İçte iman, yürekte sevgi, amacın da Van olduktan sonra yüce yüce dağlar düpedüz yol olurmuş.

Az gittik uz gittik demek doğru olur mu bilmem? Köylülerin «karapapuru» dedikleri hasret kavuşturan bizi bir istasyondan ötekine atıyor... Pencereden dışarı bakıyoruz : hep dağ, hep dağ!.. Biri bitmeden biri başlıyor. İnsanlar... İnsanlar... Bu zalim tabiat ortasında konuşmasını, gülmesini unutmuş, yüzleri keder dolu, kahır dolu insanlar... Trenler ara istasyonlarda durdukça inip biniyorlar. Kiminin sırtında yorgan, büklüm büklüm dürülmüş keçeler. Kiminin heybe, kiminin torba asılı omuzlarında... Ya o, maşlahlı - maşallahlı urubalar! Ya o, başa vurulan çeşit çeşit sarıklar, takkeler, poşular!.. Ya o, saçlarının bir tek telini bile size göstermemek için çarşafa bürünmüş, sarınmış sarmalanmış kadınlar!..

Ya o konuşulan dil! Kime ne sorsanız, kuşkulu kuşkulu, bön bön yüzünüze bakıyor, sonra bir fırsatını bulup yanınızdan sıvışıveriyor. Gözlerinize inanamıyorsunuz, acaba Atatürk'ün Türkiyesi'nde miyim, yoksa Babil kulesinde miyim diye... Yo yo, burası bunların hiç birisi değil! Burası Doğu Anadolu! burası şeyhler. müritler memleketi...

Oracıkta üç kişiyiz. Üç ayrı meslekten olan bizler, kafaları birleştiriveriyoruz. Yanımdakilerin biri genç bir Harbiyeli, ötekisi Doğu Anadolunun ürün durumunu ölçmeye giden bir ziraatçi... Üçümüz de kırk gün önce başarılmış bir devrimin heyecanı içindeyiz. Önümüze gelene birşeyler sormak, birşeyler anlatmak için çırpınıyoruz.

Tren yürüyor...

Girdiğimiz kompartımanda arkadaşlar açıyorlar ağızlarını, yumuyorlar gözlerini. Sonra lâfı ben alıyorum : Konuşuyorum, anlatıyorum...

Bakıyoruz, karşımızdakilerin yüzlerinde en ufak bir ifade değişikliği yok. Meseleyi tabiî siz de anladınız : Doğu illerimizin dil durumu.

İlk kez Doğudaki ailesinin yanına yolculuk yapan harbiyeli.

— Olmaz beyim, olmaz, diyor. Bir de şunların askerlik yapanlariyle konuşalım.

Palu istasyonundan trene binen, yaşları kırk - elli arasında görünen uzunca boylu, sakallı üç köylünün karşısına çömeliyor, onlara uzun uzadıya, gücünün yettiği, dilinin döndüğü kadar. «Devrim» diyor, «Cemal Paşa» diyor, «Memleketi satan hırsız çeteleri» diyor.

Sözleri birbiri peşine ulandıkça bizim Harbiyeli coşuyor, coştukça konuşuyor. Köylülerle iyice ağız ağıza veriyor, onları inandırdığını sanarak ayağa kalkacağı bir sırada. İçlerinden biri doğruluyor güçlükle anladığımız bir türkçe ile;

— Vallah begim, diyor, Padişahımız nerede, biz de oradayık!..

Harbiyeli genç, yüzüne sille yemiş gibi gözleri iri iri açılarak geri çekiliyor. Bir onların yüzüne, bir bizim

yüzümüze bakıyor. Bizim sakallı hiç de oralı değil. Gözleri gözlerimizin içinde, boynunu bükerek pekiştiriyor :

— Biz fıkarayık... Ne bilirik, beg? Padişahımız nerde, biz de ordayık.

Şaşkınlığımız büsbütün arttığı bir sırada Palu'lu hemşehrilerimizden ikinci sakallı, arkadaşını kurtarmak ister gibi silkinip ayağa kalkıyor,

— Heye vallah Kemal Paşa... Heye vallah Camal Paşa, diye birkaç sefer söylendikten sonra, «bize dokunman» der gibi :

— Ya ne? diyor. Şıyhımız nerde, biz orda!...

Artık Palulu hemşehrilerimizle konuşacak bir şeyimiz kalmadığını aldığımız bu cevaplardan öğrendiğimiz için birbirimizin gözlerine bakmaktan utanıyoruz, sendeliye sendeliye herbirimiz ayrı bir pencereye yapışarak dışarısını seyre dalıyoruz.

HEP DERT, HEP DERT !...

Doğu Anadolu'da kiminle konuşsak, kimin yanına yöresine varsak, zalim bir düşmandan söz açar gibi hep kıştan soğuktan söz ediyor bize... Gözlerimizi hangi yana çevirsek hep dağ, hep dağ görüyoruz. Hangi köye baksak, hep taş, hep taş çıkıyor karşımıza.

Hep bu kışların, hep bu dağların hep bu taşların arasında yıllar yılı unutulmuş insanlar... Bu hoyrat tabiat ortasında doğulu hemşehrilerimin dilinin en kolay döndüğü kelime de «fakirlik, yoksulluk, sahipsizlik...»

Sivas'tan Van'a kadar, adım attığımız her köşe - bucakta hep bunları gördük, hep bunları dinledik, hep bunlarla dertli olduk.

Mahkemeden dönen Palu'nun Endirek köylüleri, yüzyılların verdiği korku ve düzensizlik içinde askerlikte öğrendikleri yarım ağız türkçeleriyle - farkında olmadan - bizleri yerden yere çalıyorlardı.

— Padişahımız nerde biz de ordayık!...
— Ya ne? Şıhımız nerde biz orada!..
— Hükûmetimiz nerde, biz orada!...

Palu'lu ile genç Harbiyeli arasından başımı pencereden uzatıp tekrar tekrar dışarıya bakıyorum. Orman kesilmiş çırıl çıplak dağlar... Dağları dağlar kovalıyor... Bu dağların arasına, daracık vâdilere sıkışmış kalmış, ağaçsız, yolsuz belsiz, okulsuz, köstebek yuvası köyler... Bu köylerde alacaklı bakışlarını üzerimize çevirmiş, kapkara geçmiş insanlar, insanlar...

Kulağımın dibinde ağlamaklı bir ses.

— Buraları, diyor, vaktiyle Şeyh Said'in karargâh kurduğu bölgedir.

Evet, doğulu hemşehrilerimize ne demiye hakkımız var! Bir zaman Osmanoğulları çıkmış, «Benim, bu ülkelerin padişahı!» demiş, «Bana vergi ödiyeceksiniz, bana askere geleceksiniz.» Peşinden çeşit çeşit eşkiyalar, soyguncular... Sonra kendisini bunların zülmünden, baskısından kurtarmak isteyen bir idareye karşı bu defa da bir çıkmış, «Ben Şeyhinizim,» demiş, «bana biat edip, bana [illegible] ödiyeceksiniz!»

[illegible]ra... Asıl bundan sonrası hazin. Bunca [illegible]adan sonra da demokrasinin nimetlerin[illegible]k hazıra konanlardan biri çıkmış, «Şim[illegible]viniz benim!» demiş «Siz bana sadece [illegible]yhlerinizi vereyim, tekkelerinizi, tür-

[illegible]'rbeli, şeyhli, maşlahlı - maşal[illegible]a bizim doğulu, kılığı kıyafeti,
[illegible] hilk devrinden bir adım öteye
[illegible]işik idarelerde kimlerin ge[illegible]a bile olmadan, gelip ge-

çenlerden her kim kendine bir şey sorduysa, selâmeti «Padişahımız nerdc ise bizde ordayık» demekte bulmuş. Bu sözleri daha uzunca bir süre duymamak istiyorsak bu unutulmuş, ihmal edilmiş bölgede türkçeyi, okuma - yazmayı yayma seferberliği ile birlikte ele alarak şeyhlerin, seyyitlerin saltanatlarına son vermek gerekiyor. Devrimleri vatandaşın kafasına yerleştirebilmenin başkaca yolu yoktur, sanırım... Ama bunların hepsinin başında iş ve ekmek gelir!...

Doğuda inek sağan bıı köjlü kadın... İneğin memesinden çıkan süt-ler kimler için..

Anadoluda, yükleri yalnız sırtı semerli eşekler taşımaz ya!...

Ağa köylerinde yaşıyan köylüler en bereketli senelerde bile buğdaya arpa karıştırarak ekmek yaparlar. Kıtlık senelerinde ağaları tahıl piyasasının satıcısı iken, köylüler arpa ekmeğine, süpürge tohumuna hasret çekerler (Yağmur ve Toprak dergisi, Ekim 1949, Sayı : 16).

Şimdi gelin herşeyi bir yana bırakarak çeşitli zamanlarda, çeşitli kalemler tarafından yazılıp yayınlanan bu yazılar üzerinde bir parçacık düşünelim : Bu yanıp yakınmalardan anlaşılıyor ki, bu bahtsız bölgenin tarihin hiçbir döneminde yüzü gülmemiş, gene orada hiçbir zaman işler yolunda gitmemiştir...

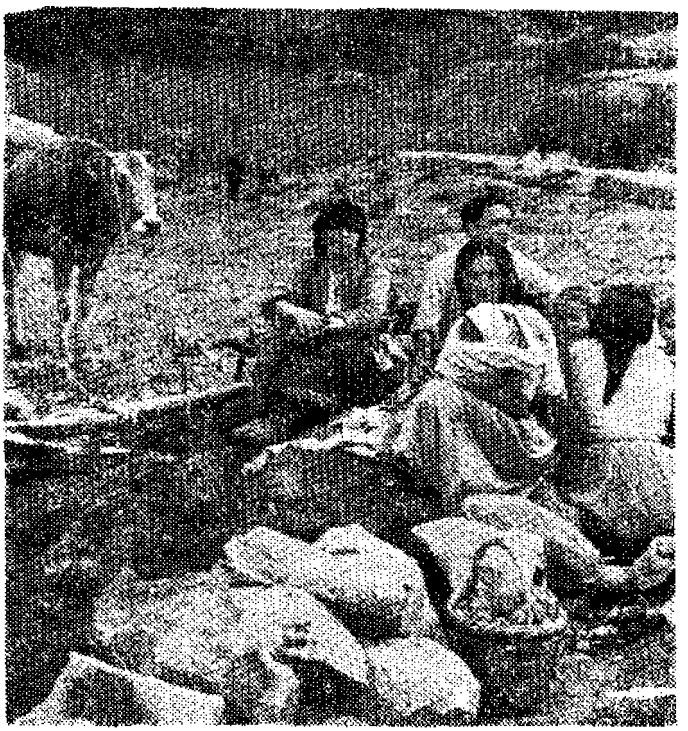
Ya tarih boyunca bu bölge halkına kan ve gözyaşından başka bir armağan bırakmayan o sayısız savaşlara, mezhep ve tarikat kavgalarına ne diyelim? Zaman olmuş, sıra sıra beylikler türemiş, yok Akkoyunlular, yok Karakoyunlular, yok Otlukbeli savaşı, yok Çaldıran... Arkasından sonu gelmez seferler. Yok İran seferi, yok Rus seferi... Derken Celâli isyanları... Ufak ufak beylikler... Gelsin has, zeamet, timar... Sonra bu beylikler arasında tepişmeler... Aşiret kavgaları... Yok Şeyh Sait isyanları. yok Seyyit Rıza sergerdesi, baskınlar, yağmalar ...Gelsin asker, gelsin vergi. Yok âşârı, mültezimi. Doğu, gene aç, gene sefil Böylece çağlar gelip geçmiş... Halk tedirgin, halk yollarda, halk göçebe, halk sahipsiz, halk şaşkın... Halk bölük bölük... Halk dilsiz...

İki yıldır Doğuyu dolaşırım. Uğramadığım köşe bucak kalmadı. Gördüm ki, dün olduğu gibi bugün de bu ülkede herşey karanlığın kudreti altında, herşey bir belli olmazlık içinde... Herşey «Allaha emanet»... Bu neden mi böyle, diyeceksiniz. Gelin, hep birlikte bunun nedenlerini araştıralım :

OTURUP GİTMEZLER ÜLKESİ

Doğu illerimizin tarihini karıştırırken bu bahtsız böl-

genin teeey eskiden eskiye bir «Oturup Gitmezler Ülkesi» olduğunu görürüz. Bu oturup gitmezler neler mi, diyeceksiniz? Gelin, hep birlikte bunlardan birkaçını sayalım: Karı, kışı gelir oturur gitmez. Şeyhi, Seyyidi oturur gitmez. Sefaleti, açlığı oturur gitmez. Ağası, eşkıyası, yol kesení oturur gitmez.

Her şeyleri belli olmazlık içinde. Bekle babam bekle.

Şimdi bir de yüzyıllar boyunca, bu bahtsız bölgenin üzerine çöküp kalan, onu bir adım olsun yerinden kıpraştırmayan, bu oturup gitmezlerin yanı sıra, bir de bu-

rada oturmadan gidenlerin kimler ve neler olduğunu araştıralım : Doğu'yu gezenler bilir. Doğu'nun haşin ve hoyrat bir tabiatı vardır. Gidersiniz, gidersiniz... Yine dağlar, yine dağlar çıkar karşınıza. Nereye, hangi yöne baksanız, dünyayı dağdan ve taştan ibaret görürsünüz. Bazen hep bu dağların, hep bu taşların ortasında içinde gürül gürül ırmaklar akan, cömertçe açılmış öyle verimli düzlüklere ve ovalara rastlarsınız ki... Gelgelelim bu ovaların, bu düzlüklerin ıssızlığı ve terkedilmişliği karşısında aklınız durur. Gözlerinizi çevirip, âdeta buralardan kaçıp kurtulmak ister gibi, delice akan ırmaklarına bakarsınız. Ve yine dönüp, bu ırmakların her yıl denize sürükleyip götürdüğü milyonlarca metreküp topraklara, her gün biraz daha kelleşen, ağaçtan yoksun kalmış çırılçıplak sırtlara bakarsınız. İçinize bir sessizlik, bir yalnızlık çöker. «Evet» dersiniz, «Burada, bu dağların, bu taşların, tarih boyunca verilmiş bu çeşit çeşit savaşların arasından kaçıp kurtulmak için acele eden iki şey var. İsterseniz siz buna boşa akıp giden iki zinde kuvvet, başıboş bırakılmış iki enerji kaynağı da diyebilirsiniz. Birisi, dağlarından denize doğru gürül gürül akıp giden o başıboş ırmakları; diğeri, doğup büyüdüğü ülkeyi hor görerek durmadan büyük şehirlere göz eden aydınlar...

Yıllardır Doğu'yu kalkındıralım deriz. Doğu'ya ışık, kültür ve uygarlık götürelim, onu Ortaçağ karanlığından kurtaralım deriz. Ama içimizden hiçbirimiz çıkıp da, bu «OTURUP GİTMEZLER ÜLKESİ» nde yaşayan halkın yakasını, çağlar boyu geri kuvvetlerle el ele vermiş çeşit-çıkarcı zümrelerinin sömürücülüğünden kurtaralım diye bir kezcik olsun düşünmeyiz bile. Biz gerçekten Doğu'yu kalkındırmak, onu gerçekten kültür ve ışığa kavuşturmak istiyorsak, bu bölgede yukarıda adlarını sanlarını saydığımız, çevrelerinde güçlü birer kişi olan oturup

gitmeyenlerle, oturmadan giden değerler arasında bir denge kuralım. Bakın o zaman Doğu'nun çağlar boyunca gülmeyen yüzü nasıl birdenbire gülüverecektir!..

Şayet bu bölgede açlığı ve sefaleti yenmek istiyorsak, nutuk ve lâf demokrasisini bir yana bırakarak milletçe bütün iş alanlarında geniş yatırımlı toptan bir kalkınma seferberliğine girişelim. Bu bölgede yüzyılların yerleşip oturttuğu gerilikle beraber açlığı, sefaleti yenmenin başkaca bir yolu olmasa gerek.

Kadın ırgatlar...
Doğunun çilesini en çok kadınlar çeker.

Doğunun Üç Derdi

AĞA DEDİĞİN BÖYLE OLUR

«1956 senesinde Mahmut Ağa, köyüne okul istedi. 86 bin lira harcadık. Küçücük bir köye, koskoca bir okul kondurduk. Öğretmen istedi, verdik. Zaten yaptırmamak, verdirmemek kimin haddine. Bir daha, bir daha derken o günden bu yana bu köye gönderdiğimiz öğretmen sayısı bir düzüneyi buldu. Ama bu gönderdiğimiz öğretmenlerin hiçbiri de Mahmut Ağa'nın köyünde dikiş tutturamadı. Her giden öğretmen ya dövüldü. Ya kovuldu. Ya da türlü iftiralara uğradı.

«Son gönderdiğimiz öğretmenin kanrevan içinde ağlıyarak dairemize gelişini bir görmeliydiniz :

«Git derdini Marko Paşaya anlat diye zavallı öğretmeni adamakıllı patakladıktan sonra köyden de sepetleyivermiş. Hemde kimin yanında biliyor musunuz? Hükûmet kuvvetini temsil eden iki Jandarma erinin yanında...

«Diğerlerinde olduğu gibi bu seferinde de Mahmut Ağa'ya birşey yapamadık. Valisi, Kaymakamı, doktoru herşeyi Mahmut Ağa'nın şerrinden yılıyordu bu çevrede. Uzun lâfın kısası öğretmeni başka köye naklettik. Okulu da kapattık. Bir de öğrendik ki fakir bütçemizden 86 bin lira ayırarak yaptırdığımız okul, ahır haline getirilmiş, içine de Mahmut Ağa'nın hayvanları bağlanmıştı...»

Yukarıdaki parçayı, Mahmut Ağaları iyi bilen genç ve ülkücü bir Millî Eğitim Müdürünün konuşmalarından alıyoruz.

Hani, hangi taşı kaldırsan altından Çapanoğlu çıkar, diye bir deyimimiz var : Van'ın Başkale'sinde de hangi şer işi kurcalasan altından koskocaman bir Mahmut Ağa çıkıyordu karşınıza. Mahmut Ağa parti başkanı, Mahmut Ağa Belediye Reisi. Mahmut Ağa Kaymakam, Mahmut Ağa Vali, Mahmut Ağa Reisicumhur, Mahmut Ağa Kıral, Mahmut Ağa bunların hepsinin üstünde el etek öpüp te partisine hizmet etmiyenlerin başının belâsı...

Mahmut Ağaların memleketini öğrenmek mi istiyorsunuz? İşte size oradan bir başka tablo :

70 - 80 kişiydiler, İskeleye yanaşan vapurdan henüz inmişlerdi. Üstleri, başları paramparça idi. Başlarına birer mendil bağlamışlardı. Hepsinin de sırtlarında ak torbaları vardı. Kollarında süslü boncuklarla örülmüş muskalar sallanıyordu. Yalnız içlerinden birkaçının üstleri başları daha düzgün görünüyordu. Bunların ellerinde küçücük birer tahta bavulları vardı. Bir süre oldukları yerde durdular. Şaşkın şaşkın sağlarını sollarını gözetlediler. Buraları yadırgadıkları her hallerinden belli oluyordu.

İçlerinden birinin başı çekmesiyle, elele tutuşarak «hurra» işletmenin bahçe içindeki gazinosuna doğru yöneldiler... Belli ki kendilerine yorgunluklarını giderecek gölgeli serin bir yer arıyorlardı. Tam kendilerini bahçe içine atacakları bir sıra, mavi parmaklıkların ötesinden garson elbiseli, bacaksız bir delikanlı ellerini havaya kaldırdı :

— Yasak, hemşerim, buraya giremezsiniz, dedi.

Bön bön birbirlerinin yüzlerine bakıştılar. Karşı masalarda top top gülüşen, oynaşan, giyimli kuşamlı insan-

lar vardı. Kadınlı erkekli bu kalabalığın çoğunu yerli turistler teşkil ediyordu.

Kendilerini küçültücü gözlerle bakan bu kalabalığı görünce yarı anlaşılır, yarı anlaşılmaz bir dille :

— Giremez gardaş, valla giremez, bura bize yasah, dediler.

(Fotoğraf : Fikret Otyam)

Birbirlerine dürterek geri geri çekildiler. Yalnız içlerinden kılıkları daha düzgün olan elleri tahta bavul tutanlardan birkaç tanesi, garsonun «Yasak hemşerim.!» diye bağırmasına aldırış etmeden gittiler, birer boş koltuğa çöktüler. Gülüşe - söyleşe çaylarını kahvelerini içtiler Sigaralarını tellendirdiler...

Öbürleri, harap bir binanın önüne toplanmışlar, vapurdan beraberce çıktıkları arkadaşlarına kıskanç gözlerle ötelerden bakıyorlardı. Bu bakışlarda duygularını dile getirememenin verdiği bir sıkıntı, bir küçülme vardı. Tehlike kokusu almış, ürkütülmüş dilsiz bir sürüye benziyorlardı bu halleriyle...

Sırtlar ak torbalı, kolları boncuklu bu delikanlılar, neyi bekliyorlardı.? Nerden gelip nereye gidiyorlardı? Gözleri hep o, içinden kahkahalar ve tavla şakırtıları yükselen bahçeden taraftaydı. Evet burası doğudan bir köşeydi. Burası Van gölü kıyılarıydı... Dayanamıyarak mavi parmaklıkları atladım. Yanlarına doğru sokuldum. «Kimi beklediklerini, nereden gelip nereye gittiklerini» sordum. Kimisi gülüştü, kimisi omuz silkti. Sonra boyunlarını büküp tuhaf tuhaf gözümün içine bakmaya başladılar... Bu bakışlarda neler okunmuyordu, neler... Bütün bir doğunun kaderi, gelmiş-geçmiş daha neleri, neleri... Bizleri insanlığımızdan utandırıp yerin dibine batıran bir bakıştı bunlar...

Gittikçe artan bir merakla, sorumu birkaç sefer tekrarladım. Arkadaşlarındaki şaşkınlığı görünce, ötebaştan biri koşarak yanıma sokuldu :

— Ne degirsin beg? Onlar dil bilmez vallah, dedi.

— Hiçbiri mi bilmez ?

Uzakta duran birini ünledi :

— Ula Cemo, bura gelsene...

Cemo, çevik adımlarla sıçrayıp yanıma geldi :

— Heye vallah, bir bu bilir, bir de ben bunların çinde dili, dedi.

— Okuma- yazma ?

Bu soruma cevap olarak Cemo ile kendini gösterdi. Sonra da karşımda, suç işlemiş gibi bakışlarını benden kaçırmağa çalışan 70-80 delikanlıyı işaretle :

— Ya bunlar? dedim...

— Onların hiçbiri okumadılar vallah gurban, dedi. Köylerinde okul yok ki.

Sonra cebinden arka arkaya birkaç kâğıt çıkardı :

— Biz asker olduh beg, dedi. Bir bah biz neriye gidiyrik ?

Kâğıdı elinden aldım, teker teker okudum. Bunlar, Van'ın Başkale, Muradiye, Özalp kazalarının 1940 doğumlu askere yeni çağrılan delikanlıları idi. Denizli, Manisa, İsparta'daki Eğitim Birliklerine gidiyorlardı. Bunların ne tarafta olduklarını, buralara nereden ve hangi taşıtlarla gideceklerini sordum. Okumuşu da okumamışı da «Biz bilmezik» diyen bir bakışla hep birden omuz silktiler. Onları peşime takarak doğruca Muş otobüslerinin kalktığı garaja götürdüm. Orada kendilerinden önce gelmiş başka gruplar da vardı. Bunlar da Van'ın Muradiye'sinden, Başkale'sinden, Özalp'ından geliyorlardı. Bunlar da tıpkı şu etrafımdaki 70-80 delikanlı gibi ne yapacaklarını, nereye gideceklerini bilmiyorlardı. Yere bile basmaktan korkan hoyrat bir halleri vardı. Sanki hepsi de başka başka dünyalardan tutularak ansızın buralara bilmedikleri bir diyara itilivermişlerdi.

Bu ikincilerle yaptığım konuşmada birinciler gibi iç açıcı olmadı. Bunların arasında da okuma - yazma bilenler şöyle dursun Türkçe bilenlerin sayısı üçü beşi geçmiyordu. Ya kollarındaki boncuk işlemeli süslü muskalar, bunları da ikişer buçuk lira karşılığı şeyhleri yazı yazı-

vermişti kendilerine. Birkaç kolunda mushası olmayan delikanlıyı göstererek :

— Bunlarda niye yok? dediğim zaman :

— Onların şeyhe verecek paraları yoktu da, dediler.

Sınırları beklemek üzere silâh altına çağırılan şu 150 kişilik Van köylülerinin acıklı hali, bize alacaklı bakışlarını çevirmiş, «İşte ben buyum begim» diyordu.

O HALDE ?

Bunca yıllardır giriştiğimiz Batılılaşma denemelerinden, devrim hareketlerinden, demokrasi savaşımızdan sonra da Van'ın Muradiye'sinden, Başkale'sinden, Özalp'ından karşımıza çıkan hemşehrilerim : 10 yıllık saltanatları boyunca radyolarda, meydanlarda «Dev kalkınmalar» dan söz açıp bangır bangır bağıran efendilere, «Barajlar, yollar, köprüler, ardı arkası gelmez temel atma törenleri» bunların hepsini anladık, anladık ama, bütün Anadolu köylüsü gibi herşeyin temeli gerçek sahibi olan bizleri, şu doğulu hemşehrilerinizi de acaba sizler anladınız mı ?

Doğulu hemşehrilerim ne deseler haklı idiler. Doğu'nun birçok illerinde yaptığım gezilerimde gördüğüm manzara Van'ın köylülerinden farksızdı. Yüz yıllardır çaresizlik ve umutsuzluk içinde bocalayan doğulu hemşehrim «Evet ben buyum» derken, onu bu hale getirip, bu halde bırakanların kimler olduğunu için için ifade etmiş olmuyormuydu? Evet, bugün doğulu hemşehrilerim dün olduğu gibi bugün de birbirleriyle elele vermiş, anlaşmış üç kuvvetin pençesinde kendine bir çıkış yolu arıyor. Bu çıkış yolunu göstermek, onu karanlıklardan kurtarıp, aydınlığa kavuşturmak, cehâletin dostu olan ağaların, şeyhlerin - seyitlerin saltanatına son vermekle kabil olacaktır. Ağa, Şeyh, Seyit. Evet, doğunun başına ne gelmişse bu üçlerden gelmiş.

Malazgirt deriz, Çaldıran deriz, Alparslan'larımız, Yavuz'larımızla övünür durur. Lâkin tarih boyunca bu savaşların olanca yükünü üzerinde taşımış doğulu hemşehrilerimizi yüz yıllardır yaşadığı o karanlık kahredici hayattan çekip çıkarmanın nelerle kabil olacağını bir defacik olsun düşünmeyiz bile...

Modası çoktan geçmiş, amacı belirsiz lâf ve palavra milliyetçiliğinden kurtulup bizleri disiplinli, düzenli bir hayata götürecek olan iş ve çalışma milliyetçiliğine yönelmenin zamanı çoktan geldi de geciyor bile...

(Fotoğraf : Fikret Otyam)

İşte Doğu

Üç-beş köylü toplaşmışlar, don-gömlek harman dövüyorlardı. Selâm verdim, selâm aldılar. Üstleri başları toz toprak içindeydi. Hıpır hıpırdı. Yüzleri güneşte yanmış kavrulmuştu. Orta yerde bir düven dönüyordu. Birkaç kişi harman dirgenliyordu. Ötede bir başkası, kanter içinde sap saçıyordu. Sakal saç birbirine karışmıştı. Göğsünden dışarıya perçem perçem ak tüyler sarkıyordu.

Bir süre aramızda soğuk bir sessizlik oldu. Belli ki, karşılarında eli çantalı birini görünce yadırgamışlardı. Bir yandan çalışıyorlar, bir yandan gözlerinin altından bizi süzüyorlardı. Kim olduğumuzu, nereden gelip nereye gittiğimizi öğrenince yüzlerini yerden kaldırdılar. İlk işleri, o günlerde Yassıada'yı boyluyan şeyhlerini sormak oldu. İşlerini bırakarak birer ikişer başımıza toplaştılar. Başkentte cereyan eden olaylar hakkında bizi geniş bir soru yağmuruna tuttular :

— Şıh Selo hapise girdi he gurban ?

— Bu iş olmaz gurban, o Ankara'da gezer gurban.

— Biz öksüz galdı gurban, heyvah, heyvah!..

Diğer düşüklerle birlikte şeyhlerinin de hapise atıldığını dolambaçlı yollardan kendilerine anlattığımız zaman, inanmadılar. Şaşkın şaşkın yüzümüze baktılar. Bölge içinde geniş bir nüfuza sahip bu milletvekili şeyh'in, hapise atılmasını hiçbir suretle akılları almıyordu. 27 Mayısın henüz kırkı bile çıkmamıştı. İnkılâbı yayma ekipleri harıl harıl köyleri dolaşıyorlardı. Vatandaşı uyartma

amacıyla büyük merkezlerden köylere gazeteler, dergiler yolluyorlar, radyolarda meydanlarda ateşli nutuklar çekiyorlardı. Burası, Doğu Anadolu'dan büyücek bir köydü. Ben de 27 Mayısın sevinci içerisinde köylere fırlayıp çıkan ateşli bir öğretmen. Dilimin döndüğü, gücümün yettiği kadar Ankara'da olup bitenleri yırtına yırtına kendilerine anlatmağa çalışıyordum. Yanımda buraları iyi bilen - İstanbul'daki üniversite olaylarına karışmış - genç, ateşli bir öğrenci daha var. Ben daha konuşmayı bitirmeden lâfı o teslim alıyor, olayları peşpeşe sıraladıktan sonra, «Rejim düşmanları» diyordu. «Milleti haraca kesen haydut sürüleri» diyordu. «Halkın kanını kurutanlar» diyordu. Sonra sıra ağalara, şeyhlere gelince, kendini tutamıyarak bunların da topuna birden küfürü basıyordu.

Biz konuştukça onlar susuyorlar, onlar sustukça biz konuşuyorduk. Yavaş yavaş bütün harman yeri başımıza toplanmıştı. Onbeş, yirmi kişi kadar varlardı. Gözlerini gözlerimize dikmişler, hep bizi dinliyorlardı. Arasıra içlerinden biri çıkıp da, lâfa karışmak isterse onu ya bir işaret, ya bir azarla hemencecik susturuyorlardı.

Dinlediler, dinlediler.. İşin nutuk safhası bitip de, konuşma safhası başlayınca ötelerde düven süren iri kıyım bir delikanlı, önündeki öküzlere bir «Hösst!» etti. Atlayıp yanımıza geldi. Öbürlerinden ayrı olarak delikanlının konuşkan, atak bir yüzü vardı.

— Begler, dedi, sizi buraya hökümet mi gönderdi, yoksa kendi paranızla mı geldiniz? Şunu bir duyalım bakalım?

Bu işi gönüllü olarak parasız, pulsuz yaptığımızı, partiyle, hükûmetle hiç bir ilişiğimiz olmadığını uzun uzun kendilerine anlatmağa çalıştık.

HALİL AYTEKİN

(Fotoğraf : Fikret Otyam)

Delikanlı, inatçı bakışlarını üzerimize çevirip bizi süzdükten sonra :

— İster olsun, ister olmasın, bizi ister assınlar, ister kessinler. Ne etseler, neyleseler bizim köy gene onlara oylarını vermez, dedi.

— Onlar kim? dedim.

Bu sorumu duymamış gibi o, konuşmasına devam etti.

— Onlar, dedi, tekrar başımıza gelirse, şıhlarımızın kellesini uçuracaklarmış...

— Daha?

— Onlar, dedi, başımıza gelirse, bizi şu dağların ardına gönderip taş kırdıracaklarmış.

— Daha ?

— Onlar, dedi, başımıza gelirse bize sırtımızda taş çektirip okul yaptıracaklarmış.

— Daha ?

— Tarladaki gök ekinlerimizden vergi alacaklarmış.

— Daha ?

— Dinimizi, imanımızı... diyeceği bir sıra yanıbaşında oturan bir köylü, bir sus işareti yaptıktan sonra kolundan tutup çekti. Bu deminki sap saçan, sakalı bıyığı birbirine karışmış perişan kılıklı adamdı.

— Beg, beg, dedi, onun kusuruna kalman, o biraz delidir. Biz cahiliz, biz bişe bilmezik. Sonra durdu, düşündü; boynunu bükerek :

— Şıhımız nerde, biz de oradayıh, diye kestirip attı.

Kısa bir konuşma sonunda Doğu'da her köyün ve kentin bir şeyhi olduğunu, köylülerin bu şeyhin dediklerinden bir adım dışarı çıkmadıklarını, bunlara devamlı olarak vergi ödediklerini öğreniyoruz.

Üniversiteli arkadaş dayanamıyor, deminki atak delikanlıya soruyor :

— Senin kaç dönüm tarlan var bre hemşerim? Bu yıl ne kadar ürün aldın?

— Biz hepimiz yarıcıyık he vallah, diyorlar. Topraklar da ağamızın he vallah. Kaldırdığımız ekinlerin yarısını ona veririz he vallah...

Onlar he vallahları sıralayadursun, ben gülerek şaka yollu :

— İyi ama canım, diyorum, elinizden yarısını ağanın çekip aldığı bu ürünlerden tutuyor bir de şeyh'e pay ayırıyorsunuz. Başınızın belâsı olan bu adamı bir de...

Sözümü bitirmeden içlerinden en genç biri atılıyor. Kalbine bıçak yemiş gibi irkilerek acı acı yüzüme bakıyor.

— Olmaz beg, diyor, olmaz. Biz ona bakmazsak o da bize bakmaz.

— Nasıl bakmaz ?

— Senin anlıyacan, şıhın hakkını ayırmazsak işimiz uğur getirmez, diyor .

Sonra bu «uğur getirmez» leri ardarda sıralıyor. «Kıtlık olur, ekinlerimiz bitmez gurban, hastalık gelir biz ölürük gurban, kıran gelir malımız, melâlımız kırılır gurban, yangın olur evlerimiz yanar gurban...

İşin daha kötüsü, şeyh kendisine karşı gelenleri isterse evcek çarparmış...

Sonra delikanlı, duruyor, düşünüyor, birkaç kere yutkunuyor... Gözleri ötelerde boynunu bükmüş oturan köylü arkadaşından :

— İşte bak, şunun haline. Şıhımız hiçbir şey yapmasa bile insanı bağlar, atar, diyor.

Daha sonra uzun uzun komşusu olan delikanlının başına gelenleri anlatmağa çalışıyor...

Meğer, şeyh'in yukarıdaki sayıp döktükleri sayısız marifetler yanında bir de insanları bağlama marifeti

varmış, ki, kimin haddine düşmüş şeyh'e ağız açmak. Şeyh, kendisine saygı göstermiyenleri, zındıklık yapanları, adakniyazlarını vaktinde ödemiyenleri, hakkında ileri geri konuşulanları türlü cezalar yanında isterse bir

(Fotoğraf : Fikret Otyam)

de kıskıvrak bağlar, atarmış. Ondan sonra, çöz çözebilirsen...

Ailesine kızgın olduğu için şu karşımızda boynunu büküp oturan delikanlının da başına böyle bir hal gelmiş, düğünü derneği yapılalı üç ay olduğu halde sevdiği kızla bir türlü birleşip gelin-güveği olamıyormuş.

Başları avuçları arasında konuşulanları sessizce dinleyen köy delikanlısına bakıyorum, çukura batmış fersiz gözleri, sapsarı yüzü hastalığının ne olduğunu haber verdiği için :

— Babası onu doktora gösterdi mi? diyorum. Bir defa da...

Hepsi birden :

— Onun dohtorluk işi yok gurban. Bilse bilse onun hastalığını şıh bilir, çözse çözse onu o çözer, diyorlar.

Aldığım bu cevap karşısında, iliklerime kadar titriyorum. Bu konuşmayı yaptığım köy, Muş istasyonunun yanıbaşında Türkiye'nin en verimli ovalarından birinin ortasına kurulmuş eski büyükçe bir köy. Bir yanında modern tesisleri bulunan Ziraat Vekâletinin yıllardır kurup işlettiği modern bir çiftlik, öbür yanında Doğu'yu Batı'ya bağlıyan iki ulu yol : Demir ve karayolu.

Bulunduğumuz yerden konuşulanları dinliyor, dinliyorsunuz... Sonra bir de kafanızı uzatıp sağa-sola saatlerce uzayıp giden Muş Ovasına, bu ovanın şurasına-burasına serpilmiş kültürden yoksun, ışıktan yoksun Ortaçağ karanlığı içine gömülüp kalmış sıra sıra köylere dönüp bakıyorsunuz... Bir de ortasından Murat çayının akıp gittiği bu verimli, bu geniş ovayı baştan başa yarıp geçen çifte yollara bakıyorsunuz. Sonra dönüyor, erkekliklerine varıncaya kadar bütün bir gelmiş-geçmiş bir tek ağa, bir tek şeyh tarafından bağlanan karşınızdaki

şu gözü kapalı, şu gönlü kapalı, şu yolları kapalı insanlara bakıyorsunuz. O zaman aklınıza şöyle bir soru geliyor :

— Peki, bu topraklar ağanın ?

— Bu kerpiç damlar ağanın ?

Ya bütün bunların arasından uzayıp giden çifte yollar nereye uzanıp gider ?

— Nereye mi gider ?

— Deh çüh!... Deh çüh!...

(Fotoğraf : Fikret Otyam)

Gene bunun cevabını ben vereyim. Doğu'da bütün yollar ağaya, şeyhe, seyyide, dedeye gider...

Yıllardır Doğu'yu gezerim. En ıssız köşelerine kadar uzandığım bu bahtsız bölgede hep bunları gördüm, hep bunları dinledim. hep bunlarla dertli oldum...

Bu gezilerimde bazen öyle yerlerden geçtim ki, saatlerce yürüdüm, yürüdüm... Bütün bir çevreyi taşı, toprağı, ağacı, ormanı, insanı hayvaniyle birlikte bir tek ağaya tapu edilmiş gördüm. Ağa bey, ağa paşa, ağa kasabada encümen âzası, adamları köyde muhtar. Ağa başkentte milletvekili... Köylü ırgat, köylü köle, köylü cahil, köylü dilsiz... Gittim... Gittim... Gittiğim bu yerlerde başka ağaların, başka beylerin toprakları başlıyordu... Sonra başkaları, başkaları...

Ağaların, şeyhlerin yalnız bu kadarla yetindiğini sanmayın. Doğu'da her ağa tıpkı bölüştükleri topraklar gibi siyasî partileri de aralarında bölüşü bülüşüvermişler : Bakarsın baba «H.» partisinde, amca «D.» partisinde, yiğen kurulacak parti için yedekte sıra bekliyor. Dayı il merkezinde encümen âzası...

Doğu'da bütün bu ağaların, şeyhlerin yanında bir de mezhep, tarikat ayrılıkları var ki, Doğu'nun büyük dertlerinden biri de bu, iki tarafın temsilciliğini yapan hocalar ve dedeler arayı açıp halkı daha iyi sömürmek için durmadan her iki tarafı körüklerler : Kimi kendini peygamber sülâlesine dayar «Seyyit» olur Kimi «Ali-Veli evlâtlarındanım» der, imamlık, şeyhlik taslar. Kimi kendinin bilmem kaç asır önce yaşamış bir Pîr'in sulbundan geldiğini ileri sürer, efendilik, çelebilik postuna oturur, halkı iliklerinl kadar soyar. Tarih boyunca insanları birbirine düşürmekten başka bir hünerleri olmayan bu, «Sülâle-i tahire» lerin yürüdükleri bu ayrı ayrı yollarda gerçekten birleştikleri tek bir nokta var: O da, önce hal-

kı uyuşturmak, sonra onları sonuna kadar sömürmek... Memleket bunların elinde köy köy, kent kent nüfuz bölgelerine ayrılmıştır. Partiler bunların elindedir. Her gelip geçen hükûmet bunları dinler. Kanun yapıcıları onlardandır. Mecliste, kürsülerde onlar konuşur, köydeki toprak, şehirdeki han-apartman onlarındır. Doğu'nun bir köşesinde şu başbaşa konuştuğumuz köylülerin erkekliklerine varıncaya kadar gözünü, gönlünü bağlayıp onları iliklerine kadar sömüren ve gene onların uygarlığa ve kültüre giden bütün yollarını tıkayıp Ortaçağ karanlıklarının çıkmazı içerisine bırakan onlardır...

Tren'de arkadaşlık yaptığım bir Doğu'lu «Evet, diyordu, 25 bin lira ile bir oğlumu adak verdim geliyorum efendime...»

Efendi dediği Orta Anadolu'da yedi yüz senedir ulu bir Pîr'in postuna bağdaş kurup oturan bir sülâlenin milletvekili oğlu, sayıları milyonu aşan tarikat mensupları bu Pîr sülâlesine durmadan vergi öder. Adak-niyaz yatırır. Bu yirmibeş bin liradan gayrı, efendinin kapısına kul-kurban için götürdüğü biricik oğlu da caba.

Doğulu hemşerilerimin, sorduğunuz soruyu ve eğer konuştuğunuz dili anlamışsa :

— Ağamız, şeyhimiz nerde biz de ordayız, diye cevaplandırması, elbette boşa değildir. Halkının % 90 ından fazlasının okuma-yazma ve Türkçe bilmediği bu ağaların, bu şeyhlerin postunda mürşit, şehirde milletvekili, partide müfettiş olduğu bir ülkede okullarda okutulan yurttaşlık bilgisinde, demokrasinin tanımlanması şöyledir: «Halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesi....

Bir Hayvancı Köyünün Gelir- Gider Tablosu

Köyün adı : (Karamelik) Nişancı
İlçesi : Erçiş
İli : Van
İlçeye uzaklığı : 12 km. Kestirmeden 5 km.
Ev sayısı : 27
Nüfus sayısı : 175
Okulu : Yok

Burada size yurdun geri kalmış fakir bir bölgesinden, tipik bir hayvancı köyünü tanıtmağa çalışacağım. İnceleme konusu olarak ele aldığımız köy; Doğu illerimizden Van'ın Erciş ilçesine bağlı (Karamelik) yeni adiyle Nişancı köyüdür. Doğu'nun birçok köylerinde olduğu gibi burada da halkın başlıca geçim kaynağını hayvan ürünleri teşkil eder.

KÖY HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Topu topu 27 evden ibaret olan köyün kuruluşu pek de uzaklara gitmez. Erciş ovasında genişçe bir düzlüğe yerleşen köyün, 150 yıldan ötelere geçmeyen bir tarihi vardır. Erciş ovasını yalayıp geçen büyükçe bir çay, köyün hemen altından geçer. Arazisinin bir kısmını sular. Çayın kıyıları, bağ-bahçe yetiştirmeye elverişli olduğu halde bugün, bu kıyılarda ancak kavak-söğüt gibi meyvesiz ağaç görülmektedir. Köyün başlıca geçim kaynağını hayvancılık teşkil eder, hemen her evde hayvan beslenir. Bundan ötürü, köyde bağ-bahçeye pek önem verilmez.

Köydeki davar sayısı, 7-8 yüz arasındadır. Bunlar kış ve yaz iki bölük halinde yayılır. Köyde yalnız bir kişi 100 koyun besler. Diğerlerinin beslediği koyun, keçi sayısına gelince: Zenginin kapısında ortalama olarak 50-60, ortahallinin 15-20, fakirin ise 5-10 arasında hayvanı bulunur. Bunların dışında, köyde hiç hayvanı olmayan aileler de vardır. Bölgede beslenen koyunlar, iri cüsseli değirmi kuyruklu, tüyleri uzun kahverengi ve beyazdır. Köyde az miktarda kıl keçi de beslenir. Doğunun birçok köylerinde olduğu gibi burada da koyun tüccarları kış günleri, köylere kadar çıkarlar. Köylünün darda olduğu zamanlarda onlara para dağıtarak kendilerine borçlandırırlar. Bu paraların tahsili de ilkbaharda başlar. Borçlarına karşılık olmak üzere tüccarlar, kısır koyun olursa Mayısta, kuzu olursa harman zamanı yani, kırkına girilmeden köylünün elinden hayvanlarını çekip alırlar. Tabiî bunu böyle yapmakla hayvanların yününde faydalanmış olurlar. Başvurulan bu usul sayesinde bölge içinde alnıalnına para kazanan tüccarlara çok raslanır.

Yılın hemen 5-6 ayında kapalı kalan bu hayvanlar için ortahalli bir aile, evin bir köşesine 20-30 araba otla, 10-15 çeten saman atar. Yalnız buralarda «Kalag» denilen tezek yığınları gibi ot yığınları da — açığa istif edilerek — kış ve yaz dışarıda bekletilir.

Köyde, 25-30 dönüm eken ortahalli bir ailenin bir çift öküzü, iki-üç ineği, sekiz-on tavuğu, vardır. Toprağı her çeşit meyve ve sebze yetiştirmeye elverişli olan köyde, bugün için ancak bir miktar kavun ve karpuz ekilir. Son yıllarda ilk olarak birkaç çiftçi ailesi pancar ekimi denemesine girişmiştir. İyi sonuç alındığı takdirde köylüler, bu işin genişletileceğini ve bölgeye bu yüzden bir hayli para akacağını söylediler.

Köye henüz araba girmemiştir. İşlerini karasaban,

pulluk ve kağnı ile görmektedirler. Evler bir kat üzerine kerpiçten yapılmıştır. Çok aileler tek oda içerisinde barınmaktadır. Bazan sekiz, on nüfusun barındığı ışıktan, havadan yoksun bu odalı kulübeciklerde hayvanlarla, insanlar yanyana yaşamaktadır. Bunların içerisinde 12 nüfuslu bir ailenin barındığı bir odaya girdiğim zaman içerde fazla kalamadım. Oda zifir karanlıktı. İsten, dumandan gözgözü görmüyordu. İçeride insanın burnunun direğini kıran ağır zehir gibi bir hava vardı. Belli ki bu eve, yılların zehirli kokusu sinip kalmıştı. Öğle üzeriydi. Aylardan Temmuzdu. Tepedeki küçücük bir delikten ölü bir ışık

(Fotoğraf : Fikret Otyam)

sızıyordu, bunu çok sonra farkedebildim. Bu delik pencere vazifesi görüyordu. Orta yerdeki tandırda içi çamaşır dolu bir kazan kaynıyordu. Evin kadını olduğu anlaşılan ak saçlı biri önündeki leğende birşeyler ovuyordu. Başına bir düzine çocuk toplamıştı. Bunların hemen hepsi çırılçıplaktı. Belli ki anne çamaşır yıkıyordu. Böyle anlarda köylerimizin birçoğunda değişik çamaşırları olmadığı için çocuklar, ya tandır başına toplaşırlar, ya da yatağa dalarlardı.

Yan taraftaki direğe bir buzağı bağlanmıştı. Ortalarda tavuklar dolaşıyordu. Baba, dışarıda duvar dibine güneşe karşı atılmış mitiller üzerine öğle uykusu kestiriyordu. Evin anası gibi onun da yüzü kararıp geçmişti. Kırış kırıştı. Saçları akpaktı.

Evin kadını, karşısında eli çantalı birini görünce, önce belirledi. Sonra toplandı. Elinde tuttuğu köseği kadar kara, kuru vücudunu sürükleyerek peşimsıra çıktı. Önce, anlamadığım dilden birşeyler mırıldandı. Sonra, gözleri elimdeki çantaya takılıp kaldı. Elleriyle şurasını, burasını gösteriyordu... Dertli bir hali vardı.

Bu konuşmalar arasında binbir güçlükle sadece «Derman, derman!..» sözünü anlayabildim. Yanındaki köylüsü, çatpat türkçesiyle :

— Kusura kalma beg, dedi. Sizi dohtor sandı. İlâç istiyor...

Buralarda ilâca derman diyorlar.

İşte, en az ömrünün elli senesini havadan, ışıktan yoksun, mezar gibi daracık bir kulübecikte geçiren, dokuz doğuran, on doğuran on üç doğuran Anadolu anasının hali. Bunlardan kaçını karatoprağa vermiş, kaçı yanında kalmış, sor bak bunu kendisi de bilmez. O, kimbilir, unutulup kaldığı bu köşede ömrü boyunca olsun dindirmek için benden istediği gibi daha kaç gelip geçen yolcudan

DERMAN istemiştir. Ama, ona derman veren kim ? Biz ona derman vermemiş, yüzyıllar boyu hep ondaki dermanı almışız...

İşte bir Anadolu köyü, bütün köyde okuma-yazma bilenlerin sayısı sadece iki kişi. Bunun adına da okuma - yazma denirse eğer. Bunlardan biri de köyün 25 yaşındaki sakallı Şeyhi. Ya köyde türkçe bilenlerin sayısı...

Üstümüzden ulu bir yol geçiyor. Erzurum - Ağrı şosesi... Yolun hemen ötesinde taş avlu içine alınmış muhteşem bir türbe var. Bu türbede, buralarda ünü çok duyulmuş bir şeyh yatıyor. İşte ben, bu türbeli köyde etüd yapıyorum. Yaptığım etüdün adı «Aile Geçim Araştırmaları»... Evinde misafir kaldığım şu kara sakallı, ürkek bakışlı, temizce giymiş delikanlı, bu türbede yatan şeyh'in ikinci oğlu. Şeyhimiz üç evlât bırakmış gitmiş bu dünyadan. Birincinin afyon kaçakçısı olduğunu söylediler. Hep büyük şehirlerde gönül eğlendirirmiş. Para dersen su gibi akarmış cebine. Tabiî havadan kazanan herkes gibi bizim Şeyhoğlu da eline geçen paraları har vurup harman savurmasını bilirmiş. Doğup büyüdüğü köye yolu çok seyrek düşermiş bu yüzden. Buralarda afyon kaçakçılığının çok kârlı bir iş olduğunu söylediler. Buna ait hikâyeler dinledikçe insanın aklı başından gidiyor. Bu işlere çevrenin parmakla gösterilen zenginlerinden tut da nice nüfuzlu mevki sahibi adamlarına kadar kimlerin, kimlerin adı karışmıyor ?

Şeyhin üçüncü oğlu, köyde rençberlik yapıyor. Diğer bütün Karamelik köylüleri gibi, o da yirmi beş yaşında babasının postuna oturan şeyh kardeşinin daima, sekiz-on adım gerisinden geliyor, hizmet ederken de hiçbir zaman elini göğsünden indirmiyor.

Neme gerek, bu şeyh ailesinden sakallısı da, sakalsızı da ağırbaşlı, cana yakın kimseler. Şeyhimiz bir defacık ol-

sun köyden kasabaya adımını atmamış. Köyde de pek az kimse ile görüşür, Sadece okur ve düşünür, bir de radyo dinlermiş (Anadolumuzun kıyısında köşesinde bozulmadık insan arayanların kulakları çınlasın). Ama büyük kardeşi eline geçen bol paraların zevkini çıkarmaktan köye gelmeye vakti olmuyormuş. Kılavuzluk yapan yol arkadaşım : «Beni senin yanında görmese imkânı yok karşımıza çıkmazdı.» diyor. Gerçekten henüz delikanlılık çağını yaşıyan şeyhin insanlardan sıkılan ürkek, tedirgin bir hali var. Onu kendimize ısındırmak bir hayli güç oldu. Bu arada bir de resmini çekiverdim.

İşte, şeyhin evindeyiz. Yerli keçelerle döşenmiş, temiz, tertipli bir ev! Köşeye küçücük bir de radyo sıkıştırmış. Kapısının önüne bir de bahçe yapmış. İçinden çağıl çağıl sular geçiyor. Bahçenin çiçekleri de var. Belli ki şeyhimiz zevk sahibi.

Bir ağaç altına attığı minder üzerinde notlarımı aldıktan sonra bizi evine buyur etti. Yer sofrasında yerli makar-

Karamelik köyünün 25 yaşındaki şeyhi, evinin bahçesinde. (Ortadaki sakallı)

nadan yapılmış yemek getirildi önümüze. Bolca ayran içtik. Hiç konuşmadan sofrada şeyhin bir müridi ile kardeşi hizmet ettiler bize...

KÖYDE EV - BARK

Köyde evlenme işinin 4-5 bin liradan aşağı düşmediğini söylediler. Bu paranın büyük bir kısmını kız tarafı başlık olarak alıyormuş. Buna karşılık oğlan evine gönderdiği bütün eşya bir kat yatakla bir yerli kilim, birkaç kapkacak, bir sandık dolusu dürüden ibaretmiş. Burada birtek kerpiç damın kaça çıktığını sordum : «1500 liradan aşağı çıkmaz.» dediler.

Bizi bekliyen motosikletimize binmek üzere yola çıkıyorum. Yanımda ilçenin çok sevilen Millî Eğitim Memuru Lûtfi Güvenir... Yukarıya bakıyorum, kıraç topraklar ortasına oturtulmuş koskoca bir türbe. Daha yukarlarda başka başka köylerde başka başka sülâlelere ait daha birçok türbeler... Her türbenin de babadan-oğula geçen bir şeyhi bir mütevellisi varmış. Bunlara «Ocaklılar» diyorlar bu bölgede.

Doğu Anadolu, Tekkeler - Türbeler memleketi. Gözümü aşağılara çeviriyorum, tek bir odasında bazan on beş kişiyi birden barındıran üstüste yığılmış küskün bakışlı karayapılar. Bu karayapılardan biri başını uzatmış peşimizden «Derman, derman!» diye bağırıyor. Ya o hörküç hörküç «Kalag» yığınları arasında uçuşan milyonlarca sinekler...

Anadolu insanı başkalarına saray üstüne saray yapmaktan, türbe üstüne türbeler çatmaktan kendine bir kazık kakmağa bile vakti olmamış...

Köydeki toprağın dönüm olarak dağılışı şöyledir :

Çiftçi tipi	Ev sayısı	Elindeki toprağı	Ektiği	Dönüm (*)
Büyük tip	6	100-150	60-70	750
Orta tip	12	60-50	25-30	600
Küçük tip	9	40-30	15-10	270
Az topraklı	—			
Topraksız	—			
Yekûn				1620

Ortahalli bir ailenin 1959 yılında çeşit ürünlerden elde ettiği gayrisâfi (Karışık) gelir tablosu :

Ürünün cinsi	Dönüm Mik.	den elde edilen lira	Toplam Lira
Ekinden	25	50	1220
Hayvandan			1450
Irgatlıktan			300
Yekün (Toplam gelir)			2970

Ailenin gideri

1 — İşletme masrafları :

Giderin cinsi	tutarı Para
A) Hayvan yem bedeli (Ot, saman)	125
B) Tohum bedeli	230
C) Banka faizi	5
Ç) Arazi vergisi	—
D) Irgat masrafı	80
E) Ziraat araçları	75
F) Çoban hakkı	60
İşletme masrafları toplamı	675

2 — Yiyecek masrafları :

A) Ekmek bedeli	650
B) Kuru ve yaş sebzeler	10

C) Kuru ve yaş meyveler**25** Ç) Bulgur, pirinç 80
D) Yağ (Her türlü yemeklik) **250**
E) Et **15**
F) Çay-Şeker **150**
G) Tuz **25**
H) Pekmez **25**
İ) Turşuluk sebze, sirke —
Yiyecek toplamı **1205**

3 — Giyecekler :

A) Giyim eşyası (Yıllık ortalama) **650**
B) Ayakkabı lâstik çorap 75
C) Şapka (Yıllık ortalama) 20
Giyecekler toplamı 745

4 — Mefruşat ve yakacak masrafı :

A) Kilim ve hasır (Yıllık ort.) 75
B) Kap-kacak (Yıllık ortalama) 25
C) Kalaycı masrafı (Yıllık ort.)15 Ç) Yakacak masrafı —
D) Mefruşat masrafı, toplamı 115

5 — Çeşitli masraflar :

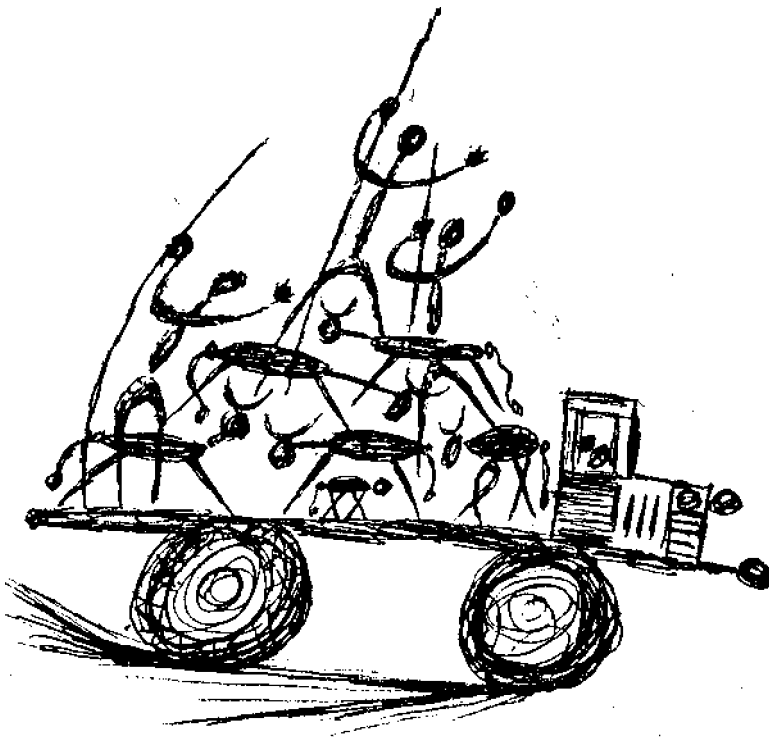
A) Sigara, kibrit 160
B) Isıtma, gaz 40 C) Sabun ve kil40 Ç) Askerdeki oğluna harçlık 200
D) Şehire gidiş-geliş masrafı 85
E) Doktor, ilâç 40
F) Berber masrafı 25
G) İçki, eğlence ve hediye **20**
H) Korucu masrafı —

I) İmam hakkı	80
J) Yapı ve onarım	70
K) Mahkeme masrafı	100
L) Tapu işini takip için	50
M) Umulmadık masraf	25
Çeşitli masraflar toplamı	915

Özet tablosu

Bölümlerin toplamı (Karışık gelir)	2970
1 — İşletme masrafı toplamı	575
Elde kalan net gelir (İşletme masrafları çıktıktan sonra elde kalan)	2395
Giderler toplamı :	
2 — Yiyecekler	1205
3 — Giyecekler	745
4 — Mefruşat ve yakacak	115
5 — Çeşitli masrafları	+ 915
Giderler toplamı	2980
Net gelir (Sâfi gelir)	— 2395
Gider fazlası (Borç)	585

Karşılaştırmalarda kolaylık olması için diğer mahsul bölgelerinde olduğu gibi, biz burada da ortahalli bir köylü ailesinin durumunu inceleme konusu yaptık. Yukarıya aldığımız özet tablosuna dikkat edilirse, yurdun bu hayvancı bölgesinde aile geçim tablosu ile çiftçi aileler arasındaki dağılışı yönünden Tunceli köyleriyle bir benzerlik gösterdiği görülür. (Forum bak. Sa. 158). Yalnız, doğunun bu köyünde arazi çıplak ve bir bozkır manzarası göstermektedir. Bu sebepten çiftçi aileler arasındaki paylaşılan toprak miktarı Tunceli'ndekinden biraz daha fazlacadır. Öyle ki, bazı ailelerin elindeki toprak, ekip-biçtiklerinin birkaç kat üstündedir. Daha doğrusu bölgenin

Utanç Bölgesi (Çukurova)

Alay alay gelirler
Birer birer ölürler
Tükenir mi böyle hiç,
Anadolu'nun Bozkırlı'sı...

İşi tıkırında Çukurova Beylerinin; her yıl Toroslar'ı aşarak Adanaya gelen pamuk işçisi için dillerinden düşürmedikleri bir söz var: Bir bölüğünü yukarıya aldığım bu sözü, bana bundan tam kırk yıl önce, bu bölgeden getirdiği zehirli sıtmanın nöbeti içinde zangır zangır titreyen bir komşunun delikanlı oğlu söylemişti. Levent yapılı bu yiğit, obamızdan Çukurova'ya pamuk çapalamak ve devşirek için giden alay alay insanların arasında, canı içinde dönen tek insandı. Onun da oradan aldığı sıtma mikrobuyla ömürü uzun sürmedi. Günden güne inceldi, sarardı soldu. Günün birinde Çukurova'dan hasta dönen birçokları gibi, o da, geride parmakları kınalı bir gelinle üç yetim çocuk bırakarak dünyadan göçüp gitti.

O günle, bugün arasında uzun, çok uzun yıllar geçti... Devirler, iktidarlar değişti... İnsanlık Otom çağını gerilerde bırakarak, Uzay Çağına ulaştı... Ama yirminci yüzyılın ikinci yarısında, bizim Çukurova Bölgesinde o günden, bu yana değişen ne var sanki? diye düşünüyorum... Eskiler, bu bölgenin adına «Kıran Bölgesi» derlermiş. Şimdikiler ise «Utanç Bölgesi» diyorlar. (Elimde Çukurova insanı için — ayrı ayrı çağlarda yazılmış — bir yığın yazı ve rakamlar var. Sırası geldikçe bunlara değineceğiz.)

Uzatmağa ne hacet!. Bu bölgenin adına «Kıran Bölgesi» deyin. «Utanç Bölgesi» «Soyma - Soyulma Bölkesi» deyin. Daha bir sürü şeyler deyin, deyin. Şu dünyada insanoğlu için sömürme sömürülme, aldatma, aldatılma, ezme, ezilme adına utanılacak, yüz kızartacak, ne değin yakışıksız, kötü şeyler varsa hepsini, hepsini deyin... Bunların hepsi, tıpkı dün olduğu gibi bugün de Çukurova toprağında yedibaşlı bir ejderha gibi çöreklenmiş, oturmuş; yerinden oynatana aşkolsun!...

Bölgeyi yakından tanımak, öğrenmek istiyenler, beri gelsinler : İlk önce — şimdilik bölge için yazılanları bir yana bırakarak — işe Irgat pazarından başlıyalım :

TABLO : I

Daha köşeden başımı çıkarır çıkarmaz, üçü, beşi birden üzerime atıldılar. Kısa bir zamanda etrafım hayli kalabalıklaşmıştı.

— Beni al!

— Beni al!

Şaşkın şaşkın gözlerine bakarken, üzerime doğru atılmalar devam ediyordu.

— Efendi onu beğenmezsen beni al!

— Yok beni al!

— O hödüğün biri, tutmalık yapamaz. Beni al!.

Koltuğumun altına kıstırdığım fotoğraf makinemle içlerinden güçbelâ kendimi kurtarıp bir kenara attığım zaman, karşımda bana hiç de dostça bakmıyan, belki bir tabur insan vardı. Tam köşeyi döneceğim bir sıra, aynı kalabalık bu kez de ansızın karşılarına çıkan hacıağa kılıklı bir köylünün etrafını sardılar,

— Beni al, beni al!

— O saman yemezin biri... Amma da buldun adamını, beni al!

Belli ki, köylü baba, kuru gürültüye pabuç bırakan soydan değildi. önce «Hangi birinizi alayım ayıcıklarım, baksene it sürüsü kadar varsınız...» diye ırgatlardan bir ikisinin sırtını sıvazlıyarak, şaka yollu birkaç lâf yaptı. Sonra tıpkı sürekçinin önünden bir çift öküz seçer gibi aralarından ikisini kolundan tutarak bir kenara çekti.

— Bana bu iki kişi lâzım, hadi siz de başımdan dağılın ulan! dedi.

Hacı ağa kılıklı köylü ile ırgat arasındaki pazarlık çok kısa sürdü. İş bulan arkadaşları, apar-topar efendisinin peşinden koşarken, onlar bir kez daha beğenilmemenin verdiği kırgınlık içinde elleri böğürlerinde dikilip kaldılar...

— Nasip he gurban! Allah'tan umudumuzu kesmiyelim.

— Kısmet he gurban!

Bu sözleri söyliyen, döndüğüm köşenin ötesinde ayak üzeri dikilen üç ırgattan biriydi. Üçü de boyunlarını bükmüş, ürkek gözlerle bana bakıyorlardı. Belli ki, bu kalabalığın içine yeni düşmüşlerdi. Belli ki, üçü de aynı bölgedendi. Üçünün de bacaklarında gökdonları vardı. Yürürken üçünün de peyikleri yerleri sürüyordu. Bir süre bakıştıktan sonra yanlarına sokuldum.

— Siz kendinize kapılanacak bir ağa bulamadınız mı? dedim.

Bu konuşmamdan fazla birşey anlamadan başlarını yukarı sallıyarak, bir «cuk!» çektiler. Sonra birbirlerinin yüzlerine bakıştılar. Bir ara kendi aralarında anlamadığım dilde birşeyler konuştular. Baktım, gözlerinin altından hep beni süzüyorlardı. Bu süzüşlerde bir ürkeklik, bir güvensizlik olmakla beraber, öbür yanda içlerini dökmek, dertleşmek istiyen mazlûm bir halleri vardı. Onlara birazcık olsun cesaret vermek için,

Adana sokakları çoluğa çocuğuyle köyünden kopup gelen böylesi ırgatlarla dolu...

— Haydi şöyle biraz yürüyelim dedim.

Adımlarını bana uydurarak yürüdüler... Ama birbirlerine kenetlenmiş gibi yürüyorlardı... İçinden tıklım tıklım insan taşan iki geçeli kahvelerle, dört bir yanına kendine özgü ekşi kokular saçan ırgat pazarını çoktan gerilerde bırakmıştık. Ufka bakıyorum; günün kulağı ya çıktı, ya çıkacak. Adana'nın Kale kapısı'ndayım. Önümüzde demir parmaklıklı taş bir köprü uzanıyor. Burası, eski Adana'yı karşı yakaya bağlıyan tek geçit noktası. İki yanına iki küçücük birer park oturtulmuş. Birinin tam ortasında yüzünü Seyhan ırmağına çevirmiş devrim şehidimiz Turan Emeksiz'in küçücük bir büstü var. Bu çifte parkların hemen önünden kirli sulariyle etrafa ağır ve pis bir koku saçarak Seyhan ırmağı geçiyor. Eli uçkurunda köprünün altına girip - çıkanlardan belli ki, gur-

betci ırgatlar için buralar aynı zamanda abdest bozma yerleri... Sadece bu kadarla kalsa iyi, sabahın bu erken saatlerinde çırılçıplak bu sulara dalıp çıkanların çokluğuna bakılırsa, koca Seyhan'ın başka görevleri yanında Adana'nın bu köşesinde önemli bir görevi daha var : O gurbet uşağının gusletme ve arınma ihtiyacını parasızca yerine getirmesi.

Seyhan'ın öbür geçesinde iş yerleri başlıyor. Çukurova'nın en büyük dokuma fabrikaları, mezbahası, irili ufaklı atölyeleri ve sonra bunların arkasında uzayıp giden portakallıklar... Pamuk tarlaları... Bu saatlerde köprünün üzeri karınca gibi insan kaynıyor. Ellerindeki çıkınlara bakarsan, bunlar fabrika işçileri. Az sonra ortalığı kasıp kavuran Çukurova güneşi çıkacak.

— İyisi mi şuracıkta biraz sekilenelim.

DOĞULU ÜÇ IRGAT

Üç ırgadın arasında kendime bir yer bulup ta kanepeye çöktüğüm zaman kuşkulu gözleri hâlâ üzerimde dolaşıyordu... Kim olduğumu, nereden gelip nereye gittiğimi kendilerine anlatmağa çalıştım. Onlar bu sözlerime inandılar mı, inanmadılar mı bilmem ama, bir ara

— Deminki manzarayı gördünüz; bu hep böyle mi devam eder? diye sordum.

— Hüdanın günü hep böyle, diye omuz silktiler. Sonra yavaş yavaş açılmağa başladılar.

— Biz öldük he vallah! Biz maf olduk he vallah! Biz bittik he vallah!

Kırık - dökük bir türkçeleri vardı. Tıkana tıkana konuşuyorlardı, her Doğulu gibi. Büyüğü kırk yaşlarında olduğunu söylüyor, ama saçları baştan sona ağarmış. Onun küçüğü askerliğini yeni yapmış. En küçükleri ise, daha yüzünde tüy tüst olmıyan bacak kadar bir

oğlan «Anayaşım 18-19 var ama begem diyor. El kapıları beni böyle çökertti.»

Yalnız onu mu? Ötekilerinin de ondan pek farkı yok. Üçü de kara kara geçmişler... Üçünün de üç ayrı öyküsü var, kar kara... Çukurova'ya inen her ırgadın, her Anadolulu insanının ortak çilesi dile geliyor bu öykülerde... Dayı, yiğen emmi gibi birbirlerine yakın akraba olan bu üçler. Diyarbakır'ın Çüngüş İlçesi köylerinden olurlarmış. Köylerine aylardır bir damla yağmur düşmediği için, bundan yirmi gün önce sırtlarında yorgan, ver elini Adana, deyip yola düşmüşler...

Ondan ötesi tüm Çukurova ırgadının başına gelenler; hepsi uzun uzun bir hikâye. Köy köy, kent kent dolaşmışlar, uzun bir hikâye... Yattıkları bir han köşesinde yorganlarını çalmışlar; uzun bir hikâye. Benim işte çalışır mısınız? diye onları bir taksiye atp götüren bir adamın başlarına açtıkları; uzun bir hikâye... Issız bir derede ağaçlara bağlanıp ceplerindeki harçlıkları tabanca-bıçak zoruyla son meteliğine kadar alındıktan sonra, hırsızların bugüne dek bulunamayışı; uzun bir hikâye...

Doğulu hemşerilerimin anlattıkları arasında kısa olan ne var ki zaten? Bir adama çalışmışlar çalışmışlar, uzun bir hikâye... Sonra bu adamla aralarında kavga çıkıp bu yüzden bir arkadaşları hapse düşmüş, uzun bir hikâye... Velhasıl kelâm, bu yıl Çukurova'da işleri hep tersine gidiyormuş; uzun bir hikâye... Dinmeden yağmur yağıyormuş; uzun bir hikâye... gün açıyormuş; uzun bir hikâye... Ve böylece koskoca Çukurova toprağında elleri, kolları bağlı kalmışlar; uzun bir hikâye...

Çukurova toprağı bu kısacık konuşmalar içinde Doğulular'ın uzun uzun öyküleriyle doluydu... Evet Çukurova toprağı canlarına tak diyen bu üç Doğulu hemşeri-

min bir de köydeki yaşantılariyle ilgili öyküleri daha vardı ki, bunlar da, hepsi uzun uzun bir hikâyeydi : Köye gitmek dersen, orada kıtlık vardı. Daha Mayısın ortalarına gelmeden ekin-ot hepsi yanmış, kavrulmuş, kül olmuştu; uzun bir hikâye... Orada ne yiyip ne içeceklerdi, borçlarını nasıl ödiyeceklerdi; uzun bir hikâye... Bir kere üçünün de köylerinde bir karış toprakları yoktu. Köyleri yetmiş haneydi. Bu yetmiş hane, dedelerinin dedelerinden beri yerli bir ağanın toprakları üzerinde marabacılık, yarıcılık yapıyorlardı. Köyleri okulsuzdu. Köyleri yolsuzdu. Köyleri susuzdu. «Ebay-ı ecdattan» kurtlanmış yağmur suyu içiyordu bu köy.

Bütün bunlar, Diyarbakırlı ırgatlar için uzun uzun birer hikâyeydi. Ama asıl uzun hikâye köylerinde bu yıl baharda başlamıştı : Uzun yıllardır ağa, köylüleri topraklarından sürüp çıkarmak istiyordu. Köylüler de inat mı inattı.

— Gözümüzü açtık, bu toprakları gördük. Gözlerimizi gene bu topraklarda kapayacağız, diyorlardı.

Ağa kurnazdı. Kendisini geriye çekerek köylüleri birbirine takıp takıştırma yoluna gitmişti. «Ayır, hükmet politikası.» Ağanın çabası hiç de boşa gitmedi. Kısa bir zamanda köy hasımlaşmış cepheler halinde ikiye bölünerek köyün harman yerinde birbirleriyle kurşunlaşmağa başladılar. Ağa muradına ermişti. Bu kıyasıya kurşunlaşmalar sonunda köyün yarısı mezarı, yarısı da hapishaneyi boylamıştı. Bunlar da uzun uzun bir hikâyeydi...

Irgadların içinde en yaşlısı bu uzun hikâyeleri ardardına sıralarken, bu kurşunlaşmalar sonunda iki kardeşiyle bir emmisinin oğlunu kaybeden en küçükleri Mamoş öfkeyle yumruklarını sıktı,

— Bizim memlekete daha yağmur yağmasın, taş yağsın! dedi.

— Niye delikanlı? dedim. İnsan memleketine bu kadar atar tutar mı ?

Küçük Mamoş'un gözleri adamakıllı kızarmıştı. Dişleri gıcır gıcır yumruklarını bir kez daha sıktı,

— O memleket vahşi, dedi. Birbirlerini çekemiyorlar...

Sonra yavaşça söylendi.

— O memlekette çalış çalış, götür paralarını hükümete yatır.

Önce çocuğun bu damdan düşercesine konuşması karşısında şaşalladım. Fakat Mamoşu sonraları biraz daha deşeleyince ona hak vermemek elimden gelmedi... Evet, Diyarbakırın bu yumruk kadar çocuğu tam dört yıldanberi Çukurova'ya gelir — giderdi. Bu dört yılın, dört ayrı öyküsü vardı, uzun uzun... Çukurovaya ilk ayak bastığı günü iyi hatırlıyordu. Gene bir Mayıs sabahıydı. Geldiklerinin ertesi günü, onun anlatışına göre, bir hükümet çıkıp, öteki bir hükümeti devirmişti. Bir de duymuşlar ki, Doğu'nun bütün ağaları hapsolmuş. Onlarınki de içinde. Aralarında bir sevinç bir kıyamet. Yorganlarını sırtladıkları gibi gerisin geri yollara dökülmüşler. «Bizim de toprağımız olacak, kula kulluk etmekten kurtulduk şükür.» demişler...

— Bekle! Bekle! Bekle!...

Bu uzun hikâyenin sonu da böylece bitmişti. Gerilere bakıyordum. 27 Mayıs'la bu günün arasında koskoca dört yıl geçmişti. Şimdi Mamoş tam ondokuz yaşındaydı. Evet bu dört yılın, dört ayrı öyküsü vardı. Bu dört yıl içinde dört ayrı ağaya kapılanmıştı. Küçük Mamoş bu dört ağadan ancak ikisinden hakkını alabilmişti. Bu aldıkları paranın da hayrını görmemişti. Bir seferinde köyüne dönerken haydutlar tarafından yolda soyulmuştu.

Başka bir seferinde, götürdüğü paraları kardeşinin başına gelen işler için bir avukata götürüp yatırmıştı...

Küçük Mamiş'un bu anlattıkları kısacık hayatında, hepsi uzun uzun bir hikâyeydi... Bakıyordum, bu uzun hikâyeler arasında sıkışıp kalan Doğulu çocuğun kafasının tam ortasına çeşitli haksızlıkları, yol kesen haydutları, karakolları, mahkeme yolları, avukat ücretleri, daha bir sürü girdileri, çıktılarıyle — bir dünya gelip oturmuştu. Mamoş içine düştüğü bu dünyadan dilinin döndüğü kadar yanıp, yakınırken Onun bu çocukca itirafları karşısında ağlamak mı, gülmek mi gerektiğini doğrusu kestiremiyordum...

Küçük Mamoş'a göre, yer yuvarlağı üzerinde güçlü gördüğü, güçyetiremediği neler varsa hepsi hükümetti...

Adana sokaklarında Diyarbakırlı üç ırgad (Mamoş ortadaki)

Onlarla uğraşan, onların elindekini, avucundakini çekip alan hükümetti... Bu zorba haksız heriflere dur demiyen, bunları üzerine üzerine yürüten hep hükümetti... Gene

Hürriyet Şehidi Turan Emeksiz'in Çukurova toprağına dikilen büstü...

(Acaba çevresindeki olup bitenlerden haberi var mı?...)

Mamoş'a göre avukat, hükümetti. Yollarda önüne çıkıp paralarını alan, hükümetti... İki yıllık alınterini vermeyip ona bir s... tir borusu çalan, Çukurova'nın kadillâklı, biçer-döverli zorba ağaları, hükümetti...

Bakıyordum, birbirini kovalıyan olaylar içinde şaşkına dönmüş, bahtsız bir Doğulu çocuk kafası.

Bir ara, gözlerim tepemde dikili duran Turan Emeksizin heykeline kaydı. Bundan tam dört yıl önce milletin yolunu kesen güçlere karşı, arkadaşlariyle birlikte savaşırken şehit düşen genç üniversiteli... «Konuşulanları duyuyor musun? diyordum. Başını kaldır da bir bak! Dört yıl önce uğrunda can verdiğin dâvalar bugün ne halde!»

Hadi boşver! O şimdi bunları görmese bile, ben görüyordum. Bütün bir memleket görüyordu... Şu arkadaki asfalt caddeyi boydan boya kucaklıyan köşkler, dükkânlar kimlerindi? Yalnız bir tekinden 23 milyon lira para kazandığı söylenen karşı fabrikalar, arkasında uzayıp giden portakallıklar, pamuk tarlaları kimlerindi ?

Evet gide gide bu Doğulu çocuk, tepemizdeki şu küçücük tunç heykelden tut da, karşımızda ve arkamızda gördüğü ve göremediği, paranın güç yetirip akıl erdiremediği ne kadar irilikler ve sertlikler varsa yavaş yavaş hepsini hepsini hükümet sayıp çıkacaktı... Ne olur ne olmazdı. Vaktin geldiğini söyliyerek Doğulu hemşehrilerimi kendi kaderleriyle başbaşa bıraktıktan sonra, öteki ırgadlarla konuşmak üzere oracıktan uzaklaştım.

ÇUKUROVA IRGADININ DUASI

Hepsi yanyana, ayrı ayrı bir çizginin içine girmişler, çapa salıyorlar... Ben deyim otuz-kırk, siz deyin elli altmış gövdeleri hafifçe öne doğru eğilmiş, ayaklarının birisi ileride, birisi geride incecik bileklerin salladığı incecik saplı çapalar hep birden kalkıyor, hep birden iniyor :

— Tap tap!... Tap tap!...

Sonra hafif bir toz duman, sonra hafif hafif koca bir tarlanın kabarışı... Sonra genizleri gıcıklıyan kavruk kuru bir toprak kokusu... Tepelerde, katranı kaynatan bir Çukurova güneşi. Sıcak... Sıcak... Sıcak...

İncecik ellerdeki incecik çapalar, — başını topraktan yeni çıkarmış pamuk fidelerinin diblerine — durmadan inip kalkıyor :

— Tap tap!... Tap tap!...

Sonra çapaların çıkardığı bu uyumlu «Tap tap» lar, Irgadbaşı'nın bir el işaretiyle duaya çevriliyor :

— **Öğleye hürmet! (Tap tap...)**
— **Amin!...**
— **Haftaya niyet! (Tap tap...)**
— **Amin!...**
— **İbrahim Paşa'ya rahmet! (Tap tap...)**
— **Amin!...**
— **Hükûmete nusret! (Tap tap.)**
— **Amin!**
— **Ağamıza devlet! (Tap tap.)**
— **Amin!**
— **Tarlasına bereket! (Tap tap.)**
— **Amin!**
— **Kolumuza kuvvet! (Tap tap.)**
— **Amin!**
— **Kör şeytana lânet! (Tap tap.)**
— **Amin!**
— **Peygambere salâvat!**
— **Amin!**
— **Allahümme salli alâ seyyidine**
— **Amin!**

Uzayıp giden dümdüz bir pamuk tarlası... Ucunun nereden başlayıp nerede bittiği üzerinde kafa yormağa ne hacet! İşte bu uçsuz bucaksız pamuk tarlasının iki başına iki dev fabrika oturtulmuş : Akdeniz ve Bossa bez fabrikaları... Bir başta pamuk ekilir, toplanır sonra öbür başka fabrikalardan çıkan top top bez ve basmalar,

çarşı pazar içinde yanyana sıralanır. Akbank olur, çalımbank olur, kazıkbank olur...

Bunları geçelim şimdi. Çukurova güneşi altında ovayı dolduran 30-40 bin ırgadın elindeki çapalar şu saatte kimler için inip kalkıyor? Oysa paydos saati çoktan gelip, çatmıştır. Zamanı biraz uzatmak gerekmektedir. Ağa'nın kâhyaları, ırgatbaşları tek kelime ile çanak yalayıcıları, düşünmüşler, taşınmışlar, ne yapsınlar - neylesinler? Eğlunun tepesine dikilip «Höööst ulan! beri bak. Bugün ağamız'a bir yarım saat fazla çalışacaksın,» diyemezsin. Desen bunu bir yıl içinde bir defa iki defa bilemedin üç defa diyebilirsin. İyisi mi kestirmeden giderek işi tatlıya bağlamak gerek. İçinde 30-40 bin ırgadı çalışan geniş geniş çok geniş bir ülke düşünün! Bu 30-40 bin ırgadın çalıştığı ülkenin ağaları-beyleri, — Nisan ayı-

Tap tap!... Tap! tap!...
İnip, kalkan çapalar kimler için...

nın başında Torosları aşıp gelen — binler, onbirlerce pamuk işçisiyle «Alay alay gelirler — Birer birer ölürler.

Tükenir mi Anadolu'nun Bozkırlısı...» diye durmadan yerip eğlenirlerken, Anadolu insanı, kendisini Çukurova güneşi altında kıvrana kıvrana ölüşüyle böylesine alay edip zevklenenler için o, ömrü boyunca çapa elinde büyük bir sabır ve tevekkül içinde uzun uzun dualar sıralamış, yalnız dualar sıralamamış, öbür yandan dua süresince hasta ve mecalsız kollarından Çukurova toprağına inip kalkan çapalarla kendi ömrü, kendi gücü hergün biraz daha eksilirken, ağaların canlarına yeni can, servetine yeni servet katmıştır.

Sonları âminle biten bu hürmetli-rahmetli uzun, çok uzun duayı bir de kısaltarak, günümüzün gerektirdiği şekilde okuyalım :

— Allahımız, Peygamberimiz, başımız paşamız. Çok kazansın, çok yaşasın ağamız...

Memleket halkının dilinde bu dua daha daha da kısaltılarak, «Hak taâlâ hazretleri ömrümden alsın, ömrüne katsın.» şekline girmiştir.

ÖMRÜMDEN ALSIN, ÖMRÜNE KATSIN

Evet, ömrümden alsın, ömrüne katsın... Başka yeri bilmem ama, bu duanın en çok söylendiği yer gibi, tutulduğu yerin de, Çukurova toprağı olduğunu görüp inanmanız için, çevrenize şöyle bir göz atmanız yetiyor da artıyor bile. Bölgenin Halk Eğitimcileri de kendilerini buna inandırmış olmalı ki, çıkardıkları YÖNELİŞ adlı aylık bir derginin Mart 1964 tarihli sayısında DUANIN KUVVETİ başlıklı bir yazıda, bakın ne diyor, «Tanrım beni selâmetlere alet eyle. Kin olan yere muhabbet, hakaret olan yere af, şüphe olan yere iman, keder olan yere ümit karanlık olan yere ışık, hüzün olan yere sevinç götüre-

bileyim. Allahım, senden niyaz ettiğim, teselliyi bulmaktan ziyade, teselli vermektir. Anlaşılmaktan ziyade anlamak, sevilmekten ziyade sevmektir. . Allahım... Allahım...»

İşte başınız darda kalıp sıkıldığınız zaman yapacağınız dualar... İşte dualar uzadıkça servetleri, zenginlikleri de uzayıp giden bir eli yağda, bir eli balda Çukurova beyleri, paşaları... Ve bunların çevirdiği sayısız dolaplar... İşte, bunca yıldır çevrilen bu dolaplara, gözleri bağlı dolap beygirliği yaptırılan onbinlerce insan. Bir ara, bu dolabı çevirenlerle bu dolaba koşulup canını dişine takarak sürünenlere ait — kazançlarına, yediklerine, içtiklerine dair — gerçek rakamlar elde edebilmek için, deminki ırgadlara duâlarını bitirir bitirmez soruyorum.

— İşe kaçta başlar, kaçta bırakırsınız.

— Biz saat bilmeyiz, diyorlar. Tarlaya sabah ezaniyle girer, akşam ezaniyle çıkarız...

Çukurova'da sabah ezanlarının iki tane olduğunu bildiğim için, (Çok yerde Çukurova'da müezzin sabahları iki defa minareye çıkar. Bir ırgadlar için, bir namazcılar için.),

— Hangi ezanla diyorum.

Hepsi birden Doğu'yu göstererek

— Orası ağarmadan, birinci ezan okunur okunmaz, diye cevap veriyorlar...

Bakıyorum bu uzun günlerde güneşin çıkışından, batışına kadar geçen süre tam onaltı saat. Bunun bir saatini öğle paydosuna çık. Durup dinlenmeden tam onbeş saat çapa salla. Gündeliklerini soruyorum.

— Biz gündelik değil haftalık alırız diyorlar.

Sorup soruşturuyorum. En kabadayısının aldığı haftalık ücret sadece 40 lira. Bir Çukurova işçisi mevsim boyunca ancak beş ay çalışabileceğine göre ayda-yılda

cebine giren paranın kaç lira kaç kuruş olduğunu artık siz hesap edin... Bu ayda 160, yılda 800 lira demektir ki, bu kadar bir paraya Çukurova ırgadının kaç günü kaç saat çapa sallayıp ömür tükettiğini hesap etmesek bile, bugün Anadolu köylüsünün bir yıllık ihtiyaçlarının paraca karşılığını gösteren elimizin altında bazı rakamlar var. Onun, giyim-kuşamla çeşitli masrafları bir yana, altı nüfuslu böyle bir ırgat ailesinin sadece yıllık yavan ekmek bedeli ne tutuyor, biliyor musunuz? 1.250 lira. Evet, Çukurova ırgadının yılda cebine giren para en çok 800 lira. Ailesinin bir yıllık yavan ekmek ihtiyacı 1.250 lira. Yiyip de mi ölürsün? yemeden mi, ölürsün?

Beş aylık çalışma karşılığı cebine 800 lira giren Çukurova ırgadının birde günün yirmidört saatinde kursağına girene bir bakalım :

Sabahleyin : Buğday kırmasından (yarma) duru bir çorba ile kara bir somun.

Öğleyin : Karasomun, bazen çökelek.

Akşam : Karasomun, bazen çorba...

Günlük bu yemek listesini derleyip toparlayıp da paraya döktüğünüzde, karşınıza ancak 100 kuruş gibi yüz kızartıcı bir rakam çıkıyor...

Kimi dizde, kimi topukta, işte Çukurova!...

Utanç Bölgesi (Çukurova) II

Adana'ya yağmur yağıyordu. Ağır ağır, sindire sindire...

Yürüyordum. Herşey ıslak ıslaktı. Kaldırımlar ıslak ıslaktı. Bu kaldırımlardan geçen paytonlar, yayalar hepsi hepsi ıslak ıslaktı.

Yürüyordum... Yollardan sarhoşlar geçiyordu. Belli ki, girip-çıktıkları pavyonlarda içkiyi fazla kaçırmışlardı. Yürüdükleri yan yolda «Haw maw!» edip sağa sola saldırıştıkça, arkaları sıra yürüyen bir grup,

«— Havlayın döyyoslar, havlayın! diyorlardı. Memleketin başına efendi kesildiniz... Isıracak, koparacak adam arıyorlar.. Atatürk sen neredesin?»

Yürüyordum... Vakit geceyarısıydı. Sarhoşların arkası bir türlü bitmiyordu. Bunların, yarıdan çoğu Amekalı idi. Onlar, kaldırımın sağında, ben solunda yürüyordum. Tam küçük saate döneceğim köşenin başında, üstleri başları sırılsıklam iki adam dikilmiş bana bakıyordu. Önlerinden geçerken korka korka yanıma sokuldular. Doğulu şivesiyle,

«— Aşiret Hanı burası mı he begem?» dediler.

Sağda, solda aranırken küçücük, daracık bir kapının üzerinde soluk tahta bir tabelâ gözüme ilişti.

«— Aradığınız yer burası, siz nereden olursunuz delikanlılar?» dedim.

«— Tunceli'nin Mazgirt kazasından oluruz begem, yarın köyümüze gidiyoruz.»

Kendilerini dinliyen birini bulunca, hemen oracıkta başlarından geçenleri anlatıverdiler : Köylerinde ne sürüp ekecek toprakları, ne de başlarını sokacak damları varmış. Bugüne kadar köylerinde ekip-biçtikleri bütün arazi Elâzığ Beylerininmiş. Nasıl olmuşsa olmuş, bu yıl, ağalarla, aralarına karakedi girmiş, ol sebepten hepsini kolundan tutup birer birer atmış. Bundan ötürü bütün köy çil yavrusu gibi dağılmış Onlar da tam bir ay olmuş köylerinden çıkalı. Ceplerinde yetmişbeşer liraları varmış o gitmiş, sırtlarında ceket varmış o gitmiş birinin baba yadigârı saati varmış, o gitmiş. Şimdi Adana sokaklarında aç-susuz kalmışlar uzun bir hikâye. Bütün umutları demitleri bir çırçır fabrikasında çalışan hemşerilerinde kalmış. Onu bulurlar da ödünç para alabilirlerse, köylerine döneceklermiş, yoksa ötesi karanlıkmış...

Baktım, ikisinin de yaşları onyedisinden fazla göstermiyordu. İkisinin de dal gibi incecik vücutları vardı. Her Tunçelili gibi yürekten gelen bir sesle yanık konuşuyorlardı. Yüzleri kavruk kavruktu... Kapıdaki konuşmalarımızı duymuş olacak ki, içeriden ufacık tefecik bir adam çıktı. İkisini de baştan aşağı şöyle bir süzdükten sonra,

«— Aradığınız Aşiret Hanı burası; cebinizde paranız var mı?» dedi.

İki Tunçelili ırgad, birbirlerinin gözlerine bakıp yutkunurken, hancı,

«— Yataklarımız 175 kuruş, yerde yatarsanız 50 şer kuruş alırız» diye kestirdi, attı

Adamlar, boyunlarını bükerek,

«— Cebimizde 100 kuruştan fazla para yok, hastayız, dediler. İkimize bir yatak...

Adam çıkışarak,

«— Siz ne lâf anlamaz adamlarsınız, dedi. Size bir tek yatak 175 kuruş diyorum.»

Başını sallıyarak içeri gireceği bir sıra,

«— Bana bak hemşerim, dedim. Bunlar bu gecenin yarısında sokakta mı kalacaklar? Bak, yağmur da yağıyor.»

Dönüp yattığım yeri gösterdim. Aksilik bu ya, bozuk para yoktu üzerimde...

«— Ben şu karşı oteldeyim, dedim. Kaç kuruş borçları olursa gel benden iste...»

Adam, sözlerime inandı, mı, inanmadı mı biemem ama, karşısında boyun büken iki ırgadı gönüllü-gönülsüz içeri alırken beni şöyle bir şefaklayıp kapıyı kapattı...

Sabah erken köy gezisine çıktığım için Hancıya olan borcum yirmidört saat gecikmişti. İyi ki, gecikmiş. Yoksa, koskoca Adana içinde böylesi bir hanın varlığından haberim bile olmıyacaktı...

AŞİRET HANI

Gene geceyarısıydı. Gene dışarıda yağmur yağıyordu. Gene kaldırımlar ıslak ıslaktı. Hemen yanımızdan bir bölük sarhoş kafilesi geçti. Salyalı ağızları küfür doluydu. Gene dünkü gibi, hemen hepsi de Amerikalıydı. Yaptıkları sululuklar — bu saatte — onların nereden geldiklerini belli ediyordu...

Bu kez, Aşiret Hanı'nın kapısında değil, içerdeydim. Hani şu Doğulu işçilerin üçer-beşer kıvrılıp yattığı buz gibi beton bir salonda. Manzara gerçekten de görülmeğe değerdi. Burası bir han odasından ziyade başıbozuklarla dolu bir koğuşa benziyordu. İçerisi tıklım tıklımdı. İkişer - üçer kişi buldukları yerde tek bir yorganın altına sokulu sokulu vermişlerdi. Buna siz isterseniz kaşıkkahbı deyin Birbirilerine öylesine kenetlenmişlerdi ki; buram buram yüzlerinden ter çıkıyordu. Kimisi urbasını, kimisi ayakkabısını başuclarına yastık etmişti. İçlerinde

urbalarını çıkarmadan soğuk betonların üzerine boylu boyunca uzananlar da vardı. Ama hepsi de derin uykulardaydı. Mışıl mışıl uyuyorlardı. İçlerinde sayıklıyanlar, homurdananlar, sağa sola dönenler de vardı. Ne de güzel, ne de tasasız uyuyorlardı. Belli ki, hemen hepsi de başlarını sokacak bir yer bulmanın rahatlığı içindeydiler. Gündüzleri, yüzlerinde görülen umutsuzluktan, bezginlikten eser kalmamıştı. Yarın Allah ne getirecekti! Kimlerin tuzaklarına düşeceklerdi! Bütün bu kuşkular, umutsuzlukları «Küçük ölüm» dedikleri şu bir kaç saatlik uyku anında kaybolmuş gitmişti...

Bir gün önceki borcumu masanın üzerine bıraktım. Oracıkta birşeyler karıştırmakla meşgul adamın — elini

Şehrin ortasına sıkışıp kalmış bir (Aşiret hanı) Çukurova toprağı böylesi hanlarla dolu... Siz onun gündüzki haline bakmayın!...

sıkarak — kendimi tanıttım.

«— Maşallah dedim. Bugün misafirlerin bir hayli kalabalık. Kaç yıldanberi bu işi yaparsın.

Önce masadan başını kaldırıp gözlüğünün altından dik dik beni süzdü. O arada kapıdan yeni bir müşteri girmişti, bir 50 kuruşunu alıp künyesini defterden koparılmış bir kâğıt parçası üzerine yazdıktan sonra,

«— Kayıt muamelen tamam, dedi. Sen de şöyle geç bakıyım...

«— Herkesi böyle yazar mısın?» dedim.

Gözlüklerini eline alarak babacanca güldü, ak kâğıt üzerine kara kara yazılmış isimlerden birkaçını okuyarak,

«— Bunlar da benim askerlerim, dedi. Otuz yıldır bu işi yaparım, bir defacık olsun sektirmedim. Ayrıca bir emniyet meselesi hani, şey...

«— Evet anlıyorum, dedim. İşiniz bir hayli zor. Adana içinde buna benzer daha başka hanlar da var mı ?»

«— Koca Adana bu mirim, dedi. Olmaz olur mu hiç ama içlerinde en eski bizimkisi buraya ekseri doğulular gelir. Benim adıma da Ali Kâhya derler...»

Hanın sahibi Ali Kâhya ile anlaşmamız uzun sürmedi, adamın konuşkan bir yüzü vardı. Kısa zamanda aramızdaki buzlar çözülüvermişti...

ALDI SÖZÜ ALİ KÂHYA

Yıl 1964. Aylardan Mayıs. Adana'nın ortasında vardı bir han. İçinde otururdu 30 yıllık bir hancı. Hanın bir köşesinde ben, öbür köşesinde küme küme yerlere serilmiş insanlar... İnsanlar doğulu insanlar aç, sefil perişan. Kimi yorgan altında, kimi kasırda, kimi beton üstünde. Kimi yaşlı, kimi çocuk, kimi genç. Ama hepsi de yanık, hepsi de kavruk hepsi de yırık yırtık; hepsinin de birşeyleri ortada, döküm saçım...

Söz, Çukurova toprağının otuz yıllık hancısı Ali Kâhya'da : Ali Kâhya Doğu'yu anlatıyordu... Ali Kâhya Doğulu'nun düştüğü tuzakları anlatıyordu. Ali Kâhya, Nisan güneşiyle birlikte Gavurdağları'nı Torosları aşıp gelen bütün bir Çukurova işçisinin yaşantısını, bütün bir gelmişini, geçmişini, anlatıyordu... Bu yaşantıda, bu gelmişde, geçmişte açlık vardı işsizlik vardı, terkedilmişlik vardı. Daha, daha... Sömürmenin, asmanın, kesmenin çeşitleri vardı : «İşte diyordu, şu tek yorganın altına kıvrılıp yatan üç kişi yok mu, üç kişi? Baba-oğul olurlar. Urfa'da bir ağanın kapısında marabacıdırlar. Kendilerini onsenedir tanırım. Çukurovaya gelirler- giderler... Üç-beş kuruş da götürürler. Ama gene de tıngır elek tıngır saç, elim hamur karnım aç. Geçen sene mevsimin gelinini kaçırmışlar, daha evvelki sene evleri yanmış. Senin anlıyacağın bu yaz da kırk yıldır kapılarında kulu kölesi oldukları ağa, kollarından tutup tutup hepsine birden s... tir borusu çalmış... Bir haftadır kendilerine iş ararım, akşam olunca boyunlarını bükerek baba-oğul, karşıma bir dikilişleri var ki... insan taş olsa erir. Korkarım bu akşam aç yatmışlardır ikisi de...

«Onların yanında açıkta yatan başı sarılı adam yok mu, başı sarılı adam; onun başına gelenler de ayrı bir hikâye. Adam çat-pat türkçe biliyor. O da kendisini kıştan borçlandırıp buralara kadar getiren elçi'den şikâyetçi. Adamı çalıştırmış çalıştırmış, sonra da iş paraya gelince, güzel bir dayaktan sonra kuyruğuna basıvermiş... Karakol hükümet dedin mi herifin ödü kopuyor. Böylelerini kandırıp ellerindekini avuclarındakini almaktan kolay ne var... Ya onun yanıbaşında yatan palabıyıklı delikanlının başına gelenlere ne dersin? Bingöl'ün Kiğı kazasından oluyor. Adı da Hamo, Adamın kalıbına bakıp da birşey sanma. Bir çocuk geçse karşısına onu

kandırır. Dün böyle biri çıkmış karşısına, hadi seni işe götürüyorum, demiş takmış peşine. Ora senin, bura benim derken bir de bakmışlar ki şehrin dışındalar...

Ordan ötesini sorma! Adam gelmiş ki, iki gözü iki çeşme... Beti benzi kül gibi, hem ağlıyor, hem anlatıyor :

«— Elimi, kolumu ağaca sardılar, diyor, gurban! Orada iki kişi daha çıkmış karşılarına gurban. «Sökül bakıyım cebindeki paraları» demişler, gurban! Cep harçlığı gitti diyor, gurban! Caket gitti diyor, gurban - Çözdüler pantolu diyor, gurban! Sonraki baktılar eski, ötesi işe yaramaz gurban!»

Adamın anlattıklarına güler misin, ağalar mısın ? Bizim Hamo, soygunu yapanlara şimdi Kırkharamiler adını takmış — Adana'da hökmet kalmamış he vallah!— diyor. O günden bu yana handan dışarı bir adım atmıyor. Uykusunda bile hop hop sıçrayarak hep Kırkharamileri sayıklıyor...

«— Kırkharamiler, kırkharamiler, dedim. Bugün o kırkharamilerin biri tarafından Karşıyaka'daki irgatpazarı'nda başımdan geçen bir olaydan söz açarak orada nasıl yolumun kesilip, nasıl ölüm tehlikesi atlattığımı ben de Ali Kâhya'ya kısaca anlattım... Irgadlarla yaptığım konuşmayı bitirip te tam resimlerini çekeceğim bir sıra arkamdan birinin, başı topuzlu sopasını başımın ortasına nişan aldığını görmüştüm. Tehlikeyi bana, önüme düşen gölgesi haber vermişti. İşi tatlıya bağlayıp tam kirişi kıracağım bir sıra bu kez de tepemde sopasıyle dikilen Irgadbaşı'nın — bir göz işaretiyle — kumandası altındaki 150 ırgadın sımsıkı cenderesi içerisine girmiyeyim mi?...

Artık ondan ötesi uzun bir hikâyeydi. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, — başlarındaki Elci'leri de dahil — 150 ırgadın elinden paçayı kurtarıp ta kendimi oralardan

geçen bir paytona attığım zaman arkamdan gelen homurtuların hiç te hoşa giden şeyler olmadığını duyuyordum :

«— Koşun! Tutun! Yakalayın casusu! Resmimizi çekti, sesimizi aldı kaçırıyor, falan filân...»

Ali Kâhya kös dinlemiş adamdı. Otuz yıldır tuttuğu hanın içi de, dışı da buna benzer bir sürü Kırkharamiler'in öyküleriyle doluydu... Dedik ya, Ali Kâhya'nın anlattıklarında Çukurova ırgadının en az otuz yıllık serencamı dile geliyordu. Bu serencam da sömürmenin, sömürülmenin, soymanın soyulmanın, tuzağa düşmenin, düşürülmenin hangi bir çeşidini aran! Bu ırgadların canına okuyanlar arasından üç kâğıtçısından tut ta büyük çiftlik ağasına hacısına, hocasına değin kimler yok!

Ali Kâhya'dan dinlediğim bu Aşiret Hanı öyküleri beni az şaşırtmadı doğrusu! Bu şaşkınlığımı saklamıyarak ertesi günü Çukurova Plânlamacılarının, memlekete kuş bakışı bakan villâsının karşısındaki Öğretmenler Derneğinde, kumar partisinden uzakta kalan birini bulup açtığım zaman,

«— İki gözüm, diyor, o Kırkharamiler o kadar çok ki, nereye dönseniz, hangi yöne baksanız o kıllı pençeleri sizin de gırtlaklarınızda; ellerinden kurtuluş yok. Yattığınız, kalktığınız yerde, yemek yediğiniz yerde. Hattâ doğru yürüdüğünüz yolda. Bunların arasında bizler biraz da ağların içine düşmüş zavallı balıklara benzemiyormuyuz? Biz, bu düştüğümüz ağların içinde can kaygısı içinde çırpına duralım, onlar tepemizde

«— Sökül bakalım paraları Yoksa karışmam» diyor.

Hık, mık! Karakollar, ifadeler... Sonunda onlar haklı, sen haksız...

«— Çek arabanı!...»

Bu son konuşmayı Adana'nın ortasındaki Halkevi'nde bir resim sergisi açan taşralı aydınlarımızdan biri söylü-

yor. Belli ki bu toplumcu aydınımızın da yüreği görünmez Haramiler'den yangın. Bunları bugünün Çukurova toprağında, «görünürü, görünmezi, tatlısı — tatsızı, kanunlusu — kanunsuzu, arkalısı, arkasızı...» diye çeşitli sınıflara ayıradursun biz bunu burada bırakarak, bir de dünün Çukurovası'na geçelim.

DÜNÜN ÇUKUROVASI

«Her yıl Nisan ayında çapa yapmak ve pamuk toplamak için Çukurovaya Antakya'dan 7.500, Samandağı'ndan 11.000, İskenderundan 4.000, Gaziantep'ten 4.000, Maraş'tan 3.500, Malatya'dan 1.000, Urfa'dan 750 tarım işçisi gelir. Bunlar, ekim ayı içinde köylerine dönerler.

Torosları aşarak gelen ırgat kafilelerinden biri.. Belki de iş bulamadan gerisin geri köylerine döneceklerdir...

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun istatistiklerine göre, ayrıca Çukurova'nın içinden gelen 15.000 işçi de dışarıdan gelen bu işçilere katılarak yekûnları 45.000'i aşar. Bunların yekûna yakın bir bölüğü son derece yoksul karanlıklar içinde hayat süren, doğduğu çevreyle, Çukurova toprağından başka dünyası olmıyan insanlardan meydana gelir. Çoğu kere, hele uzaklardan gelenler; tozlu yollarda yaya yapıldak sırtlarında heğbe, torba, çul çaputlar, kadınların kucaklarında, ya da karınlarında bebekleri. Önde erkekler, arkasında çocuklar, en geride anneleri dizi olarak yollara dökülürler...

Pek çoğunun yiyecek ekmeği dahi olmadığından köylere uğraya uğraya, kapı çalıp ekmek dilene dilene yollara devam ederler. Bunların büyük bir çoğunluğu, Nisan ayının başında iş yerine yetişebilmek için iki ay öncesinden kış ortalarında yola çıkarlar...

Elci'lerin veya adamlarının direktifi altında onlardan kışın aldıkları ödünç para sayesinde bir takım kırk kişilik vagonlardan fırsat elverirse kaçak olarak hayvan vagonlarında ayaküstü 12 saat yolculuk yapmayı gözealırlar... Büyük bir kalabalık yaya olarak Çukurova yolunu tutar. Bu yüzden bir bölüğü yolda hastalanır. Bir kısmı, tarlaya vardığı sıra yatıp bir daha doğrulamaz. Kadını yolda, ya da tarlada doğurur. Çocuklar sıtmadan kırılır. Kısacası, yurtlarından çıkanlarla, dönenlerin arasındaki rakamlar bir hayli farkeder...

Sabah işçiyi erken kaldırıp, tarlaya göndermek için bazı işverenlerin, sabah ezanını vaktinden önce okuttuğu, müezzin vakti gelince ikinci defa minareye çıktığı Çukurova'da sık sık rastlanan olaylardandır...»

Yukarıdaki satırları, Çukurova işçilerinin durumunu inceleyen İş ve İşçi Bulma Kurumu Plasman Şube Müdürü Dr. İsmail Arıkan'ın 1959 yılında verdiği bir ra-

pordan alıyorum. (Yön Dergisi, Mart 1962 sayı 13-14)

Bir de Hilmi Uran'ın «ADANADA ZİRAAT AMELESİ» adlı küçücük eserine bir göz atalım. Bu zat, 1925 yılında Adana'da vali iken inceleyip kaleme aldığı bu eserinde yani bundan tam 39 yıl önce şöyle der : «Amele sabahın mahmurluğu içinde ve horoz seslerine karışan çiftlik tutmalarının vaveylâ-i ikazı arasında gündüzün yorgunluklarını bütün bir gece üzerinde uyuşturdukları hasırlarını terkederek pek kısa devam eden bir iş hazırlığı, gözkapaklarının yapışıklığını gidermekten ibaret tuvaletini müteakip tarla yolunu tutar. Tulu-u şems ile birlikte işe başlamış bulunur...

Çukurova ırgadı, samanlıklarda, ahırlarda odunluk ve kömürlük aralarında çoğu kez açık havada çaputlar veya hasırlar arasında, ya da toprak üstünde geçirdiği birkaç saatini bulut gibi sinekler ve diğer böceklerle boğuşarak geçirir...»

Elciler (aracılar) için de gene Hilmi Uran ne diyor bakın: «Amele, küçük büyük kafileler halinde Elcibaşı denilen kimsenin kumandası altındadır. Elcibaşı bir meslekî mahsustur. Onun kendine has evsafı, imtiyazı hakkı ve vazifesi vardır. Bunlar bulunduğu mahalde geçinemiyen fakir kimseleri [illegible] mevsiminde amelelik etmek üzere Çukurova'ya getirirler. Elcibaşları'nın sureti zahirede kazancı çiftlik sahibinden o hafta her ameleye verilen miktarın iki misli kadar haftalık almaktan ve amelenin bohçalarından da yüzde 5 istifade etmekten ibarettir. Fakat hiç bir Elcibaşı, bu kazanç ile iktifa etmemektedir. Vaziyetin icabına göre iki taraftan da istifade etmesini bilen Elcibaşları, Çapa mevsiminde Çukurova'ya getirecekleri ırgadlar için kıştan naktî ikrazatta bulunurlar...»

Yukarıdaki — ayrı ayrı tarihlerde kaleme alınmış — satırlarla bugünün 1964 yılının Adanasını karşılaştırırsak o günden bu yana, Çukurova ırgadının durumunda hemen hemen hiçbir değişiklik olmadığını âyan-beyan görürüz...

Bir yanda, dört kişilik horantasiyle mevsim boyunca ancak eline 1.750-1.800 liralık bir kazançtan fazla geliri olmıyan pamuk işçileri, öbür yanda — bedenen çalışmadığı halde — kumandası altında bulundurduğu 100 işçinin sırtından aynı mevsimde en-az 3.800-4.000 lirayı cebe indiren Elciler...

Artık uzatmağa ne hacet, Amerikalı Profesör Enos memleketteki gelir dağılımını gözden geçirerek Türkiye'de tarım sektöründe en-az gelirle, en-çok gelir arasında bir karşılaştırma yaparak aradaki farkı 47 kat üstünde göstere dursun. Ve bu bir avuç mutlu azınlığın millî gelirden aldığı % 38 payın ancak % 3-4 ini yatırımlara ayırıp gerisiyle karanlık işler çeviredursun. Çukurova toprağında bu rakamların en çok gün ışığına çıkıp en-çok gerçekleştiğine dair canlı örnekler mi istiyorsunuz?. İşte 1964 Türkiyesi'nde canlarına can, servetlerine servet dualarına dua katan işçileri için Çukurova ağalarının oynadığı küçücük bir oyun :

BİR GAZETENİN AÇIKLAMASI

(Tıpkı Gazap Üzümleri'nde olduğu gibi)

«Ünlü romancı Steinbeck Gazap Üzümlerini sanki Adana toprak ağalarının 1964 Mayısında çevirecekleri entrikayı bilerek yazmış... Çalışma Bakanlığının Tarım İşçileri için koyduğu 9 liralık asgarî ücreti indirebilmek için türlü yollara başvurduklarını bilerek...

Hemen köylere, özellikle Doğu taraflarına haberler salındı. Bu yıl Adana da pamuk tarlalarında çapa işinde

çalışanlara 15-20 lira gündelik veriliyor, diye... Akın akın köylüler, 15-20 liranın hülyası içinde Çukurova'ya indiler... Fakat Adana'nın çapa amelesi ihtiyacı 30-32 bin kişi idi. Gelenlerin sayısı ise 50-55 bin. İstismarcı ağaların bekledikleri de buydu zaten... İş sahası az, çalışmak isteyen çok olsun. Yani, arz ve talep kaidesi...» (13 Mayıs 1964 Cumhuriyet gazetesi Güney İlleri Merkez Bürosu)

HEPSİ UZUN BİR HİKÂYE

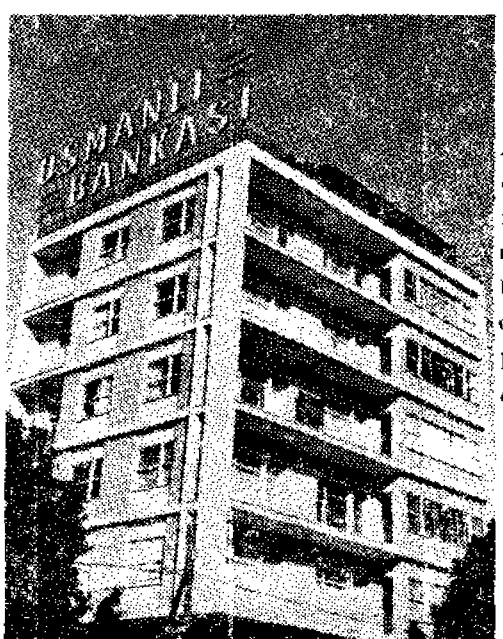
Bütün bu olup bitenler karşısında Adana'nın ülkücü gençleri ve bunların kurup yönettikleri dernekler falanlar, fişmakânlar, acaba ne yapıyor? Ne mi yapıyor? Bunların, bu «Utanç Bölgesi» nde yapıp çattıkları, tıpkı yazımızın başlangıcında Çukurova'ya inen üç Doğulu ırgadın ağzından dinlediklerimiz gibi, hepsi uzun uzun birer hikâye ile biter: Bölgede icra-i sanat eden fabrika sahipleri, büyük sanayiciler ve işletmeciler bir kor, bin kazanır, uzun bir hikâye ... Çukurova'da tesis ve işletmelerin yüzde 97 si özel sektörün hâkimiyeti altında çalışır, uzun bir hikâye... Günün birinde Başkent'ten br sendika godamanı çıkar - gelir, kendini 30-35 bin tarım işçisinin mümessili sayarak kaptı-kaçtı bir sendika kurar kaçar, uzun bir hikâye... Binlerce işçinin aç, sefil sokaklara dökülerek, Nurcular'ın meydanlarda serbestçe at koşturduğu bir şehirde, Halk Eğitimcileri, sadece nakiş-dikiş kursları açmakla öğünür, uzun bir hikâye... Binlerce çocuk gıdasızlıktan, bakımsızlıktan çeşitli hastalıkların pençesinde kıvır kıvır kıvranırken-şehirde toplantı halinde olan-Türk Kadınlar Birliği, çarçafın peşine takılarak uzun uzun nutuklar çekip, caddelerde dövizler sallandırır, uzun bir hikâye...

Bütün bunların ortasında, asıl uzun hikâyeyi, Adana şehrinde — Türklerin — ahir zaman peygamberliğini ilân

eden Celâl Tekiner'den dinliyelim : Kapısında ADALET MÜLKÜN TEMELİDİR. yazılı büyükçe bir binanın karşısında, yıllarca önce yazdığı «Haksızlığa isyan» «Beşinci Kitap» «İhtilâl» adlı üç ayrı kitapla haksızlığa karşı isyan bayrağını çekerek, «Türk kardeşlerimi körsecdecilikten kurtaracağım! Yüzünü göğe, yönünü Kırşehire çevir üç defa Allah! de gerisine karışma!» diye ırkdaşlarını, bulduğu yeni dine çağırır, uzun bir hikâye...

Bu uzun uzun hikâyeler arasından acaba plânlamacıları ne yapıyor?

Madem ki Adana'dayız Bir nebzecik Çukurova Bölge Plânlamasına da şöyle bir değinip geçelim : Herşeyleri birer uzun hikâye ile biten bu olaylar şehirinde, plân, programın sözü mü edilir, demeyin? Hem de nasıl ?

Açlıktan, kıtlıktan söz eden bir kitapta bu sarayın yeri ne diyeceksiniz?. Bu gördüğünüz binanın üç katında birden Amerikalı uzmanlarla Devlet Plânlamacıları otururu...

Ölme eşeğim ölme!...

Çukurova Bölge Kalkınması için onlardan aldığım bazı dağınık bilgiler :

PLÂNCILARIN RAKAMLARI KONUŞUYOR

Çukurova'nın üç vilâyetinde 150.000 köylü ailesi vardır. 1960 nüfus sayımına göre 992 bin kişi yaşar bu üç vilâyette. Çukurova bölgesinde bu üç vilâyetin (Adana, İçel, Hatay) ziraî gelir 243.000.000 liradır. Bu bölgede ziraî gelirden insan başına düşen pay 2.000 liradır. (Türkiye ortalaması 1962 yılında 800 lira,)

Çukurova bölgesinde toprağın % 60 ı nüfusun yüzde 7 sinin elindedir.

Bölgede hayvan sayısı,
Keçi, 1.827.000
Koyun, 700.000
Sığır, 524,000
Adana'da işgücünün % 73 ü tarım sektöründedir.

Çukurova bölgesinde gayrisafî (karışık) gelir 2.397.016.512 liradır. Bu iki milyar üçyüz doksanyedi milyon liralık istihsalden,

% 54 ü tarla ziraatı
% 19 » sebzelerden
% 15 » meyvelerden
% 12 » hayvan ürünlerinden

Bu ziraî gelirin,
% 27 si Pamuktan
% 14 » Buğdaydan
% 7 » Narinciyeden
% 5 » Domatesten
% 4 » Üzümden
% 6 » Sütten

Pamuk tarlasının alım-satım fiatlarına gelince sulularda 1500-2000 kıraçlarda ise 500-600 liradır.

Bölgede okur-yazar sayısı 1960 ıstatistiklerine göre anca % 39 dur.
Halk eğitim faaliyetleri, biçki-dikiş, daktilo, 4 K. çalışmaları, muhasebe imam ve müezzinlerin gelişme kursu.

Çukurova çevre sağlığı bakımından bir hayli kötüdür. Köylerinin yarısından çoğunda içme suları yoktur.

KÜÇÜK BİR DUA

Çukurova hakkındaki gözlemlerimizi buracıkta sonra er dirirken, yazımın sonunu eski Türkler'in bir duasiyle bağlamak istiyorum : «Ulu Tanrım bana ekmek ver. Ulu Tanrım bana et ver. Ulu Tanrım bana yardım et. Ulu Tanrım önünde eğilirim.»

Bugünün bir eli yağda, bir eli balda Çukurova beyleri, herşeyde olduğu gibi bu duayı da tersine çevirmişler. Binlerce, onbinlerce ırgadın ve topraksız köylünün karşısına geçerek, «Tanrıdan dilediğiniz bütün bu nimetler, bütün bu rızıklar artık benim elimin altındadır. Şimdiden sonra bana döneceksiniz, bana eğileceksiniz, bana dua edeceksiniz, yoksa karışmam!... diyor.

Kimi dizde, kimi topukta,. İşte Çukurova...

Gaziantep

Antepliler silâhşör olur.
Uçan turnayı gözünden,
Kaçan tavşanı ardayağından vururlar.
Ve arap kısrağının üstünde
Taze, yeşil servi gibi uzun dururlar.
(İstiklâl Savaşı Destanı'ndan)

«HA VAR, HA YOK«LAR ÜLKESİ

Güneydoğu'dayım. Bir uçtan öbür uca yumurtayı diksen görünür.. Ovalar... Ovalar... Ovalar... Biri bitmeden biri başlar bu «ovalar»ın. Ovalar bomboz, ovalar çinçin, ovalar ölüm dolu, ovalar zulûm dolu, ovalar kalleşlik, kahpelik dolu, Çukurovası böyle, Antep, Harran ovası böyle, Diyarbakır Ovası böyle. Bak bakabildiğin kadar... Bu ovaların, şurasına burasına yapışıp kalmış köyler.. Köyler... Köyler... Köyler kavruk, köyler yanık, köyler belli olmazlık içinde. Ya insanları?.. Onu ne siz sorun, ne de ben söyliyeyim :

Öyleyse yürüyelim, sakatı sağlamından, ağlıyanı güleninden, düşmanlısı düşmansızdan, açları toklarından kat kat üstün bir ülkedesin. Böylesi bir ülkede, zaman zaman başınızı çevirip yol kıyılarına şöyle bir bakacaksınız elbette... Mezarlar.. Mezarlar.. Mezarlar.. İşte gördüğünüz manzara. «Kan eksen insan biten bu ovalarda bu dikili dikili taşların aslı ne?.» diyeceksiniz. Ölüsü dirisinden daha çok yer tutan Anadolumuzda, sıra sıra taşların kü-

meleştiği bu yerlere, halkımız güzelce bir de ad bulmuşlardır : TAŞLIKÖY !.

Şimdilik ölülerin yaşadığı bu «Taşlıköy»leri bir yana bırakarak, incelemelerimize canlıların yaşadığı büyükçe bir şehirden başlıyalım.

HIZLI YAŞAYANLAR ŞEHRİ

Her yıl biraz daha büyüyen, gelişen bir şehir düşünün. Orada insanlar, oburca çalışır, oburca yer-içer. Oburca eğlenir güler. Burasını tanımlarken — 5,5 günde kazandığını 1,5 günde yeyip tüketen şehir — diyorlar.

Yakıştırmaca doğru mu, eğri mi, bilmem ama, işte önümüz sıra seğirtip giden adamlardan birkaçının konuşması :

Bu gömülü evlerin hemen arkasından «Taşıköyler» başlar. İyi bakın aradaki farkı seçebilecek misiniz?

Gündüz :

— Nereye gidiyik ağam?.
— Kavaklığa gidiyik ağam.
— Orada neydik ağam?.
— Çiğköfte yiyik, geliyik ağam...

Akşam :

— Nereye gidiyik ağam ?.
— Saza gidiyik ağam!.
— Orada neydik ağam ?.
— Kafayı çekiyik, geliyik ağam.

Bu kısacık konuşmasında «Güneydoğu Anadolu'nun İstanbulu» diye nitelendirdikleri Antep ilinden sözetmek istediğimizi bilmem anladınız mi?. Bir kasabayı ve kendi sadece göstermelik bir caddenin üzerine sıralanmış kocaman kocaman ev ve dükkânlarla buralara girip çıkan karınları tok, sırtları pek insanlardan ibaret sayanlar için, elbette bir diyeceğimiz yok. Şehri ortasından bir bıçak gibi yarıp geçen uzun genişçe bir cadde. Sonra bu caddeyi iki geçeli kuşatan cicili bicili vitrinli mağazalar, önleri otomobilli konaklar, havuzlar, bahçeler... Bütün bunlar iyi güzel şeyler. Şöyle bir de durup «dönen bu değirmenin suları nereden geliyor?» diye sormak cesaretini kendinizde bulabilirseniz, o zaman işin rengi de, şekli de hemencecik değişiverir bu şehirde. Daha iyisi, bu sorunun cevabını arka sokakların, arka mahallelerinde kümeleşen gecekonduculara verdirelim :

«Köylük yerde yaşamak güce vardı Bey.. Burada çam müdür, ardıç kadı. Güc'i gücü yetene yükleni yükleniveriyor. İleri gitsen herkesin gözü sende. Geride kalsan ayak altında eziliyorsun. Hele düşmancılık gireli köylerin tadı tuzu eyice kaçtı bey! Buna örnek, işte karşımızdaki ben. Ah başımızdan geçenleri bir anlatsam, oturur koca-

man bir destan yazarsın. Uzatmıyalım, bey!. Kırk yıldır kapı bir komşum olan biriyle, arazi meselesinden nasıl bir taklaştıksa bugün gördüğün gibi tığteber, şahmerdan ortada dikildim kaldım. Bu uğurda 500 dönüm tarlam vardı, gitti. Fıstık bahçelerim vardı, gitti. Arslan gibi iki oğlum vardı, gitti. Elimde birazcık birikmiş param vardı, gitti. Velhasıl gitti ...gitti. Mezara gidenlerden başka iki oğlum da hapiste var. Biz böyle battık da hasmımız olan taraf ondu mu sanki bey?. Onlar daha da beterin beterine uğradı. Bir köye kurşunlaşma girdikten sonra var git hayrını gör o köyün. Şu yirmi otuz sene içinde iki elimin parmaklarından fazla insan gitti aramızdan. Yoksa buralarda işimiz neydi-. Topla tüfekle yıkılacak adamlar mıydık bey!. Ama şimdi hepimiz felek vurgunu olduk. Sapır sapır yerlere döküldük. Düşmanın gözü kör olsun. Köyümüz gibi var mıydı bey?»

«Köylerine su mu çıktı da buralara dökülüyorlar bu partal kılıklı herifler?» diye yıllardır durmadan acı acı yanıp yakınan gecekonducular böyle konuşadursun, bu şehirde, yattığım otelin köyden gelmiş kâtibinden, kapıcısından tutun da, falan kahvede hizmet eden garsonuna değin, habire buna benzer konuşmalar duyuyorsunuz bu ilde.

«Köye düşmancılık girmese burada işimiz neydi ağbi?. Köy ikiye bölündü. Bugün yarısı hapishanede, yarısı mezarda. O çekiştiriyor, bu çekiştiriyor.. Köylük yerde ya birinden olacaksın, ya da ötekisinden. Baktım benim de post elden gidecek, nasıl ipi kırdımsa, kaçış o kaçış. Köyde bal baklava yemekten, buranın soğan sarmısağını yer, keyfime bakarım.

Bir yolunu bulup köyden şehire kapağı atanlar böyle konuşurken, bir de bu şehrin, henüz köyünden kaçma olanağından yoksun vatandaşlarını bir dinliyelim :

— Nereye gidiyik ağam ?.
— Mahkemeye gidiyik ağam
— Nereden geliyik ağam ?.
— Abukata para yatırdık, geliyik ağam.

Bir yanda pırıl pırıl caddeler üzerinde «tuzum da, bulgurum da kuru» diyerek sazdan söze, sözden saza mekik dokuyan, cepleri şişik, ağızları göbekleri şişik efendiler, öbür yanda bütün bir kazancını bütün bir ömrünü mahkeme koridorlarında, karakollarda, hapishane köşelerinde «abukat» kapılarında «geliyik-gidiyik» lerle tüketen binler, onbinlerce köylüler. Düşürüldüğü pusuda kahpece öldürülen evlâtlarına mı yansın?. Bu uğurda satıp savıp şunun bunun cebine kıstırdıkları alınterlerine

Elleri koynunda kalmış güney doğulu bir aile, erkeklerinin nerede olduklarını halleri göstermiyor mu?...

mi yansın?. Yoksa bu sonu gelmez yollarda rezillik içinde geçen hayatlarına mı yansın ?

İşte yıllardır bu rezilce hayatın içinde çalkanan köylerden bir daha...

KÖY I

«Köyümüz öteden beri iki ayrı kabileye bölünmüş, iki ayrı mahalle. Birinde onlar oturur, birinde biz. Onlar köyün zengini, biz fakiri. Yıllar yılı geçinip gitmişiz böylece. Derken Antep harbi çıkmış, Eli silâh tutanlar, gelin demişler, gelmişiz. Ölün demişler, ölmüşüz, sağ kalanlar dönsün demişler. İşte ozaman kopmuş kızılca kıyamet. Bir de ne bakarsın?. Adam silâhını bırakıp köye döneceği yerde, eşkiya olup çıkmış dağlara... «Hey!. Bana yan bakan var mı?.) demiş. Yol kesmiş, adam öldürmüş, haraç yemiş velhasıl kelâm vurmuş, kırmış, geçmiş. İnsanoğlu dişi kana değer de durur mu hiç?. Derken derken başkaları başkaları da takılmış peşinde. Bu kez silâhlarını çeviri çevirivermişler bu köylücüklerin üzerine... Uzatmıyalım, bu köylük yerde Allah tealâ hazretleri kimsenin dişini tırnağını uzatmasın. Böylece iki kabile arasında bir cenkleşmedir başlamış. Zaten evler silâh deposu. Önce onlar tutmuşlar, bizim kabilenin adamlarını kırıp geçirmişler. Sonra devir değişip de onların partileri gürleyip gidince, bu kez de bizimkiler onların kabilelerini kırıp geçirmişler.»

— Yok sen halkçısın!.

— Yok ben demirkıratım!.

— Olmadı yok. Dön yenibaştan...

İki kabile arasında böylece bir tahteravalli oyundur başlıyor. Akşamdan tellâllar ünletiliyor, sabahtan iki kabile karşı karşıya geçerek kıyasıya kurşunlaşıyor. Dam başları, harman yerleri, küllük üstleri savaş meydanı haline getiriliyor.

— Sen indin ben çıktım. Seni bana sayı ile mi verdiler?. Deyyosun oğlu!. Kurşunla, yık, yak, vur, kır...

Sonunda bir sürü ölü, bir sürü yaralı. Sonra mahkeme yolları sonra hapishaneler. Dön-gel, yeniden kurşunlaşmalar, yeniden ölüler, yaralılar... Ve bütün bunların sonunda yiyecek ekmeğe muhtaç kalmış sahipsiz yitik bir köy.. Köy yolsuz, köy susuz, köy şaşkın.. Yıllardır kurtlu yağmur suyu içiyor üstelik köy.

Bu köye gittiğim zaman aklım durayazdı. Neresinden baksan savaştan yeni çıkmış ağlamaklı bir hali vardı köyün. Sokaklarını dolaşan üç beş ihtiyarla, birkaç kör topaldan başka in-cin yoktu ortalarda.

Bizi gölgelerde dilleri bir karış dışarıya sarkmış köpekler karşıladı.

Bugüne değin köyde ölen ölmüş, kaçan kaçmış, artakalanlar da çoluğunu çocuğunu başına toplayıp Pazarcık ovasına pamuk toplamaya gitmişler...

Kısaca, köyün bu yönünü de anlatayım : Köye bir haftalık yoldu bu Allahın belâsı yer. Git orada sarısıcak'ın altında, gündeliği «çift adam» 750 kuruş gün onaltı saat çapa salla pazarcık ağalarına. sonra köye dön. Getirdiğin beş on kuruşu da bitirmeden hasımlarınla yeniden «kurşunlaşmaya» dur. Dön yenibaştan ırgatlık, ocirlik. İşte Antep'in yüzlerce köyünden biri olan şehrin 21 kilometre ötesindeki «A» köyünün yıllardır sürüp giden serencamı...

Başınızı çevirip köye bakıyorsunuz, yıkılmış, örenleşmiş evler. Nereye göz atsan taş.. taş.. gene taş.. Bu taş yığınları arasında rızkını çıkarmak için eşekle ineği yanyana koşmuş, abaları yerde sürüklenen Antep köylüleri.. Belli ki, bu çileli yerde gülmeyi de konuşmayı da çoktan unutmuş. Ötelerde ölüsünün dirisinden daha çok

olduğunu gösteren baştan sona sarı güllerle dolu koskoca bir mezarlık.

İşte, diyorsunuz derdini dışa dökemiyen sararmışlık, solmuşluk içinde, içe dönük bir köy. Köy dertli. Köy ıssız. Köy boşalmış. Köy delik-deşik. Burada delik-deşik olmayan ne var sanki?. Yıllardır bitmeyen bir kavganın delik-deşik ettiği toprak yapılar bir yana, şu önün sıra yektir yektir yürüyen trohumlu çocuk. Şu tatlı canını Almanya'ya atmak için uğraşan köyün iri yapılı pehlivanı. Kocasıyla bir oğlunu «kurşunlaşmada» kaybetmiş şu «uğraklı» kadın... Birer birer gövdelerini açıp gösteriyorlar, onlar da delik deşik... Ya bu kör kötrüm gövdelerin yıllardır sürüklediği yaşamları, ya bu yaşamların içinde

hapsolup kalan yürecikleri?. Bakıyorsunuz, onlar da delik deşik..

KÖY II

Tepeler, tepeler, tepeler... Fırdolayı tepelerin sıkıca kuşattığı çukura çökmüş kalmış daracık sokaklı tartop bir köy. Daracık sokakların, daracık dönemeçlerinde gözleri çukurda çömelmiş kalmış insanlar. İnsanlarda bir bezginlik, insanlarda bir kuşku, belli ki burada da insanlar birbirlerinin yüzüne bakmaktan, birbirleriyle konuşmaktan korkuyor. Zirzibil akan daracık sokakların, daracık kapılarında ellerinde birer çöp, anlamsız gözlerle habire yerleri eşeliyorlar.

Buyur ettiği evinde «bizim köyün elinden tutup çıkaracak adamımız yok.» diyor önümüze sofra açan adam. Adamın yüreciği de sofrası gibi açık ve katkısız. Deminki gördüklerimizin hiçbirisine benzemiyor. Hiçbir şeylerini saklamadan konuşuyor. konuşuyor... Kaç defa ağlamaklı oluyorum, kaç defa lokmalarım boğazıma tıkanıp kalıyor köy delikanlısının bu konuşmaları karşısında.

Çöküp oturduğumuz yer sofrasında yufka ekmeklerden sokum'lar yapıp tıkıştırırken, o habire anlatıyor. Bir aralık köye hasımlaşma gireliden bu yana ölenlerin sayısını soruyorum :

«Ohoooo», diyor, «bey sayılır mı hiç?». Sonra başlıyor teklemeye, çiftlemeye. «Çift sürerken vurdukları emmim, muhakeme kapısında vurdukları kardeşim, Oba köyden gelirken pusuya düşürüp kurşunladıkları ortancı kardeşim, Sonra dayımın oğlu, sonra dayımın gelini.» Sonra duruyor, yutkunuyor. «Öbür yandan da az insan gitmedi ha,» diyor, «bey!.» «Bir, iki, üç, beş», sayısı dokuza çıkınca,

— Yeter, kes, diyorum. Bu öldürülenlerin hepsi bu köyden mi ?.

— Ya' ne?. diyor. Bacı, kardeş, emmi, dayı, hısım akraba Hepsi, hepsi bu köyden.. Beni de akşam sabah... (1) Merakımı yenemiyerek: Biraz da konuyu değiştirmek için.

— Bütün bu kurşunlaşmalar acaba diyorum, bu avuç içi kadar köye kaça patladı?.

— Ohoooo... ağbi, diyor, haddi hesabı mı var.

Ailesinden en az onbeş kişiyi kurşunlaşmalarda kaybettikten sonra seksen yaşındaki babası da Kayseri'de sürgünde olan delikanlı tepemizde asılı duran bir fıstık hevengini göstererek,

— Bu zıkkımın çok olduğu sene, köyümüzde düşmancılık da çoğalıyor diyor.

Arkasından başlıyor, bu uğurda harcadıkları paraların tutarını saymaya.

— İki bin, üç bin derken rakkam elli binin üzerine gelince, duruyor.

DÜNYAYA MAZGAL DELİKLERİNDEN BAKAN KÖY

Sofradakileri çoktan yeyip bitirdik. Ama köy delikanlısının anlattıkları karşısında yediklerimiz de bizi yedi bitirdi doğrusu. Antep dolaylarının en ünlü fıstıkçı köyünden biri olan «K» lılar düşman sahibi oldukları için yataklarında yıllardır. şöyle bir sere serpe yatamamışlar. «Aha vuruldum, aha vurulacağım» korkusu altında evlerinden dışarıya ışık deliği açıp dünyaya doya doya şöyle bir bakamamışlar.

Tıkılıp kaldıkları odalarda dünyaya mazgal deliklerinden bakan köylüler, üzerlerine alev yağan bu sımsı-

(1) En sonunda delikanlının korktuğu başına geldi. Gazetelerde küçük bir haber «Antep'in Küflüce köyünde 50 yıllık bir kan davasının 25 inci cinayeti işlendi. Mehmet Yıldız, mahkeme kapısında hasımları tarafından vuruldu.....»

cak ülkede dışarda yatmanın özlemini çekerek, ikide bir bana soruyorlar :

— Sizin oranın insanları geceleri dambaşına yatak atıp korkmadan yatabiliyorlar mı ?

— Sizin orada insanlar gün batımından sonra da yitiklerini aramak için dışarıya çıkabiliyorlar mı ?

Antep köylüsünün dertleri bukadarcıkla bitse iyi. Bir yandan sevgililerini durmadan birbir peşine «Taşlıköy»e yolcu ederken öbür yandan da, bu fukaracıklar çalışmışlar, ekmişler, biçmişler, bütün bu ürünlerini, yiyip içmeye vakit bulmadan şehrin avukatlarına, falanlarına fişmakânlarına götürüp yatırmışlar. Köyce bu uğurda harcanan paraların tutarını sorduğunuz zaman :

— Ohooo.. diyorlar, ağırlığımızca para gitti bu işlere. Belki yarım milyon, belki bir milyon..

Elinizin altındaki defterde ufak bir hesap kitap : âtıl bırakılan insan gücü bir yana, yalnız bu falan fişmekânların cebine giren para, bu yüz evi aşkın Antep köyünü üç defa yıkıp yenibaştan yapmaya yeter de artar bile...

Köye bakıyorsunuz, Nizip yoluna giden ana caddeden kıvrılarak köye kadar uzanan birbuçuk saatlik yolu kuşatan fıstık bahçelerinin hemen yarısına yakını, Antep beylerinin «eliyedi» altında imiş. Böyle iken bu bağlı bahçeli köy, Güneydoğu Anadolunun, gene de geliri yüksek tutulan köylerinden biri. (1) Ama ne çıkar? Baktığınız

(1) Bittiği yıllarda — içinde ortalama 20 ağaç bulunan — bir dönüm fıstıklık, sahibine 900-1000 lira bir gelir sağlar. Bu net gelirdir. Bittiği, bitmediği yıllar üstüste hesap edilerek bir tek fıstık ağacından ortalama alınan yıllık ürün, 10 kilo hesap edilir. Bu hesaba göre, 20 ağaçtan 200 kilo fıstık alınıyor demektir. Bu da, kilosu 6 liradan 1200 lira eder. Masrafı çıktıktan sonra dönümde elde 1000 lira sağlam kalıyor demektir. Dağlardaki yabani sakız ağaçlarını aşılamak suretiyle ancak 20-25 yıl

yollarda ne in, ne cin. Bu yollar ancak mahkeme günleri şenleniyormuş, Kadın, kızan, çoluk-çocuk, abasını sürükliyen bu yollarda...

Başınızı çevirip köye bakıyorsunuz, köy yolsuz, köy susuz; okula gelince köylüler «ha var, ha yok!.» diye omuz silkiyorlar...

«HA VAR, HA YOK» LAR ÜLKESİ

Güneydoğu Anadolu'da «Ha var, ha yok» olan yalnız okul mu? Tarlası var, «ha var, ha yok!», bağ bahçesi var, «ha var, ha yok!», cebinde üçbeş kuruşu var, «ha var, ha yok!» öte yandan bütün bunların bekçiliğini yapmak için Tanrının ona verdiği bir canı var. o da «ha var, ha yok!».

Tarlasında çalışan bir köylü aile...

sonra tam ürün alınan fıstıkçılık, bölgede gene de en kârlı bir iştir. Buralarda elinde 10 dönüm fıstıklığı, 5-10 dönüm bağı, kapısında 8-10 davarı olan köylünün yıllık kazancı 7-8 binin üstündedir ki, böylesi bir köyün gül gibi geçinip gitmesi gerekirken gene de bir türlü iki yakaları bir araya gelmez.

Gaziantep II

ÜÇ HÜSEYİNLER

Yanyana uzanmış üç ölü yatıyor, Antep-Kilis yolu üzerinde. Üçünün de adı Hüseyin. Üçünün de üç ayrı öyküsü var. Eğilip birer birer mezar taşlarını okuyorum. MEHMET OĞLU HÜSEYİN ATEŞ — HASAN OĞLU HÜSEYİN ATEŞ —. Üçüncüsüne gelince, o da cıkla HÜSEYİN. Tam köye yöneleceğim sıra, toprak altında bir ses, «Dur dinle, diyor yabancı! Bizleri basıp geçme. Başımızdan geçenleri sana anlatalım. Biliyorum, bugüne dek hep dirileri dinledin, dirilerle konuştun. Hep dirilerden söz ettin. Ama bir de bu karanlık dünyanın mutsuz insanları olan bizleri dinle. Bizlerden not al. Bizlerden söz eyle yazacağın yazılarda... Bizlerde yalan, yanlış yok. Bizler de şaşırtmaca yok. İçimizde ne tutulmuş miğdeler, ne nasırlanmış yürekler, ne de satılmış kalemler var. Bizler TAŞLIKÖY'ün insanları ol sebepten sizlerden daha iyi görebiliyor, daha iyi duyabiliyor, daha iyi düşünebiliyoruz, Bunun neden böyle olduğunu öğrenmek mi istiyorsun? Ey ışıklı dünyanın gezginci insanı! Al kalemi eline yaz.. Yaz.. Yaz ...

Şu karşıda gördüğün Höyüklü köy yok mu? O köy benim köyüm. Ben o köyde doğdum. O köyde büyüdüm. Babam, dedem de o köyde doğmuş, büyümüş. Ama daha ötesi, yani dedemin dedesi, çok eskiden eskiye Doğu İlleri'nden sürüleriyle buralara kadar göçedip gelmiş gez-

ginci bir aşiret. Aşiretin nesi olur. Birkaç kıl çadır, birkaç mal davar, çoluk çoban...

Bir ara Halep dolaylarına da gidip gelmiş dedelerimiz. Sonra olmamış, Harran Ovası'na da uzanmışız bir ara.. Ama oralar bize iyi gelmemiş olmalı ki, dikiş tutturamıyarak gerisin geri dönüp gelmişiz buralara... Uzun lâfın kısası, O günden sonra gezginci durumdan, yerleşik duruma geçmisiz bu Oba'da... Ekmişiz, biçmişiz, sürmüşüz, savurmuşuz, içimizde ne ağa, ne paşa, «Ne sen kötüsün, ben iyiyim. Ne sen yeme ben yiyim.» Çığırtakanlığı.. Yıllar boyu böyle sürüp gitmiş...

Çağlar çağları koğalıya dursun. Gel zaman git zaman derken, devran değişmiş. Günün birinde gözünü açıp baksalar ki ülkenin insanı, düşman ordulariyle sarılmış dört bir yanı. Onunla da kalmamış başlamışlar içeri içeri yürümeğe, asmağa, kesmeğe. Hani kurt dumanlı havayı sever derler, fırsat kaçırılır mı hiç? hemencecik iç sömür-

Üç hüseyinlerin yattığı mezarlık.
Başuçlarında oturanın da adı Hüseyin ama, tatlı canını şehre kaçmakla kurtarmış

genlerle, dış sömürgenler birleşi birleşivermişler. Başlamışlar halkı soyup soğana çevirmeğe, asıp kesmeğe...

Ondan ötesi uzun uzun bir hikâye... Antep harbi nasıl başladı, nasıl bitti. Kimler, kimlerin sırtından zengin oldu. Kimler küplerini doldurup ortalıktan sıvıştı. Ve sonra bütün bu hengâme içerisinde alın teriyle geçinen emekçi halkın «Yeter gayrık!» diyerek silâha sarılarak harekete geçişi, direnişi, dayanışı, ve sonra ülkenin kurtuluşu bunlar da uzun uzun bir hikâye...

İşte bizim köyün öyküsü, biz ÜÇ HÜSEYİNLER'in öyküsü hattâ hattâ Antep dolaylarının öyküsü, bu kurtuluştan sonra başlar. Ve böylece eski bir kitabın sayfaları kapanır, yeni ve başka bir kitabın sayfaları açılır. Lâfı uzattım değil mi? Ey gerçeklerin üzerine eğilip kafa yoran adam! Ben burada size mazi olmuş, tarih olmuş kapalı kitaplardan kapalı sayfalar açarak dirliksiz etmiyeceğim. Ben size sadece önümüzde açık duran kitapların açık sayfalarında yer almış açık olaylarından söz edeceğim.. O zaman bizlerin nasıl bir düzenin kurbanı olarak bu toprağın altına gömüldüğümüzü, nasıl olup da vaktinden önce buralara gönderildiğimizi daha iyi anlıyacaksın...

Olayları yukarıda sıraladık. Emekçi yoksul halk, nasıl dayanıştı? Nasıl kelle koltukta cenkleşti? onu da gördünüz..

Sonra, evet sonra birbirine sıkı sıkıya sarılan bu dost eller, nasıl gevşedi, nasıl çözüldü, eldeki namlular nasıl oldu da dışarıdan içeriye dönerek kardeş kardeşi yedi... İşte işin en can alıcı noktasına gelip dayandık... Ama bizim başımıza gelen bu kanlı olayların, bu zincirleme cinayetlerin — kendini ön yargıya kaptırmadan — iyiden iyiye öğrenmek mi istiyorsun? Bize biraz daha eğil, biraz daha yakın gel : Ben de bir zamanlar sizler gibi

ışıklı dünyanın insanlariyle haşir-neşir iken biri diğerini vurup öldürdü mü, «Vahşet» diyordum. «Cehalet» diyordum. «Kadın parmağı» diyordum ve böylece işin içinden sıyrılıp çıkıyordum. Ama şimdi, ama şimdi ne o gözlerimi kapatan perdeler, ne önümde yolumu kesen çeşitli engeller, ne karnımızın içinde sizlerden ekmek-su istiyen obur miğdeler ne de doymak bilmiyen iştihaların peşi sıra sürüklenen gebeş gövdeler var. Bizler, hasetten, kinden, kıskançlıktan uzak bir dünyadayız. Nasıl genç yaşlarımızda buralara düşürüldük? Nasıl genç yaşlarımızda bu Taşlıköyler'e düştük. Bir, iki, üç, beş sağdan başla say. Mezar taşlarında ki yazıları oku bak, yalnız bir kabileden dokuz tanesi yanyana yatıyor. Ya bu yüzden köyü terkedip giden «Nacarlar» kabilesi, ya öteki «Kayhanoğulları,» onlardan da üçer-beşer tane yatanlar var yanımızda Onların da ayrı ayrı öyküleri var, Seni buralara kadar getiren, sana kılavuzluk eden yanındaki insan oğluna sorarsan, sana vereceği cevap da, «Köyümüze nasıl bir düşmancalık girdiyse, O onu vurdu, sonra onlardan biri tuttu, onu vurdu. Sonra vurulanın oğlu yetti, büyüdü onlardan birini vurdu. Sonra kardeşi de tuttu onu vurdu ve böylece köyümüzde kırk yıldır sürüp giden bu zincirleme cinayetin, bu yamyamlığın adına KANGÜTME adı verildi». diyecek. Görülen köy kılavuz istemez. İşte ben, işte köy, işte benimle yanyana yatan aynı yolun yolcuları... Gerisini de şu böğrümde yatan öteki Hüseyin Ateşten dinle! Eminim o seninle daha açık, seçik konuşacak...»

ALDI SÖZÜ İKİNCİ HÜSEYİN

«Arif olan anlar. Ben adaşım kadar uzun konuşmuyacağım...

Kimsenin kimseye kulluk etmediği bir köy düşünün.

Orada ne yumruk atan var, ne yumruk atılan. Herkes aynı yolda elele, başbaşa. Ne sömüren var, ne sömürülen... Ne ezen var, ne de ezilen. Elbette işler bu minval üzere olunca ne döğüş, ne çekiş. Ne sen, ne de ben, ne de diş gıcırtısı...

Günler böylesine yürüye dursun, sonra efendicağımız biri dikiliyor tepemize...»

MİLLÎ AHMET

«Benim adım Millî Ahmet» diyor. Antep harbinde 150 çeteye kumanda etmiş adamım. Bir zamanlar adımı duyunca tirtir titrerdi bu ülke. Bu günden gerü başınıza ben çoban olacağım. Sizleri ben güdeceğim. Yalnız benim önümde eğilip bükülecekseniz...

Ağız açmak haddine mi düşmüş köyün, Millî Ahmet «Vatanı Kurtaran Adam.» Sonra efendicağzım, havadaki meteliği sapıtmadan yere düşüren atıcı, katıcı adam. Elbette böylesi bir kişi sözünü taşa geçirir. Hükümeti ondan yana, eşkiyası ondan yana, ağası, eşrafı, kaçakçısı ondan yana...

Sonra başka başka köylerde başka başka Millî Ahmetler kol gezmeğe başlar, pür çalım, pür hiddet. Depolar dolusu silâh, dağlar dolusu eşkiya. Bu kez namlular yön değiştirerek dış saldırganlardan sahipsiz masum vatandaşlara döner. Derken derken efendim, Antep dolaylarında madalyalı, madalyasız bir sürü Millî Ahmetler'le, millî olamıyan Ahmetler'in işbirlikçiliği başlar... Ve böylece fermanlı, fermansız eşkiyalarla dolup taşar Antep köyleri... Başlarlar halka asılmağa, vurmağa, kırmağa, haraç yemeğe... Şu gördüğün avuç içi kadar köyde bir kahramanın ortaya çıkışı biz köylücüklerin başına kaça patlamış, nice nice yiğitlerin başını yemiş? Onu ne siz sorun, ne de ben söyliyeyim...

Düzinelerce yaralı, ölü, sonra hapis damlarına girip çıkan yüzlerce insan ve bu arada avukatların, falanların, fişmekânların önlerine dökülen etek etek paralar ve sonra olanca ömrünü Mazgal delikleri'nden «Ha vuruldum, ha vurulacağım korkusu içinde düşmanı gözetlemekle geçiren şu gördüğün kıran artığı harabe köy!» (1)

Harabe köyün, harap olmuş insanlariyle konuşmak üzere köye doğru yöneldiğim bir sıra, derinlerden biri daha sesleniyor.

Kim demiş Güneydoğu Anadolu'da evlerin penceresi yok? Kurşunlaşmak için mazgal delikleri varya, yetmez mi?

(1) Bu alevî köyünün diğer Orta Anadolu aşiret köylerinde rastlanmıyan bir adetleri daha var. Bir kız sevdiği biriyle de olsa kaçtığı zaman er-geç vurulur. Oysa aynı aşirete mensup Ateşoğulları kabilesi Malatya ve Çorumda da bulunduğu halde onlarda böyle bir adete rastlanmamaktadır. Bu da bize âdet ve geleneklerin çevredeki insanlar üzerine yaptığı etkiyi göstermektedir. Çünkü bura alevileri, insana değer veren Orta Anadolu Alevilerinin insancıl dünya görüşünden ziyade Arap aleviliğinin boğnazca etkisi altında kalmışlardır.

ÜÇÜNCÜ MEZARDAN GELEN SES

«Benim de sana diyeceklerim var dinle diyor. Ey başucumda dikilen sağlar dünyasının garip kişisi!.. Ben 42 yaşındayım Benim adım da Hasanoğlu Hüseyin Ateş 1952 den bu yana bu ölüler ülkesinde yaşarım. Ben de öteki adaşlarım gibi pusuya düşürülerek kahbece öldürüldüm. Öldüğüm zaman geride dört oğlanla, üç kız çocuğu bıraktım. Bilyorum erinde gecinde onların da yeri burası olacak. Ama önce size yanımdaki arkadaşlarımı tanıtayım. Şu yanıbaşımda yatan delikanlı yok mu delikanlı ? Köyde Millî Ahmed'in kurşunladığı ilk adam. «Suçu mu ?» dedin. Bu fıkaranın tek suçu Millî Ahmed'in ölüm silindiri gibi köyü kırıp geçiren arabasının önüne taş koymak. Evet taş koymak. Köyde herşeyin iyisi güzeli benim için dedi. Çekti çekti elimizden aldı. Tarla dedi, aldı. Avrat dedi, aldı. Bağ bahçe dedi, aldı. Böyle birisine karşı ne yapılabilirdi. Dağlar dolusu eşkiya, depolar dolusu cephane böylesi bir adamın emrinde olunca geriye yapacak ne kalıyor. Köy kulum kölem olsun, ben sırt üstü yatayım, onlar çalışsın. Eskiden baldırı çıplağın biri iken töbe töbe... Karıları, «şu tavuktu, şu ferikti» derken-üçe beşe çıkar. Eloğlu bu, araya namus falan girince Millî Ahmet'i kim takar. Çıkan dedi koduların arkasından hemen «Çat-Patlar!» başlar...

Bir de bakmışın kuzu kuzu geçinen köy kurtlaşıp çıkıvermiş. Milletin bir kez dişi kanadeğer de durur mu hiç? Ondan sonra saldırmalar başlar birinden ötekine... Köy küçülür, köy göçer. Dedik ya boş durulur mu hiç? Geride kalanlar ateşe devam :

«— Senin baban vaktiyle benim babamı vurmuştu çat!...»

«— Senin kardeşin benim kız kardeşimin kapısından geçerken şapkasını yana yıktı çat-..

«— Senin malların benim ekinime girip yayıldı çat!...

«— Senin koçun boynuzu, benim koçun boynuzuna takıldı çat!...»

İşte ölüsü, dirisinden daha çok olan köyümüzde, bu tümsek yığınlarının altında uzayıp yatan ölü kardeşlerimin dünyadaki öyküleri... Mezar taşlarını oku bak! Yalnız köyümüzdeki bir tek kabileden altı tanesi birden yatıyor aramızda.» Hüseyinlerin hemen arkasından sıralanmış mezar taşlarında KAYHAN ailesinin geçit resmi başlıyor : BÜYÜK ALİ KAYHAN - ORTACIL ALİ KAYHAN - KÜÇÜK ALİ KAYHAN - HAYDAR KAYHAN - HANİFİ KAYHAN - SULTAN KAYHAN...

Köyde eli iş tutan bütün bir kabile erkeğini - içine bir de kadın karıştırarak - tıklatı tıklatıverip bu Taşlıköye gönderi göndermişler değil mi ?

Eloğlu yerden armut toplamıyor ya... Sonra da tutmuşlar Kayhan kabilesinin sağ kalan erkekleri, öbür kabilenin eli silâh tutan erkeklerini tıkılatı tıkılatıverip bu Taşlıköy'e gönderi gönderivermişler... İşte onlardan da birkaçı, üzerini üzellik otu kaplamış tümseklere şöyle bir göz atıyorum : HALİL KARACA - CAFER KARACA - HAMZA KARACA - İSMAİL GÜN - MEHMET GÜN...

Kır atın yanında duran, ya huyundan ya suyundan derler. Sonra çıkmış üçüncü bir kabile daha...

«— Al sana.. Al sana... Sizi bana sayı ile mi verdiler» demiş,

Ve böylece kendilerini ortaya atmış. Bu üçüncü kabilenin araya girmesiyle köydeki olaylar büsbütün karışarak arap saçına dönmüş. Çık içinden çıkabilirsen.

Zaten çıkan kim? Köylük yerde başına bir iş gelmeği görsün, avukatların eline bir düştün mü tüyü yolun-

muş tavuğa dönersin. Ek, biç, sür, savur. Sonra el elde baş başta...

Köydeki bu olaylarda yakınlarından üçünü, beşini mezara, beş altısını da hapise, sürgüne gönderdikten sonra kendisi de birkaç kere kabile kurşunlaşmalarında yaralanıp sonunda ailece köyden göçeden kılavuzum, uzun uzun köye baktıktan sonra :

«— Eşeğin kazancı da at için, diyor bey! Haydi işe gidemeyip avara kaldığımız günleri saymıyalım... Karakolu, mahkemesi, avukatı, sürgünü, hediyesi, koçu, kurbanı tutulan mavzeri tabancası derken bizim aile bu işe, bulaşalı kaça patladı biliyor musun? devrilip giden çam gibi yiğitlerimizi saymazsak Tam yarım milyon liraya Yalnız şunu da söyliyeyim ki, Antep'te 54 avukat var bunun en az yirmibeşi elimizden gelip geçti. Bu uğurda yaktığım mermileri terazinin br kefesine koysan beni tartar...

Evet Antep büyük şehir. Evet Antep hareketli şehir. Evet Antep oburca yiyip, oburca eğlenen şehir. Tek kelime ile, evet antep, zayıf sıska bacaklar üzerine oturtulmuş kocaman gövdeli şehir... Bu kocaman gövdenin altında ezilmiş yamyassı olmuş bir inilti!

BU DA BAŞKA BİR SES

«Benim adım da unutulmuş : Küçük Hüseyin» diyor çck derinlerden gelen bir ses. «Benim onlardan apayrı bir öyküm var. Beni de dinle, bana da kulak ver. Bak mezarım da öyküm gibi onlara benzemez. Ne başımda taşım var, ne nişanım. Ben onlar gibi ne kangütmeciyim ne kavgacıyım. Ben, dobra dobur kaçakçıoğlu kaçakçıyım. Gerçi hepimiz bir köydeniz. Hepimiz bir arada doğduk. Büyüdük... Çocukluğumuz bir arada geçti. Beraber eşek

seğirttik harman yerlerinde. Beraber köpek boğuşturduk. Beraber çelik-çomak oynadık...

Sonra büyüdük, Keşke büyümez olaydık. Ne geldiyse işte başımıza o büyümede geldi...

Bir de baktık yollarımız ayrılı ayrılıverdi. Köyde kimimiz KANGÜTMECİ olduk. Kimimiz KAÇAKÇI.. Bu yerler öyledir, ya biri olacaksın, ya ötekisi. Başka türlü kurtuluş yolu yok bu hınzır toprakta...»

Başka ne olabilirdi küçük Hüseyin? Onmuş babanın, kalmış evlâdı değildi ya? Gözünü dünyaya açtığı zaman kendini olaylar ortasında bulmuştu: Önce babasını seferberliğe alıp götürmüşler, olay bir. Sonra dönmüş Antepi kuşatan Fransızlarla çarpışmağa başlamış olay iki. Sonra Şahin Beyler'in Özdemir Beyler'in çetesine gönüllü girip yaralar almış olay üç. Nerede olursa olsun sonunda kabak fıkâranın başına patlamış...

Anacığı yirmibeşinde dört çocukla dul kalmış, olay dört. Sonra köye kıtlık girmiş, kıran girmiş olay beş. Dokuzunda el kapıları başlamış olay altı. Tutmalık, azaplık derken bir de gözünü açıp baksa ki, kendini kaçakçılar arasında bulmuş seninkisi, olay yedi. Yaşı büyüdükçe Küçük Hüseyin'in kaçakçılığı da büyümüş ve böylece günün birinde «Sırtçı» olup çıkıvermiş bu belâlı bu netamelli ülkede... Artık bir sansar hayatı yaşamağa başlamış bu sınır köylerinde... Geceleri yuvasından sürüne sürüne çık. Sağında, solunda karakollar, devriyeler «Ha vuruldum, ha vurulacağım. Ha patladı, ha patlıyacak.» Tel örgüleri, mayın tarlalarını aş. Sınırın öbür yanında yükte hafif, pahada ağır ne buldu isen sırtlandığıyanı sınırın bu yanına geçir. Getirdiğin malları, melâlları hemencecik şehirdeki kaçakçı ağalarına teslim et. Geri dön, yeniden mayın tarlaları arasında seke seke koğalamaca

oyna Yeniden sırtla, yeniden kaçakçı ağalarına getir teslim et.

«— Bu dünya kırk kulplu bir kazan. Bir kulpundan da sen tut kazan».

Kaçakçı ağalarının Küçük Hüseyinler'e iki de bir yaptıkları öğütlemece bu... Zaman yürüye dursun. Günün birinde mayın tarlasında kalan cesedinin üzerinde kuzgunlar dolaşırken kaçakçı ağaları sırtından diktiği apartmanın balkonunda çubuğunu tellendire tellendire söylenir, «Evet, bu dünya kırk kulplu bir kazan, bir kulpundan da sen tut kazan dedik ama, acemi çaylak ol demedik.»

Eloğlunun umurun da mı ? Beşiğini sallamadı ki olup bitene acısın. Ölüm yolculuğuna çıkarılan yeni acemi çaylaklar, yeni Hüseyinler. Sonra yeni çiftlikler, yeni metresler. Ölenlere gelince, «İtin biri eksik olsun, tut kuyruğundan sürü at!...»

Hüseyinler'in öyküsüyle kafam allak bullak olmuştu. Sesler, çok derinden yedikat yerin altından geliyor gibiydi. Bu sesler, ne kadar derinden, ne kadar uzaktan gelirse gelsin bu yakınmaların her kelimesinde bütün bir memleket insanının çilesiyle birlikte, tarihi, gelmişi, geleceği de dile geliyordu. Ama biz bunlara eğilip kulak verebiliyor muyduk ?...

Mezarlıktan köye doğru yöneldiğim bir sıra yanımdaki kılavuza sorduğum tek soru şu oldu.

«— Bak dedim, erenler senin adın da Hüseyin. Bütün Hüseyin'lerin ecelsiz öldüğü bir ülkede nasıl oldu da sen sağ kalabildin ?

Olduğu yerde irkilerek,

«— Onun orasını hiç sorma bey ağbi dedi. Pılıyı pırtıyı toplayıp Köyden kaçmakla. Yoksa çoktan beni de bu Hüseyinler'in yanına uzatıverirlerdi eloğlu...

Bir, Güneydoğu güneşinin altında yarınların ne getireceğini bilemiyen yitiklik ve yalnızlık içinde olan köye baktım. Bir, yanımda «Kurşunlaşmalar» da «ağırlığımca mermi sıktım, ondan sonra da bu hale geldim.» diye kalbur gibi delik deşik olmuş vücudunu gösteren arkadaşıma baktım. Kendi kendime,

«— Bu rüzgâr böyle eser, bu makas da böyle keserse daha nice nice irili ufaklı Hüseyinler, Kayhanlar. Karacalar...

Uzaktan partal urubalar içinde yalınayaklı bir alay çocuk dikenler üstünde seke seke bize doğru geliyordu...

Tıkanıp kalmıştım... Elden başka ne gelirdi...

Böylesine Çoğalırlar ama tepelerindeki mazgal deliklerinden atılan kurşunlar olmasa...

KÖYDEYİM :

Bir bir evleri geziyorum. Köyün uzun bir savaştan çıkmış yorgun bir hali var. Daha ilk adımda ağızlarını bıçak açmıyan insanlar ülkesine girdiğinizi farkediyorsunuz. İnsanlar tedirgin, insanlar ürküntülü, insanlar kara kara geçmiş. Nasıl kara kara geçmesin, nasıl ürküntülü, tedirgin olmasın? Ömrü boyunca dünyaya mazgal deliklerinden bakan bir köy. Evler penceresiz, evler kapkaranlık. Evlerden bir adım dışarı çıkmak yok gün batımından sonra...

Ardı ardına göçüp giden Hasanlar'ın, Hüseyinler'in yası ile dolu evler... Üç ayrı mahallede, üç ayrı kabile birinden gitmiş üç kişi, birinden gitmiş beş kişi. Üçüncü kabileye gelince, ölen ölmüş, kalan kalmış geridekiler ise, sıtmâleden kurtarabildiklerini başına toplayıp köyden kaçmış...

«— Nereye ?

Uzakça bir köyün, uzakça bir ağasında gün bulup, gün yemek için ecirlik ve ırgadlık yapmağa...

Evlerin içini dolaşıyorum. Altı, üstü toprak basık tavanlı evler. Ana, baba, oğul; torun; torba; beşik - belek tek bir oda içerisine tıkılıp kalmış. Kıpırdıya bilirsen kıpırda...

İşte size köyde eli ağzına düzgün sayılan dokuz çocuklu bir ailenin tıkılıp kaldığı tek gözlü bir ev. Altı metre uzunluğunda, dört metre genişliğinde Ailenin oniki nüfslu horantası kış-yaz bu tek oda içerisinde yatıp kalkıyor. Üstelik evin büyük oğlu da evli.. Manzaraya şöyle bir bakıyorsunuz, burası evden ziyade içerisine yanyana salatalık doldurulmuş büyükçe bir turşu küpüne benziyor. Sakın yaz gelince aile horantalarının kapı eşiklerinde, dambaşlarında çul - çuval örtünüp sere serpe uzanıp yatacaklarını sanmayın. Bu ülkede yaşıyan

herkes - başka bir yazımda da belirttiğim gibi - akşam karanlık basar basmaz evlerine çekilmek zorundadır.

Evi biraz daha dolaşalım. Odanın bir köşesine istif edilmiş kilim - keçelerin üstünde yüzü perdelenmiş bir ayna gözüme çarpıyor.

«— Bu aynanın yüzü hep böyle kapalı mı durur diyorum.

«— Evet diyorlar, Muharrem orucu çıkıncaya kadar. Bizler bu ayda aynaya bakmayız. Su içmeyiz, Yıkanmayız, Buğday döğmeyiz. Tavuk kesmeyiz, Can incitmeyiz...

Derhal mezarlıklarında üzerini yabani otlar kaplamış üç Hüseyinler'in öyküsü aklıma geliyor.

«— Daha dün birer kurşunla aranızdan göçüp giden Hüseyinler için de böyle matem tuttunuz mu diyorum.

«— Köyümüze kangütme gireli ol görüp matemden kurtulmadık ki diyorlar. Yaranın biri kapanmadan biri açılıyor.

BAŞKA BİR EV

Onlar, 1300 yıl önce Kerbelâ çöllerinde şehit düşen İmam Hasan'la, İmam Hüseyin'in matemini her yıl tazeleye dursunlar. Ben, köyün topraklarında bir hiç uğruna şehit düşen en sonuncu Hüseyin'in evini görmek için yürüyorum...

Köyün ucunda alçacık tavanlı karanlık yamru yumru tek bir oda. Evin bir köşesine yerleştirilmiş elayası kadar bir mazgal deliği. Siz ona isterseniz ışık deliği deyin. Dipdeki bir beşiğin üzerine abanmış bir gelin. Öte başta ağlamaktan gözleri kapanmış seksenlik bir koca nine... Yanında yöresinde pasaklı birkaç çocuk. Birkaç kap-kacak. Şuraya buraya atılmış mitiller. Ocak başındaki asılı duran bir çiftenin yanına iliştirilmiş kaytan bıyıklı atak bakışlı bir asker resmi. Karşısındakileri ifadeye çeken bir hali var! «Demek bir zaman» hemen susuyorum. Eskileri tazelemekte ne fayda var. Yiğitçe bir hamalın sırt-

layıp götüreceği daracık oda da ev halkı öyle anlaşılıyor ki, - Ocak başındaki ortasına - elinde zülfigâr hazret Ali'nin oturtulduğu yeşil yeşil cübbeli 12 İmamlar'ın tablosuna bakmakla avunuyor...

Antep'in Kazıklı köyünde yıllar yılı hep Hasan'lar, Hüseyin'ler için dökülen kanlı göz yaşları, tutulan sonu gelmez matemler, dövünmeler, höykünmeler; lânetlemeler, bağırmalar, çağırmalar. Ve sonra daha üç gün önce, - öbür dünyada verecekleri cennete karşılık - ADAK - NİYAZ adı altında ellerindekini avuçlarındakini alıp götüren HACIBEKTAŞ DLDELER'i...

Yıllardır, durmadan birbirini boğazlıyan 100 hanelik bu alevi köyünün toprak durumunu öğrenmek ister misiniz? İşte Tablo :

Ev sayısı		Tarlası dönüm	Bağı dönüm
1	Kişinin elinde	200 »	30 »
6	» »	100-200 »	10-15 »
40	» »	50-100 »	5-10 »
35	» »	25- 30 »	3- 5 »
18	» »	Hiç toprağı yok.	

Kazıklı köyünde 50-100 dönüm arası ekilmiş tarlasıyle 10 dönüm bağı olan bir rençberin yıllık geliri, (Kapısındaki 15-20 davarı da dahil) 4-5 bin lira kadardır. Bu köyde küçük tipteki rençberin, - topraksızları da üzerine korsak çoğunluğu bunlar teşkil eder. - geliri ise 2000 - 2500 lira arasında değişmektedir...

Köyde okul yeni açılmıştır. Okuma - yazma bilenlerin sayısı 25 i geçmemektedir. Köyde içme suyu yoktur. İhtiyaçlarını kuyudan gideriyorlar. Köye henüz 100 numara girmemiştir.

NOT : Bu bölgede bir dönüm buğday tarlası orta bir ürün yılında sahibine (100 kilo buğday karşılığı) 70 lira üzüm bağı ise 175 lira getirir...

Çocuk «Kangütme» de yitirdiği babasının mezarı başında,
Az ötede «Üç Hüseyinler» yatıyor...
Güneydoğu Anadolu böylesi yetimlerle dolu...

KANÇANAĞI :
AĞALAR ÜLKESİ

Diyarbakır

AĞALAR AĞALARA KARŞI, AĞALAR DAĞLARA KARŞI, DAĞLARDAN EŞKİYALAR İNER, KÖYLERE KARŞI... DİYARBAKIR İLİ'NİN 54 KÖYLÜ KÜÇÜK BİR İLÇESİ VARDIR. İLÇEDE HÜKÜMET OTURUR, KÖYLERDE AĞALAR. AĞALARIN KOLU UZUN, HÜKÜMETİN KOLU KISA...

Genişçe bir ovaya kuşbakışı bakan küçücük bir ilçenin, küçücük kahvesi önündeyiz. Yıl 1964 Aylardan Haziran. Sağımızda, solumuzda üç-beş dükkân... Ötelerde hükümet konağı. Yanında bir banka, daha ötede erkence yaz uykusuna yatmış taş bir okul ve sonra bu binaları çırdelayı kuşatan kerpiçten yapılmış somurtkan, soluk yüzlü — sayısı beşi onu geçmiyen — kasaba evleri. Bu evleri ortasından yarıp geçen adına «Mardin yolu» dedikleri ulu bir yol... Sonra, sonsuzluğa doğru uzayıp giden içi ekin dolu yemyeşil tarlalar... Ve sonra tavanı basık kahvenin cırlak sesli gramofununda belki onuncu defa çalınan «Zalim zalim» ile başlayıp, «Zalim zalim» ile biten iniltili, yanık bir türkü. Hayır bu bir türküden ziyade acı bir çığlık, acı bir yakarış... Zaten Doğu'da çığlık ve yakarış olmıyan ne var ki ?...

Kahveden ziyade yazlık bir çardağa benziyen üzeri çılı-çırpı ile örtülü bu küçücük, bu daracık yerde insanlar kümeleşmiş kâğıt atıyor, domine atıyor... Ara, sıra

da bizlere hoyrat bakışlar atarak anlamadığımız dilde birşeyler konuşuyor...

İşte size Güneydoğu'dan 34 yıllık küçücük bir ilçe merkezi... Nereye baksanız, her şeyde bir kabuğuna çekilmişlik, bir sinmişlik, bir kuşkululuk var. Güneydoğu Anadolu'da nereye gitseniz, hangi yö - ne baksanız bu üç şey gözünüze çarpıyor. Bir de bunlara ezilmişliğin verdiği yavaşlığı ekleyin. Ama hele dur, belki iki aydır üzerimde taşıdığım bir İstanbul gazetesini cebimden çıkarıp okumağa başlıyorum. Başlık şu : (« İki köyün bütün erkekleri çarpıştı dört kişi öldü! Diyarbakır A.A. Çınar ilçesinin Yaprakbaşı (Bari) köylüleri arazi anlaşmazlığından doğan eski bir kan dâvasını tazeliyerek iki gruba ayrılmış ve 8 saat çarpışmıştır. Silâhlı çatışmalar yüzünden 4 kişi ölmüştür. Olayla ilgili 36 sanık tevkif edilerek Çınar adliyesine teslim edilmiştir. 3 Nisan 1964 Akşam gazetesi).

Gazeteyi katlayıp cebime yerleştirirken, radyo öğle ajansında«Kıbrıslı vatandaşlarımız...» diye başlayıp, «Kıbrıslı vatandaşlarımız...» diye biten haberler veriyor: «Girne yolunda Rumlar tarafından pusuya düşürülüp öldürülen bir arkadaşımız...»

Radyo devam ediyor: «Olayların başladığı tarihten bu yana 6 aylık zaman içinde Kıbrıs'ta 24 vatandaşımız şehit düşerek...»

Bulunduğu çevreyi avucunun içi kadar bilen genç bir öğretmen radyonun düğmesini çevirip yerine oturduktan sonra;

«— Ohoco... kardeş diyor, bizde öldürülenler bundan çok fazla. Sen bu Yaprakbaşı'nı gazetede okumuşsun da buralara koşup gelmişsin. Daha bilinmiyen, yazılmıyan nice nice Yaprakbaşları var ki. Senin anlıyacağın Kıbrıs olayları solda sıfır kalır.

Bu ilçenin 54 köyü var, ellidördü de başlıbaşına bir Yaprakbaşı.

Oturduğu yerde birden toparlanarak «Sen bırak şu köyleri.» diyor. «Son bir kaç yıl içinde ilçe merkezinde kaç kişinin canına okundu biliyor musun?»

Olayları sıralamağa başlıyor:

«— Daha geçen yıl göz baka baka bir adamı şu bakkalın kapısı önünde vurdular. Sonra efendicağızım onlardan biride tuttular onlardan birini şu gördüğün bankanın dönemecinde... Sonra tuttular, onlar da onlardan bir tanesini şu çeşmenin başında... Eloğlu eliyle armut toplamıyor ya sonra efendicağızım onlar de tuttular hasımları köyden gelirken şu okulun köşe başında...

«— Bu gösterdiğiniz yerlerde hep adamlar mı vurulup öldürüldü? diyorum.

Köşebaşları, dönemeçler, çarşı ortası... Dalgın dalgın gözlerim oralarda gezinirken o,

«— Ha ne? diye — başını sallıyor. —

Birkaç kere yutkunup gözlerimizin içine baktıktan sonra,

«— Bu vurup öldürdükleri arasında en zevkli öldürülen hangisidir biliyormusunuz? diyor. Adliyenin içinde öldürülen adam.

Bir süre sustuktan sonra ballandıra ballandıra anlatmasına devam ediyor:

«— Arkadaki adam, belindeki tabancasını çekti... Önündeki adamı sığır sürer gibi önüne kattı... Adliye binasının içine soktu, kovaladığı adam tam merdivenleri tırmanıp da kendini kurtaracağı bir sıra, jarjurları birbir peşinden boşalttı.. Adam, yıkıldığı yerde beni kurtaracak kimse yok mu? diye merdivenleri tırmalarken, eloğlu hasmını ele geçirir de bırakır mı hiç? Adamın gövdesi delik - deşik olunciya kadar arkadan, önden kur-

şun yağmurları... olmadı bir daha. Al olmadı bir daha. Böylece efendicağızım...

«— Ve sonra demeğe kalmıyor, bizim meslektaş, başka başka evlerin başka başka köşebaşlarında ölen, öldürülen, delik-deşik edilen insanlardan söz açıyor...

Bakıyorum, bu avuç içi kadar yerde ölüp öldürmelerin bitip tükeneceği yok. Burada insanlar konuşmuyor, tabancalar, bıçaklar daha daha taşlar, sopalar, kazmalar, kürekler konuşuyor. Kendimi tutamıyorum;

«— Bre kardeş diyorum, Tanrı bu toprağın insanlarına sabır versin. Üzerinden birkaç yıl daha geçerse bu gidişle ilçenizde insan kanı akmıyan köşe, bucak kalmıyacak.

«— Evet kalmıyacak, diyor, bey! Burası işi, gücü ile uğraşıp dostça geçinenlerin ülkesi olmaktan çoktan çıkmış. Burası, yıllardır peşpeşe vurulup öldürülenlerin kanlariyle dolmuş tam bir KANÇANAĞI... Kırlarımızı gezerken görmedin mi? Oradaki çiçekler bile kan kırmızı açıyor...

MEMLEKETTE KANÇANAĞI MI ARARSIN !

Anılarım beni bir yıl gerilere götürüyor. Evet, geçen yıl gene böyle bir yurt gezisinde Karadenizin şirin bir kasabası olan Ünye'deyim. Oturduğum kahvede gene böyle biri, başına topladığı bir bölük gence tıpkı buna benzer olaylar anlatıyor :

«— Beri bakın hey çocuklar! diyor. «Sizin memlekette bulunmadığınız şu bir hafta içinde neler oldu biliyor musunuz ?

«— .....!

«— Arka arkaya dokuz tanesini birden tıklatı tıklatıverdiler. Sizin anlıyacağınız hafta sekiz, adam dokuz.. Ama sonuncu tıklatma, — Adam biraz duruyor, sandal-

yeler kendine doğru çekildiği bir sıra kelimelerin üzerine basa basa — «Evet çocuklar sonuncu tıklatma, Allah sizi inandırsın o kadar fiyakalı, o kadar esaslı şey! sen söyle o kadar zevkli...

Fiyakalı, esaslı, zevkli...

Sandalyeler biraz daha kendine doğru yanaşıyor. Gençler pürdikkat kesildiği bir sıra seninkisi konuşmasına devam edyor,

«— Evet çocuklar diyor. Tabancayı şöyle yan tarafındaki kılıfından çıkardı... Jarjuru içine sürdü. Adamın üzerine asıldı... Ulan inek davranma demesiyle tetiğe dokunması bir oldu... Ve sonra...

«— .....

«— Sonrasını anlatayım çocuklar. Tabancasından çıkan kurşunları üzerine üzerine boşalttı ve sonra... Son çıkan kurşun adamı bir yandan vurup öbür baştan çıktı. Sandalyayı deldi ve oradan sekerek taşa saplanıp kaldı... Tekrar tabancasını kılıfına soktu ve kahvedekilerin gözübaka baka oracıktan çekip gitti...

Memlekette çeşitli ağızlardan herşeyin zevklisini, fiyakalısını esaslısını defalarca duyup dinlemiştim, ama kan dökmenin, adam öldürmenin, zevklisini, fiyakalısını, esaslısını ilk önce, geçen yıl Karadenizli bir hemşehrimden, ikincisini de bu yıl Diyarbakır'lı meslektaşımdan dinliyordum...

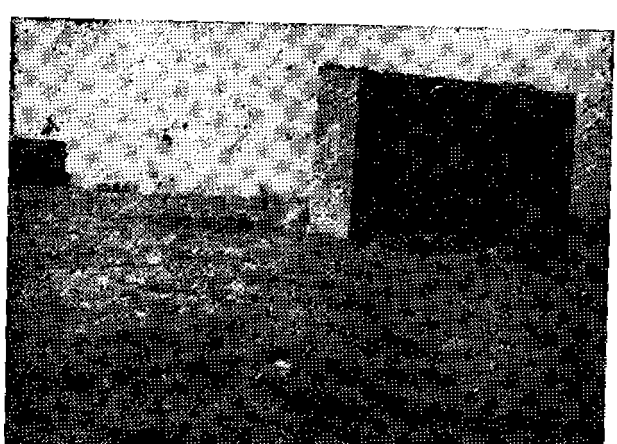
Karadenizin Ünyesi nerede? Güneydoğu Anadolunun Çınar ilçesi nerede? demeyin!... Yurdun neresinde olursak olalım, ölmeğe, ödürmeğe, yok edip kökünü kazımağa karşı gencinde, ihtiyarında, okumuşunda, okumamışında bir öne atılma, bir özenti, bir ortaklaşma var. İnsan dünyanın bir başka yerinde mısır bahçesine dalan domuzlara bile bu kadar kolay kurşun atmaz... Ama gelgelelim, köyünde, kentinde hemcinslerini öldürmenin, kan dökmenin bu

kadar içten ve güzel anlatıldığı bir ülkede insanoğluna başkaca yapılacak ne kalıyor?- O halde eller tetikte...

İşte yıllardır hemcinslerini öldürmek için ellerin tetikte olduğu o köylerin birindeyim. İsterseniz siz buna birbirlerinin kökünü kazımak için karşı karşıya mevzileşmiş iki aile diyebilirsiniz...

KITMIRAN KÖYÜ (ERKEKLERİNE KIRAN GİREN KÖY) :

Diyarbakır İli'nin, Çınar ilçesinde Kıtmıran adında vardır bir köyü.. Köyün vardır uçsuz bucaksız bir ovası... Ovanın ortasında çökmüş oturmuş iki konak, efendime söyliyeyim, iki konakta iki ağa karşı karşıya, efendime söyliyeyim, ağaların birisi eski, birisi yeni... Ağa deyip de geçme, efendime söyliyeyim, ikisi de yaman mı ya man, dişli mi dişli. Çınar ovasında birisi eker 10.000 dönüm, birisi eker 5.000 dönüm. Sonra sürülür, savrulur buğday taneleri birleşir un olur, ekmek olur. Sonra artan

İki konakta iki aynı ağa oturur karşı karşıya... Önlerinde uzayıp giden Çınar ovası...

miktar ofise gider çil çil para olur... Ama gel gör ki, KITMIRAN da karşı karşıya oturan iki ağa, yıllar yılı bir türlü bir araya gelip hoşlaşıp beşleşemez... Bu yüzden olsa gerek, ikisinde de ne uyku var ne tünek. Ne de ağız tadiyle yemek yemek...

Ceplerine giren paralara gelince: İşte onun öyküsüne geliyoruz KITMİRAN KÖYÜ'nde... Bilenler öyle rivayet ederler ki, bundan sekiz, on yıl öncesine gelinceye kadar, başına topladığı beş, on yarıcısıyla tek bir ağanın oturduğu bu koskoca ovanın ortasında... Ağa bu ülkede her zaman Tanrı'nın gölgesi demektir. Vurduğu vurduk, kırdığı kırdık demektir. Eskiden eskiye, çalıştırdığı insanlar Allah'tan korkmazlar, ondan korkarlar, el öperler, ayak öperler. «Ben ağanın kelpiyim» derler. Dizin dizin yerde sürünürler... Kuyruk sallatıp havlatmağa gelince ağa kapısı bu, yağlı kemik kemireni, kemirmiyeni var. Tasmalısı var, tasmasızı var, geç orasını...

Derken efendim, uzak bir obadan yeni bir ağa daha gelir sokulur, satın aldığı birkaç yüz dönüm toprakla, eski ağanın burnu dibine. Ayrık otu hesabı genişliyerek, kök salar, kısa bir zamanda eski ağanın toprakları üstüne...

Bir boy ölçüşmedir başlar eski ağa ile yenisi arasında,

«— Sen misin der eskisi, öz yurdumda beni tedirgin edip toprağıma göz koyan adam!...

Bir tepişmedir başlar böylece, KITMİRAN'nın iki ağası arasında...

«— Dağın iti gelmiş, bağdakini koğmuş. Burası senin değil benim ülkem!

«— Çil çil paralar sayıp da aldım buraları. Senin olduğu kadar benim de ülkem bu topraklar. Bana dil uzatacak adama bak hele...

Silâhlar konuşmağa başlar...

Tepişme uzun sürer. Birbirine uzanan dillerin yanı sıra yavaşçacık eller de uzanmağa başlar, bir gecenin alaca karanlığında eski ağanın adamlarından biri, yeni ağanın adamlarından birini... Sonra tutar onlar da onlardan birini...

Derken derken olaylar o kadar alevlenir ki, bazan atılan tek bir kurşunda ikisi, üçü birden gider (1).

«Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir.» Biz konumuza devam :

Ağa ağaya karşı, ağalar dağlara karşı, dağlardan eşkiyalar iner köylere karşı... Diyarbakır İlinin Çınar İlçesi denilen 54 köylü küçücük bir ilçesi vardır. İlçe'de hükümet oturur, köylerde ağalar... Hükümetin kolu kısa, ağaların kolu uzun...

Kıyasıya kurşunlaşmalar başlar. Eski ağa ile yenisi arasında... Ağaların ikisi de iki evli. Çocuklar dersen birer düzine. Birisi vuruldu mu, yeri boş kalacak değil ya. Öteki geçer hemencecik yerine.

«Anam beni bu günler için doğurdu...

Başlar aralarında çat-patlar!.

— Sen benim öz kardeşimi vurdun: Pat.. Çat!...

— Yok, sen benim babamı?... Pat-Çat!.

Yıl uğursuzun derler. Kısa bir süre içinde bu «çat-patlar» da aile erkeklerinden yarısı kara toprağa gider, yarısı da hapishaneye... Köyde akraba taallûkattan geri kalanlar da ne iş tutar diye merak etmeyin. İşte onu da sizlere ben anlatacağım :

---

(1) Kıtmiran köyünde taraflardan biri ölen çocuğuna mezar kazarken, karşı taraf öç almak için fırsatı ganimet bilerek tabancasını boşaltır. Çıkan kurşunlar hem ölen çocuğun babasını, hem de mezar kazıcıyı bir hizada deler, geçer.. Böylece bir günde üç ölü birden girer mezara, aynı köyden...

DAM BAŞLARINDA NÖBET TUTAN ERKEKLER :

Köyün kıyısında elimizde fotoğraf makinesi ve çantalar, cipten atlayıp yönümüzü ağanın konağından taraf çevirdiğimiz zaman, mazgal deliklerinden uzanan iki soğuk demirin üzerimize doğru çevrildiğini görüyoruz. Namluların ağzı güneşin altında pırıl pırıl yanıyor. Ya bizim yüreklerimiz? Onu ancak sahiplerine sorun.

— Ha vurulduk, ha vurulacağız

Bu köydeki olup bitenleri iyi bilen kalbur yürekli şoförümüz: «Ağanın oğlu Hamit vurulalı iki taraf ta gafil aldanmamak için elleri tetikte...» Karşılıklı nöbet tutuyorlarmış. Hani bizleri kiralık kaatil sanabilirlermiş... Henüz kaatil ele geçmediğine göre bir yanlışlığa falan da kurban gidilebilirmiş...

Yüreklermizin gümbürtüsünü duya duya «kadere kırkbeş» deyip kendimizi ileri atıyoruz. Zaten doğuda herşey «bir kadere kırkbeş» lik içinde. İşte bizi ne sandılarsa namlulardan biri yavaşça geri geri çekildi bile. Öteden bir gölge ayağa kalktı. Elindeki dürbünü gözüne dayadı. Bizleri uzun uzun süzdü ve birden atmaca çevikliğiyle kendisini damdan aşağı attı. Derken ikincisi, üçüncüsü ...

Yanımıza geldikleri zaman üçünün de yüzleri sapsarıydı. Elleri ayakları zangır zangır titriyordu. Korkudan mı, şaşkınlıktan mı, yoksa hırslarından mı ? anlıyamadık. Üçünün de «ininde ansızın baskına uğramışlığın» ürkekliği vardı. Üçünün de gözleri iri iri açılıp kapanıyordu. Buralara niçin gelip kendilerini rahatsız ettiğimizi, ayak üzeri anlatıverdik. Sözlerimize inandılar mı, inanmadılar mı, bilemeyiz ama, bizi evin içine aldıkları zaman dışardakinden de daha büyük bir şaşkınlığa uğradık. Ağa evi diye girdiğimiz ev, tamtakırdı. Köşenin birine

atılmış eski püskü birkaç kilim keçe, yarıda kalmış bir oyunu gösteren iskambil kâğıtları, ağzı kırık bir testi, duvarda asılı duran iki çifte ve bir dürbün... Aşağı yukarı evin bütün eşyasını bunlar teşkil ediyordu.

MEVZİLEŞMİŞ İKİ HASIM

Ne şu, ne bu... Yıllar yılı kan dâvasının sürüp gittiği bu köyde, bizleri en çok şaşırtan çıktığımız dambaşı oldu. Düpedüz toprak bir dam, bu düpedüz toprak damın üzerine yapılmış setler. Setlerde açılmış delikler... Delikler... Delikler... Bir... İki... Üç... Dört... Beş... Sayıyorsunuz hafiye gözleri gibi, dört bir yana açılmış tam sekiz tane delik var. Gördükleri işe gelince, söylemeye ne hacet; bura köylerinde mazgal (gözetleme) delikleri yalnız evlerin içinde değil, dam başlarına da çıkıp mevzi almış. Mevsime, zamana, tehlikenin büyüklüğüne, küçüklüğüne göre, ister birini kullan, ister ötekini... Delikler, delikler, delikler...

Günlerdir iki arkadaşıyla burada nöbet tutan delikanlıya — ben de onun gibi yere uzanarak—

— Ey delikanlı, diyorum, şakayı bir yana bırak. Bu deliklerden şimdiye kadar kaç tanesini tıklatı tıklatıverdin? Sonra demin kimleri gözetliyordun ?

— Kimleri olacak, bu karşı evin adamlarını.

Sonra durakhyarak, bir bana, bir de eli şakaklarında uzaktan bizleri seyreden karşı evin adamlarına bakıyor

— Bu evin adamları.. Bu evin adamları.. diyor. Hepsinin Allah belâsını versin. Elimden gelse kıtır kıtır...

Titremeye başlıyor, sararıp sararıp geçiyor. Neden sonra tıkanarak :

— Onlar da Hamit dayımı vurdular. Hamit dayım gibi var mıydı ?.

Ve Hamit dayısını anlatmaya başlıyor. İşte «Hamit dayısı» nın öyküsü :

Çevrede adı dillere destan, mertliği, yiğitliği ile ün almış bir köy delikanlısı. Bu köy delikanlısı yakışıklı mı, yakışıklı... Nişancı mı nişancı... Böyleleri için «karanlık gecede kara bir tarla içinde kara karıncayı görecek kadar keskin bir göze sahip keskin nişancı kimse» derler. Hamit yiğittir, Hamit merttir. Hamit bir panter kadar çevik ve ataktır. Evet, bütün bunların yanında bu köy çocunun tek bir kusuru, tek bir korkusu vardır. O hep cip içinde iki yanında iki muhafız, sağında solunda tabanca - mavzer hep böyle gezer, dolaşır. Çünkü o bilir ki, peşinde gezenler vardır. Gene o bilirki, günün birinde vurulacaktır. Niçin diyeceksiniz? Çünkü, birkaç yıl önce kendilerinden biri, karşı tarafın ağalarından birini köyün ortasında çekip vurmuştur. Evet, şimdiyse ailenin göze batan tek erkeği o olduğu için, kendisi öldürülmek suretiyle hem öç alınacak, hem karşı taraf selâmete kavuşacaktır. Ama kendisinin daha önce davranarak hasmını temizlemesi de var. Nitekim babası habire koltuğuna girerek onu dürtükler. Fakat Hamit az çok mürekkep yalamış, şehir görmüş, içinde insan sevgisi taşıyan bir adam. Küçük yaşta evlenmiş, beş çocuk babası olmuş. Atası onu kötü yola sevketmek için telkinlerde bulundukca:

— Baba, diyormuş, ben sizin cahil kafalarınıza uyup da elimi kana bulayamam. Ben dünyaya insanları öldürmek için gelmedim. Ben jandarma komutanı albaya söz verdim. Kanunlara saygım var. Kimseye silâh çekmiyeceğim, kimseyi öldürmeyeceğim.

Fakat, evet fakat eloğlu, senin geçmişindeki bütün olup bitenler üzerine bir süngер çekerek ona bir kötülüğü dokunmadan kendileriyle kardeş geçinmek istdiğini, nereden bilecek... Göğsünün altında insanların iyiliği

için çarpan bir yüreciği olduğunu nereden keşfedip çıkaracak· Nitekim de öyle oldu. Kalleş dünya sen eloğluna kıymasan bile eloğlu sana kıyıveriyor...

Uzun bir kovalamaca sonunda, kan dâvalarında herkesin yolu üstünde bekliyen o kötü kaderin kurduğu tuzaktan o da paçayı kurtaramaz... Ve günün birinde Diyarbakır'da bir garajda jipine benzin alırken, dışardan sıkılan tabanca kurşunlarıyla — yanındaki muhafızlarının da, kendisinin de davranmasına zaman kalmadan — hemen oracıkta can verir.

Şimdi içinde bulunduğumuz şu boşaltılmış ev, Hamid'in evi. Dam başında tam iki aydır ellerinde silâh ve dürbün göz kırpmadan nöbet tutan delikanlılar da onun yeğenleri. Mazıdağı'nın uzak bir köyünde sıra ile gelip burada nöbet tutan şu delikanlılar da olmasa bu koca evde şeytanların aylardır cirit attığı yer diyeceği geliyor... Oysa iki ay öncesine kadar bu kerpiç konak çalışan ve gülüp oynaşan insanlarla dolup taşardı. Bakıyorum ova yenile kelle çıkarmış ekinlerle doluydu. Bu ekinleri tarlalardan kim biçecekti? Onu ambarlara kim taşıyacaktı? Oysa bu toprağa tohum saçan eller, ne umutlar beslemişti.. Şimdi ise bu toprağa tohum saçan ellerin sahibi gibi, başkalarında boynu bükük tü. Ilgıt ılgıt sallanan ekinlerin ortasında açan çiçeklerin rengi kan kırmızıydı.

Adının Abdürrahim olduğunu söyleyen bağrıyanık, yüzü yanık, gözleri uykusuzluktan kançanağına dönmüş delikanlının koluna girerek soruyorum :

— Gel vazgeç bu işten Abdürrahim, arslanım, diyorum. Bak gidenler yalnız sizden değil. Onlardan da... Kısa yoldan bunu buradan kesip atmak lâzım. Yoksa...

Önce yüzü yerde düşünüyor, sonra omuz silkiyor, başını gözünü yararak zorla konuştuğu türkçesiyle :

— Onlar da benim diyor, hayloloo... Göze kurban hayloloo... Arslan gibi dayım öldürdüler hayloloo... Dört bizden üç onlardan.. Ona bütün cihan ağladı.. Hayloloo... Geride beş tane yetim. Boynu bükük kaldı hayloloo... Gelinimiz dul kaldı hayloloo... Hayloloo...

Gözlerim hep bu köy çocuğunun üzerindeydi. Acaba, o bu tutuk, ağamaklı haliyle Türkçenin başını gözünü yararak, başlarından geçen eski bir olayı mı anlatmak istiyordu? Yoksa, yoksa... Sevgili Hamit dayısı üzerine yeni bir ağıt mı düzüyordu? Belki evet, belki hayır!...

Şimdi ikimiz birden gözgöze, tıkanıp kalmıştık. İkimizin de yüzüne aşağı sular akıyordu. Artık — iki suçlu gibi — birbirlerinin gözüne bakmaya korkan iki ayrı insandık.

DOĞUDA HERŞEY BİR HAYLOLOO

Kıtmiran köyünün ölüsü yeni çıkmış bir evinde «ha basıldık, ha basılacağız; ha vurulduk ha vurulacağız...» korkusu altında yaşıyan şu delikanlının sessizce boşanan göz yaşlarında, şu kırık dökük konuşmalarında doğunun bütün bir çilesi, bütün bir gelmişi geçmişi dile geliyordu: terkedilmişlik, yalnızlık, çaresizlik ve sonra bu biriken hınçların birden dışarı taşarak silâha, taşa, sopaya sarılarak birbirlerinin üzerine yükleni yüklenivermesi... Sonra ağızlara kilit vurmak için söylenen biribirinin ikiz kardeşi iki kelime :

— Şekâvet!

— Cehalet!.

Üçüncüye de ben söyliyeyim :

— Sefalet!.

Artık bu ülkede ilk ikiler üçüncüyü mü doğuruyor, yoksa kimsenin ağzına almak istemediği üçüncüsü ilk ikilere mi yol açıyor? Bunlar üzerinde kafa yormak kimin nesine gerek. Gelsin baskınlar, gelsin jandarma dip

çiği, sen ona bak. Arkasından parlak birkaç nutuk. «...Falan ülke başkaldırdı.»

Arkasından gelsin sürgünler, gelsin yağmalar...

Biraz önce delikanlının söylediği gibi doğuda herşey bir «hayloloo» ile başlar, «Hayloloo» ile biter.

Ama siz asıl «hayloloo» yu, evin eli iş tutan erkeklerinden yarısının mezarda, geri kalan yarısının da hapiste yattığı Öztürk ailesinin erkeklerini dinledikten sonra çekeceksiniz :

«— İçerde yatan üç oğlum, 2 yeğenim, bir de ben, altı kişiyiz göze kurban.. İki karımla altı oğlum da dışarda var, göze kurban. Buradaki oğlumun en büyüğü yirmi yaşında. Dışarda kalan oğullarımın en büyüğü ondört yaşında, göze kurban. Ben babaları ellialtı yaşında, göze kurban. Köy sahibiyim göze kurban. Biz Kıtmiran köyünde iki ağa karşı kanşıyayız göze kurban. Benim var onbin dönüm toprağım, ötekinin var beş bin dönüm toprağı göze kurban... Evvelce bu toprakların hepsi bizim kabileye aitti göze kurban. Aramızdan sütsüzün biri çıktı göze kurban. Topraklarını bu ağaya sattı, defoldu gitti, göze kurban. O günden bu yana gün dirlik yok, göze kurban.»

Bakıyorum, her kelimenin, her sözün sonu «göze kurban»la biten, iç yakıcı yakınmalar sürüp gidiyor. Bundan ötesini de ben özetliyeyim: Hani iki horoz bir çöplükte ötmezmiş, diye bir söz var. Uzun lâfın kısası, al takke, ver külâh iki ağa arasında başlamış bir kapışma. Hangisi küllüğün başına çıkıp da şöyle bir ötmek istese, sesi boğazına tıkanıp kalmış. Artık küllüğe çıkıp ötmek şöyle dursun, kimse evden dışarı çıkamaz olmuş. Başını çıkarmak cesaretini göstermek isteyenler gelince: bu meselenin öyküsü bir hayli uzun bir hayli kanlı ve bir hayli de karışık.. Dört o yandan beş bu yandan, tam do-

kuz cana kıyılmış. Sonunda Kıtmiran köyünün anlı şanlı iki ağası da bugünkü hale düşmüşler...

Bugünkü hallerine de ne olmuş deme - Önce beri taraf, vur, kır, öldür, yat, çık..

Sonra öteki taraf: vur, kır, öldür, yat çık... Buna can mı dayanır? Buna para mı dayanır?

«Dayanan kim babo!»

Olayın sonunu gene baba Öztürk'ün ağzından dinleyelim :

— Başımıza gelen işler çok ağır, göze kurban. Bir oldu, iki avukat tuttuk. Beşbin lira gitti, göze kurban... Şimdi, gene iki avukatımız var. Bunu da altıbine tuttuk, göze kurban Hamid'i yurduysa oğlum, biz ne

İçeride yatan altı kişiyiz kurban!...
— Dışarıda kimler kaldı?.

yapmısız? Hükümetin kolu uzun, tutsun getirsin. O dağda, biz içerde göze kurban.. Biz mahvolmuşuz.. Biz yiyecek ekmeğe muhtaç olmuşuz... Bize kimse gelmez... Bize kimse bakmaz... Bize kimse kimse...

Bu konuşmaları, — bir gün önce ziyaretine gittiğim — Diyarbakır hapishanesinde Hamid'i öldürüp kaçan 17 yaşındaki kaatilin babası, olan Öztürk'ten dinliyorum.

Şimdi Kıtmiran köyünde Öztürklerin evindeyim. Buna ev demek doğru olur mu, bilmem? Yamaç yamaca dikilmiş iki barut fıçısı. Karşılıklı boy gösteriyor, biri eski ağanın, biri yeni ağanın... Araları bir kurşun atımı. Ufak bir kıvılcım altüst edebilir.

Başımıza toplaşan Öztürk ailesinin en büyük oğlunu bir kenara çekerek öğüt vermeğe kalkıyorum. Öyle ya, serde öğretmenlik var.

— Bak çocuğum, diyorum. Arslan gibisin. Baban, kardeşlerin orada çürüyor. Siz de burada. Korku içinde nöbet bekliyorsunuz. Bak, aranızda birkaç adım yo! var. Sen elini uzatsan onlara ulaşacak, onlar elini azatsa sana ulaşacak... Bak karşı karşıyasınız. Çocukluğunuz, her şeyleriniz bir arada geçti. Kırlarında beraber eşek koş[L] turdunuz. Beraber öküz güttünüz... Bu dünyada kardeş ka.rdeş geçinmek varken, nasıl olur da birbirinize kıyarsınız?

Ben konuşurken delikanlının yüzü sararıp sararıp ge-çiyor. Ara sıra yutkunuyor., birşeyler söylemek istiyor.

Ama belli ki içinden geçenleri bir türlü derleyip toparla-yıp anlatamıyor. Ikınıyor, sıkınıyor, belki küçük Öz-türk'ün kalbinde yeni filiz lenmeye başlıyan masum bir sevgi var.hani çok yerlerde, ararında kan dâvası olan ailelerde ufak bir gönül alışverişi, kız alıp verme, gelmiş geçmiş bütün meselelerin üzerine yumuşacık bir sünger çeki çekiverir.. Olmaz mı yani? şey, baksana de-

likanlının bakışları bile dalgınlaştı. Gözleri hep o tarafta.. Sonra kendi kendime;

— Hoppala, diyorum. Şu düşündüğün şeylere bak, seninki de can pazarında muhabbet tellâlığına çıkmış gibi birşey...

Sonra kendi kendime gülüyorum.

— Ula Halil, diyorum, Diyarbakır dağlarında romantikliğin tutarak çöpçatanlığa çıkacağına, bu kanlı olayların nedenleri üzerinde eğilip, köklerini kazımak için harekete... Şey...

Hele dur· Ata binip yola çıkmak için bulduğun tek nalın sevinci içinde gözlerim etrafı süzerken, kulağımın dibinde çatlak bir ses :

— İnsan düşmanıyla kız alıp verirmiymiş ?

Öztürk ailesinin dışarıda kalan çocuk ve torunları. Gözleri hep karşı konakta. Aradan çıkacak bir kurşun belki de yarın birisini daha «Taşlıköye» alıp götürecek.

Al sana bir değil, üç beş kaya birden... Sözüm boğazımda düğümlenip kalıyor. Ötekiler devam ediyor :

— İnsan düşmanıyla bir araya gelip, yer içer miymiş?

— İnsan düşmanıyla bir araya gelip, «Allahın evi» dedikleri yerde ibadet yapıp dua eder miymiş ?

Düşman dediğin de kim? Hani şu yurttaşlık kitaplarında okuttuğumuz milletin tanımlaması var ya?... «Aynı toprak üzerinde doğup büyüyen, aynı soydan gelen, aynı dili konuşan, dinleri dirlikleri bir olan... Sevgileri, heyecanları, kaygıları aynı olan toplumun...» Kısacası; bu işin klâsik tanımına geçelim: «Din, dil, ırk..»

Kıtmiran köyünde bunların hepsi de eksiksiz olarak, tastamam ortada. Öyleyse, iki ağanın yıllardır aralarında bölüşemediği mesele ne ?

— Mesele mi?

— Mesele bir avuç toprak.

(Fotoğraf : Fikret Otyam)

Bu da başka bir ağa köyü II

Bir avuç toprağın üzerinde yıllardır alınteri dökenlerin kanlarıyla sulanan başka bir köydeyim. Bu köyü ve bu köydeki olayları anlatmadan önce, Diyarbakır köylerinin toplumsal yapısını gösteren bir tabloyu okuyucularımıza sunmakta fayda görüyoruz.

Bu bölgede üretim yapan dört tip köye rastlarız :

1 — Arazisi köylüye ait kürt köyleri. (Kırmançi zazalar.)

2 — Arazisi köylüye ait türkmen köyleri. (Alevîler)

3 — Arazisi köylüye ait göçmen köyleri. (Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya)

4 — Arazisi tamamiyle ağaya ait kürt köyleri.

a) Dağ köyleri, b) Ova köyleri.

Bölgede işlenen cinayetlerin yüzde sekseni toprağı tamamiyle ağaya ait olan bu tip köylerde işleniyor.

Yukarıda adı geçen Kıtmiran köyü gibi, şimdi üzerinde duracağımız Yaprakbaşı (Bari) köyü de ağaların köyü. Ama gelgelelim, Kıtmiran'da ağalar karşı karşıya... Bu köyde ise sömürenlerle sömürülenler karşı karşıya... Ama ikisinde de kıyasıya kurşunlaşıyor. İkisinde de halkın yarısı hapishanede, yarısı mezarda.. Bu neden böyle?. diye kafanızı yormayın. Çünkü ikisinde de ipin ucu ağaların elinde. Çek o tarafa, çek bu tarafa.

İnsan bunu, köyü dolaşıp adamlarıyla konuştuktan sonra daha iyi anlıyabiliyor. Vaktiyle bire üç yüz veren Mezopatamyo toprakları buradan başlarmış. «Topraklarına

kan eksen can biter» uçsuz bucaksız bir ova.. İçinde çarık-çürük kerpiç damların sıralandığı 110 evli bir köy. Köy nazıra (kâhya) bağlı, nazır ağaya bağlı, ağa hükûmete... Ve bütün bu bağlar arasında incelmiş, arıklaşmış zayıf, sıska bir köy. Anlattıklarına göre Mutlakiyet zamanında kurulmuş bu köy. Dedelerinin dedeleri zamanından beri o günden bu yana, köylü ekmiş, biçmiş, sürmüş, savurmuş. Kimse gık dememiş, Ağanın mutlak yönetisine karşı, Sonra Meşrutiyet, sonra Cumhuriyet.. Çağlar çağları kovalamış. Gene gık demek yok ağaya karşı. Sen sağ, ben selâmet. Sen yırtın, çalış, çabala götür ağaya yatır.

Derken derken efendim, kapılarını bir başkaları, bir başkaları çalmış. Yeni bir ses :

— Biz demişler, demokrasiyiz. Sizden yanayız. Oyunuzu bize verirseniz, sizi kendi başınıza buyruk yapacağız. Sizleri kula kulluk etmekten kurtaracağız..

Köylü durur mu hiç?. Zaten bıçak gelip kemiğe dayanmış. Çağlardır kendine bir umut, bir kurtuluş yolu bekliyor. Hemencecik bu sesin geldiği yere koşuşmuşlar, Cumhur cemaat. Ve böylece hükûmet başına getirmişler bu yeni sesin sahiplerini, sandıklara attıkları oylarla...

Sonra uzun bir bekleme safhası başlamış.

— Elbette demişler, yeni hükûmet yeni işler yapacak.

Hani, acar destinin suyu soğuk olur, derler. Hele insanoğlu doğuştan yanık ve kavruk olursa.. Bu yanık ve kavruk dudaklar, elbet derler.. Bizi ağaların zulmünden bu yenileri kurtaracak. Onların sayesinde bizim de güneşimiz çavacak. Kara günlerin ak gün olması uzak değil...

Umut fakirin aşı ekmeği imiş... Üç yıl, beş yıl, on yıl ne gelen var, ne giden. Herkes yerli yerinde. Demokrasi dediğinde ne? Lâfla yürütülen peynir gemisi.. Bir, iki,

üç beş. Geliş - gidiş, bir de gözlerimi açsalar baksalar ki, bunca nutuklardan, bunca vaitlerden sonra ortada değişen hiçbir şey yok! Velinimetimiz, köylümüz efendimiz» gene gerilerde, gene ayaklar altında, gene sermesefil.

Ağa düzeni bu!. Akıl erer mi?. Göz açıp kapayıncaya kadar gene partileri kapış kapış ederek hükûmetin başına geçi geçivermişler...

Neytsin neylesinler?. Kanatları kırık garip kuş misali, yerlerde sürünmekten başka ne gelir elden... Düşünmüşler, taşınmışlar kendi göbeklerini kendi elleriyle kesmekten başka çare yok. Atmışlar kendilerini ortaya. «Ya herro, ye merro!» demişler, ölümü göze alarak, tutuşmuşlar ağa ile kıyasıya savaşa..

İpleri koparmak kolay mı?. Hele bu iplerin uçları kördüğüm olup kalmışsa... Ağa düzeni bu, akıl ermez...

Pirinccioğullarının «Bari» adındaki bilmem kaçıncı köyü!. İnsanları nerede diye sormayın? Yarısı mezarda, öteki yarısına gelince..... (Sayfayı çevirin.)

«Köy nazıra bağlı, nazır ağaya bağlı, ağa hükûmete..» Hükûmet dersen, haydi geç orasını.. Çok karıştırmaya gelmez bu işleri. Kıvran kıvranabildiğin kadar, öyle bir düzen ki, bütün bu ellerdeki ip uçları dönüp dolaşıp, gene bir tek ağanın elinde kördüğüm olup kalıyor. Çöz çözebilirsen bu düğümleri. Bükemediğin kolu ısır, demişler, ya çözemediğin kördüğümleri? Hadi orasını da geç.. Ağa, elinden düğümleri kaçırır mı hiç?. Üzerine doğru gelenlere, on parmağında on kara leke :

— Vay sizmisiniz? Mevcut mülkiyet düzenine, hükûmetimize isyan eden haydutlar, baldır çıplak şeyler!...

Tabii bu, «Şeylerin» içine hükûmetin adı da karıştığına göre, gelsin karakollar, mahkemeler, gelsin hapishaneler, sürgünler.. Aç karın ferman dinler mi hiç?.

— Biz zaten doğmadan ölmüşüz, derler.

Köyden direnmeler başlar. Hani şu karıncaların öyküsü, — «Biz hepimiz düşsek, boğularak suyu geçemezsek bile, ne çıkar?. Ölümüz bizden sonra geleceklere köp-

Bir tek aileden yedi kişi birden delikte. Bu yiğit insanların yeri burası mı olmalıydı. Ama ağa düzeni neydersin, neylersin.

rü olur, yol açar...» Ve savaş devam eder. Köylü, meşveretleşerek bir kez daha, «Dedelerimizin dedelerinden beri üzerinde alınteri döktüğümüz bu yerler bizimdir. Ölürüz de bu topraklardan çıkmayız.» diye direnirler, dayanırlar.

Ağa deyip de geçme! Köş dinlemiş adam. Hele ipler de deste deste elinde olduktan geri telâşlanıp da ne olacak?.. Millet, «hak isterük, adalet isterük, toprak isterük» diye yırtınıp tepine dursun, ağa ne yapacağını bilen bir adam huzuru içinde kıs kıs güler :

Demek öyle mi? der. Bunun başka yolları da var. Ağalar için yol bulmaktan kolay ne var? Biyol aramayı kafalarına koymayı görsünler. Köylü düz yollarda yürürken bile «ha düştüm, ha düşeceğim» korkusu içinde bacakları birbirine dolaşırken, ağalar, en sarp, en aşılmaz dağları bile kendilerine tozlu yol ediverirler... Bunun en canlı, en somut örneğini ağanın 13. köyü olan Çınar ilçesinin yukarıda adını andığımız Yaprakbaşı (Bari) köyünde görüyoruz.

Ağa, elinde koskoca mahkeme kararı, ikide bir başlarına dikilip «Bu köy benim köyüm, boşaltın evleri, bu toprakları kendim işleteceğim» dedikçe bakıyor ki, köylü sırt sırta vermiş dayatıyor. Onlara da akıl verenler var.

— Kimin malını kimden alıyorsun?. Gözümüzü açtık, kendimizi bu topraklarda bulduk. Ölümüzü sürükler çıkarırsın ama, bizleri bu topraklardan çıkaramazsın.

Öyleyse ne yapmak gerek?. «Biz zaten ölmüşüz» diyenin dikine dikine üzerine gidilir mi?. Bu kez köylüyü çaprazlamaya getirerek yere vurmak gerek.. Öyleyse bu köylü milletini birbirine düşürmeli, hani politika dilinde adına «İngiliz siyaseti» dedikleri, «ayır-hükmet» siyaseti var ya...

Dünyanın her yerindeki sömürgenler gibi bizim Diyar-

bakır ağalarının da bu siyaset hemencecik imdadına yetişiyor. Yeter ki adamlarını iyi kullan, zamanını iyi seç. Üçünün beşinin önüne yal dökerek böylelerini kendine hizmet ettirmekten kolay ne var?. Önce beri tarafa dön haylayı haylayıver.. «Ha geldi, ha gidiyor..» Bu yanda işin bitince sonra dön öbür yana. Yüklen, ez, paraçala, dağıt, Ağa ağzı, ağa düzeni verir arkadan çayırtıyı :

— Ye dayağı, ver ceremeyi, ben arkandan dayanırım!... Dayanırmış!. Hem de nasıl dayanırmış.. Günün birinde köylü silâha bıçağa sarılarak - bir parçasının yukarıya aldığımız Akşam gazetesinin yazdığı gibi-yaptıkları bir meydan savaşından ortada dört ölü, yedi yaralı bıraktıktan sonra... ... .

Bütün bu çekişmelerde Bari köyünde, köylü ağa ile olan savaşını çoktan unutarak birbirlerinin üzerine atılı atılıverirler :

— Yok sen beni ağaya gammazladın..

— Yok sen benim üzerime yalan yere şahitlik yaptın..

— Yok sen ağanın köpeğisin..

— Yok sen falan fişmekânsın..

Kavgaları her gün biraz daha kızışarak birbirlerinin üzerine kurşun atadursunlar; bizim ağalar bu olayları nerelerden idare ediyorlar, diye sormayın. Ağalar ister yurt içinde olsun, ister yurt dışında olsun, ister Meclis içinde, ister Meclis dışında olsun durumu kıl kadar değiştirmez. Nitekim köyde yapılan meydan savaşında üç erkekle bir kadını mezara otuzaltı insanı da hapishaneye gönderen köylülere soruyorum :

— Sizi birbirlerinize katıp bu hallere düşüren ağanız nerede ?.

— He kurban diyorlar, ağa can ister Ankarada, he vallah.. Ağa can ister, İstanbul da he vallah.. Ağa can ister gâvurlar içinde he vallah..

Ağanın - elini sıcak sudan soğuk suya vurmadan - yıllık gelirini bir hesaplıyorum, milyonların üstünde.

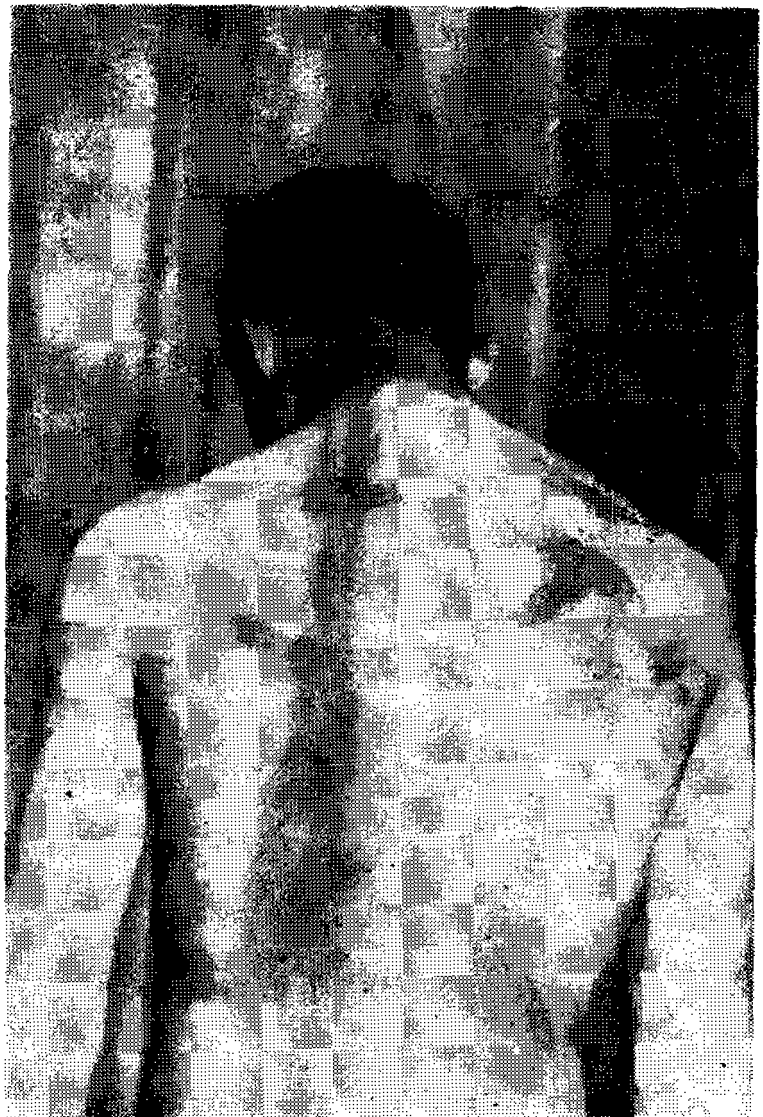
— Gerisini de ben tamamlıyayım, diyorum. Ağa şimdi uzakta, belki İsviçrede, belki Pariste, belki Londrada..

Akşamın alacakaranlığında köyü terketmeye hazırlanırken bir kez daha dönüp köye bakıyorum, ağır ağır, kopkoyu bir karanlık basıyor köyün üzerini.. Peşimiz sıra bir sürü dilsiz insan boynunu bükmüş bizlere bakıyor. Kimbilir daha kaç yıl, kaç sefer bu Doğulu vatandaşlar gelip gidenleri yedirmişler, içirmişler, sonra onları savuştururken de peşlerinden böylesine bakıp kalmışlardır.

Köyde su yok. Köyde bağ bahçe yok. Köyde dikili tek ağaç yok. Okul dersen «ha var, ha yok.» Doğu köylerinde bütün bunların üzerine tüy diken başka birşey daha.. O da burada yaşıyan insanlar arasında kimsenin kimseye güveni yok.

ŞARK SÜLÜKLERİ

Dur yanlış söyledim galiba. Tek dikili ağacın bile bulunmadığını söylediğim bu köyde, aylardır başlarında dikili duran biri var ki, başındaki üç beş jandarma ile güya asayişi sağlamak için uzaklardan getirilmiş dikilmiş buraya. Ama kimin işine yarıyor?. Onu da gene bize köylüler anlatsın : «Biz köylü 36 kişi atıldık içeriye, sonra seçile seçile 13 kişi kaldık» diyor hapishanede konuştuğumuz biri. Sonra açıp sırtını gösteriyor. Kara talihi gibi eziklik çürüklük içinde kapkara geçmiş bir gövde. Artık anlarsınız. ötesini.. Doğuda bir vatandaşın suçlu olsun suçsuz olsun kolundan tutulup içeri atılması, sonra «manda gözü» denilen kaymaların deste deste ceplere girdikten sonra tekrar kolundan tutulup dışarı salınıvermesi, köylülere neye patlar biliyor musunuz?. İşte bu bölgede cereyan eden binlerce olaylardan bir tanesi : Silvan'dan

Çınar ilçesinin «Bari» köyünden Hasanoğlu Mehmed Obar. Sırtındaki nakişleri beğendiniz mi? Hocanın dövdüğü yerde gül bitermiş ama ya jandarmanın? Onu da şu karşınızdaki delikanlının sırtı göstermiyor mu?

bir jandarma karakol kumandanının Ankaralı arkadaşına yazdığı mektuptan «— Burada geçim şartları fena değil, sanki orada israf olmuşum. Burada 125 kuruş sökmüyor. Sopa kuvvetli. Burada bir elime düşsen beşin önüne iki sıfır koymadan (yani 500 lira) kurtulamazsın. Çok sertim. Oradaki gibi sanma. Kürtleri tir tir titretiyorum. (.....) Karakola 19 köy ve dokuz muhtarlık bağlı. Çok hareketli 1000 den aşağı iş yok. Diyarbakır'da bir arsa aldım, apartman yaptıracağım. (28 Aralık 964 - Cumhuriyet Gazetesi)

RÜŞVET HİKÂYELERİ DEVAM EDER

Bölgede gezip dolaştığınız sürece o kadar çok rüşvet hikâyeleri dinliyorsunuz ki, insanın bu duyup dinledikleri karşısında şaşkınlıktan küçük dilini yutacağı geliyor. Bu kadarı da olur mu? diyorsunuz.. İşte olaylar zincirinden biri daha:

« Ben Mardin'in Mazıdağı köylerindenim. Geçen gün köyümüze kumandar bey geldi. Siz evlerinizde silâh saklıyormuşsunuz dedi. Büyüklü küçüklü hepimizi falakaya yatırdı. Dövdü... Dövdü.... Dövdü... Üzerimizden pörtük pörtük kan çıkıncaya kadar dövdü. Baktım ki elinden kurtulacağımız yok, köylüce toplaştık, aramızda para topladık da, elinden zor kurtulduk. Yoksa bu Allahsızın elinden bizleri kimse kurtaramazdı. »

Aynı adamın Mardin ve Mazıdağı dolaylarında başka marifetleri anlatılmakla bitmiyor. Doğu'luya kara çalıp falakaya yatırmaktan kolay ne var?

— Sizi gidi(...).sizi. haydutlara, eşkiyalara yataklık yaparsınız hı!.

— Kaçakcılık yaparsınız hı!.

— Kaçak silâh taşırsınız hı!.

Bu baskınların, aramaların sonunda seninkisi alacağını alır, döveceğini döver, sonra çeker başka başka köylere gider...

Yıllardır bölgeyi haraca kesen «N.»adındaki bir can darma komutanının, köylüye kan kusturan birbirinden beter böylesi hikâyeleriyle dolu gittiğim her köşe bucak...

Köylüsüne, kentlisine, memuruna, esnafına soruyorsunuz; bukadar sorumsuz ve zorba bir adamı daha ne diye bekletiyorlar?.. Bu ilin valisi, kaymakamı, milletvekili, senatörü hep uykudalar mı?.

— Beg ,diyorlar, burada onbin lirayı alır, öbür yanda aldığı bu on bin lirayı batırır. Sonra begim, partilerin «N.» yi gücendirmek işlerine gelmiyor. Onun o kadar çok marifetleri var ki, seçimlerde başı sıkılıp darda kalan partilerin imdadına yetişen bir hızır olup çıkıyor. Bölge içinde... Kendin geri çekil, onu ileri sür...

Sen sanıyor musun ki, ara seçimlerinde Meclis'e Mardin'in tek senatörünü halkın oyları gönderdi?.

Rüşvet hikâyeleri Doğu'da biter mi hiç?.. İşte Nusaybin'e ait başka bir jandarma öyküsü daha...

Yıl 1964.. Aylardan Şubat. Ramazanın içindeyiz: Gece millet yarı uykuda, «sahura ha kalktım, ha kalkacağım..» Kasabanın ortasında bir çat-pat'tır başlar.. Halk hep birden baskına uğradık korkusuyla yataklarından fırlar.. Ve bu çap-patların geldiği yana koşuşurlar...

Sonunda öğrenilir ki, bir onbaşıyla bir tenekeci arasında dönen bir rüşvet dalgası...

Neymiş efendim, Suriyeye sürü kaçırmak isteyen bir adam onbaşıyla anlaşır. Paranın bir miktarını verir, bir miktarı için de Suriye dönüşü ödemek üzere bir teneke'ciyi kendine kefil gösterir...

Bir gün, iki gün bakar ki, geride kalan 700 liranın bir türlü geleceği yok, bir bahane uydurarak seninkisi

adama ateş etmeye başlar. Derken onlardan da onlara...

Kimin haddine Hükûmetin jandarmasına karşı koymak?.. Koca bir mahalle sarılarak, sabaha kadar kurşun yağmuruna tutulur

Doğu'da bir çok olaylarda olduğu gibi, bu olayın adı da «isyan» olur çıkar..

Evet, Doğuda birkaç yıllık hizmet karşılığı beşin önüne konan sıfırlar, bunların toplamıyla büyük şehirlerde alınan arsalar, apartmanlar.. Sakın bunları eli dipçikli ücretli askerlerin at oynattığı Kongo, Vietnam, Hindiçini v.s. sanmayın. Evet, yirminci asrın Türkiyesinden söz ediyorum. Bu 20. yüzyılın Türkiyesinde Diyarbakırın Bari köyünde ağalarla köylüler arasında çıkan çatışmada soruşturmayı idare eden şu karşımdaki uzatmalı onbaşının da İstanbul'da ve Diyarbakırda birer evi ile, bankada bunları birer defa daha satın alacak kadar birikmiş parası olduğundan söz ettikleri zaman hiç de şaşmadım. Burası uzaklarda, çok uzaklarda bir ülkeydi. Dağların arkasında atılmış, unutulmuş bu ülkede Hassolar, Memolar yaşıyordu. Bu ülkenin insanları yıllardır bir avuç toprak uğruna canını dişine takıp savaşıyordu. Ama kimle?. Bunu yukarda adı geçen uzatmalı onbaşının ağzından dinliyelim, biz köyü terkederken bu uzatmalı onbaşı, köyün alaca karanlığında karşısına diktikleri yüzlerce Hassolara, Memolara çıkışarak, şöyle konuşuyordu :

— Yüzünüze karşı söyliyeyim. Siz adam olmazsınız, hem aç kurtlar gibi ağanın üzerine saldırırsınız, hem de kendinizi temize çıkarmaya çalışırsınız. Yuh sizlere!. Buna derler kargayı besle büyüt, gözünü oymaya hazır olsun.

Bu ülkede kim kimi besliyor, kim kimin kanını emip gözünü oymak için yırtınıp uğraşıyor? Ben bunu bile-

mem amâ, benim bu ülkede bildiğim, duyduğum birşey varsa Doğululur, yüzyıllardır sırtlarına yapışıp kanlarını emen böyleleri için, güzel de bir ad bulmuşlar; ŞARK SÜLÜKLERİ...

Bu sülüklerin arasında ufakları büyükleri, yerlileri, yabancıları olduğu gibi, adları ağza alınmayacak kadar irileri kocamanları da varmış; bu yerli yabancı sülükler, arasında öyleleri oluyormuş ki, değil birkaç köyü ve kenti, koca bir ülkeyi baştan sona emip yedikleri halde gene de bir türlü doymak bilmiyorlarmış.

GEÇİT RESMİ

Doğuda geçit resmi mi ararsın?. Bir yanda ağalar, bir yanda köylüler.. Ağaların elinde içki kadehi, önünde çeşitli mezeler.. Sonra sağlı, sollu jandarmalar.. Ha bire çekiyor.Habire yiyiyor. Ha bire emirler yağdırıyor. Sonra mülkiyetin kutsallığı konusunda uzun bir nutuk, bir sürü küfür, arkasından açılsın kumar masaları...

Geçit resmi devam ediyor. «Yum gözünü yum, aç gözünü aç» Öbür yanda köylülerin geçit resmi başlıyor . Gün batımından sonra evlerine çakılmış, kalmış karanlık bir köy. Bu kapkaranlık köyde «ecel kapımızı ha çaldı, ha çalacak» korkusu altında kapkara geçmiş insanlar.. Bu insanlar yıllardır gözü yollarda birşeyler bekliyor. Bu insanlar, bir şeyler konuşmak istiyor, bu insanlar bir şeylerden kurtulmak istiyor. Beklemekten gözler içine içine gitmiş.. Eller uzanıyor, çekiliyor uzanıyor, çekiliyor; ama her seferinde de uzattığı eller kırılıyor, konuşan diller koparılıyor. Kurtuluş nereden, hangi yönden gelecek?.

Akşamın alaca karanlığında geçit resmi devam ediyor : Bir ağa ya da ağanın nazırlarından biri çıkıyor

karşınıza : Altında al bir küheylan, elinde gümüş kırbaç, sırtında bir yamçı.
— Çekin şu murdar ellerinizi, diyor, toprağımdan. Yoksa hepinizi it sürüleri gibi önüme katar, birer birer leşlerini yere sererim...

Bir, iki, üç, beş.. Kavganın ne başlangıcındayız, ne sonucunda.. Yeni başladı herşey. Bir yanda viski bir yanda kan; bir yanda bir avuç insanın şehvet naraları, bir yanda milyonların açlık çığlıkları...

Evet, yeni başladı her şey... Bu çığlık, bu kan «Dağ başını duman almış» yürüyelim arkadaşlar...

Geçit resmi devam ediyor. Suları çekilmiş bir kuyunun başındayım. Köydeki arazi yüzünden çıkan kavgada iki oğluyla bir kardeşini kaybeden köylü ha bire anlatıyor : «Bizde su yok, he valla gurban, diyor.. Bizde yol yok, he valla gurban, diyor. Bizde sahip yok, he valla gurban.. Bizde gurban!. Bizde yok... Yok... Yok...» Sonra duruyor, yutkunuyor, dudakları varıp geliyor. Sonra söylediklerine pişman olmuş gibi, boynunu bir tarafa büküp kalıyor...

VARDIR

İçinde bulunduğumuz 20. nci yüzyılın Türkiyesinde, kalın kapkalın sularla çevrili Diyarbakır denilen sıcak, sımsıcak bir ülke vardır. Bu sımsıcak ülkenin 25 kilometre ötesinde «Vahşet Ülkesi» diye adlandırılan bakışları sıcak, kanları sıcak, canları sıcak, dilleri dilekleri sıcak, oyunları türküleri sıcak BARİ denilen 110 evli bir köy vardır. Bu 110 evli köyün içinde, yaşıyan insanlar vardır; ben deyim 700, siz deyin 1000. Ben burada aynı ağaya bağlı başka köylerin başka başka insanlarından sözetmek istemiyorum. Bu 1000 insanın bağlı olduğu, ağa nerede oturur diye sormayın, yukarda dedik ya, çat

İstanbulunda Ankarasında, çat Avrupasında, Amerikasında...

Ya köyün insanları?. Onu da söyledik ya!. Çat silâh başında... çat karakolda... Çat mahkemede... Çat zindanlarda... Ve sonra işte Bari köyünde herşey bu sonranın sonrasında başlıyor, yıllar yılı... Evet, yıllar yılı... Bu 110 evli köy ekiyor, biçiyor, sürüyor, savuruyor sonra bunları tek bir ağanın kucağına götürüp bırakıyor...

— Sonrası ?.

— Sonrası mı, bunu bileceğine ne gelmiş?. Dünyanın her yanında olduğu gibi bizim Diyarbakır ağaları da kucağında toplanan bu paralarla çat gece kulüplerinde, çat batakhanelerde, çat viski şampanya başlarında gününü gün yapmaktan başka birşey düşünmüyor...

Çat'la başlayıp, pat'la biten bir havat. Bir elinde deste deste para, bir elinde viski kadehi ayağının ucuyla dokunduğu kapılar, hep ona açılıyor..

Bütün bunlar olup biterken bu ağalar ülkesinde neler oluyor diye merak mı ettiniz?. İşte onu da size Bari köyünün elinde dilekçe, iki aydır kapı kapı dolaşıp derdine merhem bulamıyan bir köylü size anlatsın :

YARICI I

— Bu üç yıl içinde gurban devamlı bize tecavüz etmiştir. Bizi mahvetmiştir. Bizim evlerimiz gitmiştir. Her sefer bize taarruz ediyor gurban.. Bizi öldürüyor gurban... Bir sene yatıyor çıkıyor, gene öldürüyor gurban... Bizde hayat kalmamıştır. Bizde can kalmamıştır. Kur'an hakkı için he vallah gurban.. Avukat şuna buna dört bin lira gitmiştir gurban.. Biz ne yapmışız onlara, biz ne etmişiz ki gurban, bizi bu hale getiriyorlar...

Biz de müslümanız gurban. Sana irica ediyoruz. Bunu yukarıya böyle yaz gurban. Biz de vatan evladıyız

gurban. Madem ki bizi dinliyen yok gurban, ortada hökümet yok gurban, üstümüze saldırı saldırıveriyorlar.. Bizden iki ölü, dört yaralı var gurban. Bunun biri kadın gurban, onlardan da bir kişi öldü gurban..

Benden ne istiyorlar gurban?. Onların kızını mı kaçırmışım?. Söylesin gurban. Anbarlarını yarıp zahirelerini mi aşırmışım gurban. Tavuklarına taş atıp kiş mi demişim gurban.. Ben onlara başka birşey mi söylemişim, Söylesin gurban?. Öldürdükleri iki kardeşim yetmiyormuş gibi, ayağımı köye bassam beni de vuracaklar gurban. Delikte de yatan iki kardeşim var gurban. En büyük iricam o ki, beg gurban, 42 nüfus üzerime kaldı, gurban. Köydeki ekini biçmezsem, toprağı nadaz etmezsem, zahire almazsam gurban, bu 42 baş horantayı kim besler gurban?. Hökümet bana yardım etsin gurban. Bana yer göstersin gurban. Göçmenlere bile yer gösteriyor gurban. Avukata vermişim 4 bin lira gurban.. Hiç olmazsa bu Abdülkerim çelebi (Ağanın nazırı) ekinimi nadasımı satın alsın. Ben başka yere göçeceğim gurban.»

Diyarbakır'ın sayılı avukatlarından birinin yazıhanesindeyim. Bu konuşmaları bana köyün ortasında 52 gün önce ağanın adamlarıyla yaptıkları bir meydan savaşında kardeşlerinin ikisini mezara, ikisini de hapishaneye gönderdikten sonra kendisi de köye sokulmayan Bari köyünün yarıcılarından Hasan Toprak anlatıyordu...

Bütün bu olayları kızıştırıp kardeşi kardeşe öldürten ağanın kim olduğunu, nekadar köy ve toprağa sahip olup, bunları nasıl yönettiğini öğrenmek mi istiyorsunuz?. İşte size aynı ağanın sahip olduğu başka bir köyünden başka bir tutsak bir köylü :

YARICI II

«— Ben Arapyenice köyünün muhtarıyım, begem. Köyümüz 60 hane begem. Benim 12 baş nüfusum var

begem. Köydeki hazineye ait toprağı köylüye dağıtmak istedim begem. Toprak İskân Bakanlığı bu topraklar verilsin dedi begem. Ağa buna razı değil begem. Ağa adamlarını öğretip öğretip üzerime kışkırttı begem. Bu yüzden köy ikiye bölündü begem. 1954 de ağa tarafı benim babamı öldürdü begem. Benim kardeşim de tuttu onlardan birini öldürdü begem. Şimdi kardeşim müebbet hapis begem. Geçen gün onlar babalarının intikamını almak için begem günün batımından sonra 7 kişi birden evime baskın yaptılar begem.. Kurşun yağmuruna tuttular begem. İhtiyar anamı yaraladılar begem. Bizim hepimizi perişan ettiler begem. Sonra köye jandarma geldi begem. 7 kişiyi de silâhlarıyla beraber yakaladı begem. Ama sorgu hakimi hepsini tahliye etti begem. Şimdi hepsi birden köyde. Beni öldürmek için yolumu bekliyorlar begem. Bir seferinde de üç kişi birden yolumu kestiler, çenemi kır-

Arapyenice Köyü Muhtarı. Diyarbakır Adliyesinde kırık çenesiyle Ağadan dert yanıyor. Burada da Piricioğulları çıkıyor karşısına...»

dılar begem. Şimdi köyde mahsül yanıyor, gidemiyorum begem. Onlar serbest dolaşıyorlar begem. Çünkü onların ağası Pirinççioğulları begem.. Onun da arkasında hökümet var begem. Benim ağam yoktur begem. Beni hiçbir şeyim yoktur begem. Biz fakirin fıkaranın hakkını koruyalım dedik begem. Başımıza bu işler geldi begem...

Köyün 15 bin dönüm toprağı var begem. Bunun ancak 2 bin dönümü halkın, 7000 dönümü ağanın begem. 6000 dönüm de hazinenin var begem. İşte bunu ağa köylüye dağıtmıyor. Oysa begem ağa alır iki yüz bin liralık mahsül begem. Fakir fıkara iki bin liralık zahire kaldırır begem. Gene de gözüne batıyor begem. Bizleri köyden sürüp çıkarmak istiyor begem. 1950 den bu yana hökümete çok müracaatlarım var begem.» (1)

Muhtar cebinden bir tomar kâğıt çıkarıp çeşitli makamlara verdiği dilekçelerin tarih ve numarasını gösteriyor. Tavşan dağla güreşebilir mi hiç ?

Bir yanda köşebaşlarını tutmuş her partide adamları olan sayısız köylerin sahibi Pirinççioğulları, öbür yanda başkente gönderdiği dilekçelere yıllardır gözleri yolda cevap bekliyen, dişleri kırık, çenesi kırık zavallı bir muhtar.. Bu kırık çene ile kırık dişler arasında derdini anlatamamanın verdiği çaresizlik içinde hecele babam hecele.. Gezele babam gezele.. Ya bir de daha gözlerini dünyaya

(1) Aynı ağanın çevirdiği başka başka fırıldakları öğrenmek mi istiyorsunuz? İşte karşınızda Karaveri köyü var. Onlar anlatsın, siz dinleyin: Bunca köylerden sonrada gözleri toprağa doymıyan bir ağanın çeşitli hilelere baş vurarak... hazineye ait binlerce dönüm araziyi nasıl üzerine tapulattığını 1962 Aralık ayı tarihini taşıyan 23 sayılı Yön Dergisinden okuyun...

açmadan bu bahtsızlığa uğrayan diğer köylüleri düşünün ?.

Ağanın kimliği ile birlikte, nasıl bir güce sahip olup kimlerin kendisine desteklik yapmış olduğunu, köylülerle yaptığı savaşlarda nasıl bir tabye kullandığını yukardaki olaylarda kısa da olsa değinip geçtik. Fakat görüyoruz ki, ağa verdiği bu savaşta karşısında her zaman sahipsiz ve zavallı köylüleri değil; bazan kendisine rakip olarak güçlü ağaları buluyor. İşte size ondan da bir örnek:

RAKİP BİR AĞA ANLATIYOR

«— Bismil'in Korukçu köyündenim bey, ismim Selâhattin Vural. Köy sahibiyim. Bizzat köyde otururum. 10 bin dönüm toprağım, iki traktörüm, bir biçer - döverim var.

İlçemizde birbirine sınırdaş Bozçalı ve Korukçu köyleri diye iki ayrı köyü anlatacağım size bey. Korukçu bizim köyümüz. Bozçalı da Pirinççioğulların köyü.. Bizim ayrıca Pirinççioğullarının köyü olan Bozçalıda da arazimiz ve akrabamız var.

Pirinççioğulları kâhyalarını ve yarıcılarını devamlı olarak aleyhimize kışkırtıyor. Teşvik ve tahrik ediyor. Bu tahrikler ve teşvikler sonunda onların yarıcıları ve kâhyalarıyla bizimkiler arasında bir sen-ben kavgasıdır başlıyor. Mahkemeye düşüyoruz. Yıl 1937 Diyarbakır'dan gelirken yolda iki taraf arasında bir kavgadır başlıyor. Kavga sonunda onlardan iki kişi bizden bir kişi ölüyor. Bu olaydan ötürü yedi kişi de hapse sokuluyor. Sonunda bunlardan birisi daha hapiste ölüyor. Bu kavgadan bir yıl sonra «kana kan, cana can isteriz!» diyerek babamı vurup öldürüyorlar. Kaatil cezasını çektikten sonra tahliye olunuyor. Çıkar çıkmaz onu da kardeşim vurup öldürüyor. Beş altı yıl yatıp çıkıyor. Sonra öbür ta-

rafın uğraşması üzerine Adanaya sürgün oluyor. Mahkeme açıyoruz, kardeşimin sürgün cezası kaldırılıyor...

Bu dâvanın yatıştığı bir sıra al sana ikinci bir kavga. Çünkü bizim bir köyümüz daha var. Onunla da ayrı bir ihtilâfımız var. Birinci köyde yani Bozçalı'da ağalarla karşı karşıyayız. Burada ise kiracılarla. Bizim ailenin bu köyde 9 bin dönüm kadar toprağı var. Devamlı mahkemedeyiz. Her gün iki tarafta eller tetikte «silâhlar ha patladı, ha patlıyacak!».

Ömrünün yarısını köy kavgalarında, mahkemelerde, karakollarda, sürgünlerde, hapislerde geçirdiği için bir gün bile oturup ağız tadıyla ekmeğini yiyemiyen ve bu uğurda 1937'den bu yana harcadığı nakit para yüz bin liranın çok üstünde olduğunu söyleyen Selâhattin Vural'a soruyorum :

— Bunun sonu neye varacak ağam, diyorum?. Bunu olduğu yerde keserek bu işlerin içinden sıyrılıp çıkmanın bir yolu yok mu?.

— Nasıl olur, bilmem ki?. diyor. Onlar elimdeki toprağı almak için habir üzerime üzerime geliyorlar. Durmadan bizim aileye saldırıyorlar. Bir de bakıyorsun, üç beş yaralı, üç beş ölü onlardan; üç beş yaralı ve ölü bizlerden... Biraz ortalık yatışır gibi oluyor. Yatıyoruz, çıkıyoruz.. Bir de bakmışın al sana evvelkinden daha büyük, daha kanlı bir kavga... Sürüp gelen bu husumetlerin, bu kurşunlaşmaların sonu neye varır, nasıl biter?. bilemiyoruz.

Bu işlerde bildiğimiz birşey varsa, onlar «ölürüz de bu topraklardan çıkmayız» diyorlar, «biz çıkarırız» diyoruz. Velhasılı kelâm, iki ucu da pislik içinde bir sopa neresinden tutarsın!...

Türkçemizde biri yer, biri bakar, diye bir söz var. Diyarbakır köylerinin toplumsal yapısını incelediğimiz

zaman, bu atalar sözü bu ağalar ülkesinde derhal anlam değiştirerek, «biri yeyip, bini bakan» insanların yaşadığı bir ülke haline geliveriyor. Sadece birinin yeyip bininin baktığı ülke olsa öpte tepene koy. Öbür yanda, bini ekip, biçip, sürüp savuruyor, getirip bir tek kişinin eline teslim ediyor. Rakam mı istiyorsunuz?. İşte size bölgenin ufak bir tablosu.. Gene Korukçu köyünün ağası Selâhattin Vural'ı konuşturalım :

«— Kiracı köylülerden geçen yıl 4-5 bin ton tahıl aldım. Kilosunu ortalama 60 kuruştan sattığım zaman 300 bin bin lira kadar bir para geçti elime. Karşı tarafın, yani kiracıların tüm gelirine gelince, 2 bin - 3 bin lira arasında değişir. Kimi yıllar bu rakamın çok altına kadar düştüğü de olur..»

Yukarda gösterilen tabloya göre bir yanda yalnız bir tek köyünde 10 bin dönümlük toprağından yıllık geliri,

Köylerinden 13 kişi dellikte, 4 kişisi de mezarda ama, gene de dışardan gelenleri böyle karşılarlar...

300 bin liranın üstünde olan ağa, öbür yanda bu gelirden 150 kat altında ufacık bir gelirle ailesini geçindirmeye çalışan ortakçılar..

BİR ORTAKÇI AİLESİ

Evinde yedi nüfus barındıran böyle bir kiracı ailesinin ne yediğini, ne içtiğini, nasıl bir barınakta oturduğunu, tüm yıllık gelirinin zahire ve paraca tutarının ne olduğunu öğrenmek mi istiyorsunuz? Dedelerinin dedesinden beri ağaların kapısında yarıcılık, marabacılık yapan «Ç.» ailesinin, önceden evini sizlerle bir dolaşalım :

Alçacık, daracık bir kapı. Yere yapışıp kalmış alçacık, daracık bir oda. Bu alçacık, daracık kapıdan; bu alçacık daracık odaya - kibrit çakarak - el yordamıyla giriyorsunuz. Odanın içinde zifiri bir karanlık var. Oysa daha günün ortasındayız. Dışarda güneş var. Bir adım atıyorsunuz ayağınızın ucuna yumuşak bir şeyler dolaşıyor. Bakıyorsunuz postun üzerine serilmiş, gözleri ışıl ışıl kedi. Yüzünüze atılırcasına bağırıyor..

Bir adım daha atıyorsunuz, bir beşik. İçinde bir çocuk viyaklaması.. Kıyıda köşede dolaşan birkaç tavuk. Sonra bir köpek, sonra hangi çağdan kaldığı belli olmayan zehir gibi ekşi bir koku..

Bir kibrit.. Bir kibrit daha.. Odanın içinde gene hangi çağdan kaldığı belli olmayan esmerleşmiş, kayışlaşmış birkaç mitil eşya.. Ve sonra gene hangi çağın adamı oldukları belli olmayan üzerinize çevrilmiş titrek, ürkek bakışlar.. Duvarlarda ışıklar titreşiyor, adamlar titreşiyor..

Adamlara bir şeyler soralım, bir şeyler öğrenelim diyoruz; duvarda ses var, «Ç» ailesinin adamlarında ses yok. İçerde biraz daha kalsak havasızlıktan, kokudan bunalıp düşeceğiz...

Aile halkını yan yana sıralayıp resimlerini çekelim

diyoruz. Küçükler viyaklıyarak kaçışıyor, büyükler korkudan ağlamaklı oluyor.

Öğreniyoruz ki, bizler hepimiz ağalar tarafından tutulup gönderilmiş hükûmet adamlarıyız. Resimlerini çektikten sonra, hepsini birer birer kollarından tutup buradan atacakmışım..

Aile halkı, neden sonra dilleri çözülerek yanımdaki klavuzumla bir şeyler konuşuyor, gene öğreniyoruz ki, 7 nüfusiu ailenin tüm yıllık gelirini 75 ölçek zahire teşkil ediyor. Bir ölçek zahire de 16 kilo geldiğine göre; 75 ölçek zahiremiz 1200 kilo buğday yapıyor demektir. Bu miktar buğday da 1964 fiyatlarına göre kilosu ortalama 60 kuruştan 700 lira tutar. Oysa bu bölgede köylü aileler arasında yaptığımız incelemelerde köyde oturan 7 nüfuslu bir köylü ailesinin yalnız yıllık yavan ekmek bedeli 1250 liradır. Öbür yanda aynı ailenin yalnız çul-çaput giyse sadece urba karşılığı 750 liradan aşağı düşmemektedir. Ya bir de 500 - 600 lira tutan diğer masraflarına

Çetinkaya ailesinin yıllık 700 lira gelirini
8 nüfus paylaşıyor.

ne diyelim?. Böyle bir ailenin, sadece karnını doyurup, sırtını da çul-çaputla sarıp sarmalayıp ayakta kalabilmesi için, yılda en azından 2500 liraya ihtiyacı var demektir.

Yıllardır yarıcılarını topraklarından atmak için pençeleşen ağaya aradaki bu açıklığı ne ile kapatıyor, diye sorduğum zaman, verdiği cevap şu oldu :

«— Hırsızlıkla, kaçakçılıkla, adam soymak, adam vurmakla.»

Burada söylemeye hacet var mı bilmem? Çıkılan bu tehlikeli yolculukların sonu sahibini ya hapishaneye, ya da mezara götürüp atıyor...

«Köylü cahildir, köylü görgüsüzdür. Onu içinde bulunduğu koşullar içinden çekip çıkaramazsınız. Onu bu ezilmişlik, umutsuzluk içinden çıkarıp bir adım öteye götüremezsiniz» diyenlere, hangi yanın haklı, hangi yanın haksız olduğunu öğrenmek isteyenlere, Diyarbakır'ın «F» köyünden 7 nüfuslu Çetinkaya ailesinin geçim tablosuna bir göz atmasını sağlık veririm Bu aile fertlerinin bir yılda kursağına girip çıkan besinlerin ve bundaki kalori miktarının insan oğlunun ayakta kalabilip yaşıyabilmesi için yeterli olup olmıyacağı üzerinde bir kerecik durup düşünsünler...

Kongo, Kıbrıs, Vietnam evet ama, ya Anadolu!...

Yüzyıllar boyu bizden emek ve fedakârlık istemediği içindir ki, biz, hep uzaktakileri, erişemediklerimizi düşünmüşüz. Sonra gene dönerek gene bu, uzakdaki ırkdaşlarımız için hayaller kurarak, yazılar üzerine yazılar, şiirler üzerine şiirler döktürmüşüz... Anadolu yerinde duradursun, biz altımızda kişneyen küheylanlar, elimizde kalkan kılıç yıllar yılı Kızılelmayı bulmak için Turan illerine doğru at koşturmuşuz..

— Sonra ne olmuş?...

Sonrasını da Diyarbakırın, eşine büyük şehirlerimizde bile az rastlanan lüks bir otelinde akşam taamı yapan partili bir profesör doktorun ağzından dinleyelim!.

BİR POLİTİKACI .....

Yukarda söz konusu ettiğimiz köylünün yıllık gelir - gideri üzerinde rakamlar verip de, Doğnuun sefaleti üzerine bir iki lâf yapmaya kalktığımız zaman, hemen araya gireerk uzun bir nutuk çekti. Türk köylüsü fakir ve yoksul olamazdı. Bu bir iftira, bir bühtandı. Köylümüz son on yıl içinde hızla kalkınmıştı. Bunu görmemek bir gafletti. Hemen bütün köylerimiz, şehirlerimizin bir çoklarından daha iyi durumdaydı. Bugün evlerinde buz dolabı, çamaşır makinesi olan köyler vardı. Çok şükür artık köylü iki katlı, banyolu evlerde oturuyordu. Karyolada yatıyordu. Masada çatal bıçakla yemek yemesini bilyordu, falan filan şey...

Benim gibi masanın başında toplaşan, diğer üç beş gazeteci de bu «kalkınmış köylerin» Anadolunun neresinde, hangi bucağında olabileceği üzerinde birbirlerinin gözlerine bakışırken, bizim profesör doktor politikacı imdadımıza yetişti :

— Elâzığ köyleri baştan sona böyle beyler, dedi. Gelin de göstereyim o köyleri size. Ben bu vilâyette uzun yıllar doktorluk yaptım. Bilirim. Efendim hadi onu bırakalım; deminden beri bir tablosunu çizerek kapkara gösterdiğiniz Doğunun uzak bir vilâyetinde böyle Avrupaî tertemiz bir otelinde yemek yemek, yatıp kalkmak Doğu-Batı farkı gözetmeden memleketin kalkındığının bir işareti bir delili değil midir ?

Lâfı biraz daha uzatsam başıma iş çıkaracaktı. Adam kendi açısından haklıydı. Senato ara seçimleri için propaganda gezisine çıkan Genel başkan yardımcısı bu zat, ku-

şun ödü, yılanın sütü bulunan ziyafet masasında kulüp rakısıyla dumanlanan kafasını elbette başka türlü düşüncelerle zorlayamazdı. Genel başkanı palapaşa gezilerde vatandaşa bu denli nutuklar söylemekten yorulduğu için olsa gerek, erkence yukarıdaki, odasına çekilmişti. Şimdi onun yardımcısı, çevresini kuşatan gazetecilerle hem kadeh tokuşturuyor, hem de memleketin «Kalkınmış Türkiyenin cennet köşelerine» dair nutuklar çekiyordu.

Köylerimizin hayat düzeyi yükseldiğine geçim sıkıntısından kurtulup dört bir yanı güllük gülistanlık bir ülkenin vatandaşları olduğumuza göre acaba bu politikacıların meydan nutuklarında nelere değinip nelere değinmediklerini öğrenmek gerçekten de merak etmeye değerdi. Onbeş gündür bu gezilerde peşlerini bırakmıyan bir gazetecinin yavaşça yanına sokularak işin bu yönünü kendisine sorduğum zaman :

— Gittikleri yerlerde biraz din, biraz dua, arkasından yeni cami, yeni kur'an kursları vaatları.. Sonra geçmiş günlerin özlemi içinde şimdikilere ağız dolusu lânetlemeler, küfürler... «Vay bana koca dana diyen adama bak! Sen de koca öküz değil misin?. İsterse gelsin boynuz boynuza tokuşalım.»

Hoppala!. Her işimiz bitti de sıra koca öküzlerin tokuşmasına kaldı. Bu minval üzere çekişmeler üç gün daha devam edecek, sonra halk sandık başlarına gidecek. Temsilcilerini seçip başkente gönderecek. Onlar da gelip memleketin kaderi üzerinde at koşturacaklar... Eskazara tekerlerin önüne taş koymak isteyen biri çıkarsa :

— Lâf yok beyler.. Millî irade böyle istiyor, diye hep birden adamın üzerine yükleni yüklenivereceklerdir.

Gece yarısını çoktan geçiyor. Şehiri şöyle bir dolaşıp oteldeki odama çıktım. Ne mümkün uyumak!. Pencereyi açıyorum, yüzüme doğru sıcak bir alev savruluyor.

Terden sırılsıklamım. Haziran başlarında olmama rağmen güneydoğu'nun tıpkı gecesi de gündüzü gibi boğucu ve bunaltıcı..

ŞEHİR DEĞİL DERT PAZARI

Dışarıya bakmakta devam ediyorum. Karşımda cami. Caminin avlusunda serilip yatmış insanlar.. Hemen hepsi de akşama kadar iş aramanın yorgunluğu ve bezginliği içinde. Baş uclarında hörgüç hörgüç yükselen Diyarbakır surları. Bu insanların bir çoklarını gündüz güneşi altında gene aynı yerde yavan ekmeklerini geveleyerken görmüştüm. Ötelerde Diyarbakır'ın tarihi surları iri gölgeler halinde uzanıyor, kısalıyor. Evet, diyorum, bilmem kaç yıl önce bu surların taşı, kayası, harcı tuğlası tıpkı şu apartmanlarınki gibi kanla ve gözyaşıyla yuğrularak yapılmıştır...

Bir de o çağlardan bu çağlara atlıyarak hep birlikte değişenlere bir göz atalım :

Ben öğleyin dün burada işçilerin - soğanın cücüğünü dizlerinde kırarak - köyünden getirdiği kupkuru ekmeğe katık yaptıklarını gördüm. Bu az gelişme mi ?. Surların yapıldığı çağlarda işçiler belki bukadarını da bulamıyorlardı. Böylelerinin, her dönemde ne bulduklarını elbette tahmin edebilirsiniz... Dayak, kırbaç, gözyaşları...

Sonrası?.

Evet, işte sonrası... Elimin altından Diyarbakır tarihini gösteren bir kitap var. (1) Açtığın her sayfa işte bu sonralarla başlıyor, bu sonralarla bitiyor... Enaz beş bin yıllık geçmişi olan bu Dicle şehrine önce Etiler gelmiş yerleşmiş. Sonra Asuriler. Sonra Romalılar. Sonra Bi-

(1) Şevket Beysanoğlu - DİYARBAKIR TARİHİ VE ABİDELERİ. 1963, 160 sayfa, fiatı 10 lira.

zanslılar. Sonra Selçukiler. Sonra Akkoyunlular, Artukoğulları. Sonra Osmanoğulları. Sonra oğullarının oğulları, derken, derken efendim, sonrasının sonrası gelip dayanmış çağımıza...

Bu sonrasının sonrasını da öğrenmek mi istiyorsunuz?. Size tarihin tozlu sayfalarını konuşturarak değil, size, bu surların gölgesinde kuru ekmekle, soğanın cücüğünü yemekten bile yoksun, bu şehrin bir işsizinden dinliyelim bu sonranın sonrasını da: «Ben dil bilmez beg, diyor. Ben yol bilmez beg, diyor. Ben birşey bilmez beg, diyor. Beni Ankara'ya götür beg, beni okut, beni adam et beg, diyor. Ben kurtulam beg, diyor. Köyümüzde türedi bir zalim ağa diyor. Önce kızdı babomu vurdu... Sonra kızdı ağomu vurdu. Sonra çevirdi tüfeğinin ağzını bana..... Çık git diyor, toprağımdan, çık git diyor, köyümden.. Ben şaşmışam he valla, ben ölmüşem he valla..»

— Sonra...

Bir adı da ağalar ülkesi olan Diyarbakır ilinin bu sonra'ları, bu sonra'ların sonra'ları biter mi hiç ?.

İşte, bu sonra'ların sıralandığı - üç aydır iş için beklediği bir kapıda - rastladığım titrek, körpe bir ağız daha : «Köyden kopmuş gelmişem, orada herşeylerimi satmışım. Bir adam çıkmış karşıma, vermişem altıyüz lira ona.. Seni alıram demiş işe. Gelirem, giderem iş yok. Gelirem giderem para yok.. Ben şaşmış kalmışam, bu koca şeherde.. İki çocukla bir karıyı atmışam bir akraba evine. Köye gitsem bir türlü, gitmesem bir türlü.. Tarla taban yok.. Köye gitsem öküz yok.. Köye gitsem...»

Konuşmasının sonunu göz yaşlarıyla bağlıyan Çermik'in «İ» köylüsüne bir tek kelime daha soramıyorum. İkimiz de karşılıklı tıkanıp kalıyoruz. Her yerde herkesin karşısında olduğu gibi, bu ülkede de konuşup, görü-

şüp de üst üste yığılmış dertler karşısında tıkanıp... kalmadığın ne var sanki?.

Onyedi yaşında, üç yıllık evli, iki çocuk babası. Bir kardeşi mezarda, babası hapishanede, kendisi de satmış savmış gelmiş, buralara. Peşinde düşmanlar var... Bir de üstelik para kaptırmış.. Peşinde gezen düşmanlara mı yanarsın, «seni işe sokacığım» diye şuna buna kaptırdığı paracıklarına mı yanarsın?....

— Sonrası ?...

Sonra'sı bitiyor mu hiç bu ülkede?. Sonrasını da adliye koridorunda başsavcıyı beklerken yavaşça yanıma sokulan iri çam yarması gibi diğer bir köylü anlatsın : «Savcı beg adamın, gurban he valla.. Beni işe alsın he valla.. Ben köyde mahvolmuşum he valla diyor.. Bir ahır dolusu hayvanımı yaktılar he valla diyor.. Beni de vuracaklar he valla diyor.. Ellerinden ayaklarında öper he valla gurban diyor..»

Doğulu bu hemşerim beni kim sanıyorsa, yavaşça bir köşeye çekiyor, eli iç cebine doğru uzanıyor :

— Ben de senin iyiliğin altında kalmaz, he valla gurban, diyor.

Beni önce yemeğe davet ediyor. Sonra köye. Tabii arkasından koç, kuzu kurban, Allah ne verdiyse...

SURLAR

Yürüye yürüye surların dibine kadar geliyoruz. Savcının gelmesine daha bir saat var. Koltuğumun altında Diyarbakır tarihi. Sayfalarını açıp bakıyorum. Bu surlar 4. yüzyılın ortalarına doğru Romalılar tarafından yapıldı. Yüksekliği 10 — 12 metre. Duvar kalınlığı 3 — 5 metre arasında değişmektedir. 82 burcu

olan dış kalenin kuşattığı saha kuzeyden güneye 1300 metre. Doğudan kuzeye 1700 metredir. 5 kilometre uzunluğundaki bu surlarda gelmiş geçmiş 12 kavme ait yazılar ve kitabeler var. İlkönce buraya Nusaybin taraflarından 40 bin kişi sürülüp getirilmiş. Bu satırları okurken 18. yüzyılda Diyarbakır'ı dolaşan Evliya Çelebi'nin yazdıklarını hatırlıyorum. (1)

---

(1) Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Diyarbakır Bölümü 30 sayfalık yer tutar. Ve bize şu bilgileri verir : «İçkale kâmil dört bin adımdır. İçinde yüzelli adet hücreli müteaddit divanhaneli bir saray-ı azım var. Her gelen vüzera ve vükela buraya bir hücre ve hamam, havuz ve şadırvan inşa etmekle kat kat müzeyyen bir saray olmuştur.»

Evliya Çelebi, bundan sonra bu beldedeki 20 kadar büyük camiden, sekiz on kadar medreseden, su kaynaklarından, şifalı sularından uzun uzun sözeder. Ve sonra insanlarına geçer : «Diyarbakır'ın havası gayet letafet üzere olup, hamravat suyunu da nuş ettiklerinden halkının yüzlerinin rengi hamret (kırmızı) üzerine olur. Ekseriyetle orta boylu ve kaviyül bünye müşekkel adamlar olur. Erkekleri samur libaçe ve zerdua ve samur parçası kürk giyerler. Atlas kemha ve gayriatlas giyerler.

Kadınların giydikleri cümlesi beyaz çarşaf bürünüp yüzlerinde kıl nikâp ve başlarında sivri, altın ve gümüş takkeler giyerler. Ayaklarında elbette çizme giyerler;» der.

Sanayie gelince, «Diyarbakır'da işlenen kılıç, gaddare, hançer, bıçak kuyumcu işleri, kırmızı sahtiyan, mest, çizme bikıymet pek çok işler vardır.» der.

CEMO !

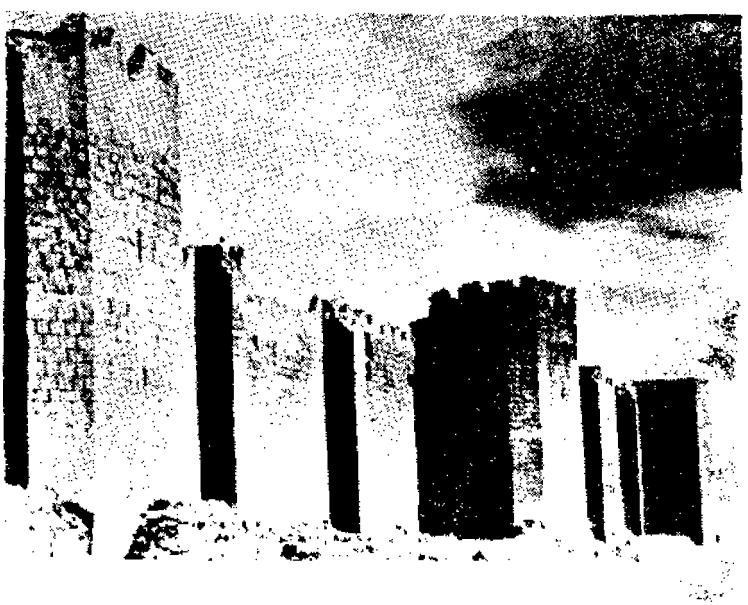
Şimdi surların Dicle'ye kuş bakışı bakan yüksekçe bir noktasındayız. Elimdeki kitabı kapıyarak yanımdaki dev cüsseli Cemo'ya bakıyorum.

— Kardaş, diyorum, bu gördüğün surları kimler yaptı, bilyor musun?.

— Bilemem valla, he gurban, diyor. Omuz silkiyor.

— Sen yaptın. Cemo, sen, diyorum.

— .....

Diyarbakır'ın tarihî surları.

— Bu koca koca taşları sırtında kim taşıdı kardaş, diyorum.

— Bilemem, diyor, he valla gurban...

— Sen taşıdın kardaş, sen. Diyorum.

— Yaptığın bu saraylardan mazgal deliklerine tırmanarak kıral ve kraliçeyi ok ve yaylarla kim korudu kardaş, kim? diyorum.

— .....

— Dön bak, diyorum. Bir de nüfusu yüz bini aşan bugünkü şehre dön bir bak.

— .....

— Bu apartmanları kim dikti, diyorum Cemo?.

— Bilemem, diyor, he valla

— Bu yolları kim açtı Cemo ?.

— Bilemem, diyor he valla..

— Bilemezsin ya, bilmezsin Cemo, diyorum.

Adam, yan yan gözümün içine bakıyor. Bildiğin gün, evet bunları bildiğin gün, diyorum, hiç kimse seni toprağından, yurdundan yuvandan tedirgin etmiyecek. Hiç kimse namlusunun ağzını sana çevirip «bugünden tezi yok, toprağımı terk et, git» demiyecek. Şu iri nasırlı ellerin, şu iri kocaman ayakların, şu dostça açılan iri iri gözlerin. İlk kez kendi mutluluğu için bakıp çalışacak. İlk kez kendi mutluluğu için yürüyecek, ilk kez insanlara ürkmeden irkilmeden kendi mutluluğu için... Evet, evet her şeylerin, her şeylerin kendi mutluluğun için... Şu Dicle'nin akışı, şu çevresinde sıralanan yeşil yeşil ekinlerin dalgalanışı, her şey her şey... Ama şimdi öyle bir ülkedesin ki, elin toprakları karıştırıyor, başkaları için. Ayakların yürüyor, başkaları için. Gözlerin bakıyor, ama ne

çıkar, Yüreğin çarpıyor, ama ne çıkar... Dudakların kımıldıyor, ama ne çıkar... Sevgilin oluyor, doyasıya yüzüne bakamıyorsun. Çocukların oluyor, doyasıya sevemiyorsun.. Doyasıya türküler söyliyemiyorsun... Evler apartmanlar dikiyor, bir kerecik olsun gerine gerine, «şu da benim evim» diye içinde oturamıyorsun. Yollar yapıyor, yolunu bulamıyorsun. Okullar yapıyor, aydınlanamıyorsun. İşin en acı yanı, başına tokmak iniyor, susuyorsun. Elindekini avucundakini alıyor, susuyorsun. Sonra da bu iri eller,

— Başım gözüm üstüne gurban, diyor. Eğiliyor, kendini döven kollara sarılıyor.

Bu iri gövde

yor.

— Gurban diyor, kendini çiğneyen ayaklara kapanı-

— Gurban diyor,... Ikınıyor, sıkınıyor, gerisini söyliyemiyor..

— Sonra ?

Sonrasını da Diyarbakır'da ağırceza mahkemesinde 28 Mayıs perşembe günü hakimin karşısına çıkarılan boynu bükük bir köylü kadınla, elleri kelepçeli bir çobanın ağzından dinliyelim..

DİL YOK Kİ KONUŞSUNLAR

Hakim soruyor :

— ... Arkadaşın çoban N. yi dağda kavgaya tutuşup öldürdüğüne dair elimizde pek çok delil var... Adamcağızı niye öldürdün, öldürdün, ne diye ölüsünü yaktın?. Çoban, alık alık hakimin gözüne bakıyor. Ağzından tek kelime alamıyor. Sonra köylü kadına dönüyor.

— Sen ne dersin bacı?. diyor. Oğlunu öldüren, sonra da ölüsünü yakıp toprağa gömen çoban bu mu?.

Bu kez de kadın alık alık gözüne bakıyor. İki taraftan

ses gelmeyince, hakim bir ara kızar gibi ellerini masaya vuruyor :

— Hey bre cahil çocuk, diyor, tarla ağanın, sürüler ağanın, köpek ağanın şu dünyada neyinizi bölüşemediniz de, arkadaşını N. yi öldürdün?. İnsan yan yana büyüdüğü arkadaşının canına kıyar mı?.

Gene alık alık bakışlar.. Gene tıs yok.. Gene uzun bir şaşkınlık. Bu kez mahkeme mübaşiri araya giriyor. Hakimin sorduklarını, kürtçe olarak önce çobana, sonra kadına çeviriyor. İkisiyle de anlaşamıyorlar. İkisi de pel pel gözlerinin içine bakıyor. Mübaşirin üstelemesi üzerine çoban eliyle ağzını işaret ederek :

— Bende dil yok begem, diyor, Bende konuşma yok, he begem...

Kadına gelince : O bu kadarını da beceremiyor. Sarıldığı parçavralar içinde sadece sessizce ağlıyor, uğunuyor, ara sıra gözlerini açıp hakime bakıyor. Niye ağlıyor, niye uğunuyor?. Onun dilini kim çözecek. Dertlerini kime şekva edecek. Doğu Anadolu, kadın-erkek, çoluk-çoban böylesi insanlarla dolu.

DİYARBAKIR CEZAEVİ

Bunun en tipik örneklerini - bir gün önce ziyaret ettiğim - Diyarbakır cezaevinin mahkûmları arasında gördüm. Çeşitli suçlardan içeri tıkılmış 505 mahkûm var. Bunun dördü kadın, yirmibiri çocuk. Ötekiler yaşını başını almış insanlar. Kendileriyle ayrı ayrı konuşup ayaküzeri bir anket yapıyorum. İşlenen suçların yüzde 65 ini adam öldürme ve yaralama teşkil eden bu mutsuz insanlar arasında yaptığım bu ufacık anket bütün bir Doğu'nun yaşantısını ortaya seriyor...

Daracık arazilerde sıkışıp kalmış daracık geçimli insanlar. Bu daracıklığın içinde ölüm-kalım savaşı-

na çıkmış yüzlerce köy.. Örnek mi istersin, işte bu darlıkların karşınıza çıkardığı Çınar ilçesinin Bari köyünde iki ayrı aile. Bıldırcın ve Toprak ailesi. Hemen hepsi de iki ay önceki kanlı köy kavgasına adları karıştığı için dede-oğul, torun-torba yedişer sekizer kişilik gruplar halinde koğuşlara tıkılı tıkılıvermişler. Bakıyorsunuz iki ailenin de aralarında ondördünden altmış yaşına kadar adamları var içerde. Karşınızda büklüm büklüm olan Bıldırcın ve Toprak ailesinin adamlarına soruyorsunuz :

— Neden bu işleri yaptınız?. Neden elinizi kana buladınız ?

Bu yaşlı başlı adamlardan da aldığınız cevap, bir iki işaretten sonra tıpkı mahkemede dilleri tutulup kalan şu zaza kadınıyla çobanınkinden farksız.

— Biz cahiliz gurban, diyor. Bizde dil yok gurban, diyor. Biz anlatamaz gurban, diyor. Bizde ağa var gurban, diyor. Bizde dert çok gurban diyor...

Bakıyorum hepsinde bir titreme, bir sararma, «sakın ağzından yanlış bir kelime kaçırma» der gibi, birbirlerini dürtüyorlar, birbirlerini çekiştiriyorlar. Bakıyorum, dört duvar arasında bile ağa korkusu. Yüzlerde bir belli olmazlık. Yüzlerde bir güvensizlik.

— Sonra ?.

Sonra, başkaları, başkaları, başkalarıyla konuşuyorsunuz. Şimdi de Kıtmiran köyünden yedi kişilik Öztürk ailesi karşınızda. Aşağı yukarı bunlardan da aynı sesler geliyor. Dermansız, kesik, boğuk.

— Biz batmışız, biz ölmüşüz, biz sahipsiz kalmışız. Bizi arıyan yok, bizi soran yok, bizde çok... çok...

Birbirlerine iyice sokulmalarına, elele tutuşmalarına rağmen gene aynı sararma, gene aynı titreme, aynı tutukluk.

Adliye koridorunda Diyarbakır köylüleri
Söylenecek - söylenmiyecek o kadar çok dertleri var ki...

Ama gel sen bu sararmayı, bu tutukluğu bir kez de içinde 21 çocuk bulunan Diyarbakır'ın SİBYAN KOĞUŞUNDA gör : Basık tavanlı daracık bir koğuşun havadan, ışıktan yoksun, daracık bir hücresine tıkılıp kalmış bebeciklerin en küçükleri görülen Çüngüş'ün Dardaran köyünden Abbas Durak'a soruyorum:

— Suçun ne oğlum?. Seni buraya niçin getirdiler?. Çocuk mazlûm mazlûm gözümün içine bakıyor. Titriyor, sararıyor, nerdeyse boşanıp ağlıyacak.

En sonunda arkadaşlarının yardımıyla öğreniyorum ki, 9 yaşından fazla göstermiyen bu bacak kadar çocuk,- av tüfeği ile oynarken yanlışlıkla adam öldürmekten ötürü buralara getirilmiş. Tek kelime türkçe bilmiyormuş...

Ufak bir sorup soruşturma, bir de bakıyorsunuz içinde 21 çocuk barındıran Diyarbakır cezaevinin şu küçükler koğuşunda yarıdan fazlası ne dil biliyor, nede okuma yazma.. Ama işledikleri suçlara gelince değme okumuş yazmışlara taş çıkartacak kadar plânlı ve şaşırtıcı...

Evet, nasıl olmuşsa olmuş, bu küçük kaatillerin hemen yarıdan fazlası hiç de farkında olmayarak tıpkı Abbas Durak'ınki gibi bir yanlışlık eseri olarak elleri tabanca ve tüfeklerin tetiklerine gidi gidivermiş...

Doğu, bu yanlışlıkların o kadar çok tekrar edildiği bir ülke ki, düşünülecek şey doğrusu!. Bu kadar çok yanlışlıklar yapıldığı bir ülkede asıl insanları şaşırtan şey, ecelli ecelsiz ölenlerin sayısı değil de, hayatta kalabilenlerin sayısı oluyor. Yani, tek kelime ile ifade etmek gerekirse, Güneydoğuda insanın durup dururken ölmesi değil, bu kovalamacalar, bu kaçıp göçmeler arasında yaşıyabilmesi bir mucize... İşte size bölgedeki yüzlerce örneklerden bir tanesi... mkîh
si...

YANLIŞLIKLAR ÜLKESİ

Gece yarısı Siverek'ten Diyarbakır'a geçiyoruz. Dolmuş arabamızda - bu mucizelerin kurtarıcılarından Siverekli bir ailenin son çocuğu olan - bir işçi var karşımızda. O anlatıyor, biz dinliyoruz...

— Bizim bu topraklar düşmanlıklardan yana bir hayli bereketli. Birini öldürür toprağa gömersin, on tanesi birden çıkar karşınıza... Onun için burada hasmı olmayan adam hemen hemen yok gibidir. Daha doğrusu burada herkesin, birbirini öldürme, birbirinin kanının içme yarışı var. Eğer kuyruğu kurtarıp da dağa çıkıp eşkiya olmamışsa öldür, hapse gir. Çık öldür, gene hapse gir, burada cinayete adı karışmamış adam pek az bulunur. Bu

arada yanlışlıkla ölenler de oluyor.

Bu yanlışlıkla öldürülenlerin kimler olduğunu elbette tahmin edersiniz. Ya yolda belde yanyana yürüdüğün bir arkadaşın, ya da evine getirdiğin bir misafirin, hedefini bulamıyan kurşunların kurbanı olup çıkıyor. Nitekim bizim Siverekli işçinin de başına böyle bir iş gelmiş. Köylerine hasımlaşmanın girdiği onbir yıl içinde - dağa çıkıp eşkiya olanlar dışında - dört bir yandan, beş de bir yandan olmak üzere, iki ailenin erkekleri bir bir ardından kökleri kazınıncaya kadar kurşunlanmışlar. Ama bunlardan sonuncusu, yanlışlıkla öldürülen bir garip misafirmiş..

Bu yanlışlıkla öldürülmenin başka bir örneğini de Diyarbakır - Batman tirenindeki başka bir yolcunun ağzından dinliyelim : «Ahho Hasso, ahhoo Memo, ahho Cemo, ahho Hamo..» Konuşmacının birbiri peşinden ağzından fırlatıp attığı bu adamların kimler olduğunu yanımdakine sorduğu zaman, «Bunlar bir köy kavgasında ölüp yaralananların sayıları» İçlerinde üç tanesi de yanlışlıkla gitmiş...

Bu bölgede bu yanlışlıkla gidenlerin sayısı çarşıda, pazarda, mahkeme koridorlarında ardarda uzanıp gidiyor.

Yanlışlıklar ülkesi mi diyelim?. Ölüm, zulüm ülkesi mi diyelim?. Velhasılı kelâm yanlışlıklarla dolu bir ülkedesiniz. Tatlı canını kurtar kurtarabilirsen...

YARIMLIKLAR ÜLKESİ

Bu yanlışlıkların verdiği korku ve güvensizlikten olsa gerek. Bunun en güzel örneğini size Urfa veriyor. Tarih kadar eski bu Mezopotamya topraklarında kimin yanına sokulup bir şeyler soracak olsam, yarım ve eksik cevaplarla baştan atıldığının hemen farkına varıyorsun. Adama

kızıp homurdanmağa ne hakkın var? Bir de bakıyorsun ki, felek karşındaki adamın mutlaka bir yanını alıp götürmüş, ya gözü, ya burnu, ya ağzı.. Bukadar eksiklikler ve yarımlıklar içinde yaşıyan bir adamdan tüm tüm cevaplar beklemeye ne hakkın var?. Evet, dört başı mamur cevaplar elbette dörtbaşı mamur insanlardan beklenir. İşte size bir gazete havadisi. Devletin yaptırdığı istatistikte, Türkiye'de 2 milyon trahomlu insan var.

Suyundan mı, havasından mı, yoksa mübarek toprağın dualı oluşundan mı? Bu hastalıkların en çok kol kezdiği bölgelerimizden bir tanesi de burası. O halde vakitli vakitsiz kaderin yere vurduğu bu yarımlıklar ve eksiklikler ülkesinde aldığınız yarım ve eksik cevaplar karşısında ne diye kızmalı, köpürmeli. Ama dur!. İnsanoğlu, başına yağan felâketlerin avuntusunu da her zaman beraber getirirmiş. İşte size bunun en tipik örneğini Balıklı Gölü'n başındaki, Asuri burunlu bir marul satıcısı verirdi.

— Vaktiyle burada koyunlar üç doğururdu, beş doğururdu. Toprağı bire üç yüz verirdi. Merih yıldızına bu göl kıyısından bakarlardı...

Sonra satıcı çevresinde toplaşan balık yemleyicilerine tepedeki taş sütunları göstererek :

— Bu mübarek toprak üç büyük peygamber yetiştirdi. Bunlardan Halil İbrahim Aleyhisselâm Nemrut tarafından şu mancınıkla ateşe...

Bakıyorum, sağlam sandığım Asuri burunlu iri sesli adamın da gözlerinden biri yarım.. Demek ki bunca yapılan dualar yalnız balıkların işine yarıyor.

Gözünü sevdiğim memleketim, Anadolu!. Tarihinin hangi sayfasını karıştırsan ellerinde gürz ve kalkan

Fatihler... Kahramanlar.. Birbiri ardından geçit resmi yapar..Bize şanlı ve parlak sayfalar... Geç orasını.

DİRİLTİCİ BİR SES

Biz yeniden yola çıkalım. Neredeydik hele?. Yeni sesler, yeni türküler: Bu kadar unutulmuşluklar, itilmişlikler, kakılmışlıklar arasında diriltici bir ses var, kulağının dibinde. Halk elele, halk yanyana halk hora tepiyor, halk ileri ileri adımlar atıyor.. Bütün bunların arasında yanık ağızlardan yanık bir türkü :

Ah lé gülé, ah lé gülé
Ah lé gülé tevde gül.
Ez ne gülüm gül - şilanım.

Bu türkünün, bu oyunun, bu hoplamanın sıçramanın geldiği yerden insan kötülük düşünür mü hiç? Oysa dün bir adam başka bir adamı bu meydanda, iki darbede öldürüvermiş. Gene dün köyün birinde bir delikanlı yanyana büyüdüğü bir arkadaşını tabancayla üç el ateş ederek yere serip dağa kaçmış.. Daha başkaları.. Daha baş-

Şehirli halk, köylerde olup bitenlerden habersiz. 27 Mayıs'ı kutluyor.

kaları... Şu hora tepen adamlara bakıyorum, bir kara çalı dikiliyor gözümün önüne.. «Aralara girip marazlık yapan bu kara çalılardan kurtulmanın çaresi nedir acaba?». diyorum. Bu kara çalıların kökünün kazınmasına gelince...

Davul habire vuruyor, genci yaşlısı kolkola, omuz-omuza yanyana türkü söylüyor. Araya giren kara çalılar uzamıyor, büyüyor Bari'nin yanık çatlak toprakları üzerinden Kıtmiran köyüne kadar boy atıyor. Tabanca sesleri, tüfek sesleri, akan kanların arkasından akraba ve sevgili çığlıkları... Sonra kan kırmızı çiçeklerle dolu ıpıssız bir yazı.. Sonra ve sonra ağaların öksesinden kaçıp kurtulmak için çırpınan yüzbinlerce insan...

Sonra radyoda gümbürtülü bir ses :

«TOPRAK REFORMU TASARISI YAKINDA YÜCE MECLİSE İLETİLECEK»

BÖLGEDEN TİPİK OLAYLAR

Bölge içinde toprak anlaşmazlığı yüzünden çıkan olayları şu küçük gazete haberi bizlere ne güzel anlatıyor.

(Diyarbakır'da toprak anlaşmazlığı yüzünden on ay içinde, özellikle köylüler arasında 32 kavga olmuş ve bu kavgalarda silâh, taş, balta ve kürekler kullanılmıştır. Silâh olarak daha çok av tüfeklerinin kullanıldığı kavgalarda biri candarma (Musikan köyünde) 14 kişi öldürülmüştür. 184 kişi de ağır yaralanmıştır. (Cumhuriyet. 9 Kasım 1964). Sonra yazar F. Otyam'ın aynı gazetenin sayfalarında Çermik ve dolayları. üzerinde yaptığı uzun röportaj...

Bölge içinde öldürmek teşebbüsüyle yapılan yaralamalarında hemen yarıdan fazlası ölümle sonuçlandığına göre Diyarbakır ve dolaylarında bu 10 ay içinde kan dâ-

vası ve toprak anlaşmazlığı yüzünden öldürülen vatandaşın sayısı 100'ün çok üstünde görülür.

Acaba bu bölgede aileler ve aşiretler arasında sık sık görülen silâhlı çatışmaların sonu neye varıyor?.. Burada size bu çatışmaların nasıl başlayıp nasıl bittiğine dair birkaç örnek vermeği yararlı buluyorum.

Çınar ilçesine bağlı Hanik diye bir köy var. Bu köyde A. ve B. gurupları diye kümeleşmiş iki aile oturur. Günlerden bir gün, A. gurubu B. gurubunun - aralarına giren bir anlaşmazlıkta - yalnız başına üstesinden geleme' yince, candarmaya yanaşır, Onlara 40 altın rüşvet verir. Eh, yiyen ağız utanır, derler. Hele bu cebe girenler çil çil altınlar olursa. Dinim imanım para!. Açmadığı kapı mı var?.. Derhal candarmalar silâh başına... Bir bahane uydurularak B. gurubundan üç kardeş üçü birden karakola çağrılarak elleri kolları bağlanır. Kimlerin ateş ettiğini belli etmemek için de odanın bir köşesinde yanan petrol lambası hemencecik söndürülür. Odanın içindeki silâh seslerinin etrafa duyulmamasını sağlamak gerek. Bunun için de plân daha önceden hazırlanmıştır. Dışarda teneke gibi şeyler çalınarak gürültü çıkarılır. Artık ötesi kolay.. Eldeki silâhların namluları üçü üç ayrı elden üç kardeşin göğüslerine dayanarak ateş açılır. Çıkan kurşunlardan üç kardeşin üçü de gık demeden yere serilir.

Olacağa bak ki, hasım taraf, - kurduğu plânlar sayesinde - karşı taraftan kurtulmanın sevinci içinde bayram ededursun, gürültü üzerine olay yerine koşuşan köylüler korkunç bir manzara ile karşılaşırlar. Kim vurduya getirilerek yerlere serilen üç kardeşten biri, meğer ölmemiştir, ağır yaralı olarak yerde yatmaktadır.

Kısa bir sorup soruşturma sonunda bu feci olay bütün çıplaklığıyla meydana çıkar. İş mahkemeye intikal eder. Mahkeme yürüye dursun, bir yandan da iki aile ara-

sındaki hasımlaşma biraz daha büyür ve keskinleşir, Karşılıklı diş bilemeler, diş gıcırtıları birbirlerinin kökünü kazımak için fırsat kollamalar..

Uzatmıyalım, bir yanda mahkeme devam ederken, öbür yanda her nasılsa bu olayda suçlu görülen A. gurubu beklenmedik bir zamanda tahliye edilir.

Aile büyükleri bakarlar ki, bu işin ucu sonu yok. O halde ne etmeli ne eylemeli ki, iki aile arasındaki hasımlaşmayı ortadan kaldırmalı ...

Çok yerde denenen bir usul ve adet onların da imdadına yetişerek A. gurubundan bir kızı yüksek bir başlıkla B. gurubundan bir delikanlıyla evlendirirler.

SU UYUR DÜŞMAN UYUMAZ

Gel zaman, git zaman aradaki buzlar çözülerek iki hasım taraf yağlı ballı geçinedursunlar, günün birinde B. gurubuna dahil kızın kocası olan adamda eski kinler birden su yüzüne çıkarak deprenmeğe başlar. Ve oracıkta verdiği bir kararı uygulamak için karısının üzerine kapıkitleyerek kendisini dışarı atar.

— Avrat, der, ben doğruca babanı öldürmeye gidiyorum. Şu köyde onu elimden alacak babayiğit varsa karşıma çıksın göreyim...

Ve doğruca kayınbabasının koyun güttüğü otlağa seyirtir. Evde karısı dövünüp çırpınadursun, o yanına aldığı arkadaşlarıyla adamı, dağda haklayıverir...

Artık Hanik köyünde olup biten olayların bundan ötesini sormayın?..

Dağda, sürünün arkasında öldürülen adamın, üç oğlu vardır. Biri askerde, biri onbeş yaşında, biri de beşikte...

Çocuk beşikte ağladıkça anne başucunda, henüz kırkı çıkmayan bebesinin üstüne eğilerek durmadan ağıt söyler, ninni söyler...

Öksüzem yetimem, boynu bükügem
Bahar geldi çiçeklendi dağlar
Kuşlar yuvalarına döndü
Evi dağıldı benim öksüzümün
Dönmeyecek yiğit baban bir daha
Gittiği obadan, dönmeyecek bir daha...
Onun intikamını kim alacak?..
Düşmanın kurşunuyla girdi o mezara..
Yetimem, öksüzem, boynu bükügem...
Bak ıtrlangıçlar yuvalarında şen, şatır
Benim yuvam bozuldu, ören kaldı...

Bir taraf mezarda, bir taraf hapishanede... Yaralı yüreklerden çıkan ninnilere gelince, anneler için sadece bir kuru avuntu, ama körpe dimağlarda uyandırdığı etkilere gelince, onu da aşağıda göreceksiniz. Ama biz gelelim dul kalan bu ananın onbeş yaşındaki oğluna..

Oğlan her gün biraz daha büyür, serpilir. Yay gibi bir vücudu vardır köyde. Uzatmıyalım, her delikanlı gibi o da köyünde at koşularına girer çıkar. Her defasında birinci gelir. Yiğitlikte elinden tutan olmaz obada.. Ama ne yapsa, çevre onunla alay etmekte onu küçük görmekte devam eder. «Babasının intikamını alamıyan adam, kendini erkek sayarak aramızda dolaşmasın» derler.

Ne yapsın, neylesin?.. Bir yanda çevrenin baskısı, bir yanda anasının, küçük kardeşinin beşiği üzerine eğilerek, günün 24 saatinde döktüğü devamlı göz yaşları.. Bu körpe delikanlıyı adamakıllı şaşırtır. Ne yapacağını, kimin sözüne uyup hangi yolda yürüyeceğini bir türlü kestiremez. Netsin, neylesin, kararsızlık kötü şeydir. Genç ömrü hep kişioğlunun küçültücü, alçaltıcı bakışları altında mı ezilip gidecek?.. Yok böyle şey!. Akranları arasında başı yerde dolaşarak kahrolup gitmektense, bu kalleş, bu kahpe dünyada kimseye derdim şudur, der

haber anlatamazsın ama, delikli demire gelince?.. Ona haber anlatırsın Günün birinde herkesin yaptığını yapar.

Eline geçirdiği dokuzlu bir tabancayı, - gözünü kırpmadan, babasını öldüren eniştesinin ağabeyi üzerine boşaltı boşaltıverir cadde ortasında.

Ve sonra tutar onlardan biri de onları... Ve böylece kuşaktan kuşağa yürüyüp giden bu cinayetler serisinde 1946'dan 62'ye kadar bu iki ailede altı kişi birden öbür dünyaya göç edip gider. Daha da gideceğinden başka.

ANKET VE YORUMLAR

-Güneydoğu'da kuşaktan kuşağa aktarılıp gelen bu zincirleme cinayetlerin nedenleri üzerinde ufak bir anket yapayım dedim. Bu konuda, çeşitli mesleklerden gelme, çeşitli katların insanlarıyla konuşmalarım oldu. Bu konuşup görüşmelerde aldığım sonuçları şöylece özetliyebiliriz :

1) Bölgede devamlı nüfuz mücadelesi olması, halkın bir veya öbürünü tutması yüzünden iki aşiret veya kabile reisinin devamlı olarak birbirleriyle uğraşmaları. (hani atlar tepişirken arada eşekler ölürmüş.)

2) Adalet mekanizmasının ve jandarma soruşturmasının, çok kere mahalli akımların üstünde ve dışında kalamıyarak tarafsız yapılamaması.

3) Jandarmanın halk arasında devamlı olarak rüşvet aldığı söylentileri..

4) Doğu'ya kaliteli memurlar gönderilmeyerek, burann bir sürgün, bir kapkaç ülkesi olarak anlaşılması.

5) Muhakemelerin çok kereler dâvaları sürüncemede bırakarak, tarafsız ve seri kararlara varamaması yüzünden vatandaşın sabrının tükenmesi.

6) Çok kere yöneticilerin eğilimleriyle mevcut hukuk

sisteminin bağdaşamıyarak çelişikliğe düşmesi. Mevcut düzenin yer yer hakim sınıfların aleti olarak tek taraflı çalışması yüzünden, zaman zaman yöneticilerle adliyecilerin karşı karşıya gelmesi.

Burada önemli bir noktayı belirtmeden geçmiyeceğim: Mevcut kanunların çerçevesini aşamadıklarından ötürü çok zaman adliyeciler, - kanunların uygulayıcıları olduklarından dolayı - ister istemez halkın yararına olmayan tutum ve davranışta bulunmaları. Bu arada her zaman her yerde tarafsız olması gerekli yöneticilerin politik ve idarî düşüncelerle, halkın yanında değil, çok zaman halkın karşısında ve uzağında bulunarak onun bunalım ve sıkıntısını daha da arttırmaları.

7) Öbür yanda toplumun eskimiş ve köhnemiş görgü ve geleneklerinden gelen saldırılara karşı fertlerin yaptığı nefis mücadeleleri ve direnmeleri, zaman zaman kanun uygulayıcıları tarafından hoş karşılanmıyarak düzen bozucu telâkki edilip vatandaşın suçlanmaları cihetine gidilmesi. Çeşitli sebepler ve akımlar yüzünden, bugünkü anayasa düzeninin tastamam ve eksiksiz olarak uygulanamaması.

Dikkat edilirse Doğu'da ağalar ve beylerle devlet memurları arasında öteden beri sürüp gelen anlaşmazlıkların, çatışmaların nedenleri, sonunda dönüp dolaşıp şu bir tek nokta üzerinde toplanıyor:

«Sen kalk ben oturayım, sen yeme ben yiyeyim... Senin önünde eğilip bükülmesin benim önümde eğilip bükülsün.»

Onun içindir ki Doğu'lu vatandaş bu ikileri her zaman aynı olarak bir hizada görüyor ve bir hizada görmek-

te devam ediyor.. Hattâ halk çok kere - ikincilerin dilleri ve âdetleri kendilerine yabancı olduğu için doludan kaçanların tipiye tutulması kabilinden bunca yıldır ezilmesine sömürülmesine rağmen birincileri kendilerine daha yakın bulmuşlardır...

Bu bölgedeki arazi anlaşmazlığını ve bundan doğacak çatışmayı önlemek için bölgeyi iyi tanıyan yetkili hukukçuların tavsiyeleri şu birkaç madde üzerinde toplanıyor :

1) Büyük arazi sahiplerinden adilâne ölçülerle topraklarının bir kısmını satın alarak gene adilâne ölçülerle köylüye dağıtmak...

2) Bugün bölgede işlenen cinayetlerin ve kan dâvalarının kökünün çoğu toprak ve arazi anlaşmazlığına dayandığına göre, bugünkü şekliyle tapulama ve kadastro işleri köylüyü selâmete çıkarmak şöyle dursun, tersine bir çıkmazın içine götürüp atmaktadır.

Görüştüğüm hukukçular. bu gibi dâvaların süratle sonuçlanmasının vatandaşın yüreğine huzur ve emniyet getireceğinden, birbirlerine karşı saldırları ve husumetleri azalacağı üzerinde hemfikirdirler...

1 — Bunun için de ağır suçluları zaman ve mekân düşünülmeden, mevzuata boğmadan meşhut suçlar kanununa tabi tutarak derhal kesin kararlara varmak.

2 — Bu çabukluğu sağlamak için de sorgu hakimliği müessesesini ortadan kaldırmalı, savcılık yıldırım süratiyle hareket ederek soruşturmaya geçmelidir...

3 — Kadın kaçırma, ırza geçme ve diğer bütün cinayetlerin belediye sınırları dışında da olsa, süratlı bir muhakeme süratlı bir karar ağır suçlara yönelme cüretini büyük ölçüde azaltacağını akıldan çıkarılmamalıdır.

DİYARBAKIR VE DOLAYLARINDA SON BEŞ YILLIK CİNAYET SAYISI

Yıllar	Öldürme	Ölüme teşebbüs	Yaralama	Kız kaçırma	Gasp	Kaçak	Hırsızlık	Yangın	Zimmet	As. Eşya	Sahte evrak	Tehdit
1960	91	39	14	35	26	44	22	4	15	10	7	13
1961	70	18	16	33	27	33	21	5	9	11	4	8
1962	71	25	18	52	27	19	20	6	23	11	9	—
1963	101	32	6	45	21	29	21	6	23	4	4	5
1964	34	17	4	17	12	20	7	7	23	5	2	2

Sırasıyla en fazla cinayet işlenen kazalar şöyledir :
Çermik, Dicle, Ergani, Çüngüş ve diğerleri.

Not: Yukarıdaki sayılar dâva sayılarıdır. Bazan bir tek dâvada iki üç kişi de öldürülebilir. Bu sayıya yüzde 15 eklenmelidir.
1964 yılına ait sayılar, ilk altı aya aittir.

GAZİANTEP VE DOLAYLARINDA SON DÖRT YILLIK CİNAYET SAYISI

BİR KARŞILAŞTIRMA :

Yılı

1959 da kaatil ve katle teşeb büsten 115 olay
1960 » » » » » 129 »
1961 » » » » » 131 »
1962 » » » » » 175 »
1963 » » » » » 183 »

Bir Hayvancı Köyünün gelir-gider tablosu (Kars)

Köyün adı : Salut
Bağlı olduğu kaza : Göle
Vilâyeti : Kars
Şehire uzaklığı : 7 Km.
Ev sayısı : 130
Nüfus sayısı 735
Okulu : Beş sınıflı, iki öğretmen. (120 öğrenci; Erkek 75, Kız 45)

Bu yazımla, sizlere Doğu'nun tipik bir hayvancı köyünü daha veriyorum. Bundan önceki iki ayrı yazımda gene Doğu Anadolu'nun iki hayvancı köyü üzerinde durarak bu köylerimizi çeşitli yönlerden tanıtmaya çalışmıştım. Forum, (158 - 173 sayı).

Bugün, inceleme konusu yaptığımız SALUT köyü ise, sınır bölgesi yakınlarına iskân edilmiş, Göle ilcesine bağlı eski bir Türk köyüdür. Salut köyü de Doğu Anadolu'nun şurasına burasına serpilmiş irili, ufaklı diğer bütün köyler gibi hayvancılıkla geçinir.

KÖY HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1961 yılında yapılan sayımlara göre köyde büyük baş hayvan sayısı 1200 tanedir. Bunun 100 kadarını manda, geri kalanını da inek ve koşum hayvanları teşkil eder.

Köydeki küçük baş hayvan sayısı toplamına gelince, 700 ü koyun, 800 ü de keçi olmak üzere 1500 ün üstündedir.

Bugün, için köyde koyun 80-100 lira arasında, sürek malı dedikleri üçdört yaşlı koşum hayvanları 300-400, inek ise 400-500 lira arasında satılmaktadır. Oysa ki, normal yıllarda köylü hayvanlarına yukarıda gösterilen fiyatların bir kat daha üstünde kolayca müşteri bulabiliyordu...

1961 yılı, yağmursuz ve kurak geçmiştir. Aylardan beri gökten toprağa tek damla yağmur düşmediği için köylü, hayvan yemi bulmakta güçlük çekmektedir. Çevre için de iki bin ikiyüz metre yüksekliğinde bir yayla olan Göle dolayları, kuraklığı en az duymasına rağmen gene de uzun kış yıllarının ne getireceğinden korkarak kapısında tuttuğu hayvanlardan bir çoğunu - alıcı bulsun bulamasın pazara çekmektedir.

Doğu, köylünün bu sıkıntısını duyan celeplerin ve adamlarının istilâsına uğramış: Dağlar, taşlar, yollar, beller, pazar yerleri hayvanlarla dolu. Doğu Anadoludan yurdun çeşitli bölgelerine bir hayvan göçü başlamış görüyorsunuz..

Yurdun bu köşesi, şimdilik her şeyi bir yana atmış yalnız bu büyük kıtlık yılını az zararla kapatmayı düşünüyor. Gelgelelim, seksen yıldan beri görmediği bu kıtlığı acaba nasıl atlatabilecek? Aşsız, ekmeksiz, yemsiz, samansız gireceği bu zalim kıştan nasıl kendisini, hayvanlarını kurtarıp - sağ salim - yaza çıkabilecek...

Şimdilik bu soru, Doğunun insanları için kafalarda çözülmesi güç bir problem halini almış, eli şakaklarında kara kara düşünüyor: Ona kurtarıcı elini kim uzatacak. Onun bu kara bahtını kim ak güne çevirecek. Doğulu hemşehrilerim, zaman zaman fersiz gözlerini geçiş vermeyen yüce dağlara bakıp bakıp «görünürde bir umut da yok.» diyor.

«Umut dağların ardında..»
«Umut ilk baharda bulutların getireceği yağmurda...»
Kıtlık kapıyı çevirmiş, dayan dayanabilirsen ?

— Sanki başka yıllar bolluk mu vardı diyor, konuştuklarım. Dünya kuruldu kurulalı bu böyle, hayvanlarımız, ot, saman buldu, biz kendimiz yiyecek bulamadık. Biz yiyecek bulduk, hayvanlarımız ot, saman bulamadı, he vallah! Onun iyisi mi, «yiyek keşkegümüzü, sürek eşşegümüzü» deyüp kesiyor..

KÖY HAKKINDA DİĞER BİLGİLER

Salut köyü, 1870 yılına kadar bir Türk köyü iken, Osmanlı - Rus harbinde köy tamamiyle göç ederek yerine Rusyadan getirilen Rum muhaçirleri verleştirilmiş, 1914 harbinden sonra da tekrar Türklerin eline geçerek 30 Eylül 1920 de tamamen kurtulmuştur. Bu tarihte köyü terkeden Rumlar yerine, eski yerli köylülerle, çevre kasaba ve köylerden Türk kabileleri getirilerek yerleştirilmiştir.

Bugünkü köy, ilçe merkezine «7» Km. ötededir. Göle - Ardahan şosesi üzerine yassıca bir tepenin üzerine kurulmuştur. Çevresinde, Sivin, Muzarrat, Kocar köyleriyle hemen yakınlarında Devlet Üretme Çiftliğinin inekhanesi vardır.

Köyün önü, ortasını Göle çayının yarıp geçtiği yemyeşil bir çayırlığa açılır. Dağların arasında kilometrelerce uzayıp giden sulu - selli bu yemyeşil özün çayır ve otları karların kalkmasiyle mayıs başında kabarmaya başlar ve Eylülün ilk haftasına kadar bu yeşillik devam eder.

İşte, «şark kırmızısı» dedikleri Ayboynuzlu öküzlerle, keleş tosunların ve içi süt dolu tombul memeli ineklerin, yılın 4-5 ayında sere serpe otladıkları Göle çayırları..

KÖYÜN EVLERİ

Kuruluşundan bugünedek, 43 yıllık tarihi olan 150

evli bu köyün damları, aralarında çamur kullanmak suretiyle taştan ve kerpiçten yapılmıştır. Köyün tek sağlam binası, kiliseden bozma okuludur. Köyün küçük bir de camii vardır. Evler, içiçe girmiş, alçacık, yere yapış yapıştır. Evlerin hava ve ışık delikleri bazan yanlardan bazan da damların üzerinde açılmıştır. Bu küçük delikler, kışın birer cam veya da kâğıt parçasıyla kapatılır. Evin altı üstü topraktır. Damlara iri kıyım çam kirişler atılmıştır. Bunlar, yağmura ve kara karşı dayanıksız oldukları için sık sık değiştirilir. Ayrıca dışarının keskin ayazı ile, içerisinin rutubetli sıcaklığı karşılaşınca bu damlara atılan kirişlerin ömrü büsbütün azalır.

Evlerin pek çoğu tek bir sofa ile, tek bir odadan ibarettir. Bazı evlerde toprak sedirler veya tahta peykeler vardır. Bu peyke ve sedirler çok kez hayvanlarla, insanları birbirinden ayıran birer bölme vazifesi görürler...

Evlerin pek azı yerli kilim ve keçelerle döşenir. Öbürleri hasır kullanır.

Bu evlere, çok kez üstü kapalı bir avludan girilir, sağında evin aşhanesi vardır. Solunda oda, karşıda ahır. Ahırdan gelen sıcaklık aşhaneyi ısıtır Odada soba yakılır. Ayrıca avludaki küçük kapıdan ambara girilir. Buraya kiler de diyebiliriz. Kışlık kumanya burada saklanır. Bu sözünü ettiğim ev tipi, köyde dahi ziyade hali vakti yerinde olanlar içindir. Bu tip evler, köyde ancak 7-8 bin liraya çıkarılabilir. Bu evlerin içinde eşya olarak 5-10 kat yatak, dört keçe, üç kilim, iki halı, bir sandık, bir miktar kab-kacak bulunur. Evin toprak olmasına rağmen tavanı ve döşemesi tahtadır.

Fakirin evine gelince : Evin avlusu yoktur doğrudan odaya girilir. Aynı odanın içinde küçücük bir de aşhane vardır. Ahır yan taraftadır. İçiçe girmiş bu evlerde çok kez hayvanlarla, insanlar nefes nefesedir. Bu evlerde bu-

lunan eşya, iki kat yatak, bir hasır, birkaç kab-kacak, bir beşiktir.

Evlerin hamam ve yüznumarası yoktur. Köylü, çok kez yıkanma ihtiyacına ya ahırdaki bir taşın üzerinde, ya da leğen ve tekne içinde görür.

Analarımız.....

Bu evlerden birine girdiğimiz zaman, evin gelini sac da arpa ekmeği pişiriyordu. Köşedeki bir beşikte yüzleri sinekle sıvalı bir çocuk uyuyordu.

Bu çevre köylerinde evin kadını önünde tahta ve oklava, Allah'ın günü arpa ekmeği açar, pişirir.

Köyün zengin sayılan başka bir evine girdiğimde, yaşlı bir kadının yanına koskoca bir tekne hamur alarak bu işle uğraştığını gördüm. Baba, ana, evlât, gelin, torun evde 17 nüfus yaşıyormuş, hepsi de bir arada imiş. Ana, hiç ara vermeden tam kırk yıldır bu işi tekrar eder, durmuş. Kadın, bu arada 6 oğlan, 5 kız olmak üzere 11 tane çocuk dünyaya getirmiş. Yalnız bir tanesi tren memuru olarak Ankarada oturuyor. Diğerlerinin hepsi yanında. Birçokları evli barklı olan bu 17 nüfuslu aile, aşhane ile tek odadan ibaret bir damın altında barınıyor. Köyde fakir aileler bu imkâna da sahip değiller...

Ailede baba altmışbeşlik, anne ellibeş yaşında. Her ikisi de durmadan çalışıyor Anne ekmek işinden kurtulunca avluda sıralanmış inekleri sağacak. Bu işlerden sonra, akşam aşını hazırlamak da anaya düşüyor.

Merak ettim, köyün en zengin adamının evini sordum, «Görme daha iyi, dediler, bey. Mal yemezin biri, görsen sadaka vereceğin gelir». Kapısında tuttuğu mal, davar köye bedelmiş, parası da ona göreymiş.

Bu zengin adamın, niçin diğer köylülerden daha iyi bir hayat geçirmediğini sorduğum zaman, köylüler, dudak bükerek, «Görgüsüzlük» dediler. Ama asıl sebebini dışarıda başkalarından öğrendim. Bu köylerde varlıklı kimseler, zenginliklerini ister istemez başkalarından gizlerlermiş. Aksi halde başlarına gelmedik işler kalmazmış.

Konuştuğum adam, «hele açığa çıksın da bir görsün, ya evini, ağılını yakarlar, ya karısını kaçırırlar, ya kızını gızanını ayartırlar. Onun için böyleleri ya parasını çömlek bankasına atar, ya faize verir.»

Bu tek olay da bize gösteriyor ki, köylerdeki zenginlerin de fakirler gibi başları dertte..

Köyde bugünün parasiyle evlenme 1500-2000 lira arasında değişir. Bu köyde iki evli dört tane erkek var.

Karadeniz bölgesinde olduğu gibi burada kadın, erkekler için bir sömürme aracı sayılmıyor, tersine erkekle, kadın her işte beraber çalışıyor.

Bu da Babamız...

Göle köylerinde tek dikili ağaç göremedim. Köyün çeşmesi yok. Su ihtiyaçlarını kuyulardan veya köyün önünden akıp giden bir dereden gideriyorlar. Yılın 8 ayı, kışla geçen bölgede soğuktan korunmak için insanların eğleştiği odalarla, hayvaların yattığı ahırlar birbirine bitişiktir. Eskiden ormanlarla kaplı olan çevre köylerinde şimdi yakacak olarak kerme ve tezek yakılır.

Köyün bakkalımsı bir de dükkânı vardır.

KÖYDE YENİLEN YEMEKLER

Sabah yemeği : Çay, un çorbası, lor.

Öğle : Bulgur pilâvı, pişi, peynir, ekmek, mevsime göre yoğurt, ayran.

Akşam : Bulgur pilâvı, ayran, çorba, mantı, ara sıra et, kaygana.

KÖYDE EĞLENCE

Düğün - dernek dışında köylüler, kış günleri odalara toplanırlar : Bu toplantılarda Battal Gazi, Ebu Müslim, Siret-i Nebii, Mızraklı İlmihal gibi dinî kitaplarla, cenk kitapları okunur.

Köye saz şairlerinin yolu düşerse, Köroğlu, Karacaoğlan, Aşık Garip v.s. gibi saz şairlerinin sazlı, sözlü menkibeleri söyletilir. Köyde biri öğretmene, diğeri de köylüye ait olmak üzere iki tane radyo vardır.

KÖYDEKİ HAYVAN DURUMU :

Çiftçi tipi	Ev sayısı	Büyük baş	Küçük baş (koyun)
Büyük tip	21	15—40	50—150
Orta tip	50	6—15	10— 50
Küçük tip	45	1— 6	1— 10
Az hayvanlı	—	—	—
Hayvanı olmıyan	4	—	—

Orta halli bir ailenin 1961 yılında çeşitli ürünlerden elde ettiği (gayri safi) tablosu :

Ürünün cinsi :	Toplam Lira
Koşum hayvan satışı	900
Saman, ot, arpa ve tezekten	
Hayvan ürünlerinden kuzu, yağ,	3300
peynir, yün satışından	750
Yekûn (gayrisafi)	4950

AİLENİN YILLIK GELİRİ

Giderin cinsi	Para tutarı
1 — İşletme masrafları :	
a) Hayvan yem bedeli	1500
b) Tohum masrafı	245
c) Banka faizi	35
ç) Arazi masrafı	—
d) Irgat masrafı (kendi çalışmış)	—
e) Ziraat araçlarının (Yıllık ortaalması)	150
f) Çoban hakkı	60
Yekûn	2115
2 — Yiyecek masrafları :	
a) Ekmek bedeli (Arpa ekmeği)	650
b) Kuru ve yaş sebzeler	25
c) Kuru ve yaş meyvalar	15
ç) Bulgur, pirinç	125
d) Yağ (her türlü yemeklik)	180
e) Et	15
f) Çay-şeker	140
g) Tuz (dam ve hayvan)	12
h) Pekmez	—
i) Turşuluk sebze, sirke	—
Yiyecekler toplamı	1162

3 — Giyecekler :	
a) Giyim eşyası, urba masrafı (yıllık ortalama)	400
b) Ayakkabı, lâstik, çorap	75
c) Şapka (yıllık ortalama)	5
Giyecekler toplamı	480
4 — Mefruşat ve yakacak masrafı	
a) Kilim ve hazır (yıllık ortalama)	25
b) Kap - kacak (yıllık ortalama)	20
c) Kalaycı masrafı (yıllık ortalama)	10
ç) Yakacak masrafı	225
Mefruşat masrafı toplamı	280
5 — Çeşitli masraflar :	
a) Sigara, kibrit	125
b) Gaz	38
c) Sabun ve kil	20
ç) Askerdeki oğluna harçlık	150
d) Şehire gidiş geliş masrafı	15
e) Doktor (İlâç dahil)	75
f) Berber masrafı	—
g) İçki, eğlence masrafı ve hediye	40
h) Koruyucu masrafı	5
i) İmam hakkı	10
ı) Yapı ve onarım masrafı	80
j) Mahkeme masrafları	—
k) Tapu işini takip için	—
l) Umulmadık masraflar	20
Çeşitli masraflar toplamı	578
Özet Tablosu :	Lira
Bölümlerin toplamı «gayri safi gelir»	4950
1 — İşletme masrafları toplamı	2115

Safi gelir (İşletme masrafları çıktıkton sonra elde kalan net gelir)	2835
Giderler toplamı :	
2 — Yiyecekler	1162
3 — Giyecekler	480
4 — Mefruşat ve yakacak	280
5 — Çeşitli masraflar	578
Giderler toplamı	2500
Safi gelir	2830
Gider fazlası	330

Salut köyünün gelir - giderine bir göz atarsak, yıllık gelir toplamının bir hayli kabarık olduğunu görürüz. Öte yandan rakkamlara dikkat edilirse, bu kabarıklığın köylünün gelir tablosundaki çayır, ot, saman, tezek bedellerinin para olarak gösterilmesinden ileri geldiği anlaşılır. Köylünün işletme masraflarından hayvan yem bedeli olarak gösterdiğimiz 1500 TL. bu listede yer almaktadır. Gider olarak işletme masrafları içinde gösterdiğimiz bu parayı, karışık (gayri safi) gelirden düştüğümüzde elde 2825 lira kadar bir para kalır ki Bölge içinde I sınıf köy sayılan böylesi köy azdır. Salut köylüsünün yıllık gelirinin toplamı işte budur.

Yukarıda gösterdiğimiz Salut köyünü sosyal ve ekonomik yönden incelerken, bölgenin hayvancılığı üzerinde de durmakta ayrıca fayda görüyoruz. Gerek Salut köyünde, gerek çevre içinde babadan kalma göreneklere bağlı bir hayvancılık yapılmaktadır. Bunun yanı sıra Göle köylüleri tarla ziraatıyla da uğraşarak geçiminin ve iş - gücünün bir kısmının da buraya aktarıyor. Bölgenin iklim şartları dolayısiyle bu iki yanlı çalışma onun hayat düzeyinde bir ferahlık getirmiyor, tersine onun işlerini büsbütün karıştırıyor. Bunun nedenlerini şöyle sıralıyabiliriz :

1 — Bir kez Göle dolayları, 2.283 m. yi aşan rakımıyla tarla ziraatına elverişli bir tarım bölgesi sayılmamaktadır. Bölgede hayvancılığa daha fazla önem verilmesi halkın ihtiyacı olan buğdayın ucuz fiatla tedarik edilmesinde görülüyor.

2 — Geniş mer'a ve çayırlara sahip olan bu belde halkı, ancak hayvan ürünlerini değerlendirmekle bugün içinde bulunduğu güçlükleri yenebilir. Öte yandan mer'aların verimi de beş altı kat artar. O zaman köylü vatandaş kaderini gökten inecek yağmura bağlamaz.

3 — Bugünkü haliyle, babadan görme ilkel usullerle hayvancılık yapan Doğunun bu bölgesi, Türkiye'nin en güzel, en dayanıklı koşum hayvanlarını gerçek değerinden çok aşağı fiyatlarla Kayseri'nin, Nevşehir'in celep tüccarlarına kaptırmaktadır. Bu hayvanlardan genç olanları, koşum için, yaşlı ve kartları da kavurma, pastırma, sucuk için öldüm pahasına sahiplerinden çekip alınarak Orta Anadolu'ya sevkedilir. Ve böylece, devletin himayesinden yoksun hayvancığımız başıboş bırakılarak açıkgöz tüccarların borsa oyunlarına terk edilir. Bunun en acı örneklerini geçen yıl Erzurum ve Karsın hayvan pazarlarında gördüm. Doğulu hemşehrilerim, memleketini saran kıtlık yüzünden insanın yüzüne bakmağa kıyamadığı hayvanlarını - geride kalan canlılarını kurtarmak kaygusiyle - pazara çekerken hayvan cambazları ona kırk dereden su getirerek malını elinden çekip almaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Biri can derdinde öbürü para ve kazanç derdinde...

BÖLGE HAYVANCILIĞINA TOPLU BİR BAKIŞ :

Bugün, 900 bin sığırı, bir milyonu aşan koyunu ve 200 bin keçisiyle memleketimiz hayvancılığında en ön safta giden Kars ve dolaylarının hayvancılığını; lâyıkıyla değerlendiremediğimiz bir gerçektir.

Bunun çeşitli nedenleri üzerinde - gözlemlerimize dayanarak - yukarıda aklımız yettiği kadar durduk. Şimdi de bölge hayvancılığını iyi etüd etmiş, yetkili bir zatla yaptığımız konuşmayı, aşağıya geçiriyorum. Bu yetkili zat, doğudaki kıtlıktan, kuraklıktan, hayvan yemsizliğinden uzun uzadıya yandıktan sonra, sözü döndürdü dolaştırdı memleket hayvancılığına getirdi. Bu konuda konuştuklarını şöylece özetliyebiliriz :

1 — Memleketimizde hayvancılığımızın kalkınması için, devletin, hayvancılığı teşvik edecek ve koruyacak kararlı ve sağlam bir hayvancılık politikasını ele alması gerekiyor..

2 — Tarım Bakanlığı bütçesinde Türkiye hayvancılığı için ayrılan para, ancak bütçenin % 7 sini teşkil etmektedir. Türkiye'de 74 milyon hayvan sayısı olduğuna göre, hayvan başına devlet bütçesinden isabet eden para sadece 2,5 kuruştur. Böyle olunca, genel bütçeden ayrılan bu kadarcık bir para ile memleket hayvancılığını kalkındırmak şöyle dursun, eldeki bu mevcut imkânlarla sadece hayvan hastalıklarıyla mücadele etmek bile zor oluyor. Öte yandan hayvancılığımızın kendi kaderine terk edildiği bir memlekette - başta gelen Kars bir yana - yalnız bir tek Erzurum vilâyetinden, bir yıl içinde diğer vilâyetlerimize ihraç edilen hayvan ürünlerinin para olarak tutarı 85 milyon liradır. Bu miktar da Tarım Bakanlığı bütçesinin üçte birini karşılıyacak durumdadır.

BİR DENEME (İNEKHANE)

Bir önceki yazımızda, adı geçen Sallut köyünün hemen yanı başında Tarım Bakanlığına bağlı bir inekhaneden söz etmiştim. 1936 yılında kurulan bu inekhanenin tek görevi, bölgede modern ve ileri hayvancılık yaparak

çevre hayvancılığını ıslah etmektir. Bunun dışında inekhane son günlerde arıcılığa da başlamıştır.

Bugün, Salut köyüne 3, ilçeye 2 Klm. uzaklıkta olan 15 parça binadan ibaret bu inekhanede, 300 e yakın büyük baş hayvaniyle, bir iki sürü de çeşitli cinsteki koyunlariyle birlikte, ayrıca içinde 33 kişilik personel, üç veteriner barındırıyor.

Hayvanlar mer'ada oldukları için ancak ahırda bağlı montofon cinsi damızlık boğalarla, birkaç inek görebildim. Hayvanların yatıp kalktığı ahırlar, bakımlı ve temizdi. Ayrı ayrı bölmeler içine alınmıştı. Hepsi de besili, bakımlı ve tüyleri pırıl pırıldı. Buraları dolaşırken, bir de köylerde gördüğüm perişan, karanlık izbe ahırlarda kendi haline terkedilmiş bir deri, bir kemik hayvanları düşündüm. Bir de şurada havalı, ışıklı bölmelerde tatlı tatlı geviş getiren hayvanların imtiyazlı halini...

Sordum soruşturdum, 26 yıl önce deneme istasyonu olarak kurulan bu koskoca inekhaneden çevresine en ufak bir yenilik sıçramamıştı. Bölgede, iyi cins hayvan yetiştirmek için inekhanenin yaptıkları sunî tohumlama da olumlu bir sonuç vermemişti. Köylünün dediklerine göre - sunî tohumlama yapılan hayvanların ya kendileri ya da yavruları kırılıyorlardı. Öte yandan damızlık için köylülerin etekle para vererek satın aldıkları damızlık boğalar da yaşamıyordu. İnekhanede günde 8-12 kilo arasında süt veren Montofon cinsi ineklerle, Kanada'nın etlik için besiye çekilen alaca cinsi inekleri, başındaki veterinerleriyle birlikte göstermelik işlerine devam ededursunlar, öbür yandan 80 yıldan beri bölge içinde modern ve ileri bir inekcilik yapan Zavutlar (Boğatepe) köylerine, bir bakalım, yerli köyler, atadan, babadan görme ilkel inekciliklerine devam ederek hayvan nesillerini dejenere edip hergün biraz daha etten ve sütten dü-

şürürken, öteyandan bu iki göçmen köyü, yaptıkları modern hayvancılık sayesinde oturdukları meskenleri, yemeleri, içmeleri, giyimleri kuşamlariyle bölgede birer örnek köy olarak gösterilmektedirler.

Duyduklarıma inanmıyarak bu köyleri bir de ben dolaştım. Birkaç eve girdim, çıktım, inek ahırlarını gözden geçirdim. Cebe giren paranın köydeki yaptığı sosyal değişme daha ilk adımda kendini belli ediyordu. Evler, bir veya iki katlı, ahırlar, oturma ve yatak odalarından uzakta ve ayrıydı. Evlere cam denilen nesneyle birlikte bol ışık ve temizlik de giriyordu.

Çok evlere, perde, masa ve sandalye girmişti. Birçok evlerin süt makineleri, radyosu ve dikiş makinesi vardı. Kapıda güneşlettikleri yataklarından tut da, giydikleri çamaşırlara kadar bu iki köyde herşey ak-paktı.

Köyde, 10 hayvandan başlıyarak 100-150 ye kadar sağılan inekleri olan aileler vardı. Ahırları, inekhanede gördüğüm modern ahırlar kadar düzenli, temiz ve bakımlıydı.

Birbirine yakın mesafelerle kurulmuş bu iki köyde 15-20 tane peynir imalâthanesi gördüm. Bu imalâthanelerde bir yılda 50 ton kadar gravyerle 200 t0n kadar kaşar yapılıyor. Yapılıyor ama, burada da türeyen süt ağaları köylünün başına belâ kesilmiş. Bu ağaların kıştan dağıttığı paralarla avcunun içine aldığı inek sahipleri, birbirleriyle kanlı-bıçaklı, sütü sen ucuza aldın, ben alacağım dâvası... Bu yüzden bu güzelim köylerin dirliği düzenliği kaçmış. Ağalığın burnunu soktuğu her iş gibi bu işte de köylüler bir birlerinin izine kurşun atıyor.

Bu kova *dolusu* sütler nereye?
— Tabii süt ağalarının *mandırasına*...

YENİ BİR DENEME

Geçen yıl, inekhanede yapılan küçük çapta bir deneme bile, modern bir hayvancılığın bölgeye neler kazandıracağını açıkca ortaya koyuyor, deneme şu : Cinsleri ve yaşları aynı olan 15 inekten beş tanesine yem fabrikalarının imal ettiği yemden, beş tanesine, kurutulmuş ottan

verilmiş, diğer beş tanesi de mer'aya bırakılmış... Bir hafta sonunda bu denli beslenmeden şöyle bir sonuç ortaya çıkmış. Hayvan yemiyle beslenilen ineklerin günlük süt verimi 2,5 kilo artmış, kuru otla beslenen hayvanlar, günlük sütlerini aynen muhafaza etmiş. Mer'aya bırakılan ineklerin süt verimi ise, günden güne azalmıştır.

Bugünkü haliyle normal olarak montofon cinsi inekler 8-12 arası, Doğu Kırmızısı dediğimiz inekler ise 5-8 kilo arasında süt veriyor.

ÇAYIRLIK :

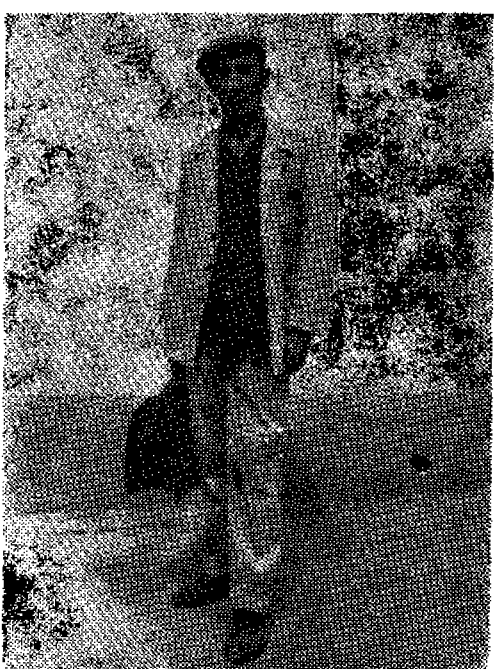
Köyde orta halli bir aile, köyün ortak malından 10-15 dekar arasında bir çayırlık tutuyor. Dekarından ortalama 500-1000 kilo arasında kuru ot alabilir. Bunun dışında gene orta halli bir aile 25-30 dekar bir arpalık tutabiliyor. (Salut köyünden kadastro geçmediği için mevcut arazi köyün ortak malı olarak görünmektedir. Bunun için köylüden arazi vergisi alınmıyor.)

Hayvancılık üzerindeki söyliyeceklerimi burada bitirirken yolda gördüğüm göstermelik bir işimizden daha söz etmeden geçmiyeceğim. Kars - Göle yolu üzerine kurulmuş bir Hayvan Yemi Deneme İstasyonu bizlere pek çok şeyler öğretiyordu. İçinde 5 tane personel çalıştıran iki katlı bu deneme istasyonu, güya bölgede sunî hayvan yemi yetiştirmek üzere kurulmuştu. Bunca emek ve paralardan sonra deneme istasyonundan elde edilen hayvan yemi, kurulduğu günden bu yana topu topu 25 tondu. Bunun da para karşılığı 7.500 lirayı geçmiyordu. Elde edilen bu ufacık rakam, buraya dökülen para ve emeklerin hiç de yerine harcanmadığını göstermeğe yetiyordu...

Memlekete uzman olarak çağrılmış yaşlı bir Fransız veterinerini gezdiren genç ve uyanık bir veterinerimiz

ile bu konuda görüştüm. Bir kaç satırcık rapor çiziktirmek için bir çok fedakârlıklarla memlekete getirilen bu uzman veterinerin, tercümanı olan genç içine goringa ve daha buna benzer 4 çeşit hayvan yemi ekilen bu Yem Deneme İstasyonunun perişan, bakımsız haline bakarak içini çekti :

«— Herşeyimiz gibi bu da göstermelik dedi ve ilâve etti, alabildiğine tabii meralarla dolu olan Kars ve dolaylarında, bu denli istasyonlara zaten lüzum yok. Bunu yapacaklarına zayıf meraların verimini çoğaltacak araştırma yollarına gitseler köylüye daha yararlı işler yapmış olurlar.

Anadolu insanının çilesi bitmedikçe, benim de yollarım bitmiyecek.

KARS'A BAĞLI BİR HAYVANCI KÖYÜNÜN GELİR GİDER TABLOSU

Köyün adı : Salut
İlçesi : Göle
İli : Kars
İlçeye uzaklığı : 7 Km.
Ev sayısı : 130
Nüufs sayısı : 735
Okulu : Beş sınıflı, iki öğretmenli. 120 öğrencili

KÖYDE HAYVAN DAĞILIŞI

Çiftçi tipi	Ev sayısı	Elindeki hayvanı Büyük baş	Küçük baş
Büyük tip	21	15—40	50—150
Orta tip	50	6—15	10—50
Küçük tip	45	1—6	1—10
Hayvanı olmayan	4	—	—

ORTAHALLİ BİR KÖYLÜ AİLESİNİN YILLIK ORTALAMA GELİRİ

Koşum hayvanı satışı	:	900 TL.
Diğer hayvan ürünleri	:	3300 TL.
Yağ, peynir kuzu satışı	:	750 TL.
Toplam gelir	:	4950 TL.
İşletme masrafları	:—	2115 TL.
• Elde kalan net gelir	:	2835 TL.

YILLIK GİDERİ

Yiyecekler	:	1162 TL.
Giyecekler	:	780 TL.
Yakacak, pılı pırtı	:	280 TL.
Çeşitli masraf	:+	578 TL.
• Toplam gider	:	2800 TL.
• Gelir fazlası	:	35 TL.
• Adam başına düşen gelir (pay)	:	475 TL.

Not : Bu cetvelle ilgili geniş bilgi için 332. sayfaya bakınız

TUNCELİ'NE BAĞLI BİR HAYVANCI KÖYÜNÜN GELİR - GİDER TABLOSU

Köyün adı : Çihık (Türuşmek bucağı)

İlçesi : Merkez — İle uzaklığı : 22 Km.
İli : Tunceli — Ev sayısı : 135
Nüfus sayısı : 750
Okulu : 5 sınıflı, tek öğretmenli, 45 öğrenci.

KÖYDE TOPRAĞIN DAĞILIŞI

Çiftçi tipi	Ev sayısı	Elindeki toprağı	Ektiği dönüm	Tüm ekilen top.
Büyük tip	30	25—30	20—25	850
Orta tip	40	10—15	8—12	480
Küçük tip	45	5 10	4—8	315
Az topraklı	—	—	—	—
Topraksız	20	—	—	—
T o p l a m :	135			1645

ORTAHALLİ BİR KÖYLÜ AİLESİNİN YILLIK ORTALAMA GELİRİ

Gelir kaynağı	Dönümünden	Toplam
Ekinden	50 TL.	600.00 TL.
Hayvandan		1300.00 TL.
Gurbetçilikten		450.00 TL.
Ormandan		160.00 TL.
Toplam Gelir :		2510.00 TL.
İşletme masrafları		—257.00 TL.
● Elde kalan net gelir :		2253.00 TL.

YILLIK GİDERİ

Yiyecekler	:	1095.00
Giyecekler	:	690.00
Yakacak pılı pırtı	:	85.00
Çeşitli masraf.	:	810.00
● Toplam gider	:	2680.00
● Gider fazlası (borç)	:	227.00
● Adam başına düşen gelir (pay)	:	404.00

Not: Bu cetvelle ilgili geniş bilgi için 135. sayfaya bakınız.

VAN'A BAĞLI BİR HAYVANCI KÖYÜNÜN YILLIK GELİR - GİDER - TABLOSU

Köyün adı : Nişancı (Karamelik)
İlçesi : Erciş
İli : Van
İlçeye uzaklığı : 12 Km.
Ev sayısı : 27
Nüfus sayısı : 170
Okulu : Yok

KÖYDE TOPRAĞIN DAĞILIŞI

Çiftçi tipi	Ev sayısı	Elindeki top.	Ektiği	Dönümü
Büyük tip	6	100—150	60—70	750
Orta tip	12	60—50	25—30	600
Küçük tip	9	40—30	15—20	270
T o p l a m	27			1620 (1)

ORTAHALLI BİR KÖYLÜ AİLESİNİN YILLIK ORTALAMA GELİRİ

Gelir kaynağı	Dönüm	Dönümden	Toplam
Ekinden	25	50	1225.00
Hayvandan (20 koyun 3 inek)			1450.00
Gurbetçilikten gelen			300.00
T o p l a m G e l i r :			2975.00
İşletme masrafları :			575.00
• Elde kalan net gelir			2400.00

YILLIK GİDERİ

Yiyecekler	:	1205.00
Giyecekler	:	745.00
Yakacak, pılı pırtı	:	115.00
Çeşitli masraflar	:	915.00
• Toplam gider	:	2980.00
• Gider fazlası (borç)	:	570.00
• Adam başına düşen gelir (pay)		400.00

(1) Tiplere göre köyün tüm topraklarını gösterir.

Not : Bu cetvelle ilgili geniş bilgi için 194. sayfaya bak.

KÖY GEÇİM TABLOLARI ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

1959—1961 yılları arasında Doğu'nun üç ayrı ilinin üç ayrı (hayvancı) köyünde yaptığımız geçim araştırmasında şöyle bir sonuca vardık:

Orta halli bir köylü ailesi Tunceli'nin 135 evli Çihık köyünde yıllık bütçesini 257 lira borçla, Van'ın Erciş ilçesine bağlı Karamelik köyünde 570 liralık bir açıkla kapatırken, yalnız Kars'ın — Göle bölgenin birinci sınıf köyü sayılan Salut köyünde ortahalli ailenin açık vermiyerek bütçesini 30 liralık bir fazlalıkla kapattığı görülüyor. Ve bu üç köyde 1959—1961 yılları arasında yıllık gelirden insan başına düşen pay 400 - 475 lira arasında değişmektedir. (İncelemelerimiz, 6 nüfuslu köylü aileler üzerinden yapılmıştır. (1)

Yalnız burada çok önemli bir noktaya daha değinmeden geçmiyeceğiz :

Doğu'nun bu hayvancı köylerinde, ev sayıları orta halli köylülerden hiç de az olmayan küçük tiptekilerle, hiç toprağı olmıyanların yıllık geliri, çok zaman ortahalli ailelerin yıllık gelirinin üçte ikisine ve bazı hallerde yarısına kadar düştüğü görülmektedir ki, o zaman bu tip ailelerde yıllık gelirden insan başına düşen payın 200 liraya kadar düştüğü görülür.

Burada akla bir soru geliyor: bu bölgede ortahalli bir aile bile yıllık bütçelerini 227 - 570 lira arasında bir borçla kapatırken acaba az topraklılarla topraksızlar, üstüste biriken bu borçlardan yakayı nasıl kurtarabiliyorlar?.

Kısaca söyliyelim ki, o hiç bir zaman borçtan-harçtan kurtulamıyor.

Kurtulduğu yıllar yok mu?.

Evet, her aileye rastlamamak şartıyla.. O bazı yıllar iyi bir ürün almakla, ya da ev horantalarından birini ikisini gurbete yollamakla.

Bunun dışında köylülerimiz ya «yan değiştirmek» dedikleri yeni yeni borç altına girmekle... ya da kapısındaki öküzünün bir ikisiyle tarlasının bir kısmını satıp savmakla geçici bir zaman için borçlardan kurtulmak olanağına kavuşabiliyor. Ama her iki halde de gerçekten borçtan kurtulmuş olmuyor; üzerine dağ gibi binen bu katmerli borçlar altında inleye inleye canı çıkıp gidiyor.

---

(1) 1955 yılı ile 1959 yılı arasında Ortaanadolunun tahıl köylerinde yaptığız araştırmalarda, 75—100 dönüm kadar ekilmişi olan iki çiftli orta bir rençberin yıllık ortalama gelirinin 2000-2500 lira arasında olduğunu görürüz. Orman bölgesinde ise ayni tip ailelerin yıllık gider hanesinde fazla bir değişiklik görülmemekle birlikte yıllık gelirinin 1800 liraya kadar düştüğü görülür. Gene ayni yıllar arasında yaptığımız incelemelere göre, pancar, pamuk, çay, fındık, narenciye ve zeytin bölgelerinde yıllık net gelir tutarı aynı tip ailelerde 4500-11500 lira gibi bir kabarıklık göstermektedir. Bu çeşit ürün bölgelerinde vatandaşlara tarımsal gelirden yılda insan başına düşen payın büyük bir fark göstererek 750 ile 1916 lira arasında oynadığı görülür. Türkiye ortalaması köylerimizde 950 liradır. Öbür yanda bu yıl Doğuanadolunun ağa köylerinde yaptığımız incelemelerde bir tek ağanın kendi köyünde marabacı olarak tuttuğu ailelerin 150 katsünde kazanarak, yıllık gelirinin 250 binle yarım milyon arasında yükseldiği görülür. Bu konuda geniş bilgiyi edinmek istiyenler «306» sayfaya bakabilirler...

Tunçeli II

MUNZUR AKIYORDU

Üç kişiydiler. Üçünün elinde de üç dilekçe vardı. Üçü de üç ayrı köyden gelmişlerdi.

Sabahı kuşluğa bağlıyan saatteydi. Üçü de yere çömelmişlerdi. Gözleri Munzur'a bakıyordu. Munzur akıyordu.

Üçünün de iri iri bıyıkları vardı. Üçü de dalgındı. Önlerinden geçip giderken gözleri iri iri açıldı : Önce birincisi ayağa kalktı, sonra ikincisi, sonra üçüncüsü... Üstleri başları salkım saçaktı, şuralarından buralarından pörtük pörtük etler görünüyordu. Önce birincisinin elindeki kâğıdı okudum.

DİLEKÇE I

«Tunceli'nin Borgini köyündenim. Yaşım ellibeş. On nüfusum var. 1938 den bu yana ortalardayım. Borgini'yi bırakmışım. Evim yurdum yok. Marabayım. Dolaşmış kalmışım buralarda, Hükümetimizden toprak istiyorum.

Hasan YEŞİL»

DİLEKÇE II

«Tunceli'nin Kutuderesindenim. Adım Haydar Polat, Sekiz nüfusluyum. Köyden bir saat ötede bir kayanın başında tünemişim. Beş çocuğum, bir gelinim var. 1938'de sürgün edilmişim. 1954'de dönüp gelimişim yasak bölgeye. Bir tek göz yapmışım.. Sekiz nüfus yedi keçi bir dam altına sokulup kalmışız. Bir de ineğim var. Geçen

kış dağdan bir çığ yuvarlandı geldi, evimin yarısını aldı götürdü. Şimdi ortalarda şaşırıp kalmışım.

Bu dağ başında ayısı bize düşman, domuzu, kurdu bize düşman, her şeyler, her şeyler bize düşman. Sekiz nüfusa iki kat yatak, bir iki delik bakır.

Bizi bu hallerden kim kurtaracak? Hükümetimizden irica ediyoruz. Bize toprak versin, bize yol göstersin. Vallah biz şaşırmışız, vallah biz meydanda kalmışız.

Haydar POLAT»

DİLEKÇE III

Kargacık burgacık bir yazıyla yazıldığı için üçüncünün elindeki dilekçeyi pek okuyamadım. Zaten okumaya da pek hacet kalmadı. Adam içindekileri bir bir ezberden anlatmaya çalıştı. Özetliyorum. Sorbiyan denilen bir köy vardı, uzakta. O köyde bir mezra vardı, uzakta. O mezradan da uzakta, çok uzakta bir ev vardı. Bu ev tıpkı bir kırlangıç yuvasına benzerdi. Biraz çamur, biraz çerçöp, dağın eteğine yapıştırılmış bırakılmıştı. Uzak çok uzakta, bu kırlangıç yuvası evde ana, baba çoluk çocuk üstüste sekiz baş horantanın sekiz ayları hep kış altında geçerdi. Bu evde oturan insanların kasabaya inmek için yolları yoktu. Ekip biçecek tarlaları yoktu. Üstelik içecek suları da yoktu. Bu dağbaşlarında bağ bahçe dersen hak getire... Yazın sularını dereden çıkarırlardı sırtlarında Kışın karı eritip içerlerdi. Yılın en az yedi sekiz ayında insan yüzü görmezlerdi, komşu yüzü görmezlerdi. Gökyüzündeki güneşe gelince, onun da ha varlığı, ha yokluğu.. Bu yüzden birinci karısı delirmiş, başını alıp dağlara gitmişti. İkinci karısı yatalak olup yatağa düşmüştü. Üçüncüye gelince, artık beş çocukla ona kim gelir karılık ederdi... Ama çocuklar anne istiyordu. Ama çocuklar aş-ekmek istiyordu. Onları nerelere bırakıp giderdi?.. Bu

dağlar tekin değildi. Bu dağların arasında topu topu, evinin önünde ormandan açma üç beş evlek tarla, bu tarlaya saçılan üç beş teneke arpa. Sonra kapıda beslenen birkaç kılkeçi. Ve sonra, tarlanın başına kondurulmuş, çerden çöpten kırlangıç yuvası bir ev. İşte Sorbiyan'lı ailesinin tüm varlığı...

Hesap kitap, bir de bakıyorsun, elde toplanan bu kadarcık ürün, beş nüfuslu Sorbiyanlı ailesinin, taş çatlasa iki aylık yeygisini karşılayabiliyordu. Yer misin ölürsün, yemez misin ölürsün...

İşte size Sorbiyanlı ailesinin günlük yemek listesi :

Sabah yemeği : arpa ekmeği, kuru çökelek

Öğle yemeği : arpa ekmeği, bir tas ayran (Kışın kuru ekmek çökelek)

Akşam yemeği : Çökelek ekmek.

Tunceli'nin Sorbiyanlı köyündeki bu ailenin bir günde kursağına düşen ekmek ve katıkların paraca ve kalorice karşılığını çıkarmak için bir hayli uğraştım. Ne mümkün!. Zaten Tunceli köylüsünün yediği içtiği karşısında dünyanın bütün kalori ve vitamin nazariyeleri iflâs edip çıkıyordu.

Para tutarına gelince : Yüzünüz kızarmazsa onu da söyliyeyim : İçinden seçip Ankara'ya gönderdiği bir milletvekilinin ancak bir günde yakıp attığı bir paket sigaranın parasından daha fazla değildi.

★

Üç kişiydiler. Üçünün de elinde üç ayrı dilekçe vardı. Üçü de köylerine dönüyorlardı. Yorgun ve sessiz. Bir ara Borgini köylüsü yokuşu tırmanırken arkadaşına seslendi:

— Ula Hıdır, dedi vali beg ne dedi hele ?

— Ne diyecek gurban? Siz ne haber anlamaz adamlarsınız, dedi. Eline dört satır yazı alan doğruca vali beyin kapısına koşuyor, dedi. Sanki vali beg gökten toprak indirip de onlara dağıtacakmış dedi. Sonra kimseye birşey veremem, elde kanun var, şey var dedi.

O şeyin ne olduğunu düşünürken, şehir kulübünün önüne gelmişlerdi. Birden seslerini kestiler. Kulüp pırıl pırıldı. İçerde memurlar kumar oynuyorlardı. İçki içiyorlardı. (Valı beg de oradaydı.)

Dedeleri, Seyyitleri, hakimi, savcısı, doktoru, avukatı öğretmeni hepsi hepsi oradaydı.

Burunlarına nefis bir kebap kokusu geldi.

Akşamdı Munzur akıyordu...

Deminki köylü bıyıklarını sıvazlıyarak Munzur'a karşı bir şeyler mırıldandı; (Tunceli köylüsü, Munzur'u geçerken hep böyle yapardı.) Sonra arkadaşlarına döndü :

— Ula Hıdır, dedi, bugün de böyle geçti...

BU DÖGÜŞ, BU KAVGA NİYE ?

Mademki Tuncelindeyiz, gelmişleyin sizlerle bu ülkeyi birazcık daha dolaşalım.

Dün makamında kendisiyle görüştüğüm bir adliyeci, bölgede sayısı 25-30 u geçmiyen adlî suçların bir yıllık istatistiğini çıkarıp elime tutuştururken «Tunceli» diyordu, «Adlî suçların azlığı yönünden Türkiye'nin İsviçresi.» (1)

Tuncelini gezip dolaşanlar bilir. Evet, Tunceli yalnız adlî yönden değil, manzara ve güzellik yönünden de Türkiye'nin İsviçresi: Meşeliklerle örtülü vahşi daglar, bu vahşi

---

(1) 1964 yılı Haziran ayında yerinde yaptığımız bir incelemeye göre, Tunceli cezaevinde 80 adet tutuklu ve hükümlü var. Bunun 30 tanesi başka başka cezaevlerinden bura cezavine sürgün edilmiş kimseler. Bu hesaba göre, dışardan gelmiş bu 30 kişi genel toplamdan düşüldüğü zaman, içeride ancak, Tunceli ve dolaylarından elli tane suçlu yatıyor demektir. Yaptığımız ankete göre bu 50 kişinin, suç çeşitleri şöyle sıralanmaktadır : 30 u adam öldürme ve yaralamadan, 5 i hırsızlıktan, zinadan 2 si ev ve ağıl yakmadan, 11 i de ormanla ilgili suçlardan...

Bundan önceki yıllara da bir göz attığımız zaman görüyoruz ki, sekiz ilçesi, 133 bin nüfusu olan bu Doğu ilimizde yılda işlenen çeşitli suçların sayısı 40-50 nin üzerine çıkmamaktadır. Bunların içinde adam öldürme ve yaralamaya giren suçlar, diğer yıllarda daha da azalarak, 10-15 arasında değişmektedir. Oysa Güneydoğu Anadolu'nun bazı illerinde bunun 200 e kadar yükseldiği görülmektedir. Bu bakımdan, Tunceli'ne adlî yönden Türkiye'nin İsviçresi diyen savcıya hak vermemek elden gelmiyor...

dağlarda birinden ötekine seke seke gezen vahşi hayvanlar, vahşi sular... Suların da vahşisi olur mu, diyeceksiniz. Bu dağlar memleketinde suların, aşınmamış sivri uçlu dağlardan ovalara doğru hırçın hırçın koşuşunu bir görmelisiniz... Tunceli'nde, tabiatın bu hırçınlığı, bu başeğmezliği karşısında hep üç şey gözünüze çarpar : Durukluk, açıklık, berraklık! Sonra bütün bunların arkasında gömülüp kalmış bir hazinesi daha var ki Tunceli insanının, o da, ilk bakışta kişioğlunu ısıtıveren sıcacık yürekleri... Elbet de sıcacık yüreğin sıcacık dostluk dolu bakışları olacak.

İşte bu dostça bakışların arasında, bitmesini hiç istemediğimiz Pülümür yolundayız... Dağlar, dağlar, yine dağlar!... Tuncelini tanımlarken, «Bir dağın ardında bir dağ daha... bir dağ daha var...» diyen adam ne güzel demiş! Bazen sırtsırta, bazen dilim dilim ama hepisi de dikbaşlı, hepsi de aşınmamış, hepsi de karlı boralı, hepsi de birbirine yakın dağlar... Sağlı-sollu, bak bakabildiğin kadar!.. Dağlar meşeli, dağlar vahşi, dağlar ıssız... Sonra tunellerin, geçit resmi başlıyor, tuneller... tuneller... tuneller... Kaya tunelleri, çığ tunelleri... «65» Kilometrelik bir yolda «6» tane kaya, 15 tane çığ, üç tane de sele, suya karşı olmak üzere toplam boyları 956 metreyi bulan «24» tane tunelin altından geçiyorsunuz... Sonra dağların arasında sıkışıp kalmış vadiler, vadiler, vadiler... Hemen arkasından dereler başlıyor, dereler, dereler... Dereler!. Hele dili olsa da söyese bu derelerin! İnsan cesetleriyle dolup taşmış bir zaman, bu dereler...

Şimdilik geçelim burasını... İki kardeşiyle bir oğlunu 1938 olaylarında yitirmiş, kendisi de sürgünden yeni dönen ak-saçlı, aksakallı bir ihtiyar :

— Munzur alıp götürdü, diyor. O günler bir daha geri dönmesin oğul..

Sonra birşeyler mırıldanıyor. Sonra hayıflanarak ağzını silip savuşuyor...

★

Munzur akıyor... Altımızda 38 modeli çarkıt bir araba, dolanı dolanıveriyoruz en sarp dönemeçleri... Bu haşin tabiat ortasında yüce dağlardan, gümrah ormanlardan ıssız derelere doğru atlayı atlayı gelen köpüklü suları seyretmek ne güzel!.. Tepelerde kar, enginlerde ba- Bu dikbaşlı dağlardan kopup gelen sular niye koşar, neden bu kadar hızlı koşar?. Bu dağlaran kaçıp kurtulmak isteyen bir hali var bu suların. Tunceli coğrafyasını iki kelime ile tanımlamak gerekirse, dağlar ve dereler ülkesi deyip çıkıvermeli bu yurt köşesine. Birinin bittiği yerde hemen ötekisi başlıyor. Sonra ?

Ama durun; yol boyunca tüm bu manzarayı birlikte seyrettiğimiz bir Tuncelili, sırtında çuval, emene emene bu dağları tırmanmak isteyen beli bükülmüş kalmış, yanık yüzlü bir ihtiyarı göstererek,

Tunceli - Pülümür yolu üzerinde kaya tünellerinden birinin karşıdan görünüşü...

— Ah, gözünü sevdiğim begim, diyor. Bizim bu dağların havası da güzel, suyu da güzel. Ama açlığına, yokluğuna dayanabilirsen!.

Dupduru bir gökyüzü altında dupduru bakışlı insanlar... Hava, su, manzara, hepsi, hepsi güzel, anladık; ama, bu dağlar arası köyler, sırtlarında arpa çuvalı, pazardan dönen, değirmenden dönen, büklüm büklüm insanlarla dolu... Ata, katıra, eşeğe kıran mı girdi de bu hayvanların işini de insanlar görüyor, diyeceksiniz. Bu dağların arasında hayvan beslemek kolay şey mi? Bir insanın yediğinden fazlasını onlara yedireceksin ki sana iş yapsınlar...

Açarsın kitapları : Özgürlük, demokrasi, insan hakları, falan fişmekân.. Kapayın kitabı, açın gözünüzü, bütün bir yaşantısıyle Tunceli insanı çıkar karşınıza : Tunceli dağlarından hafız kelâmlara selâm! Şu koltuğunun arasına kıstırdığın yabancı ülkenin yaban kokan afyonlu kitaplarına selâm! Sil sözünü hemşerim, memleketten ne haber!

Evet, memleketimizin havası da güzel, suyu da güzel... Ya şu örgürlük dolu dağları?... Ya içinde dünyanın en güzel, en nefis alabalıkları yüzen ak-pak suları?... Vahşi dağlarında sürülerle dolaşan geyik ve karacaları?.. Ama bütün bunlardan Tunceliler'e ne? Şimdilik bütün bunların zevkini de, tadını da amerikalı yankee'ler çıkarıyor. Başkentimiz Ankara'dan uçağa atladıkları gibi soluğu Munzur vadisinde alıyorlar... Bu geçit vermez dağların karı kışı arasına sıkışıp kalmış Tunceli insanına ne kalıyor, biliyor musunuz ? Ne mi kalıyor ?

İşte size bunların hayatını dile getiren iki tablo daha :

TABLO I

Gene üç kişiydiler. Üçünün önüne de üç ayrı mendil

yayılmıştı. Üç mendilin içinde de dilimlenmiş üç ayrı arpa ekmeği vardı. Ekmekler kurumuş kalmıştı, takır takırdı.. Renklerine gelince; mübarekler güneşin altında yanmış kavrulmuş karaağaç kabuğuna benziyorlardı; kirtiş kirtiştiler... Üçünün önlerinde de birer soğan duruyordu. Manzara alabildiğine güzeldi... İşçilerden önce birincisi soğanı dizine çarpıp kırdı, ekmeğine katık etti. Sonra ikincisi, sonra üçüncüsü...

Gölgesine sığındıkları bir kayanın dibinde öğle yemeği atıştırıyorlardı.. Az önce üçünü de kan-ter içinde, bu kayalardan birini küsküleken görmüştüm. Birinin parmakları sarılıydı, birisinin yüzü. Parmakları sarılı olan işçi, elinde çivi tutuyor, öbürü ise iri bir balyozla buna vuruyordu. Üçüncüsü parçalanan kayaları topluyordu. Arkasından hemen küsküleme faslı başlıyordu.

— Gümmm!... Gümmm....

Şimdi bu üç işçi işlerini bitirmişler, öğle taamı yapıyorlardı. Ötelerde daha öğle yemeğine oturmamış küme küme işçiler vardı. Hepsi de kan-ter içinde, ellerindeki işi bitirmeğe çalışıyorlardı... Daha ötelerde bir küme işçi, ellerinde tabanca, kayaların üzerine asılmış, «gır gır» birşeyler büküştürüyorlardı.

Bir ara, bir kaçışma oldu.. Bu «gır gır» ların deldiği dev gibi bir kaya fitillendi. Bir gümbürtü, birkaç parça kaya havaya kalkıp indi. Tekrar koşuşmalar.. Tekrar dağlara taşlara saldıran insanlar...

Gümmm.. Gümmm!... Gümmm!...

Başlarında çalışan yabancı bir yol çavuşu,

— Bu memleketin insanları, diyor, arazide keklik gibi sekerler. Dünyanın hiç bir yerinde böylesi canıberk insanlara rastlıyamazsınız.. Geçen yıl işçilerden biri gene

böyle kocaman kayalardan birini oyarken, elinde tabanca olduğu halde, ayağı boşa gelerek havada asılı kaldı da gene birşey olmadı. Ne tabancayı bıraktı, ne kendini...

— Gümlemeler sürüp gide dursun, deminki yemek yiyen adamların yanlarına sokulup sormağa başlıyorum,

— Burada kaç lira gündelik alırsınız ?

— Ben yeni girdiğim için sekiz lira alırım beğim, diyor biri. eskiler dokuz lira alırlar.

— Yılda kaç yevmiye yapabilirsiniz ?

— Onu bilmeyiz ama, en çok çalışanımız dört ay kalır burada...

— Siz niye tabldottan yemiyorsunuz ?

— Yemeği dediğiniz yerden yersek elimize 6,5 lira geçecek...

Dün de Tunceli - Pülümür yolu üzerinde bir taş ocağında çalışan büyüklü - küçüklü bir bölük işçiyle konuştum. Hesap - kitap, aşağı yukarı hepsinden de ayni cevabı aldım :

— Gündeliğimizin kaç lira olduğunu mu soruyorsusun beğ? Paranın adı var, kendi yok. Buna derler, karın tokluğuna çalışmak! Memlekette yapılacak iş olmayınca başkaca ne yaparsın ?

Tuncelili hemşerim doğru söylüyordu. Her başı sıkılan, torbasını sırtlayıp gurbetin yolunu tutamazdı ya... Bu sarp dağların gerisinde kim bilir neler bekliyordu kendisini!... Irak yerin somunu büyük olurmuş; öyleyse otur oturduğun yerde. Al eline balyozu, çık Tunceli - ovacık yoluna!... Hadi bilemedin, öte yoldaki taş ocaklarına!.. Kan-ter içinde, bütün gün balyoz salla, günün doğuşundan batışına kadar. Altalta, üstüste, dev gibi kayalarla boğuş; eline geçen para topu topu 210 lira! Bu, dört ayda 840 lira yapar ki, bir Tunceli işçisinin yılda evine giren paranın hepsi bu kadardır. 6-7 nüfuslu bir Tunceli ailesinin bir yıllık iaşe bedeli olan bu para, öbür yanda öğrenimini Almanya'da yapan milletvekili çocuklarının ödedikleri aylık taksitlerin bir hayli altında. Kısaca özetlemek gerekirse; bir yanda, yılda eline geçen 840 lirayla 6-7 baş horantayı giydirip yedirmeğe çalışan bir Tuncelili aile; öbür yanda, bir tek oğlunu okutmak için ayda en az 1000 lira masrafı göze alan milletvekili bir baba!...

TURİSTİK BİR YOL

Bir dilim arpa ekmeği ile bir baş soğan karşılığı günboyunca bu yollarda balyoz sallayıp dev gibi kayalarla güreşenler bu işler için neler düşünürler, neler derler, bilemem ama, bu turistik yol açılıp da Tunceli Ovacık'a kavuştuğu zaman, Munzur vadisi Doğu'nun İsviçresi olcakmış. Memleket yerli, yabancı turistlerle dolup taşacakmış... Daha, bir sürü falan filân!...

Bu falan filânları sıralıyanlar, milletvekilliğini garantilemek için dere boylarına turistik tesisler yapma yarışındalar. O da kolay şey mi? İki de bir Ankara'ya in çık, çeşitli yollara baş vur, Bakanı gör. «Tahsisat ha geldi ha gelecek-...»

Evet, Tunceli insanının gözleri hep yolda. Hepside bu, «ha geldi, ha gelecek» lerle avunuyor.

— Çimento fabrikası ha geldi, ha gelecek!...

— Dağlarımız taşlarımız çeşitli madenlerle dolu. Ocak açıcılar, Ha geldi, ha gelecek!...

— Almanya için binlerce işçimiz sıraya girdi. Haber ha geldi, ha gelecek!...

Eh, çoğu gitti azı kaldı, umut fakirin aşı ekmeği... Öyleyse, dayan dizlerim dayan!...

Bak, gene daldık. Bu turistik yolda insana sıkıntı veren bu düşünceler de niye? Açıyorum gözümü: Manzara, manzara, manzara!... Sağımız solumuz hep manzara... Başkaca yapılacak ne var? Biz de, çevremizi sımsıkı sarıp kuşatan, hepsi birbirinden güzel bu manzaranın ortasına çöküp oturuyoruz. Ellerimizde kâğıt-kalem, bu turistik yola dört yıl üstüste emeği sinmiş mühendis İzzet İşbilir'den notlar alıyoruz ; «Bu yol, 1960 yılı Nisan ayında sıfır noktadan başladı. İlk yıl 350 bin liralık tahsisat verildi. Bu para ile ancak 10 kilometre gidildi. Ertesi yıl 700 bin liralık bir tahsisat daha koparılarak 17 nci kilometreye kadar uzatıldı. 962 yılında ara verildi. 963 yılında bir milyon lira ile yeniden faaliyete geçildi. Bu para bizi 24 üncü kilometreye kadar götürdü. 1963-64 yılında 900 bin lira ayrıldı. Bu para ile 35 nci kilometreye varılacak. Kısacası, bugünedek, dört yıl içinde 2 milyon 900 bin liralık tahsisat, 35 kilometrelik yol!... Bu yo-

lun bitmesi için 2 milyon liralık bir tahsisata daha ihtiyaç var. O zaman 60 kilometrelik bu turistik, bu kestirme Ovacık yolunun tümü 5 milyonun biraz altında olacak...

Çalışan işçi sayısına gelince: Günde ortalama 100 kişi çalışıyormuş bu turistik yolda. Bu bölgede yılda beş aydan fazla çalışılmıyacağına göre, dört yılda çalışan işçi sayısı ile, tahsisat için ayrılan beş milyon liranın kaçta kaçının bu işçilere gittiğini artık siz hesap edin! İzzet İşbilir'den alınan bilgiye göre, ayrılan bu paranın % 60'ı personelin cebine giriyormuş.

İzzet İşbilir, bu yolda dört yıl içinde harcanan dinamit sarfiyatını da şöylece rakamlandırdı: Yolun başladığı tarih olan 960 yılında 6 tondan başlayarak 1963 yılında rakam 20 tona kadar yükselmiş. Dinamidin bir tonu 1500 lira tutuyormuş. Yapılan hesaba göre, bir metre uzunluğundaki yol 130 liraya mal oluyormuş bu arazide...

Diğer yardımcılara gelince : Dört yıldanberi sadece bir Makine Şefinin emrinde çalışan bir dozer, iki tane Fiat marka kamyon, dört büyük kamyon, beş kompresör, bir seyyar tamirhane, bir grayder bu işleri yürütmektedir...

Ve bütün bunların başında işinin ehli, yağızyüzlü bir Anadolu çocuğu olan İzzet İşbilir. Makine Şefinin bu dağların arasında ne ücret aldığını bilmiyorum ama, çekirdekten yetişme bir uzman olan İzzet İşbilir'in aldığı günlük ücretin sadece 60 lira olduğunu söylediler...

Evet, sadece 60 lira!... Ya işçi gündeliği? Onu da bir vesile ile yukarıda ben söylemiştim. Bu ücretin tam dokuz kat altında!...

Onları hep hor gördüler; ayırdılar, ittiler...
Ama o gene de eğlenmesini, gülmesini unutmadı.

Şimdilik bütün bunlar bir yana, herkesin kafasında düğümlenmiş soru şudur: Bunca para dökerek, bunca umutların bağlandığı bu kuş uçmaz kervan geçmez ülke turist çeker mi, çekmez mi? Bu mesele üzerinde yorumlamalar sürüp gidedursun, öbür yanda Tuncelilerden bir bölük insan paçaları çemremiş, gözleri yolda, turist bile bekliyor Dünyanın en sarp, geçitvermez dağları arasında koşa koşa akıp giden Munzur çayının göz kamaştırıcı güzelliklerini bir an önce açıp göstermek için hummalı bir çaba var... Şimdiden birkaç dinlenme evinin temelleri atılmış bile Munzur kıyılarına ...

5 milyon liraya küçücük bir ara yolu, 4 milyon liraya çıkan bir lise binası, 6,5 milyona ihalesi yapılan öğretmen okulu Üç-Beş sene içinde birbiri peşine dökülen bu paralardan ve bu paraların diktiği koca koca binalardan sonra da insan doğrusu merak ediyor acaba bu Doğu beldemiz kalkınmasının neresinde ?

İl merkezinde yeni açılan İş ve İşçi Bulma Kurumunu göstererek hep bir ağızdan cevap veriyorlar :

— Daha dün açıldı ama, ilk günü müracaat edenlerin sayısı 1500 kişi. Kapısına, penceresine baksana, itişip kakışmalardan ne hale geldi! Belki bir bu kadar işçimiz de Almanya'da var... Gerisini anlarsın...

Haydı, geçelim!...

TABLO II

Sabahtı, Munzur akıyordu... Ağzınacak dolu bir araba içinde bu kez de adliyecilerle birlikte başka bir yolda, başka bir yöne doğru açılıyorduk. Mazgirt köylerinin birinde bir yıl önce işlenmiş çifte bir cinayetin keşfi yapılacaktı...

Munzurun suları gene masmaviydi... Gene ferahlatıcıydı. Gene dupduruydu Ama bu kez, iri gövdesini iki yana yaymış ağır ağır, sallana sallana akıyordu.. Kopup geldiği Munzur dağlarından bir hayli uzaklardaydık. Burada Munzur'un kıyıları çırılçıplaktı. Belli ki, buralara gelinciyedek herşeylerinden soyunmuş dökünmüştü. Aydın bir yüzü vardı; net, duru, parlak... Çevresini kuşatan dağlara gelince; burada Tunceli dağları biraz daha törpülenmiş, yassılmış, ufalmıştı... Biz bu dağları aşa aşa çifte cinayetin işlendiği KIZILCIK köyüne doğru yol alıyorduk... Burası vaktiyle - kendisi Elazığ'da oturan - zorba bir beyin köyü imiş... Bakalım köyde neler görüp, neler dinleyeceğiz!...,

Git gitmez misin, git gitmez misin!.. Dağlar, dereler, daracık vadiler... Kıvrım kıvrım bir boğazın içine sokulmuş kalmış 30-35 evli bir köye ulaşıyoruz. Oysa adliyecilerin keşif yapacağı tarla köyden bir hayli uzaklarda...

Biz önce köyden başlıyalım :

ÜÇ AYRI AŞİRET

Mazgirt ilçesinin Kızılcık köyünde üç ayrı aşiret otururdu. Üçünün de üç ayrı adı vardı : ALAN, LOLAN,

HIRAN... Önce Hıranlarından biri tutmuş, 1951 yılında bir tarla meselesi yüzünden Lolanlardan birini taşla, sopayla aradan bir kaç yıl geçmiş, sonra tutmuş lolanlardan biri Hıranlaradn birini kazmayla, kürekle.. sonra onlar da onlardan birini derken, derken, en sonunda, Lolanlar da yerden armut toplamıyor ya, onlar da toplaşmışlar, Hıran aşiretinden iki kardeşi, ıssız bir derede çift sürerken, kurşun yağmuruna tutarak delik-deşik etmişler. Sonra bir de bakmışlar ki, iki kardeşten biri daha ölmemiş, vurulan öküzlerin başucunda can çekiştiriyor,

— Sen daha gebermedin mi, demişler ve son kurşunlarıda ağzına ağzına boşaltıvermişler...

Sonra tutmuşlar, adamı kıymık kıymık... Sonra tutmuşlar, öküzleri kıymık kıymık... Sonra bakmışlar ki, önleri sıra biri kaçıyor; seğirtmişler arkası sıra; koş koşmaz mısın koş kaşmaz mısın!...

İşte Tunceli adliyecileri, bir yıl önce Hıran aşiretinden tarlada çift süren iki kardeşle, öküzlerinin Lolanlar tarafından kıymık kıymık edildiği kanlı bir olayın keşfini yapıyorlar...

Dere kıyısında avuç içi kadar bir tarla. Bu avuç içi kadar tarlada arık ve sıska öküzlerin çektiği bir çift karasapan. Peşlerinde, ellerinde övendire, iki kardeş Çevrede küçük bir meşe koruluğu, koruluğun arasına gizlenen insanların birbiri peşine patlattığı tabancalar... Ötelerde, çift süren köylülere azık getiren biri kız, biri oğlan, iki bebe... Yamaçlarda dolaşan yaşlıca bir kır bekçisi... Silâh sesleri arasınad, «yandım, öldüm!» çığlıkları. Kaçışan, kovalıyan insanlar... Sonra yeşil ekinler üzerinde uzayıp giden incecik bir kan şeridi... Sonra bir çekirge cırıltısı...

Hıran aşiretinin asırlık Erdoğan ağası...

Olaydan tam bir yıl sonra yazının yüzünde alınan ifadeler... Zabıt kâtibinin makinenin tuşları üzerinde dolaşan parmakları... Tanıklar sırayla konuşuyor : «Şu dereden çıktılar, iki koldan begim. Ağanın üzerine şuradan ssaldırdılar, iki koldan begim! Şurada tüfek patlattılar, begim! Şurada büyük agam yere düştü, öldü, begim!... Küçük agam kaçarken onun da peşine takıldılar, begim! Sonra bizim elimizde azık torbaları vardı begim! Sonra onları bıraktık kaçtık biz de begim!...»

Çocuk, hakimin şaşırtmaca soruları karşısında bir ara tutulur gibi oluyor, gözleri dalıyor. Belli ki hayali bir yıl önceki olaylarda : Kaçışmalar, çığlıklar, artları sıra atılan tabancalar, yerde kıymık kıymık yatan ölüler ve çocuk yüreği.

İfadelerin alınması devam ediyor.. Ötelerde olay ye-

rini kuşatmış bölük bölük köylüler. Belli ki her bölük ayrı bir aşiretin... Birbirlerine öylesine kenetlenmişler ki, her aşiret olduğu yerde taş kesilmiş, olup bitenlere kulak kabartarak ifadeleri izliyor... Herkeste bir kuşku, herkeste bir ürperti..

Kendi kendine, «bunlar mı diyorsun, taş-sopa, kazma - kürekle ikide bir birbirlerinin üzerine saldırı saldırıveren insanlar? Bak, ne de kuzu kuzu oturuyorlar yazının yüzünde...»

Merak ettiniz, değil mi? Durun hele, acele etmiyelim. Bundan ötesini de bize KIZILCIK köyü olaylarına adı karışan Lolan aşiretinin ileri gelenlerinden B. Kara ile, F. Şahin anlatsın : Uzakça bir köyden gelerek ortakçılık yaptıkları bu Beyler köyünü üç aşiret aralarında birleşerek etekle para verip satın almışlar. Ortaklaşa satın aldıkları bu araziye ortaklaşa bir de tapu çıkarmışlar.. derken derken, aralarında bir geçimsizliktir, birhır-gürdür başlamış.

— Sen az para verdin, çok yer sürdün!

— Ben çok para verdim, az yer sürdüm.

İşte 1951 den bu yana sürüp gelen kavganın, gürültünün nedeni kökü gödeni; bu, «Az verdin, çok sürdüne,» «çok verdim, az sürdüm»e gelip dayanıyor Kızılcık köyünde. Ve lâflarının sonunu şu cümleyle bitiriyorlar, kendilerini hapishanede ziyaret ettiğim bu iki adam,

— Önce köyde bir karış toprağımız yoktu. O zamanlar Beyin sopası altında inim inim inlerdik. Şimdi de başımızda Bey kalmadı, o sopaların topuzlu uçlarını birbirlerimizin üzerine çeviri çeviriverdik...

361 KÖYÜ OLAN BİR AĞA

Tunceli hapishanesinde, Kızılcık olaylarından tutuklu iki köylü ile ağalar, beyler üzerinde konuşurken, öteler-

den, yaşı kırkı aşkın üçüncü bir köylü yanımıza yanaşıyor, çam yarması gibi gövdesiyle karşımıza dikilerek,

— Allah kimseyi, diyor, ağanın sopası altında inletmesin! Ucları bir kez köylüye döndü mü, kurtuluş yok! İşte bizler, altı kişi, bu meselemenin kurbanlarındanız. Genç yaşlarımızda buraya tıkıldık kaldık. Benim 10 çocuğum, onların da üçer-beşer çocukları var. Ağa düzeni bu, akıl yetmiyor! Ağa kendini bir kıyıya çekti, bizlere 12 şer seneyi yükleyi yükleyiverdiler.

Bir memleketin hapishaneleri, toplum sorunlarını yansıtan büyükçe birer aynaya benzerler. Dışarda örtbas edilip konuşulamıyan şeyler, orada açıklığa ve sakıncasızlığa kavuşur...

Erzincan ili ile Tunceli arasındaki genişce bir obaya yayılan genişce bir bölgede 361 pâre köy sahip tek bir ağa düşünün. Bu ağanın, bu 361 pâre köyden aldığı oylarla kolaycacık milletvekili seçilip Ankara'ya gönderildiğini de bir düşünün!.. Artık ağanın önüne kim durur! İki gücün, iki varlığın birleşip tek güç haline geldiği bir yerde, ağanın önüne kim durur!...

Köylü umutsuz, köylü yalnız, köylü şaşkın... Bakarlar ki öbür yanda oy verip «Mencilis»e soktukları ağa günden güne işi azıtıyor. Her gün yeni bir şeylerine el uzatıyor. Neytsinler, neylesinler?. Düşünürler, taşınırlar.. O gün için kurtuluşu ağanın karşısındaki partiye geçmekte bulurlar.. Çok geçmeden bir kıpırdamadır başlar Köylüler arasında, ağaya karşı... Ve bu 361 pâre köyün bir tekinde bir muhtar, ilkönce, peşlerine taktığı köylülerle bu milletvekili ağanın karşısına dikilir: Al takke ver külâh, savaş uzun sürer ...Birinin arkasında koskoca bir hükümet, ayağının ucuyle dokunduğu kapılar ardına kadar açılıyor... Öbürlerinde bir sürü aç, yoksul... Dağ ile fare güreşir mi hiç!

Sonu ?

Sonunu uzatmağa ne hacet! Bir parmak işareti. Muhtarın yolu üzerine pusuya yatırılan insanlar ve sonra kan... kan.. kan!...

— Düşmanın ömrü bu kadar olsun ağam, isteriz bahşişimizi!...

Sonra 361 pare köyün 361 inde de uzun bir ölüm suskunluğu.. Ağa düzeni bu, kim karşı koyabilir! Köylüler bakmışlar ki, ağaları - sırtında yumurta küfesi yok ya - hooop, karşı partiden beri partiye sıçrayıvermiş! Beri parti ise, kendi partileri, belbağlayıp da ağanın karşısında birleştikleri parti.. Daha hakçası, «Yiyin dayağı, verin ceremeyi, yatın hapiste! Ben arkandan dağ gibi dayanırım partileri!»

Erzincan ilinin Tercan ilçesine bağlı «F» köyü muhtarı nı parmak işaretiyle dilik dilik ettirip külünü göğe savu ran 361 pâre köyün sahibi ağa da sonunda adamlarına karşı bundan başka türlü konuşmamış...

— Siz içeride, ben dışarıda bu işi beraber sırtlıyacağız...

Ağa düzeni bu! Tunceli hapishanesinin demirparmaklıkları arkasında dört yıldır inliyen yarım düzine insan!.. Bu inim inim inliyen yarım düzine insanın peşi sıra dövünen çırpınan insanlar, sönen ocaklar, dökülen göz yaşları

Kendimi Tunceli hapishanesinden gücün dışarı atıyoyorum. Kapıda, kucağı çocuklu bir «eksik etek» bekliyor. İçerdeki bu altılardan birinin karısıymış. Ağlamaktan gözleri şiş şiş. Demirparmaklılar gerisindeki kocasına, dizini, başını döve döve dert yanıyor.

— Ağa bizi evden kovdu! Ben şu yanımdaki çocuklarla nereye gidem? derdimi kimlere anlatam?...

İçimde bir eziklik, bir tıkanıklık. Gözlerim uzaklarda birşeylere bakıyordu, birşeyler arıyordu.. Ötelerde Munzur akıyordu...

TABLO III : MUNZUR AKIYOR! ...

Munzur akıyordu. Havada, ılık, gevşetici bir sıcaklık vardı. Günlerden pazardı. Erkân'ı Hükûmet, Munzur'un kıyısındaki bir korulukta kafayı tütsülüyorlardı. Tunceli adliyecileri de aralarındaydı. Çifte hakimler, Kızılcık köyündeki çifte cinayetin keşfinden henüz dönmüşlerdi. Dinlenmek için güzel bir yer seçilmişti. Manzara şâhâneydi. Bu şâhâne manzara ortasında yeniliyor, içiliyor, ara sıra da şâhâne hikâyeler anlatılıyordu.. Fakat bu şâhâne hikâyelerin en güzelini, en cafcaflısını, en güldürücüsünü Mazgird'in Belediye Reisi«H.» Bey anlatıyordu. Bay H.'nin anlattıkları bu hikâyeler arasında biri, evet bir vardı ki, şâhânenin de şâhânesiydi...

— Ne buluş efendim, ne buluş! Ne incelik efendim, ne incelik! Sen türk köylüsünü birşey bilmez mi sanıyorsun? Hele bey, şu amerikalı profesör hikâyesini bir daha çeksene! Adama verdiği cevabı anlatsın da bak, sen de parmaklarını ısırırsın ...

— Evet evet, hârika bir cevap! Kim demiş, Türk milleti... Bakın, ne zekâlarımız var!..

— Mademki istiyorsunuz söyliyeyim... Ha ha ha! Geçen yaz buralara amerikalı bir profesör gelmişti, ha ha ha... Beslenme profesörüymüş, ha ha ha... Türk köylüsünün yediklerini içtiklerini öğrenmek istemiş, ha ha ha... Bir ara bu Amerikalı profesör döndü, bana ne sordu, biliyor musunuz ? Şey, dedi, bakıyorum sizin köyleriniz çok fakir, çok başka şey... Siz bu fakirlikten bu başka şeyden kurtulmak istemez?.

Lâfının altında mı kalacağım? Amerikalı tilkiyse, ben

de kuyruğuyum. Hemen cevabı yapıştırdım, ha ha ha... İstemiyoruz dedim, ha ha ha!.. Amerikalı profesör şaşırdı, O niye böyle düşünür türk? dedi. Şey işte, türk dedim. Ta eskiden beri atalarımızın bize vasiyeti var, dedim, ha ha ha... Dört bir tarafı büyük, çok büyük düşmanlarla çevrili memleketin insanları fakir olması gerekirmiş, ha ha ha!... Ol sebepten nâşi, bizim dostluğumuza dünya durdukça güvenebilirlermiş, ha ha ha!...

— Yaman adamsın vesselâm, ha ha ha!... Amerikalı profesör bu cevaplara karşı ne dedi, onu da söylesene? Ha ha ha!...

— O da şey dedi. Ben bunu anlamadı dedi, ha ha ha!.. Ne demek ister dedi, ha ha ha.. Ben de, demek ister, dedim, Mister. Bir memleketin insanı ne kadar çok züğürt, fakir, o kadar çok düşmanla iyi çarpışır, dedim. Binaenaleyh dostluğumuza o kadar güvenebilirsiniz ki, dedim, ha ha ha!...

O ne dedi, ha ha!...

— Şey dedi, ha ha ha... Çıt etti, resmimi çekti, ha ha ha!... Sonra sırtımı tapışladı, ha ha ha!.. Bizim gibi sadık dostlara sahip olmalarından ötürü Amerikanın sırtı yere gelmezmiş, ha ha ha!...

Küçücük bir ilçenin Belediye Reisi, yurdun kuş uçmaz kervan geçmez bir köşesinde hükümet erkânına verdiği bir kır ziyafetinde bu anlattıkları şeylerle amerikan dostluğu perçinlenmeğe çalışılırken, ne halse birden dilimin ucuna geliverdi

— Evet, dedim, bizimde atalarımızdan duyduğumuza göre, İnsan kapıda beslediği köpeğin zabun olmasını istermiş. Yani Mazgirt Belediye Reisi bunu mu demek...

Baktım, Doğuda avuç içi kadar bir ilçenin Belediye Reisliğini elinde tutan Beyefendinin konuşmalarında ince ince, çok ince bir diploması sanatı var. Bu şâhâne manzara içinde bu cünbüşlü havayı bozmağa ne hakkım var?. Onlar konuşuyor, güldürücü, eğlendirici hikâyeler anlatıyorlar. Ben şimdi, zifiri karanlığın altına gömülüp kalan KIZILCIK köyünü düşünüyorum. Kızılcık köyünde üç ayrı aşiret : Alan, Lolan, Hıran... Önce Hıranlardan biri tutmuş Lolanlardan birini taşla, sopayla...

Ve bu olaylar, düştükleri yerleri yakıp kül eden ateş zincirleri halinde, bir baştan öbür başa, ülkemizde uzayıp gider. Öbür yanda bir bölüğümüzün kulakları kirişte : «Amerikadan yardım ha geldi, ha gelecek!..»

Sonra her mahallede bir milyoner...

«Amerikan nere, Türkiye nere!» deme!..

Tunçeli dağlarından, bu ülkeden o ülkeye dostluk elleri !

«Kıbrıs'tan ne haber ?»

Başımı çevirip gökyüzüne bakıyorum : Gökten bir yıldız kayıyor, tepemizdeki ağaçta bir karga «Gak!» çekiyor... Karanlık... Karanlık Karanlık...

Derinlerde bir ses, bir uğultu... Munzur akıyor...

«Belli Olmaz» lar Ülkesi

BİR ADAM VARDI DOĞUDA; EVİ OLDUĞU ZAMAN EKMEĞİ YOKTU; EKMEĞİ OLDUĞU ZAMAN EVİ YOKTU. EVİ DE VARDI, EKMEĞİ DE... O ZAMAN KENDİSİ YOKTU!...

Üç yıldır Doğuya gider-gelirim. Bu ülkede dolaşmadığım köşe-bucak kalmadı. Bu gezilerde, Doğuyu bundan daha güzel dile getiren bir söze başka hiç bir yerde rastlamadım: Evet, «Bir adam vardı Doğuda; evi olduğu zaman ekmeği yoktu; ekmeği olduğu zaman evi yoktu. Evi de vardı, ekmeğide... O zaman da kendisi yoktu-»

Doğu aç, Doğu sefil, Doğu perişan, Doğu dertli, Tanımlamak gerekirse; onu, karanlık gecede yolunu şaşırmış pusulasız bir gemiye benzetebiliriz. Doğu'nun tüm ömrü koyu bir sis ve «belli olmaz» lık içindedir. Ha battı, ha batacak!...

Gezenler iyi bilirler : Doğu Anadolu insanı tüm bu «belli olmaz »lıklar içinde gözünü dünyaya açar, tüm bu «belli olmaz»lıklar içinde büyür ve günün birinde, «ölme eşeğim, yaz gelsin» avuntusu içinde gene bu «belli olmaz» lıklar içinde dünyasından göçüp gider. En güç, en çapraşık meselelerin bile çözümlenme yoluna girerek açıklığa kavuştuğu çağımızda, bu «belli olmaz» lık lâfını da nereden çıkardın demeyin! Şu kap-kaç dünyasında işleri tıkırında, belli belli işler peşinde koşan kişi oğullarına bir diyeceğimiz yok... Biz lâfı, ayni otobüste yolculuk yaptığımız sırtları yorganlı Doğulu dört işçiye bırakalım.

«— Yolculuk nereye böyle, hemşerim?» diye soruyorum.

«— Bizimkisi belli olmaz, ağabiy» diyor. «Nerede iş bulursak, oraya...»

«— Köye ne zaman döneceksiniz? Gurbetçiliğiniz uzun mu sürer?»

— Belli olmaz!»

Gittikleri şehirde nerede yatıp kalkacaklarını, ne yiyip ne içeceklerini, hangi işte çalışacaklarını, ne kadar gündelik alacaklarını sorup soruşturduğum zaman da gene hepsi birden omuz silkerek, arka arkaya bir «belli olmaz» çekiyorlar...

Tüm yaşantıları, «belli olmaz» lıklar içinde sıkışıp kalan bu «belli olmazlar ülkesinin belli belli insanlarına başka başka sorular soruyorum :

«— Yaşlarınız ?»
«— Belli olmaz!»
«— Askere ne zaman gideceksiniz ?»
«— Belli olmaz!»

«— Sizin şu dünyada belli olmuş, belli olacak hiç mi birşeyiniz yok, a be hemşerim! «diye hepsine birden çıkışacağım bir sıra, aklıma başka bir olay geliyor.

Bundan iki yıl önce de aynı bölgenin başka bir kesiminde, Doğu'nun bir başka Hassosu ile trende, tıpkı buna benzer bir konuşma yapıyoruz. Şimdi olduğu gibi,

«— Ey Hasso, diyorum, çalıştığın yerde kaç gün kalacaksın ?»

«— Allah bilir he vallah!» diyor.
«— Köyüne ne kadar para ile döneceksin ?»
«— Ben ne bilir, çavuş bilir.
«— Yaşın kaç Hasso ?»
«— Ben ne bilir, muhtar bilir.»

«— Askere ne zaman gideceksin ?»

Bu sorum üzerine iyice tıkanıyor. Güçlükle;

«— Biz ne bilir, hökümet bilir, he vallah begem!»

Uzun lâfa ne hacet? Hassonun verdiği bu bön bön cevaplara, yukarıdaki yorganlı dört ırgatın konuşmalarını da katarsak tüm bir bölgenin - çeşitli yönleriyle yaşantısı çıkar ortaya... «Belli olmaz» lıklar içinde elleri kolları bağlanmış terkedilmiş bir insan düşünün... O, gittiği yolda «Kadere kırkbeş!» deyip Allah izin verirse çalışacak; çalıştığı işte çavuş eline ne verirse onu alacak; kafakâğıdını köyün muhtarı canı isterse çıkaracak; hükûmet onu ne zaman askere çağırırsa o zaman gidecek... Ne bağımsız, özgür bir yaşantı, değil mi! «Halı bilirim emme, dil bilemem beg!» diyen bu «belli olmaz» lar ülkesi insanlarının yüzyıllar boyu bildikleri tek iki şey olmuştur: Sırtlarında aktorba cepheye gitmek; vergi ödemek... Askere gitmiş döğüşmüş sılaya dönmüş vergi ödemiş.

Sonra ne olmuş? Hiç!.. «Padışahımız nerde, biz de ordayık!» İşte Doğunun yıllar yılı sürüp gelen gerçeği budur! Daha önceki bir yazımda da anlatmıştım, fakat yeri gelmişken şöyle bir dokunup geçeyim.

Doğu ekspresindeyiz. Yıl 1960. Palu'dan Muş'a gidiyoruz. Kompartmandakilerle hemen bir «Devrimi Yayma Ekibi» kuruyoruz. Coşkunuz, ülkücüyüz, umutluyuz.

Tren yürüyor... Girdiğimiz kompartmanlarda açıyoruz ağzımızı, yumuyoruz gözümüzü : Lâf, lâf, lâf... Nutuk, nutuk, nutuk... Bakıyoruz, karşımızdakilerin yüzlerinde en ufak bir ifade değişikliği yok. Ne ufak bir kıpırdama, ne «evet», ne «hayır.» İnsanı çıldırtan bir suskunluk. Böyleleri karşısında yapılacak başka ne var ? Hışımla kendimizi dışarı atıyoruz. Bir de bunların askerlik yapmışlarıyla konuşalım, diyoruz. Malûmya, Doğunun dil meselesi... Bu bölgede oturan vatandaşların dillerini

pat - çat bilen Harbiyeli arkadaşımız hemen kendini ileri atıyor. Karşımızda - ellerinde tuz torbalarıyla az önce Palu istasyonunda trene atlıyan - beyaz donlu üç Doğulunun önüne ıkarak konuşmasına başlıyor : «Devrim» diyor, «Cemal Paşa» diyor, «Memleketi soyup soğana çeviren hırsız çeteleri» diyor «Ünüversite muhtariyeti» «Anayasa tatbikatı,» «Hakim teminatı» gibi o günlerde pek moda olan konulara da değinmeyi ihmal etmeyen Harbiye-, kunuştukça coşuyor, coştukça konuşuyor. Söylüyor, söylüyor. Ateşli sözleriyle karşısındakileri inandırdığına kendisi de inanıp ayağa kalkacağı bir sırada, içlerinden biri, sıkışıp kaldıkları yüznumara kapısında yavaşca doğruluyor, güçlükle anladığımız bir türkçe ile :

«— Vallah begem» diyor, «Padişahımız nerde, biz de ordayık.»

Genç Harbiyeli, yüzüne tokat yemiş gibi gözleri iri iri açılırken, bizim Palu köylüsü boynunu bükerek deminki sözünü bir kez daha tekrarlıyor :

«— Biz fakirik, ne bilir beg?» «Padişahımız nerde, biz de ordayık...»

Şaşkınlığımız arttığı bir sırada, Palulu hemşeriler birbirlerinin gözlerine bakıp, dirsekleriyle birbirlerini dürtükledikten sonra, yapılan falsonun farkına varmış olmalılar ki, içlerinden en yaşlısı ileri atılıyor,

«— He vallah» diyor, «Kemal Paşa öldü. Cemal Paşa geldi. gurban...»

Sonra birden durakhyarak, önemli birşey hatırlamış gibi,

«— Ya ne!» diyor. «Şehimiz nerde biz de ordayık...»

Bu cevaptan da memnun kalmadığımızı gören Palo

köylülerinden üçüncüsü, arkadaşlarının imdatlarına yetişiyor, yerdeki tuz torbalarını kucaklayıp kendilerini ara istasyonlardan birine atarken konuşmasının sonunu,

«— Biz ne bilir he vallah!» diye kestirip atıyor. «Başefendi nerde biz de ordayık».

İşte yüzyıllar boyu çeşitli güçlerin tutsağı olmuş, elleri kolları bağlı, dilleri bağlı, yolları yolakları bağlı bir ülke. Kendisi birşey görmüyor, kendisi birşey konuşmuyor kendisi birşey düşünemiyor. «Şah!» diyor, «Padişah!» diyor, «Şıh!» diyor, «Başefendi!» diyor. Ama bir defa olsun kişiliğini ortaya koyarak «Ben!» diyemiyor, «Biz!» diyemiyor.

İnsan ömrü boyunca hep birbirinin peşine takılıp kurşunlaşmaz ya!... Bazan da böyle kolkola...

TABLO : II

Antep'ten Kilis'e geçiyorum. Bindiğimiz minübüste benden başka dokuz yolcu daha var. Bakıyorum, bu yolculardan üçünün gözü kör, birinin kolu çolak. İkisinin de bacakları sakat.

Karşımda oturan gözsüzlerden birine dönerek :

«—Sormak ayıp olmasın ya hemşerim» diyorum, «gözlerin neden gitti ?»

«—Trahomdan beyim» diyor.

«—Ya sizinkiler ?»

«—Buralarda başka ne olur? Bizimkiler de trahomdan» diyorlar.

Ötekine ötekine soruyorum :

«—Ya sizin bacaklarınız? Ya senin kolların?»

İlk ikisi, bacaklarının mayın tarlasında sakatlandığını söylüyor; üçüncüsü, yâni çolak kollusu,

«—Köyde kurşunlaştık ağabey» diyor.

Şimdi sizlere, Doğu ile Doğu'nun bir devamı olan Güneydoğunun yaşantısını ve bütün bir gelmişini, geçmişini bu kadarcık bir yazı içinde anlatabildim mi, bilmem?

Bir yanda Demokrasi, İnsan Hakları... Öbür yanda Plân, Kalkınma edebiyatı... Ve sonra ötelerde ekmek savaşı, insanca yaşama savaşı içinde tüm hayatları «belli olmaz» lıklar içinde gömülüp kalmış yığınlarca insan...

İşte Doğu dediğimiz, Güneydoğu dediğimiz yurt parçaları...

«—Gözlerin neden kör kaldı?»

«—Trahomdan...»

«—Bacakların neden topal?»

«—Mayın tarlasından...»

«— Ya kolların neden çolak?»

«— Kurşunlaştık da ondan...»

«—Ya yüzündeki sarılık, belindeki kambur?»

«—El kapısında marabacıyım bey, marabacı!».

Bunlara katılacak birşeyimiz kaldı mı, bilmem? İşte «belli olmaz» lar ülkesinin belli olan gerçek dramı!...

HALİL AYTEKİN
(HARMANDALIOĞLU)

Bir yazısında *«Anadolu insanının çilesi bitmedikçe yollarım da bitmeyecek»* diyen Halil Aytekin, yazarlığımızı, masabaşı yazarlığından kurtarmış ve Anadolu'nun yalın gerçekleriyle yüz yüze getirmek konusunda ilk ve sağlam adımlar atmıştır.

Sıkıntısız bir yaşantıyı bırakarak Anadolu yollarına düşen Aytekin, yıllar boyu bütün yurdu dolaşmıştır. Batıda enstitülerin, kurumların üstlenip yürüttüğü köy sosyal araştırmalarını kendisi bir başına yapmaya çalışmaktadır.

Yazarın yirmi yıldır üzerinde çalıştığı *«Türkiyede Köy Geçim Araştırmaları»* ve *«Türkiye'de Kan Dâvaları»* adlı incelemeleri ilerde yayımlanacaktır.

DOĞUDA KITLIK VARDI kitabında Halil Aytekin, yalnız gezi notlarını değil, aynı zamanda gezip gördüğü bölgelerin sosyal yaşantılarına ait doğru bilgiler, gözlemler ve ilginç fotoğraflar da sunmaktadır.

TOPLUM YAYINLARI : 14

Kapak Baskısı
HÜRBİLEK MATBAASI
Tel : 11 96 30 - Ankara

Fiatı: 750 kuruş